

intolerance monitor report

poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 02

NASLOVNA STRAN / COVER

Muslimani v Sloveniji brez mošeje.

Praznovanje bajrama v Hali Tivoli /
Moslems in Slovenia without a
mosque. Celebration of bairam in
Hala Tivoli

fotografija / photography: Tomi Lombar,
Delo

introduction On how one should not make judgment > **6** **studies** **TONČI A. KUZMANIĆ** Xenophobia in former Yugoslavia and post-socialist Slovenia > **15** **SREČO DRAGOŠ** Islam and a suicidal tribe under the Alps > **35** **BRANKICA PETKOVIĆ** Roma in Slovenia – foreigners for ever > **55** **ROMAN KUCHAR** »Ugh, filthy faggots!« > **77** **GORAŽD KOVAČIČ** Extremism, exclusion and anti-liberalism of NATO supporters > **109** **SIMONA ZAURATNIK ZIMIC** War juggling > **129** **MOJCA PAJNIK** "Waiter, one Ukrainian, please" > **145** **MAJA OLUP** A Sidebar > **161** **law** **BLAŽ KOVAČIČ** The Rule of Law or the Law of the Strongest > **191**

uvodnik Kako ni mogoče razsojati > **6**

študije Povzetek > **12**

TONČI A. KUZMANIĆ Ksenofobija v nekdanji SFR Jugoslaviji in v postsocialistični Sloveniji > **14**

SREČO DRAGOŠ Islam in suicidalno podalpsko pleme > **34**

BRANKICA PETKOVIĆ Romi v Sloveniji – tujci za vedno? > **54**

ROMAN KUCHAR »Fuj, prašiči nemarni buzerantski!« > **76**

GORAŽD KOVAČIČ Zagovorniki Nata in ekstremna govornica skupnosti, izključevanja in protiliberalizma > **108**

SIMONA ZAURATNIK ZIMIC Žongliranje z »vojno« > **128**

MOJCA PAJNIK »Natakar, Ukrajinko prosim!« > **144**

MAJA OLUP Uzlet in padec Sokola > **160**

pravo **BLAŽ KOVAČIČ** Vladavina prava ali prava vladavina > **190**

slovar **Etničnost** > **204** **Humor in etničnost** > **206** **Jezik, rasa in etničnost** > **208**

dokumenti **JOŽE KOPOREC (SND)** Nacionalizem v slovenskem prostoru > **210**

skupina za spremljanje nestrpnosti / intolerance monitor

vodja skupine / group leader
TONČI A. KUZMANIĆ

koordinatorja skupine / group coordinators
TOMAŽ TRPLAN, ROMAN KUCHAR

poročilo št. 02 / report No. 02

urednika / editors
ROMAN KUCHAR, TOMAŽ TRPLAN

lektor / proof reader
JAKA ŽURAJ

prevod / translation
OLGA VUKOVIČ

design
ID STUDIO

tisk / print
PEKLAJ STANE S.P.

izdajatelj / published by
MIROVNI INŠTITUT
METELKOVA 6, SI-1000 LJUBLJANA
E: INFO@MIROVNI-INSTITUT.SI
HTTP://WWW.MIROVNI-INSTITUT.SI

zbirka / edition
MEDIAWATCH
HTTP://MEDIAWATCH.LJUDMILA.ORG

izid knjige je omogočil / the publishing of this book was made possible by
 OPEN SOCIETY INSTITUTE

© 2003 mirovni inštitut

ISSN 1580-7371

ON HOW ONE SHOULD NOT MAKE
JUDGMENT

This is the second issue of the *Intolerance Monitor Report* by the Intolerance Monitoring Group. The concept of our research project was described in the first issue, which appeared one year ago.

Now it seems that the time has come to make a short review of responses to our first report. Since comprehensive media analysis is ruled out owing to the constraints of space, we will only touch upon certain critical points, which is also in harmony with the subject-based approach of our project.

We will focus on responses from the two print media analyzed in the first issue – *Mag* and *Slovenske novice*. In structuring their argumentation aimed at refuting our conclusions and even discrediting our analysts, both newspapers took as their points of departure precisely those assumptions that were challenged by our analysis. Their editorial policies have not changed a bit since the publication of our report. Moreover, they integrated our report, or rather the entire Peace Institute, with their system of a long-established practice of stereotype production and persistent drawing of the demarcation line between good/correct/ours and bad/incorrect/theirs. In so doing they only confirmed that we were in the right, that we selected the right subject for our research study, and that we should not quit. But they also took the load off me – the subject of *Mag*'s bitter criticism following publication of the report – because apparently I have no other choice but to recount and supplement the analysis of one year ago.¹

On January 11th, 2002, *Slovenske novice* featured an interview with the director of the Peace Institute², Vlasta Jalušič, and accompanied it with the editor's comment³. The questions in this interview along with the captions to the photos and the editor's apology pointed to their attempt to justify extreme discourses by resorting to freedom of speech and pluralism, i.e. relativism of opinions. In finding excuses for the editorial policy of their news-

KAKO NI MOGOČE RAZSOJATI

GORAZD KOVAČIČ

Po letu dni je luč sveta zagledala nova številka *Poročila skupine za spremljanje nestrpnosti*. Programska izhodišča našega raziskovalnega angažiranja smo podali že v prvi številki, zdaj pa je nemara čas za revizijo odzivov na naš nastop. Na tem mestu ni mogoče izdelati popolnega medijskega pregleda, zato se bom - spet v skladu s topičnim prijemom - dotaknil le nekaterih kritičnih točk.

Gre za negativni odziv dveh v prvi številki analiziranih tiskanih medijev, *Maga* in *Slovenskih novic*. Argumentacija, s katero sta se časopisa skušala oprati ugotovitev analize ali celo diskvalificirati analitike, je strukturirana s taistimi predpostavkami, ki smo jih že enkrat razgalili. Uredniška politika omenjenih časopisov se po našem prvem Poročilu ni prav nič spremenila, še več: v svojo že utečeno logiko produkcije stereotipov in nenehnega vzpostavljanja reza med dobrim/pravšnjim/našim in slabim/nepravšnjim/tujim so umestili tudi samo Poročilo oz. Mirovni inštitut. To pa potrjuje, da smo imeli prav, da je bil predmet preučevanja pravilno izbran in da še ne smemo odnehati. Hkrati je razbremenjujoče tudi zame kot tarčo ostrih napadov *Maga* po izidu Poročila in obenem avtorja tega uvodnika. Osebnost se laže izvamem zato, ker mi ne kaže drugega kot obnoviti in dopolniti analizo izpred leta dni.¹

Slovenske novice so 11. 1. 2002 objavile pogovor z direktorico Mirovnega inštituta,² na sosednji strani pa še urednikov komentar iste teme.³ Na podlagi zastavljenih vprašanj, podpisov k fotografijam in urednikove apologije je moč

1 Kovačič, Gorazd, The totality of anti-communism: An analysis of intolerance in *Mag* magazine, *Intolerance Monitor Report*, No. 1, Peace Institute, Ljubljana: 2001.

2 Novinarji določajo celo »rtve, pogovor z dr. Vlasto Jalušič (Journalists Even Define Victims, An interview with Dr. Vlasta Jalušič), *Slovenske novice*, January 11, 2002.

1 Kovačič, Gorazd, Totalnost antikomunizma: Analiza nestrpnosti v reviji *Mag*, *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti*, št. 1, Mirovni inštitut, Ljubljana: 2001.

2 Novinarji določajo celo žrtve, pogovor z dr. Vlasto Jalušič, *Slovenske novice*, 11. 1. 2002.

3 Budja, Bojan, Glas ljudstva, *Slovenske novice*, 11. 1. 2002.

opaziti upravičevanje ekstremne govornice v imenu svobode govora in pluralizma oz. relativizma mnenj. Uredniška politika medija, ki proizvaja izključevalne stereotipe, se v svoj zagovor sklicuje na liberalizem: pravni (vsak sme govoriti, kar se mu zahoče) in tržni (trg bralcev kot razsodnik). Svoboda govora naj bi bila edini regulativni okvir javnih diskurzov. Med sprejemljive diskurze naj bi spadal vsak, tudi ekstremistični diskurz, če le dopušča soobstoj drugih diskurzov. Če pa ima ekstremistični diskurz še množično legitimnost, naj bi bilo še toliko bolje. *Slovenske novice* so namreč v brk dekonstrukciji t. i. »glasu ljudstva« iz prve številke Poročila v svoj zagovor poudarile, da govorijo le tisto in na tak način, kar je všeč ljudstvu.

Zunaj dovoljenega okvira relativiziranih diskurzov je uredniško stališče *Slovenskih novic* izključilo samo manifestno nestrpnost. Seksistični, ksenofobični in podobni žargoni *Slovenskih novic* so prikriti, medtem ko je na drugi strani objavljena analiza sovražnega govora transparentna. *Slovenske novice* zato postavljajo z iznajdbo obrazca »Nestrpnost do domnevne 'nestrpnosti' je očitna nestrpnost« samo Poročilo o nestrpnosti zunaj liberalnega okvira sprejemljivih relativiziranih diskurzov. Pri tem pa poskušajo zaigrati še zamenjavo vlog: namesto marginaliziranih skupin postanejo žrtev zagovorniki »glasu ljudstva« in samo ljudstvo, krivci pa da so levičarski dežurni moralisti in država, ki jih financira, namesto da bi reševala t. i. »prave« probleme. To pa je natanko isti žrtveni obrazec, v katerega so v začetku leta 2001 *Slovenske novice* z drugimi akterji vred zavile ksenofobijo proti prebežnikom.⁴

S tem ko si samozvani »glas ljudstva« nadene žrtveno identiteto, se vnaprej odrese vsakršne odgovornosti za svoja dejanja. In ni slučaj, da uredniška apologija *Slovenskih no-*

paper characterized by exclusivist stereotypes, they fall back on liberalism – legal liberalism (anybody can say whatever he/she wants) and market liberalism (the audience as judge). Freedom of speech is here seen as the sole regulative framework of public discourses. Within this logic, any discourse including an extremist one, is acceptable as long as it allows the co-existence of other discourses. And if such an extremist discourse has been given legitimacy by the masses, then so much better. *Slovenske novice* also stressed that the content they carry is simply what people like and is presented in a manner they like.

For the editorial board of *Slovenske novice*, only express intolerance lies outside the area of acceptable relativized discourses. However, the sexist, xenophobic and similar jargons in *Slovenske novice* are camouflaged, while our analysis of hate-speech was transparent. This enabled *Slovenske novice* to come up with the formula that "intolerance towards presumed intolerance is obvious intolerance" and to place our report outside the liberal framework of relativized discourses. In so doing they even attempted to swap roles: it is not marginalized groups who are the victims; the victims are people themselves and those who listen to the "voice of the people", while the culprits are leftist moralizers on standby along with the state which funds their projects rather than tackles "real problems." This is precisely the same victimization formula on which rested the xenophobic attitude towards immigrants at the beginning of 2001.⁴

By assuming the victim's identity, this self-proclaimed "vox populi" washes its hands of all responsibility for its deeds. And, it is not by accident that the editorial apology in *Slovenske novice* overlooked the other side of modern democracies: the protection of the minority against the dictate of the majority, including majority opinion. Democracy (literally: government by the people) understood as "the voice of the people" that is not accountable to anyone, cannot evolve into anything but an exclusive community under the cloak of a liberalist social code which Joerg Haider (closely following Toennis's

4 Prim.: Jalušič, Vlasta, Ksenofobija ali samozaščita?: O vzpostavljanju nove slovenske državljske identitete, *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti*, št. 1, Mirovni inštitut, Ljubljana: 2001. Kuhar, Roman, Zgrabitni in izgnati, Vzorec ksenofobičnega diskurza v Slovenskih novicah, *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti*, št. 1, Mirovni inštitut, Ljubljana: 2001.

3 Budja, Bojan, Glas ljudstva (The Voice if the People), *Slovenske novice*, January 11, 2002.

4 Cf.: Jalušič, Vlasta, Xenophobia or self-protection? On the development of new citizen identity in Slovenia: *Intolerance Monitor Report*, No. 1, Peace Institute, Ljubljana: 2001. Roman, Kuhar, Seized and Expelled, *Intolerance Monitor Report*, No. 1, Peace Institute, Ljubljana: 2001.

theory of the community as a voluntary association) named "die demokratische Gemeinschaft."⁵

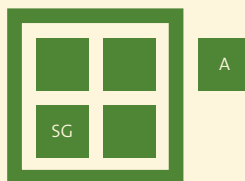
Figure 1 illustrates how *Slovenske novice* sees the public space of discourses. By denying that judgment and responsibility have any reference values, it is possible to extend the relativity of opinion to a discourse analyzing hate-speech (Figure 2). Hate-speech and its critique are equated in value and both become matters of personal choice. The criterion of acceptability disappears or becomes shifted to the aesthetic level: only novel, striking, or different topics are of interest. The sensationalistic approach is even prioritized over an analytical method. Accordingly, it is no wonder that a public protest against excluding practices can be shrugged off as if saying "standby moralizers are nagging again (as in this second issue of the *Intolerance Monitor Report*); one has to understand them; such is their wretched profession; but since they should not be taken seriously the incident can be overlooked." (such was the editorial policy of *Delo* at the publication of the first issue of the report).

Mag's reaction to the first *Intolerance Monitor Report* was much more turbulent. Between November 14th 2001 and December 12th 2001 it featured 4 extensive articles⁶, 5 columns,⁷ 3 rejoinders, and 5 readers' letters (the last was published on December 23rd, 2001) in response. The tone of all the articles was expressly aggressive, at times even insulting and agitating. The subjects of those attacks were not only the conclusions contained in the report, but also individual authors and the Peace Institute as an institution. The argumentative structure corresponded in part to the relativizing, self-victimizing

vic molči o drugi ključni plati sodobnih demokracij: varstvu manjšine pred diktatom večine - tudi mnenjske. Demokracija (dobesedno: vladavina ljudstva), razumljena kot samoumevni in nikomur odgovorni »glas ljudstva«, se ne more izteči v drugega kot v izključevalno skupnost, odeto v plašč liberalne formalnosti, kar je Jörg Haider (natančno sledeč Tönniesovi teoriji skupnosti kot združbi naravne volje) poimenoval »die demokratische Gemeinschaft«.⁵

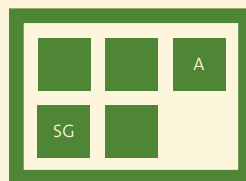
Ob skici številka 1, ki ponazarja predstavo *Slovenskih novic* o javnem diskurzivnem prostoru, je treba poudariti, da od tod do cinizma tipa Boris Jež ni daleč. Zankujuč vsakršno referenčnost razsojanja in odgovornosti je mogoče razširiti relativnost mnenj tudi na tisti diskurz, ki analizira sovražni govor (skica številka 2). Sovražni govor in njegova kritika postaneta vrednostno izenačena in stvar osebne izbire. Kriterij sprejemljivosti izgine ali pa se premakne na estetsko raven: zanima nas samo še tisto, kar je inovativno, kričeče, drugačno. Senzacionalistični prijem dobi celo prednost pred analitičnim seciranjem. Tako se zlahka pripeti, da odziv na javni protest proti izključevalnim praksam zamahne z roko, češ dežurni moralisti spet nergajo (npr. v pričujoči drugi številki Poročila); moramo jih razumeti, to je pač njihov bedni poklic; ne gre pa jih jemati resno in dogodek lahko mirno prezremo. (Takšna je bila tudi dejanska uredniška politika *Dela* po izidu prve številke Poročila.)

SKICA 1 / FIGURE 1

MEJA SPREJEMLJIVEGA /
THE LIMIT OF THE ACCETABLE

SKICA 2 / FIGURE 2

MEJA SPREJEMLJIVEGA /
THE LIMIT OF THE ACCETABLE

SG - SOVRAŽNI GOVOR / HATE-SPEECH

A - ANALIZA SOVRAŽNEGA GOVORA («NESTRPNOST» DO «NESTRPNOSTI») /
HATE-SPEECH ANALYSIS (INTOLERANCE TOWARDS INTOLERANCE)

5 This syntagm is a part of the signature of the broadcast *Zrcalo tedna* (Weekly Mirror) on *TV Slovenija*.

6 Puc, Ivan, Poročilo nestrpnosti (Intolerance Monitor Report), *Mag*, November 14, 2001. Kovač, Stanislav, Nevarni mirovniki (Dangerous Pacifists), *Mag*, November 21, 2001. Šurla, Siverster, Milijonarji iz Metelkove (Millionaires from Metelekova), *Mag*, November 28, 2001. Markeš, Janez, Okupatorji ljubijo •age (Occupiers Love Saws), *Mag*, December 5, 2001.

7 Markeš, Janez, Kovačičev algoritem (Kovačič's Algorithm), *Mag*, November, 14, 2001. Kršinar, Igor, Na vrbel, *Mag*, November 21, 2001. Markeš, Janez, •aga (A Saw), *Mag*, 21. 11. 2001. Markeš, Janez, Novinarjem dihajo za ovrtnik (Journalists under Close Watch), *Mag*, November 28, 2001. Slivnik, Danilo, Nevarni strici (in nečaki) (Dangerous Uncles (and nephews)), *Mag*, December 5, 2001.

5 Sintagma je moč slišati v avizu oddaje *Zrcalo tedna* na *TV Slovenija*.

Odziv *Maga* na prvo številko *Poročila skupine za spremljanje nestrpnosti* je bil mnogo bolj buren. Med 14. 11. in 12. 12. 2001 je odgovoril kar s 4 obsežnejšimi članki,⁶ 5 kolumnami⁷ in 3 bodicami, zraven pa je objavil še 5 pisem bralcev (do 23. 12. 2001). Ton vseh prispevkov je bil izrazito napadalen, mestoma celo žaljiv in hujskaški. Predmet napada niso bile le ugotovitve Poročila, pač pa tudi njegovi avtorji kot posamezniki in sam Mirovni inštitut. Argumentacijska struktura se je deloma prekrivala z relativizirajoče žrtvenim samoupravičevanjem *Slovenskih novic*, poleg tega pa je imela še več dodatnih linij, ki so se zraščale v jasno prepoznavno osrednjo idejo: pri vsem skupaj smo žrtve mi, in to žrtve velike zarote t. i. »komunistične kontinuitete«. Gre za strukturo, zelo podobno tisti, ki smo jo analizirali že v prvi številki Poročila.⁸ Poleg sklicevanja na svobodo govora in sintagme »nestrpnost do 'nestrpnosti'«, ki smo ju že razčlenili, so novinarji *Maga* razvili še tele temeljne teze:

- a. mirovništvo je življenjsko odvisno od obstoja vojne (če ne gre drugače, si sovražnike izmisli, saj so razlog za njegov obstoj);
- b. Mirovni inštitut je deležen sumljivega financiranja (zarota »komunistične kontinuitete«);
- c. Poročilo je sporno z znanstveno-metodološkega vidika;
- d. avtorje Poročila motivirajo antipatriotska in do desnice sovražna čustva.

Ad a) Izhodiščno agendo je zakoličil Stanislav Kovač v navedenem članku. »Mirovništvo« ali boljše rečeno levičarstvo da je relacijska drža, življenjsko odvisna od svojega objekta nasprotovanja. Potrebuje vojno, kapitalizem ali druge »sovražnike«, da utemeljuje svoj obstoj.

excuses of *Slovenske novice*, but was enriched with other lines of reasoning, all of which converged towards a distinctive conclusion which can be summarized as follows: "we are the victims of a massive conspiracy by the forces of "communist continuation"". This structure is very similar to the one analyzed in the previous issue of the *Intolerance Monitor Report*.⁸ In addition to falling back on freedom of speech and on the syntagm "intolerance towards intolerance", which we have already mentioned, *Mag's* journalists put forward the following basic thesis:

- a) pacifist activism is existentially dependent on the presence of war (in the absence of other solutions, it invents enemies, who are a prerequisite for its existence);
- b) the report is scientifically and methodologically flawed;
- c) the authors are motivated by anti-patriotic feelings and are hostile to the right-wing.

Comments (a). The fundamental agenda was delineated by Stanislav Kovač in the cited article and it is as follows. "Pacifism," or rather, leftist attitude, is a relational attitude that is existentially dependent on its subject of opposition. It needs war, capitalism or other "enemies" to justify its existence. Moreover, it fabricates enemies. It does not resolve real problems but calms its mind by resolving apparent problems while simultaneously deepening social contrasts. The hyper-productive institute that is the publisher of the *Intolerance Monitor Report* carries out mainly useless studies and is primarily motivated by financial reasons. The side effect of this practice is the "phantom of the right-wing" (but also of xenophobia, anti-Semitism, sexism and so on) that serves as a kind of a scapegoat used by the left to justify their social usefulness.

Comments (b). In contrast to "honest" journalists, who earn their bread in a bitter market struggle, the authors of the *Intolerance Monitor Report* alleg-

6 Puc, Ivan, Poročilo nestrpnosti, *Mag*, 14. 11. 2001. Kovač, Stanislav, Nevarni mirovniki, *Mag*, 21. 11. 2001. Šurla, Silvester, Milijonarji iz Metelkove, *Mag*, 28. 11. 2001. Markeš, Janez, Okupatorji ljubijo žage, *Mag*, 5. 12. 2001.

7 Markeš, Janez, Kovačičev algoritem, *Mag*, 14. 11. 2001. Kršinar, Igor, Na vrbel, *Mag*, 21. 11. 2001. Markeš, Janez, Žaga, *Mag*, 21. 11. 2001. Markeš, Janez, Novinarjem dihajo za ovratnik, *Mag*, 28. 11. 2001. Slivnik, Danilo, Nevarni strici (in nečaki), *Mag*, 5. 12. 2001.

8 Kovačič, Gorazd, Totalnost antikomunizma: Analiza nestrpnosti v reviji *Mag*, *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti*, št. 1, Mirovni inštitut, Ljubljana: 2001.

8 Kovačič, Gorazd, The totality of anti-communism: An analysis of intolerance in *Mag* magazine, *Intolerance Monitor Report*, No. 1, Peace Institute, Ljubljana: 2001.

edly live at others' expense; they are funded by the speculator George Soros and the government i.e., from the taxpayers' money. Cooperation with Soros allegedly confirms the hypocrisy of the left who reportedly oppose globalization. Stress is placed on government funding, which serves to support the thesis about the Peace Institute's lack of autonomy in terms of content. The ruling "nomenclature" (these are, of course, "communist forces") monopolizes civil society to create apparent opposition which then executes the projects commissioned by this "nomenclature" whose aim is the discrediting of true opposition.

Comments (c). *Mag's* journalists repeated several times that the *Intolerance Monitor Report* was methodologically flawed, but without attempting to elaborate on this supposition, meaning that they did not rise above the level for which they blamed the opposite side (calumny). Among other things they criticized groundless generalizations, stereotyping and stigmatization, and through this once again assumed the role of the victim.

Similar conclusions were derived from the thesis under d). Regardless of which argumentative path we choose to follow, it inevitably brings us to one shared point: we (*Mag*) are the "honest", "critical", "anti-Communist" subject of truth, which is the victim of a web conspiracy. While the argumentative structure of *Slovenske novice* sees the demarcation line between acceptable and unacceptable discourses as the main problem (rather than the enemy), *Mag's* approach is narcissistic: the entire structure of the presumed vices of the "left ideological terrorists", "mercenaries", "nomenclature of conspiracy" and the like constitutes the central subject of truth surrounded by the network of enemies that take on different forms. The central subject has, depending on the level of consciousness, several cores: viewed from a wider perspective, it comprises all "honest small people", "true Slovenes", "our

Še več: sovražnike celo proizvaja. Pravih problemov ne rešuje, pač pa si čisti vest ob navideznih, obenem pa pogloblja družbena nasprotja. Inštitut, ki je izdal Poročilo, da je hiperproduciral pretežno nekoristne raziskave, in to predvsem iz finančnih motivov. Stranski produkt te dejavnosti je »fantom desnice« (pa tudiksenofobije, antisemitizma, seksizma itd.) kot grešni kozel, s katerim »levičarji« upravičujejo svojo družbeno koristnost.

Ad b V nasprotju s »poštenimi« novinarji, ki si služijo kruh v trdi tržni borbi, avtorji Poročila živijo na tuj račun: financirata jih borzni spekulat George Soros in vlada z davkopllačevskim denarjem. Sodelovanje s prvim potrjuje hipokrizijo levičarjev, ki na drugi strani baje nasprotujejo globalizaciji. Bistveno večji poudarek je dan vladnemu financiranju raziskav inštituta, iz česar novinarji *Maga* sklepajo na vsebinsko odvisnost. Vladajoča »nomenklatura« (komunistična kajpak) da si s takšno monopolizacijo civilne družbe ustvarja navidezno opozicijo, ta pa izvaja »naročila« »nomenklature« za diskreditacijo »prave« opozicije.

Ad c Novinarji *Maga* so večkrat ponovili tezo, da je Poročilo metodološko sporno - vendar niso poskušali priti dlje od hipoteze in so tako ostali na ravni tistega, kar so očitali nasprotni strani (obrekovanje). Med drugim so avtorjem Poročila očitali neutemeljeno posploševanje, stereotipizacijo in stigmatizacijo, s tem pa so sami sebe ponovno postavili v vlogo žrtve.

Podobne sklepe so novinarji *Maga* izpeljali tudi iz drugih izhodiščnih tez (ad d.). Po katerem koli argumentacijskem nizu se spustimo, vedno pridemo do skupnega vzlišča: to je »pošteni«, »kritični«, »antikomunistični« subjekt resnice, ki je žrtev zarotniškega spleta. Medtem ko je za obrambno argumentacijsko strukturo *Slovenskih novic* glavni problem (niti ne sovražnik) rez, ki ločuje sprejemljive diskurze od nesprejemljivih, je magovski pogled narcisističen: celotna struktura domnevnih pregreh »levičarskih ideoloških teroristov«, »plačancev«, »nomenklaturne zarote« itd. konstituira središčni subjekt resnice, od vseh strani obdan z mrežo sovražnikov v raznih podobah. Središčni subjekt ima glede na stopnjo zavesti več jeder: širše gledano gre vanj umestiti vse »poštene male ljudi«, »prave Slovence«, »naše

demokrate« itd., v sami srčiki samoovedenja pa da je gotovo tudi novinarska ekipa *Mag*.

Edini poskus teoretskega presežka v tej basni o krokodilih⁹ je očitek Janeza Markeša, da so si avtorji Poročila samovoljno prisvojili »Arhimedovo točko«, s katere monopolno razsojajo o vseh političnih vprašanjih Slovenije in sveta.¹⁰ Tovrsten »božji pogled« bi lahko bil sporen po epistemološki plati, obenem pa da vzpostavlja nedopusten rez v pluralno množstvo moralno enakih stališč (prim. skico št. 1). S tem smo se vrnili k nemara osrednjemu vprašanju, ki ga načenjajo obrambni (žrtveno-napadalni) odzivi na prvo številko Poročila in ki je obenem ključno tudi za samo tematizacijo sovražnega govora. To je razsojanje, ki je tista temeljna človeška sposobnost, s katero je mogoče uskladiti na videz nasprotujoči si načeli pluralnosti in odgovornosti.

Janezu Markešu je treba priznati, da je odkril ključno točko razprave o sovražnem govoru - vendar je o njej napačno sklepal. Naše analize sovražnega govora si nikakor na lastijo monopola nad razsojanjem, ne nad akademskim, ne nad državljanskim. Toda na drugi strani ravno način, kako sta se na prvo številko Poročila odzvala *Mag* in *Slovenske novice*, kaže, kako pač ni mogoče stopiti v pluralizem odgovornega razsojanja: ne z relativiziranjem ne z žrtveno identiteto! Še najmanj s takšno, ki se samoutemeljuje s splošno teorijo zarote in zato nastopa kot subjekt edine resnice. V takšnih okoliščinah dialog najbrž ni mogoč - kaj šele odgovornost. Avtorji teze o »nestrpnosti raziskovalcev 'nestrpnosti'« so se s tem sami postavili na laž. Pokazali so, da je demokratični pluralizem zanje le priložnostni obrambni ščit - sredstvo, ne pa cilj. Zato Skupini za spremljanje nestrpnosti ne preostane drugega kot vztrajati.

democrats” and so on, while *Mag's* journalists definitely occupy the heart of this universe.

The sole theoretical attempt to exceed the described argumentative level in this fable about crocodiles⁹ was furnished by Janez Markeš, who reproached the authors of the report that they arbitrarily appropriated the “Archimedes’ point” from which they issue monopolizing views about all political issues in Slovenia and elsewhere.¹⁰ This kind of divine viewpoint could be controversial epistemologically, while at the same time it allegedly makes an unacceptable incision into the plural multitude of morally equal viewpoints (cf. Figure 1). This takes us back to the first question raised by the defensive (but also aggressive and self-victimizing) responses to the first issue of our report. This question is also crucial for the thematization of hate-speech. The question is one of judgment seen as a basic human ability that can be used to harmonize apparently opposing principles of plurality and accountability.

We must concede that Janez Markeš has discovered the crucial point of the hate-speech debate, but his conclusions were wrong. In analyzing hate-speech we by no means appropriated a monopoly over making judgments, either academic or civil. On the other hand, the manner of *Slovenske novice's* and *Mag's* responses point to the wrong way of sharing in plural responsible judgments. Both the relativization and the assuming of a victim identity are wrong, particularly if this identity exploits a general theory of conspiracy to justify itself and to pose as the subject of the exclusive truth. Such conditions make dialog impossible, not to speak of responsibility. The authors of the thesis about “intolerance by researchers of intolerance” have thus refuted themselves. They have demonstrated that for them democratic pluralism is just an occasional shield – a means not a goal. This is the reason why the Intolerance Monitoring Group cannot but persist.

9 Magova percepcija resnice in sovražnika je bila nazorno vizualizirana na oglasu, na katerem je na sredini odgovorni urednik Danilo Slivnik za pisalnim strojem (medij resnice), okrog njega pa radialno prežijo krokodili.

10 Prim.: Markeš, Janez, Okupatorji ljubijo žage, in: Markeš, Janez, Po meri novega nacionalizma, *Ampak*, št. 12, Nova revija, december 2001.

9 Mag's perception of the truth and enemy was clearly visualized in an advertisement which showed the editor in chief Danilo Slivnik in the center sitting at a typewriter, (a medium of truth) surrounded by lurking crocodiles.

10 Cf.: Markeš, Janez, Okupatorji ljubijo žage (Occupiers Love Saws), and: Markeš, Janez, Po meri novega nacionalizma (Custom-Made for New Nationalism), *Ampak*, No. 12, Nova revija, December 2001.

POUZETEK

TONČI A. KUZMANIČ piše v prispevku *Ksenofobija v nekdanji SFR Jugoslaviji in v postsocialistični Sloveniji* o spremembah, ki so zajele Slovenijo v zadnjem desetletju, o tem, kako se je »potencial, ki so ga v sebi nosile spremembe režima, izčrpal na točki tehnoloških inovacij in institucionalizacije politike, človekovo politično delovanje (kreacija/ inovacija) pa je postalo odvečno, nezaželeno in na nek način celo prepovedano«. Vzvod za vzpon nestrpnostnih fenomenov je poleg ekonomske in socialne recesije, razslojevanja in prestrukturiranja nekdanje bolj egalitarne ureditve prav zato političnega delovanja.

SREČO DRAGOŠ je analiziral večje tiskane medije glede odnosa do muslimanske skupnosti v Sloveniji, prav tako pa politiko mesta Ljubljane do izgradnje muslimanskega kulturnega centra s predvideno džamijo. V prispevku *Islam in suicidalno podalpsko pleme* ugotavlja, da »ugotovitve v zvezi z mediji nikakor niso dramatične«, so pa prispevki, ki izražajo nestrpnost do muslimanske skupnosti navkljub količinski omejenosti opazni. Večjo skrb zbujejo rezultati mestne politike oziroma odnosa predstavnikov mestne oblasti do izgradnje muslimanskega verskega objekta. Kljub 30-letnim prizadevanjem lokacijo še vedno iščejo, pri tem pa je argumentacija podobna značilni strukturi argumentacije rasizma/ov ali etnicizma/ov.

BRANKICA PETKOVIČ postavlja svojo analizo *Romi v Sloveniji - tujci za vedno? (Boj med politiko vključevanja in zavračanja Romov)* v kontekst novele zakono o lokalni samoupravi, ki je dvajsetim občinam v Sloveniji predpisala, da morajo Romom zagotoviti pravico do predstav-

nika v občinskem svetu. Ugotavlja, da je omenjeno pravno in politično vprašanje (ponovno) generiralo in aktualiziralo sovražno govorico do Romov. Razpravi v parlamentu je sledila medijska ofenziva, ki v največjem številu medijskih objav daje glas ravno občinskim svetnikom in županom občin, ki zavračajo omenjeno zakonsko ureditev in Romom odrekajo pravico do svetnika, uporabljajo vedno priročne rasistične argumente o posebnem, drugorazrednem kulturnem vzorcu in (prirojeni) socialni inferiornosti. Kljub vsemu je bilo v medijih moč slišati tudi glas samih Romov, kar je pozitivna in nova plat medijskih reprezentacij Romov v Sloveniji. Romi so opozarjali, da morajo pogosto zatajiti svojo etnično identiteto in spremeniti priimek, če se hočejo dejavno vključiti v družbo, dobiti zaposlitev ali študirati. Prepad med (pozitivno) politiko države in lokalnimi razmerami ilustrira avtorica s primerom romske družine Horvat, ki je s selitvijo v Prosenjakovce zbudila zavračanje vaščanov in zahteve po izselitvi.

V prispevku *Fuj, prašiči nemarni buzerantski (Homofobični diskurz o »nedefiniranih človeških izrodkih«)* **ROMAN KUHAČ** analizira homofobijo, ki se je vehementno izrazila ob izboru slovenskega predstavnika za nastop na evrovizijski popevki. Osredotoča se na sporočila na raznih internetnih forumih, ki so se pojavili po izboru za popevko Evrovizije, in poskuša prikazati, na kakšen način sta se v primeru Sester v slovenskem prostoru pojavili tako homofobija kot ksenofobija, prva naperjena proti izvajalkam pesmi *Samo ljubezen*, druga pa proti avtorju Robertu Pešutu oziroma Magnificu, ker po rodu ni Slovenec. Obenem avtor problematizira še sovražni govor na internetu in regulacijo le-tega.

GORAZD KOVAČIČ opozarja v prispevku *Zagovorniki Nata in ekstremna govorica skupnosti, izključevanja in protiliberalizma* na to, da so v javno razpravo o vključevanju Slovenije v zvezo NATO integrirani elementi izključevalnega diskurza. Pri tem ugotavlja, da gre za tri tematske sklope, in sicer za »razumevanje političnega prostora kot tönniesovske skupnosti, za katero je za razliko od pluralizma racionalnih volj bistvena enotnost naravne volje«, ki omogoča naslednji sklop, izključevanje drugačnih (po vesti, stališčih, izvoru ...), tretji sklop pa je politični in pravni vidik prvih dveh: gre za nasprotovanje liberalno-demokracijskim načelom politike in države.

Pri razumevanju nestrpnosti v primeru poročanja medijev o Piranskem zalivu, ribiških incidentih, aretaciji Joška Jorasa, določanju meje in arbitraži sta ključni dve dimenziji, pozicija brambovstva (to je »obrambe meje« oziroma »boja za mejo«) in potenciranje napetosti. V prispevku *Žongliranje z »vojno«* **SIMONA ZAURATNIK ZIMIC** tako predstavlja sociološke značilnosti procesov vzpostavljanja nove meje in posledično razlikovanj ter analizira nekaj značilnih primerov prikritega, pa tudi neprikritega diskurza nestrpnosti.

V prispevku *Natakar, Ukrajinko prosim! (Medijska reprezentacija prostitucije)* analizira **MOJCA PAJNIK**, kako mediji določajo pomenski okvir, v katerem se ustvarja interpretacije prostitucije in vsega, kar je z njo mogoče povezati. Takšen okvir lahko deluje tudi kot sredstvo za legitimacijo predsodkov in diskriminacijo predstavnic marginalizirane skupine. To, kar je vredno kritičnega razmisleka, niso samo načini pisanja o prostituciji, s katerimi mediji reproducirajo stereotipne

predstave in širijo nestrpnost, ampak tudi dejstvo, da v času analize ni bilo alternativnih načinov poročanja.

MAJA OLUP piše v prispevku *Vzlet in padec Sokola (Geneza in delovanje politične stranke Slovenska nacionalna desnica)* o politični stranki, ki je v slovenskem političnem prostoru poskušala strniti radikalno desničarsko opcijo, ustaljeno politično delovanje pa je dopolnjevala z nekaterimi potezami, ki spodbijajo demokratično ureditev (npr. poskus vzpostavitve paramilitaristične organizacije Slovenski Sokol). Stranka je mobilizacijo snovala na konstrukciji sovraštva do tujcev, ki jih v tem kontekstu ne gre razumeti kot tujce nasploh, ampak predvsem ljudi z ozemlja bivše Jugoslavije. Avtorica predstavlja kontekst, ki je stranki omogočil razvoj, obenem pa ta fenomen postavlja v širši okvir razvoja radikalne desnice v Evropi.

Prispevek **BLAŽA KOVAČIČA** *Vladavina prava ali prava vladavina: Zmanjševanje pravic osumljenec v kazenskih postopkih po 11. septembru 2001* ni analiza nestrpnega medijskega diskurza, ampak analiza sprememb, ki jih kazensko pravo doživlja ali še utegne doživeti kot posledico pritiskov, ki so nastali po dogodkih 11. septembra v ZDA in so se prenesli tudi v Evropo. Predvsem gre za večja pooblastila države pri nadzoru in zmanjševanja pravic osumljenih: »Pridobljenim praviciam se je namreč zelo lahko odpovedati, veliko težje pa jih je nato ponovno vzpostaviti, saj gre pri tem tudi za vzpostavljanje mentalitete o enakopravni vlogi posameznika nasproti državi, to pa zahteva več časa kot podpis dekreta o uvedbi izrednih razmer.«

TONČI A. KUZMANIČ

Avtor prispevka je doktor sociologije politike, raziskovalec na Mirovnem inštitutu, predavatelj na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani, Šoli za management v Kopru in Fakulteti za podiplomski humanistični študij Institutum Studiorum Humanitatis. Področja njegovega raziskovanja so antipolitika, politični ekstremizem, moderne in postmoderne politične ideologije, postsocializem in nova družbena gibanja.

The author holds a doctorate in the sociology of politics. He is a researcher at the Peace Institute in Ljubljana, and a lecturer at the Faculty of Social Sciences in Ljubljana, the Management School in Koper and Institutum Studiorum Humanitatis, Ljubljana Graduate School of the Humanities. His research fields include anti-politics, political extremism, modern and post-modern political ideologies, post-socialism and new social movements.

E: TONCI.KUZMANIC@GUEST.ARNES.SI.

XENOPHOBIA IN FORMER YUGOSLAVIA AND POST- SOCIALIST SLOVENIA

After one decade of post-socialist transition, it is obvious that political progress (pluralization of political party life, normal functioning of parliamentary institutions, regular elec-

KSENOFOBIA V NEKDANJI SFR JUGOSLAVIJI IN V POSTSOCIALISTIČNI SLOVENIJI¹

I. NOVI KONTEKST: POSTSOCIALIZEM

Naj začnem na sami površini. V nasprotju z začetki je po dobrih desetih letih samorazvoja postsocializmov moč vendarle približno reči, s čim imamo opraviti. Preštevilni upi, ki so bili povezani z njihovim pojavom, so v minimalnih odmerkih bolj ali manj tudi uresničeni. To še posebno velja za pluralizacijo strankarskega življenja, za dokaj normalno funkcioniranje parlamentarnih institucij, za redno organiziranje volilnih tekem ... Skratka, za vse to, čemur lah-

ko rečemo politična tehnologija, kar pa ni isto kot politika, kaj šele politično delovanje. Lahko bi rekli, da so bile postsocialistične revolucije predvsem inovacije v vpeljavi politične tehnologije t. i. normalnosti, ki naj »omogoča demokracijo«. Postsocializem je torej v

1 Tekst je bil predstavljen na mednarodni konferenci o rasizmu in ksenofobiji, ki ga je poletih 2002 organizirala Srednjeevropska univerza v Budimpešti.

tions and the like) is more or less restricted to political technology. The potential that toppled the previous regime has become exhausted with technological innovations and institutionalization, while political action (creation/innovation) has become redundant, even prohibited in certain respects. Political action has been institutionally disabled, primarily by the moral majority within public opinion, and by direct discrediting of all those striving for changes. Rather than relying on political action, post-socialism bets on the paralyzed social being. Accordingly, in addition to the political stagnation that is manifested through the reduction of democracy to its technological and institutional dimensions, post-socialist regimes have also reached a stage of unique economic and social recession, or at least stagnation. The evolution of the former socialist-egalitarian social order towards liberal organization produced, within the period of just a few years, serious political, social, economic, and even class divisions previously alien to these societies. And it is precisely the phenomenon of inequality which provides fertile soil for the emergence of intolerance and radical exclusion of "others" and those who are different.

Post-socialist countries favor globalization, which they see as a solution to the predicaments in which they have found themselves. In so doing they rely on the motto that all good things come from the West. In the 1990s the "West" became a kind of a buzzword among post-socialist countries denoting an array of concepts including western Europe, NATO and Globalization.

The emancipatory political movements of the 1980s dissolved primarily because they overwhelmingly tied their objectives to nation-states. These factors together led to the emergence of a new phenomenon that is by no means exclusively "west-

tem smislu predvsem izrazito tehnološka (ne pa toliko politična) inovacija in se kot tehnološka inovacija tudi udejanja oz. tako tudi funkcionira. Predvsem negativno pa preseneča, da so se ravno pri tem »tehnološkem inoviranju« procesi postsocialističnega spreminjanja tudi ustavili. Danes lahko s precejšnjo gotovostjo rečemo, da se je tako rekoč vsa potencialnost postsocializmov izčrpala z vpeljavo te tehnološke spremembe. Pri tem pa je jasno vsaj nekaj daljnosežnega, kar je pravzaprav ena temeljnih in skupnih hib tako (novih) postsocializmov kakor (starih) kapitalizmov (da o socializmih niti ne govorimo): da namreč demokracijo bolj ali manj izenačujejo s politično tehnologijo. Še ožje in natančneje povedano, demokracijo izenačujejo s »stvarjo institucij«², z nečim, kar je institucionalizirano, dobesedno »v institucije spravljeno« in kar kot shranjeno bodisi ni več živo ali pa je imobilizirano, kot živa potencia torej »ukročeno«. S tem je kajpada tudi v postsocializmu celotno področje človekovega političnega delovanja (nove politične kreacije, politične inovacije ...) postalo ne samo »odvečno«, pač pa na sprejmen način nezaželeno in celo prepovedano. Zgodilo se je, skratka, nekaj samo na prvi pogled paradoksalnega, ko lahko zapišemo: pri socializmih smo vedeli, s čim imamo opraviti (prepoved političnega delovanja ...), v postsocializmih pa se nam dogaja dvoje. Po eni plati vemo, da je zadeva pravzaprav takšna, kot je bila v socializmih, po drugi pa ravnamo (se sprenevedamo), kakor da tega »še-vedno-ne-bi-vedeli«. Natančneje, vemo, da je institucionalno onemogočano politično delovanje, in sicer bodisi z novo *moral majority* javnega mišljenja ali pa z direktnimi diskvalifikacijami vseh, ki bi radi kar koli spremenili. Argument je vedno isti: Kaj zdaj težite, kaj zdaj pravzaprav hočete, saj smo še včeraj imeli revolucijo in spremembe! Problem pri tem pa je daljnosežen: s političnim delovanjem v postsocializmu postane odvečen in nezaželen tudi človek kot edino bitje, ki je političnega delovanja sploh zmožno in ki se po tem res loči od drugih kreatur narave. Namesto na človeka političnega delovanja, na politično žival stavi postsocializem – kakor teologija pred njim in kakor pozneje kapitalizem in tudi socializem – na omrtvičeno družbeno bitje. Kaj utegne ta obnovljeni in ne toliko »izvirni« postsocialistični greh pomeniti v zelo konfliktnih okoliščinah, pa bomo šele videli.

Po drugi strani pa ni več nobenega dvoma, da so postsocializmi (tudi slovenski, čeprav ta primerljivo manj od drugih) ekonomsko, še bolj pa socialno v svojevrstni recesiji ali, v najboljšem primeru, v stagnaciji. Številni kvantitativni kazalci opozarjajo, da je bila tako za to zadnjo, postsocialistično spremembo kakor za prejšnjo (t. i.

2 Prim. kritiko tega postsocialističnega kompleksa v Kuzmanić (2000).

komunistične) »revolucionarne« spremembe v tem delu sveta (vsaj začasno?) značilna ekonomska in socialna stagnacija. To bi bilo treba prišteti (dejansko pa bi bilo treba na to gledati kot na »potenciranje«) prej omenjeni »politični stagnaciji«, ki smo jo nakazali pri ustavitvi postsocialističnih sprememb na točki njene zgolj tehnološkosti oz. zvajanja demokracije zgolj na njeno tehnološko –institucionalno plat razumevanja in funkcioniranja.

II. PREZGODNJI IZTEK POSTSOCIALISTIČNE LEGITIMNOSTI

Te najsplošnejše razvojne silnice spremljajo v ozadju tudi številni negativni trendi v »medčloveških odnosih« v najširšem pomenu besede. Eden od njih so spremembe nekdanje socialno (ne pa politično, kajti v teh radikalno socialnih združbah je bila politika prepovedana) egalitarne (samo ime »socialistična« izhaja prav iz te radikalne socialne egalitarnosti) družbene ureditve v smeri liberalne organiziranosti in to je v nekaj letih pripeljalo do močne politične, socialne, ekonomske in tudi razredne razslojenosti, ki je te družbe poprej niso poznale. Razmere na tem področju kažejo, da je ni postsocialistične države, ki se dobro desetletje po revolucionarni spremembi ne bi ubadala s problemi revščine in z izjemno veliko brezposelnostjo ... Da o delni zaposlenosti, s katero se na veliko baha postsocialistični establishment, niti ne govorim.

Prav v teh fenomenih neenakosti, se pravi v hudi politični, socialni, ekonomski in tudi razredni razslojenosti in še zlasti v brezposelnosti in revščini pa tudi v – zgolj posledičnih pojavih – močno poudarjenem nacionalizmu, šovinizmu, ksenofobiji³ in rasizmu⁴... kaže iskati tudi plodna tla za nestrpnost in celo radikalno izključevanje drugih in drugačnih. To se dogaja v vseh postsocialističnih državah brez izjeme! Gre za pojave, ki so se od prvih še »nenasilnih« protestov zoper tujce in drugačne že vsaj od srede devetdesetih stopnjevali v radikalno delovanje in celo rasistično obdelovanje tujcev in drugačnih tudi s smrtnimi izidi⁵. Še več, zdi se, da so iz retradicionalizacije (kajti postsocializmi so v svoji bistveni potezi retradicionalizmi) postsocialističnega življenja izhajajoča močna ksenofobična nagnjenja (predvsem zoper Rome, Jude, tujce – sosede in tujegovo-

ern“. Viewed from the perspective of an international context, the new phenomenon was induced by several facts 1) the recognition that the post-socialist state of things is not what people fought for; 2) the refusal of the new political generation to be satisfied with mere promises dating from the 1980s; 3) the alarming incidence in post-socialist countries of exclusion of “others” and those who are different, and 4) the unwillingness of the new political generation to recognize Europe, NATO or Globalization as solutions to the problem. Another component that deserves attention is a strong, well equipped and trained police force that was constituted along with the new countries.

When studying the scope of various forms of extreme discourses and practices in Slovenia, one can make three comparisons – one with the developed world, another with other countries of Central and Eastern Europe, and finally, a comparison with the previous situation in Slovenia.

The first comparison will show that the situation in Slovenia has undergone a process of normalization and that the country has followed the usual course of development. It has become as extremist as neighboring Austria or Italy, or any other country in the West. Also the attitude towards “others” and those who are “different” is comparable to that in Central and Eastern Europe. If compared to other ex-Yugoslav republics, the situation is “not as bad.” This can be attributed to various reasons, particularly to the fact that Slovenia has not experienced serious military intervention, let alone war. One can find isolated examples of post-Fascist elements, for example, in certain media and with certain party leaders, heads of both parliamentary and non-parliamentary parties. However, how should one understand the fact that in the 1980s, and even in the 1970s, Slovenia was less nationalist, less

3 Ko rečem ksenofobija, imam v tem tekstu v mislih »nekoliko neprecizen psihološki koncept opisovanja posameznikovega nagnjenja k strahu (ali gnusu) pred drugimi osebami ali skupinami, ki so razumljeni kot outsiderji« (Cashmore, 1988: 314).

4 Več v Kuzmanić (1999).

5 To se ne dogaja zgolj v Vzhodni Nemčiji (npr. Hockenos, 1994), pač pa tudi drugod, denimo v Srbiji, Romuniji ...

chauvinist, xenophobic or exclusive than it is today?

Perhaps the main factor that could elucidate the emergence of racist extremism in Slovenia is a concept that was shaped at the turn of the 1990s. The moment Slovenia became a sovereign state, the ostensibly "new" (although, in reality, very old) concept of "citizenship" became formed. In fact, its main features are domesticity and patriotism, based on "ethnos," or rather, blood and homeland. A new concept of what is "foreign" has also been formed, so all those that were not "Slovenes by blood or land, ancestors, language and culture" became foreigners. In this context the definition of a "foreigner" and "foreign" is more or less directly related to the presence of "those from the South" and "those from the East," that is to say, those coming from a specific micro territory of former Yugoslavia. In other words, the definition indirectly denotes poverty and allegiance to "other" (non-Catholic) religions, and can be said to issue from the fundamental relation between Slovenes and non-Slovenes within former Yugoslavia.

The functioning of intolerance is dependent on the constitution of the majority, whereby the discourse of patriotism in Slovenia takes place along five axes of exclusion: 1) gender (male); 2) sexual orientation (heterosexual); 3) religion (Catholic); 4) nationality (Slovene), 5) geo-politics (western). These five dominant determiners that delimit the relation between the domestic and the foreign and between the majority and the minority, can help us determine the depth and width of the phenomenon of extremism in Slovenia, since this decision discloses the range of targets and exclusions (women, non-heterosexuals, non-Catholic, the non-religious, and the non-western).

reče nasploh ...) po desetletjih socialistične potlačitve ponovno prišla na površje z vso svojo eruptivnostjo. Tokrat, kajpada, z rušilnostjo, potencirano z manipulativnimi zmožnostmi, ki jih ponuja totalizirajoče medijsko okolje.

Poleg tega bi se postsocialistične države kar po vrsti rade tudi globalizirale. Pravzaprav ravno v globalizaciji iščejo izhod iz zagate, v kateri so se znašle. V upanju, seveda, da jim bo globalizacija, kot čarobna kreacija, uredila probleme, s katerimi se srečujejo. Deviza »sreča je na zahodu« je vsa devetdeseta funkcionirala kot nekakšna stalnica postsocializmov. Podobno kot v prejšnjih dveh stoletjih, pa naj bo danes za nas zahod Evropa, Nato ali globalizacija⁶.

Tretja lastnost (tokrat gledano s stališča »subjekta« samega) je, da so emancipatorična politična gibanja⁷ osemdesetih (»civilna družba«, »nova družbena gibanja«, stavke ...) izginila predvsem zato, ker so svoje cilje pretesno povezovala z državami nacijami (dejanjsko družbami), ki so nastale v devetdesetih⁸.

Vse to je povzročilo povsem nov fenomen, ki ni samo »zahodnjaški«: na začetku XXI. stoletja je ponovno razvidno, da tudi na »Vzhodu« nastaja nekaj (tudi internacionalno gledano) novega, in sicer iz več razlogov: prvič zato, ker je po desetih letih vendarle postalo jasno, da postsocializmi le niso to, za kar so se »ljudje borili«⁹. Drugače povedano, po dobrih desetih letih lahko povsem nedvoumno ugotovimo, da je to, kar je nastalo in kar se razglašča za postsocializem, vse prej kot tisto, za kar s(m)o se borili v osemdesetih, ko nam socializem ni več zadostoval za dobro življenje. Drugič zato, ker je vmes zrasla nova politična generacija, ki išče svoj prostor pod političnim in siceršnjim soncem. Tega pa ni od nikoder. Le postsocialistična tema in mraz, ki ju narekuje nori tek za denarjem, pravzaprav za golim preživetjem milijonov postsocialističnih podanikov. Ta nova politična generacija se nikakor ne more zadovoljiti z obljubami osemdesetih, kaj šele z »dosežki« devetdesetih. Nasprotno, oboje je lahko predvsem tarča njenega političnega in čedalje radikalnejšega anti-

6 Prim. Kuzmanič (2002).

7 Pravim jim politična, a v osemdesetih so se napačno (zavoljo strahu, ki je izhajal iz eksplicitne prepovedi političnega delovanja v socializmu) imela najprej za »kulturna«, nato pa za »družbena«.

8 Prim. Kuzmanič (2001).

9 To je ena od družbenih mistifikacij, po poti katere se zlahka pride do »naroda« in pri kateri lahko ljudje, množica nekaj (»družbo«, seveda), spremenijo. Spremenba leta 1989 - tudi v Sloveniji - je bila politična revolucija, v kateri so sodelovali izključno (!!) politični individui in njih združbe, ne pa podružbljene množice, saj je osnovna določitev družbenih bitij ravno to, da se - zelo poenostavljeno povedano - bodisi bojijo političnega delovanja bodisi se jim to ne zdi »pomembno« in »pametno«. Bila je revolucija in bila je nenasilna, bila je politična. Tam, kjer ni bilo politične revolucije (denimo v Srbiji) je zmagalo nasilje družbenega. Več v Kuzmanič, 2002.

družbenega delovanja. Tretjič zato, ker je izključevanje drugih in drugačnih v postsocializmih postalo zares skrb zbujujoče. Prvi na udaru izključevanja – in to je tisto, česar se premalo ali pa celo sploh ne zavedamo – postsocialistične družbenosti pa so ravno tisti, ki sem jih imenoval »nova generacija« in ki sestojijo iz raznih marginalnih in marginaliziranih skupin in posameznikov (visoko izobraženi, brez ustrezne zaposlitve, z drugačnim načinom in slogom življenja, z drugačnim okusom, kot je družbeni *main stream*). Četrtrič zato, ker se novi politični generaciji zdi vse prej kot samoumevno, da je mogoče nastale probleme odpravljati z ustvarjanjem še večjih problemov – kar se zdi, da postsocializmi počno. Ravno v tej luči se tako evropeizacija¹⁰ kot natoizacija in tudi globalizacija¹¹ kažejo kot tisto dvomljivo in skrb zbujujoče tem novim prišlekom v politične arene postsocialistične javnosti. Pri vsem tem pa je treba vsaj omeniti še dodaten element, ki izhaja iz konstitucije novo nastalih nacionalnih držav v postsocializmih. Vse so ustvarile izjemno močno, dobro opremljeno in dobro izvežbano policijo, kar se vse preveč rado pozablja pri analizah postsocialističnih družb na akademskem področju izrazitega nerazumevanja sodobnosti. Navsezadnje, narava postsocialistične postrevolucionarne vladavine je – podobno kakor v socialističnih – izrazito antipolitična. Trenutno je še vedno sicer bolj ali manj liberalna (lahko je tudi drugačna, kot je bila, recimo, na Hrvaškem, Slovaškem, v Srbiji ...¹²), pravzaprav izrazito tehnokratska. Kot taka se predvsem boji političnega delovanja lastnih državljanov, otepa se človekovih pravic in, kaj ji drugega sploh še preostane, temelji le še na treh elementih: na notranji implicitni in kajpada zahrbtni, a nenehni, prisili trga in dela (šepajoči mehanizem postkeynesijanske zaposlenosti/brezposelnosti), na legalističnem demokratičnem procesu (predpostavka o nedvomljivi tehnologiji vladanja) in na vrhunsko izvežbani in opremljeni policiji.

III. NEKDANJA SFR JUGOSLAVIJA IN DANAŠNJA REPUBLIKA SLOVENIJA

Ko se začnem(o) s kom pogovarjati o ksenofobiji, rasizmu in podobnih čednostih na področju nekdanje Jugoslavije in ko omenim, da živim v Sloveniji, dobim praviloma tole vprašanje, na katero je vse prej kot preprosto odgovoriti: Kako pa je s tem v Sloveniji v primerjavi z drugimi deli nekdanje Jugoslavije oz. glede na to, kako je bilo prej v stari državi?

10 Prim. Kuzmanić, 2001a.

11 Prim. Kuzmanić, 2002.

12 Prim. v Judah, 1997.

Vsaj tri so (in ne zgolj ena) možne primerjave, ko gre za mero in razširjenost raznih oblik ekstremnih diskurzov (šovinističnega, mačističnega, ksenofobnega, rasističnega ...) in praks na Slovenskem¹³. Ustrezen odgovor na zgornje vprašanje terja vse tri možne primerjave, in sicer:

1. primerjava s t. i. razvitim svetom;
2. primerjava z drugimi srednje- in vzhodnoevropskimi državami (v skupnosti z državami nekdanje Jugoslavije);
3. primerjava glede na preteklost Slovenije v prejšnjem desetletju in tudi prej (torej Slovenija glede na Slovenijo samo).

Ad. 1. Prva primerjava pravi, da se Slovenija normalno razvija, se pravi, da se »normalizira«. To pomeni, da postaja Slovenija približno ravno tako ekstremistična (nacionalistična, šovinistična, ksenofobna, rasistična, izključujoča do drugih in drugačnih ...), kakor so sosednja Avstrija, Italija, Švica ... ali pa katera koli druga razvita država na t. i. Zahodu. Za Slovenijo v tem kontekstu veljajo tudi bolj ali manj vse podobne oznake kot, denimo, za postsocialistično Madžarsko, Češko, Poljsko ... Osrednji problem pri t. i. »normalizaciji« in primerjavi s prejšnjo Slovenijo iz osemdesetih ali pa s tisto iz sedemdesetih je predvsem, da je bila prejšnja, torej »nenormalna« Slovenija bistveno manj nacionalistična, šovinistična, ksenofobna, rasistična, izključujoča do drugih in drugačnih. To lahko empirično ugotovim sam ali kdor koli drug, zdravorazumsko, na prvi pogled ali pa z uporabo bolj ali manj sofisticiranih preiskovalnih metod in podatkov, ki so v Sloveniji na voljo.¹⁴

Ad. 2. Na tej najbolj splošni ravni bi nekaj podobnega lahko trdili tudi v primerjavi s t. i. srednjo in vzhodno Evropo. Podobno kot na Češkem ali v Romuniji in drugod je tudi na Slovenskem, denimo, bolj ali manj (občasno tudi izjemno) odklonilen odnos do Romov. Vendar pa za zdaj še ni bilo primera (kakor denimo na Češkem), da bi v kakšni vasi ali manjšem mestu »domači ljudje« zgradili nov »berlinski zid« okoli romskega naselja. Rome na Slovenskem namreč raje sploh ne spustijo v naselje. Ustrezne lokalne oblasti jim – če pač ne gre drugače – zgradijo ločeno naselje zunaj »civiliziranih naselij«, v katerih živijo »do-

13 Z nekaj izjemami je Slovenija v glavnem v »fazi diskurza«, medtem ko je praktičranje fizičnega nasilja do drugih in drugačnih bistveno manj izraženo kot v nekaterih drugih, tudi primerljivih, okoljih.

14 Slovenija ima od poznih šestdesetih naprej visoko reprezentančno in dobro obdelano javnomnenjsko datoteko zelo različnih podatkov, kakršnih nima nobena druga srednje- in vzhodnoevropska država. Primerjaj razne izdaje, predstavitev, obdelave in interpretacije Slovenskega javnega mnenja, praviloma v izdaji Fakultete za družbene vede (nekdanja FSPN) v Ljubljani.

mačini« (segregacija). Hkrati lahko rečemo, da tudi v postsocializmu še vedno obstajajo (iz časov socializma) koncepti in prakse nekakšne solidarnosti pa tudi institucije (»stare«, denimo centri za socialno delo, »nove« nevladne¹⁵ organizacije, denimo) in silno redki posamezniki, ki vsaj v nekem oziru skrbijo za razne oblike pomoči Romom ali romskim družinam (zdravstvo, socialna pomoč, šolanje otrok ...).

Ad. 3. V primerjavi z državami nekdanje Jugoslavije pa je situacija na tem področju v Sloveniji dokaj drugačna. Najpogosteje je namreč »manj slaba«. To je treba pripisati raznim faktorjem, naprej pa dejstvu, da v Sloveniji v devetdesetih ni bilo večjih vojaških operacij, kaj šele vojne oz. celo vrste vojn (izjema so deset dni trajajoči sporadični spopadi med JLA in slovenskimi teritorialci, policijo in lokalnimi prostovoljci). Konkretnije, v primerjavi z Hrvaško, kjer se je za generala Tuđmana razvil celo svojevrsten postfašizem¹⁶ – funkcioniral je torej kot sistem in institucija – česa takega na Slovenskem ni. So kvečjemu posamezni in občasni otočki nečesa, kar bi bilo le težko poimenoovati postfašističnost, ki le od daleč spominja na refašizacijo in postfašizacijo nekdanje Hrvaške. Nekaj podobnega bi lahko tudi rekli, če primerjamo Slovenijo in Srbijo. Srbija¹⁷ (v delni skupnosti s Črno goro), ki šele dela elementarne tranzicijske korake, je med vojnami zoper Hrvaško, Bosno in Hercegovino, na začetku tudi Slovenijo, pozneje Kosovu ...¹⁸, razvila izjemno ekstremne potenciale svojega tako ruralnega kot urbanega podzemlja: tako političnega in antipolitičnega kot tudi apolitičnega ekstremizma. Tudi in predvsem na področju ksenofobije in rasizma. Tako izrazitih fenomenov v Sloveniji za zdaj ni. V primerjavi z Bosno in Hercegovino, ki je tako rekoč uničena država, je Slovenija cvetoča dežela razvitosti in liberalnega napredka ...

15 Nevladne organizacije desne in ekstremno desne proveniencie so čedalje močnejše na Slovenskem v obdobju zadnjih štirih, petih let. V nasprotju z »levo orientiranimi«, ki se vrtijo okoli vprašanj enakosti (politične, socialne, ekonomske, verske, etnične, etične ...), ki se ukvarjajo z problemi človekovih in siceršnjih pravic in ki uporabljajo govorico pravic, se »desne« nevladne organizacije vrtijo predvsem okoli lastnine (skrb za denacionalizacijo, denimo), teh ali onih privilegijev oz. izgube privilegijev, namesto enakosti pa poudarjajo predvsem svobodo in svoboščine in govorice tradicionalno »konservativnejših strok«: denimo medicinske (medicinska etika) in tudi teologije.

16 Podobno velja za Srbijo in Črno Goro za časa Slobodana Miloševića.

17 Prim. odlično insidersko študijo v Gordy 1999.

18 Med boljšo literaturo za razumevanje »kosovskega problema« sodita Maliqi (1998) in Clark (2000).

Toda poleg vsega ravnokar skiciranega je Slovenija hkrati tudi del tega nekdanjega in sedanjega konteksta bivše države (SFRJ) in kot takšna pozna marsikateri splošnejši pojav, kot so ksenofobija, rasizem, šovinizem, mačizem ... čeravno v nekoliko blažjih pojavnih oblikah. Tako lahko – čeprav praviloma v manjših odmerkih – tudi v Sloveniji najdemo razvite postfašistične elemente, denimo v nekaterih medijih (v reviji *Mag* ali občasno v posameznih tekstih širšega kroga javnomedijske ponudbe¹⁹), pri nekaterih strankarskih (zunajparlamentarnih in parlamentarnih) voditeljih in nastopih. Navsezadnje bi bilo moč v marsičem primerjati tudi ekstremistična stališča slovenske katoliške cerkve s sorodno institucijo, denimo, na Hrvaškem v vojnih devetdesetih²⁰. Čeprav v Sloveniji ni bilo podobne vojne vihre kot na Hrvaškem, pa lahko celo v letu 2001 in 2002 vidimo ekstremne cerkvene pozicije kot nekoč na Hrvaškem, v Srbiji ...²¹

Skratka, ta ali oni pojav, ki je značilen za širše okolje, sicer lahko najdemo tudi tukaj, vendar je slovenski kontekst (razvitost, relativna urejenost, funkcioniranje sistema in številnih podsistemov, relativna blaginja ...) drugačen kot, denimo, v Romuniji, na Poljskem, na Kosovu ali kje drugje. Kot rečeno, nikakor namreč ne smemo spregledati, da Slovenija ni prestala vojne, da je bistveno bolj razvita država kot številne druge države iz tega dela sveta in da se ravno v tej optiki »splošne« primerjalne razvitosti tudi vsi ekstremni pojavi nastavljajo v bistveno drugačni kontekstualnosti ter da, navsezadnje, tudi drugače funkcionirajo. Še drugače povedano, če, denimo, v kaki manj razviti državi skorajda ni slišati glasov, ki govorijo zoper ta ali oni »ekstremizem«, je v Sloveniji moč zlahka najti vsaj enega posameznika ali posameznico, ki se s tovrstno problematiko ukvarja vsaj občasno, če že ne kontinuirano. Kakor že rečeno, osrednji problem s paradigmo t. i. »normalizacije« in primerjavo današnje Slovenije s prejšnjo, se pravi tisto iz osemdesetih ali pa celo tisto iz sedemdesetih, je predvsem ta, da je bila prejšnja, torej »nenormalna« (socialistična) Slovenija bistveno manj nacionalistična, šovinistična, ksenofobna, rasistična, izključujoča do drugih in drugačnih. Kako to pojasniti, kako to razumeti?

IV. ELEMENTI ZGODOVINSKEGA OZADJA

Slovenija je bila najbolj razviti del relativno razvite SFR Jugoslavije, ki je – sodeč tako po ustavi in zakonih in tudi po praksah,

19 Prim. Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti št. 1 (2001)

20 O situaciji v medijih na Hrvaškem prim. Brunner, Gredelj, Hodžić, Krištofić (ur.) (2000).

21 Prim. Dragoš (2001).

posebno v poznih sedemdesetih in osemdesetih – sebe dojemala kot državo odpravljanja razlik in ekstremov. Tudi tistih političnih, ekonomskih (solidarnost razvitih delov države, npr. Slovenije, z nerazvitimi, npr. Kosovo)²². Hkrati je bila to država, ki je iz druge svetovne vojne izšla – podobno kakor velja za današnjo Bosno in Hercegovino ali nekdanjo Nemčijo, Poljsko ... – neusmiljeno porušena. Bila je – v celoti gledano – nerazvita, kmečka država z zgolj nekaj industrializiranimi otočki (v glavnem v Sloveniji, na Hrvaškem in manj v Bosni²³). Partizanska generacija se je zavzemala za koncept »modernizacije«, vzpostavitev materialne infrastrukture (energetika, ceste, železniške proge, tovarne ...). Seveda, vse to v upanju, da bo nerazvita država nekoč postala razvita, da bo iz kmečke samozadostnosti preskočila v industrijsko modernost in – kot je bilo to posledično razumljeno v partizanski (tudi »marksistični«) generaciji – da bo tovrsten razvoj avtomatično (tu je poudarek!) potegnil za seboj tudi vse druge vrste »izhoda iz temačne balkanske nerazvitosti«.

Politično gledano, je bila to država, ki se je poskušala izviti iz unitarnosti srbske kraljevske hiše. Glede na sestavo prebivalstva je bila država, ki je poskušala biti multietnična skupnost. Vse to kajpada z močnim poudarkom na dveh hegemonih, ki sta bila vse prej kot v sozvočju z demokratično in republikansko tradicijo. Poudarek v tej državi je bil na delavskem razredu in pa na J. B. Titu, kot svojevrstnem socialističnem monarhu²⁴. Skratka, bila je že izhodiščno navznoter konfliktno zastavljena država, ki je v nekaterih elementih

22 Ni naključje, da so prvi resnejši začetki konfliktna in ekstremne retorike v osemdesetih na področju bivše države najprej napadli ravno točko solidarnosti. Denimo slovenski, hrvaški in tudi srbski šovinisti so argumentirali v smeri »eksploatacije«. Kljub temu da so to pozneje bili največji antikomunisti in antimarksisti, je bila njihova takratna argumentacija »eksploatacije« izrečena v izrazito marksističnih kategorijah. Na začetku so najpogosteje govorili o tem, da jih »izkoriščajo nerazviti« (denimo Albanci izkoriščajo Slovence ali Hrvate). V drugi fazi konfliktov (po letu 1988) pa se je tovrstni diskurz nadaljeval z procesi medsebojnega obtoževanja, npr. Slovencev in Srbov. Eni so drugim očitali (redki med takratnimi akterji so bili ekonomisti: s tem ekstremnim športom očitanja so se takrat ukvarjali predvsem specialisti za poezijo in prozo, se pravi literati), da jih oni drugi »izkoriščajo« in da je treba »narediti konec temu izkoriščanju«.

23 Hkrati so bila to tudi okolja, v katerih je nastala socialna demokracija, iz katere so se pozneje (po prvi svetovni vojni) razvili komunisti. Zanimivo je omeniti - vsaj kot reminiscenco -, da so se tudi v današnji Sloveniji skorajda vse politično ekstremne pozicije v devetdesetih razvile iz Socialdemokratske stranke. Ne tiste, ki je izšla iz nekdanjih komunistov in danes prakticira nekakšno levo »tretjo pot«, pač pa iz desničarske Socialdemokratske stranke, ki jo vodi Janez Janša, pred njim pa jo je vodil sociolog dr. Jože Pučnik. Tokrat to niso (bili) ekstremizmi, ki gredo v levo, kakor so šli na začetku XX. stoletja, pač pa ekstremizmi, ki gredo v radikalno desno smer. O zgodnjih socialnih demokracijah v tem delu sveta prim. Strugar (1963).

24 Prvi je J. B. Tita opredelil kot »zadnjega Habsburžana« in potemtakem kot monarha britanski zgodovinar A. J. P. Taylor. Prim. še vedno klasično Taylor (1956).

gradila izjemno egalitarne (socialne, ekonomske ...) in tudi demokratične nastavke, v drugih pa je gojila naravnost protidemokratske²⁵. Ena osrednjih skrbi partizanske generacije, ki je po letu 1945 vzpostavila nedotakljivo komunistično oblast, je bila nacionalna uravnovešenost države. Vendar moramo biti pazljivi: ta ni bila razumljena na način egalité, liberté, fraternité, torej na osnovah (bolj ali manj liberalnega) kapitalističnega gospodarstva, pač pa kot bratstvo in enotnost na osnovah socialističnega samoupravljanja.

Kljub visokim gospodarskim razvojnim stopnjam (v šestdesetih nekaj časa celo najvišje na svetu²⁶) in zavidljivim rezultatom na področju socialne enakosti je bila nekdanja Jugoslavija vendarle država politične neenakosti oz. država, v kateri sta bila političnost in politika celo prepovedani (dovoljeno je bilo delovanje samo komunistični partiji, pozneje zvezi komunistov). Bila je tudi država problemov, ki so se kazali v odnosih med narodi in nacionalnostmi (manjšinami)²⁷. Vendar pa so ti konflikti (podobno kakor stavke)²⁸ razmeroma redko izbruhnili z vso silovitostjo. Prvič se je to zgodilo v začetku sedemdesetih, nato v začetku osemdesetih in navsezadnje tudi na koncu osemdesetih, ko je država razpadala. Nekoliko poenostavljeno povedano, problemi, ki jih je imela država na tem področju, so bili predvsem »problemi z Albanci na Kosovu«²⁹, kajti bila je preozko opredeljena kot slovanska država (Jugoslavija etimološko pomeni država južnih Slovanov), Albanci pa niso Slovani ...

Nekoliko paradoksalno bi bilo mogoče reči, da ekstremnosti v »običajnem« pomenu besede v samoupravni Jugoslaviji nismo poznali. S pomembno izjemo same ekskluzivnosti in ekstremnosti komunistov, ki pa so se po definiciji nanašali relacijsko kot tudi samoupravičevali glede na ekstremnosti fašistov, ustašev, četnikov ... Vsega tistega, skratka, kar smo – kako ironično – kot farsično ponovitev druge svetovne vojne spet videli v vojaških dogodkih v devetdesetih letih XX. stoletja³⁰.

Za razumevanje postsocialistične ekstremnosti v državah, ki so izšle iz nekdanje Jugoslavije, je treba omeniti tudi to, da je bila samoupravna Jugoslavija del gibanja neuvrščenosti, se pravi da je vsaj na oficialni (medijsko dokaj poudarjeni v poznih šestdesetih in sedemdesetih) ravni (»zunanja politika«) gojila načeloma enakostne odnose do vseh ljudi, držav in tudi ureditev ... Gledano s stališča

25 Kako je to - gledano v dokaj nevtraln, liberalni optiki - videti in kako je funkcioniralo v tridesetih, štiridesetih in petdesetih v Sloveniji prim. v Sirc (1992).

26 Prim. denimo Sekelj 1990.

27 Prim. denimo v Ramet (2002).

28 Prim. Kuzmanić, 1987.

29 Najboljše o tem prim. v Maliqi, 1990.

30 Prim. Kuzmanić, 1993.

sodobnega, postsocialističnega rasizma je bila neuvrščенost kot svojevrsten uvod v enakost s pripadniki »drugih barv« izjemno koristen faktor, in sicer predvsem kot element potencialne (ne vedno tudi dejanske) tolerantnosti: vsaj v nekaterih obdobjih in v nekaterih segmentih populacije.³¹

U. NOTRANJE (EKONOMSKE³²) MIGRACIJE

Več problemov z ekstremnostjo nasploh in še zlasti s ksenofobijo je v nekdanji Jugoslaviji nastalo v kontekstu notranjih migracij. Delovna sila iz Makedonije, Kosova, Bosne in Hercegovine se je – pač glede na kapital – selila na zahod in sever. Trk in soočenje, denimo Albancev in Bosancev (oboje so, če so verni, večidel islamske veroizpovedi) s Slovenci v Sloveniji (začetek v šestdesetih in sedemdesetih) lahko imamo ne le za začetke sodobnejše ekstremnosti, pač pa tudi za pogloblitvo točko osredotočanja (kar ni isto, kot so viri) sodobne ekstremnosti na Slovenskem³³. Z vojnami na področju bivše Jugoslavije je bila namreč samo radikalizirana oz. je samo pridobivala pomen v povojnem obdobju druge polovice devetdesetih ter je ostala aktualna vse do danes. Le da se na podlagi, ki je nastala v šestdesetih in sedemdesetih, nabirajo in grmadijo novi in dodatni problemi: begunci, socialno, ekonomsko in siceršnje razslojevanje, pojav revščine (po nekaterih ocenah od 11 do 13 odstotkov prebivalstva) v devetdesetih ...

Nemara je ena ključnih stvari pri razumevanju rasističnega ekstremizma v Sloveniji nastala na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta. V trenutku, ko je nastala nova država Slovenija, je nastal namreč tudi »novi« (dejansko prastari) koncept »državljanstva« (pravzaprav domačnosti in domoljubnosti), utemeljen na »etnosu«. Pravzaprav kar na zemlji in krvi. Negativno in bolj natančno rečeno, nastal je novi koncept »tujosti« in »tujstva«³⁴, ki je vse, ki niso »Slo-

31 Ne zdi se mi pretirano reči, da je pogosto srečevanje jugoslovanskih partijskih voditeljev z voditelji iz Azije in Afrike, ki je bilo ustrezno medijsko (televizijsko) podprto, bistveno prispevalo k relativno tolerantnemu odnosu tukajšnjih domačinov do ljudi drugačne barve kože v generacijah, ki so se politično socializirale v šestdesetih, sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih.

32 Večmilijonske migracije delovne sile iz SFR Jugoslavije (smer: Avstrija, ZR Nemčija, Švica, Švedska ...) so bile v šestdesetih večji del ekonomske narave. Do političnih je prišlo v začetku sedemdesetih, in sicer predvsem v povezavah z nacionalističnim gibanjem na Hrvaškem (smer: poleg ZR Nemčije, ZDA, Kanada, Avstralija ...). Gibanjem čez meje SFRJ je treba dodati tudi velike ekonomske premike delovne sile znotraj Jugoslavije, praviloma od manj razvitega juga in vzhoda proti razvitejšemu severu in zahodu, torej predvsem proti Sloveniji. Prim. Mežnarić 1985.

33 Širši študijsko-analitični kontekst prim. v Lenkova (ed.) 1998.

34 Med najboljšo analitično literaturo na tem področju še vedno sodi Miglio, 1992.

venci po krvi in zemlji, po prednikih, jeziku in kulturi...« razglasil za tujce. Vendar pa je tukaj treba biti natančen: tujci v tem kontekstu niso tudi vsi severnjaki in zahodnjaki (Nemci, Švedci, Angleži ... podobno velja tudi za Čehi ali Poljake³⁵). Opredelitev tujca in tujstva se v tem kontekstu bolj ali manj neposredno izpeljuje iz zgolj fizičnega (pozneje matematično presežnega: kvantiteta) obstoja/navzočnosti t. i. »južnjakov« in »vzhodnjakov« z mikro (ne pa makro!) področja nekdanje Jugoslavije. Drugače povedano, opredelitev je posredno povezana tudi z revščino, s pripadnostjo drugim (nekatoliškim) religijam, izpeljiva pa je šele iz osnovnega znotrajjugoslovanskega odnosa med Slovenci in Neslovenci, pri čemer so Neslovenci predvsem tisti Neslovenci s področja bivše Jugoslavije. Naj kot zanimivost omenim, da gre pri tem v enem delu definicije tujstva tudi za ideološko antikomunistično opredelitev pripadnikov nekaterih narodov, o katerih se domneva, da so nekakšni »biološki« (torej naravni!) »nosilci deviacij«, da so nekakšni »genski komunisti« (Rusi, Srbi ...)³⁶.

V tem kontekstu je treba ločiti vsaj dve ravni problema tujstva v povezavi z državljanstvom na Slovenskem, državljanstva kot tiste simptomatične točke, na kateri vedno znova prihaja do izbruhov ekstremnosti. Prva je opredelitev slovenskega državljanstva na pravni ravni. Tukaj so – v glavnem, ne pa povsem – kot sestavni del osamosvojitvenih procesov v Sloveniji obveljali obljube in številna zagotovila (postali so del pozitivne zakonodaje), da bodo tisti, ki so že pred osamosvojitvijo legalno živeli v Sloveniji, imeli priložnost dobiti tudi novo, se pravi slovensko državljanstvo. Večji del pripadnikov »narodov in narodnosti« (oz. »nacionalnih manjšin«, kot se je temu pozneje reklo) nekdanjih republik bivše Jugoslavije, je na tej podlagi tudi pridobil državljanske listine Republike Slovenije³⁷. Na drugi, predvsem politično-tehnološki ravni, ki so jo inavgurirali in

35 Več v Kuzmanič, 1999.

36 Nemogočo opredelitev »genski komunisti« boste težko našli zapisano, vendar pa je ravno to tisto, kar pogosto funkcionira kot skriti označevalec v ozadju številnih diskriminatornih motorik, ki producirajo ekstremnost v Sloveniji, tudi rasistično. Del (ne celoto) tega kompleksnega označevalca ima religiozne in ne zgolj ideološke korenine, ki izhajajo iz razmerja med katoličani (npr. Slovenci, Hrvati ...) in pravoslavci (Srbi, Rusi ...).

37 Etnično gledano je približno deset odstotkov prebivalstva Slovenije Neslovencev (Točne številke bodo verjetno na voljo čez kako leto, ko bodo prišli v javnost podatki zadnjega popisa prebivalstva, ki je bil aprila 2002). Velika večina teh pa je s področja bivše Jugoslavije. Pri tem je treba omeniti še eno posebnost: obstaja tudi nekaj ljudi v Sloveniji iz bivše Jugoslavije (večidel Srbov), ki kljub temu da so vedeli in vedo, kakšne so posledice takega ravnanja v realnosti - sploh niso hoteli zaprositi za slovensko državljanstvo. Zdi se, da se jim je zdela sama gesta »prosi-ti« nove oblasti ponižujoče dejanje, ki zadeva v njihovo najbolj notranjo dignitete oz. ponos. Nemara ta detalj še najbolj ponazarja številne intimne zagate in siceršnje težave, s kakršnimi so se ljudje iz tega dela Evrope srečevali v zadnjih dvanajstih letih krvavega razpadanja nekdanje države.

vodili domoljubni, nacionalistični, šovinistični in tudi ekstremno rasistične stranke, grupacije in posamezniki, pa je bolj ali manj obveljalo, da so pravi Slovenci samo tisti Slovenci s pravim (Blut und Boden) pedigrejem. Ravno ta razcep med pravno državo in politično tehnologijo velja do današnjega dne in je glavni vir ksenofobije in rasističnega ekstremizma na Slovenskem.

Gledano iz drugega zornega kota, denimo tistega, ki meri na politično tehnologijo vladanja, bi na tej točki lahko pogojno rekli, da gre hkrati za razcep med politično levico in desnico, med liberalnejšimi in konservativnejšimi prijemi v domačijski slovenski politični tehnologiji. Dodati je treba tudi delovanje slovenske katoliške cerkve, ki je tradicionalno politično aktivna in tudi nezmotljivo povezana s tukajšnjo politično desnico, kakor je bila tudi v vsej preteklosti. Vendar pa tega faktorja nikakor ne bi smeli premočno poudarjati. Saj je za ustrezno razumevanje položaja na postsocialističnem Slovenskem silno pomembno, da razumemo, da je poleg diskontinuitete med vladavino liberalnih in konservativnih vlad nujno poudariti ravno kontinuiteto med obema. Saj so področja, situacije in dogodki, ki jih obe vrsti oblasti (konservativna in liberalna) kratko malo spregledata in so kot take slepe pege oblasti ne glede na politično barvo te ali one vlade. Lahko bi rekli, čim bolj se oddaljujemo od osemdesetih, ki so bile silno občutljive za probleme krivic, za človekove pravice, za pravno državo, za socialno enakost ..., za človeka nasploh, tem manj je moč pričakovati, kaj šele videti in slišati, da bi se katera koli vlada (liberalna ali konservativna) potegnila za kaj takega, kar je tradicionalna močna agenda alternativnih gibanj za človekove pravice in siceršnje pravice državljanov in državljanek. Slovenija je (podobno kot številne druge »normalne« postsocialistične države) zapadla v nevarno brezskrbnost (»slepa pega postsocialistične oblasti« nasploh) glede varstva posameznika, skupine ali manjšine v odnosu do oblasti.

VI. KAKO NASTANE IZKLJUČEVALNA VEČINA

Eden osrednjih problemov, ki bi ga tukaj kazalo vsaj še omeniti, je, kako nastaja to, kar v Sloveniji funkcionira kot večina, ki (naj) izključuje »manjšino«. Oglejmo si v nadaljevanju pet osrednjih opredelitev, ki odločilno vplivajo na opredelitev »večine«, ali pet osi, okoli katerih se oblikujejo in tudi vrtijo diskurzi slovenskega domačijskega izključevanja. Ravno z opredelitvijo manjšin, se mi zdi, da se bomo najhitreje in najpreprosteje prebili do razumevanja procesualnosti značilnega ksenofobnega izključevanja na podlagi produkcije stigem »tujosti«. Definicijo pa dobimo, brž ko ugotovimo takšno ali drugač-

no »odstopanje« od večine, kar je le drugo ime za nasprotje tujosti, se pravi za takšno ali drugačno »domačnost«. To, kar tukaj in zdaj funkcionira kot »večina« (domačnost), je praviloma opredeljeno s temi petimi področnimi opredelitvami:

- a) spolno: moška,
- b) spolno orientacijsko: heteroseksualna,
- c) versko: katoliška,
- d) nacionalno: slovenska,
- e) geopolitična: zahodna.

Če obrnemo teh pet dominantnih označevalcev, ki opredeljujejo razmerje domačnost/tujost, večina/manjšina (odpravljajo torej enakost) in iz njega izhajajočo ekstremnost, lahko brez večjih težav določimo tako globino kakor širino fenomena (tudi ksenofobnega, rasističnega in siceršnjega) ekstremizma na Slovenskem v začetku 21. stoletja. Po tej poti lahko dobimo tudi ustrezno paletu tarč in izključevanj³⁸, od katerih ekstremizmi živijo oz. so življenjsko odvisni. Oglejmo si jih na kratko.

Ad. A. Slovenija je tipično postsocialistično (to velja seveda tudi širše) okolje, v katerem biti ženska pomeni biti nekaj manj pomembnega in *per definitionem* manj vrednega. Ženske težje dobijo zaposlitev in jo lažje izgubijo. Četudi so zaposlene na enakih delovnih mestih kot moški in so zanje enakovredno izobražene in kvalificirane, pa so po uradnih podatkih (o njihovi metodologiji bi kazalo vsaj malo podvomiti) za okoli trinajst odstotkov slabše plačane. Ženske ne delajo le v službi³⁹, pač pa je vsaj 80 odstotkov vseh gospodinjskih, se pravi neplačanih delovno intenzivnih opravil pravzaprav še vedno takšnih, da jih opravljajo izključno one. Govoriti o patriarhalnosti v takem okolju ne pomeni uporabljati zgodnje feministične floskule, pač pa meriti na samo bistvo postsocialističnega problema, ki je bistveno povezan s poskusi retradicionalizacije »vloge ženske« v postsocializmu v primerjavi s socializmom⁴⁰.

Ad. B. Biti homoseksualec, biseksualec, transseksualec, transvestit, travestit ... v takem okolju je kljub izjemno močnim egalitar-

38 V primeru analitike problemov begunstva na Slovenskem prim. tovrstna poimenovanja v Kuzmanić 2001.

39 Stopnja zaposlenosti med ženskami na Slovenskem že tradicionalno gledano sodi med višje na svetu. Navsezadnje tudi zaradi vpliva socializma, ki je hotel »emancipirati ženske skozi delo«, je bil delež zaposlenih žensk v osemdesetih letih približno štirideset odstotkov vse zaposlene populacije. Gledano zgolj na žensko populacijo (ta je po koncu socializma najprej izgubila službo) pa je še danes, ko so razpuščene večji del vse delovno intenzivne panoge (tekstilna, čevljarstva ... tradicionalno ženske panoge) okoli 60 odstotkov.

40 Prim. Jalušič, 1999.

nim in liberalnim sunkom osemdesetih »dovoljeno« kvečjemu v posameznih getih⁴¹. Javni mediji, javni prostori nasploh, še najmanj pa tisti mainstreamovski (televizija, denimo), so se še danes pripravljeno organizirano lotiti takšnega ali drugačnega linča, če se le ponudi priložnost. Dve izstopajoči priložnosti sta bili v zadnjih desetih mesecih: referendum (!)⁴², na katerem je heteroseksualna večina z lahkoto prepovedala umetno oplojevanje samskih žensk. Druga je javni linč tranvestitske pevske skupine Sestre, ki je zmagala za pesem Evrovizije. Zato pač ker niso »prave ženske«, bolje, pravzaprav zato ker niso »pravi moški«. »Biti Slovenec (podobno je z »Biti Hrvat« ali pa »Biti Američan« v času Busha) pomeni namreč biti »pokončen«, to pa je bojda lahko le »pravi moški«.⁴³

Ad. C Verjetno je v tem okolju najsplošnejši označevalec pri produkciji lastne in kolektivne identitete⁴⁴ (s tem tudi za veliko raznih podvrst izključevanj)⁴⁵ ravno katolicizem. Ne kaže pozabiti, da je Slovenija okolje, v katerem je protireformacija krvavo zmagala in vzpostavila izjemno natančno vladavino fundamentalnega katolicizma: tisto kapilarno, se pravi totalizirajočo in izključujočo »od spodaj«⁴⁶. V zadnjih petdesetih letih, ko je z istimi metodami to »krivo Drino« poskušal »popraviti« komu-

- 41 V še vedno ne tako zelo urbani Sloveniji so takšni geti mogoči predvsem v Ljubljani (Metelkova-Mesto), Maribor (Pekarna) in na še nekaterih lokacijah.
- 42 Referendum so organizacijsko in mišljenjsko podprle: SDS (Janez Janša), NSi (Andrej Bajuk), slovenska katoliška cerkev (nadškof Rode) in medicinska stroka, zbrana okoli raznih »etičnih komisij« in t. i. »strokovnih argumentacij«. SDS tukaj pomeni Socialdemokratska stranka Slovenije. Slovenija je edina država na svetu, ki ima socialdemokratsko stranko, ki je ne samo desničarska, pač pa obenem tudi vodilna (tudi ekstremno) desničarska politična stranka političnega spektra. Stranka Janeza Janše, nekdanjega obrambnega ministra in mojstra prikritih šovinistične govornice, je bila vsakič dosedaj na volitvah tudi izbrana v slovenski parlament in je trenutno vodilna opozicijska sila vladajoči LDS. SDS nenehno funkcionira kot *main stream* stranka (njeno glasilo je *Demokracija*), močan vpliv ima tudi na nacionalno TV Slovenija, (posebno na I. informativni program), trenutno pa se - glede na razne meritve - njen volilni rezultat vrtil med 11% in 16% volilnih glasov. Če kdo hoče meriti ekstremnost na Slovenskem v smislu ekstremnih glasov volivcev, kot je to navada v empirični sociologiji in politologiji, potem bi moral temu številu prišteti vsaj še toliko glasov, ki so razdeljeni med nekatere druge parlamentarne stranke na Slovenskem, kot so: Nova Slovenija dr. Andreja Bajuka (vsaj 5-6%), Slovenska nacionalna stranka Zmaga Jelinčiča (med 2 in 4 %) in še številne druge manjše, predvsem neparlamentarne stranke. Hkrati pa bi pri tovrstnem računu moral vsaj pogojno upoštevati tudi omembe vredni del glasov (vsaj 5-8%), ki jih dobi Slovenska ljudska stranka, ki je - glede na izkušnje zadnjih deset let - bolj ali manj politično nepredvidljiva. Zadnjih nekaj let se namreč uvršča in tudi medijsko dojema kot bolj ali manj stranka političnega centra, vendar pa so bila znana tudi bolj desna obdobja njenega ravnanja, zato jih kot analitično možnost ne bi kazalo apriorno izključevati.
- 43 V približno dveh mesecih od začetka pisanja tega teksta so se stvari na tem področju spremenile. Javni mediji so zadnje čase začeli nepričakovano dobro sprejemati transvetitsko skupino Sestre in jo celo promocijsko podpirati.
- 44 Ko rečem »identitete«, to tukaj pomeni procese proizvajanja domačnosti/tujosti, večinskosti/manjšinskosti, notranjosti/zunanosti, skratka vključevanja/izključevanja.
- 45 Ideologem identitete je eden ključnih postsocialističnih ideoloških aparatov izključevanja nasploh (ne samo v Sloveniji), s katerimi se vzpostavljajo kulturna, nacionalna, rasna in siceršnja homogenizacija okolja. Identiteta se določa predvsem tako, kakor to naddoloča logika identitete po sebi, torej *per negationem*. Se pravi tako, da je vse, kar »ne sodi« v domnevno realno, dejansko pa zaželeno in sproti vzpostavljajočo se identiteto (npr. v glasbi, prehranjevanju, imageu, okusu nasploh, kulturi, posamezniku, njegovi estetski in etični posebnosti ali etični držji ...) naravnost izključeno. Če ne zlepa (s »strokovnimi« ipd. prijemi), pač zgrda (tudi z uporabo nasilja).
- 46 Nekateri raziskave kažejo, da so bili ti zgodovinski procesi plodni tudi s stališča funkcioniranja komunističnega »totalitarizma od spodaj« (Mastnak).

nistični protiudar, pa sta nastala dodatno sovraštvo in »občutek krivde«. Po padcu socializma živimo v situaciji, ko je »pravda krivki cerkvi« (pri tem se vedno in izključno misli »rimskokatoliški cerkvi« postala ena osrednjih postsocialističnih tem. Mimo tega sploh ne morete ne v časopisju ne na tv oz. radiu. Postsocialistični podložnik včasih dobi občutek – to je zelo signifikantno, denimo, tudi na Hrvaškem ali Poljskem pa tudi drugod v postsocializmu – da je glavni postsocialistični problem pravzaprav cerkveni, se pravi katoliški oz. ogroženost katoličanov, katolicizma in RKC⁴⁷. Pa na ravni »realne realnosti«⁴⁸ sploh ni tako, razen kajpada v medijih, se pravi na ravni virtualne realnosti. V tem kontekstu je treba vsaj kot simptom omeniti tri »verske« problematike v ožjem pomenu besede, ki bodo potencialno gojišče konfliktov in ekstremizmov tudi prihodnosti. Prvič, tako rekoč obče nasprotje med slovensko RKC in državo, natančneje, vsakokratno »levo« vlado ali pa vlado, ki prihaja iz takšnega ali drugačnega političnega centra.⁴⁹ Drugič, ravno tako skorajda obče nasprotje med slovensko katoliško cerkvijo in vsemi drugimi cerkvami na Slovenskem. Slovenska RKC zahteva zase poseben (javnopravni) položaj, kakršnega nima nobena druga cerkev. In tretjič, gledano v kontekstu zadnjih dogodkov po 11. septembru, je tukaj potencialno močno nasprotje med RKC in islamsko skupnostjo, ki se kot simbolno zelo

47 »Ogroženost katoličanov« (tudi »diskriminacija cerkve«, »manjvrednost katoličanov«, »katoličani/kristjani kot državljeni drugega reda« ...) niso tukaj analitične metafore pač pa dobesedno povzeta bistva v diskurzu vodilnih katoliške cerkve. Slovenski nadškof in metropolit Rode je eden ključnih nosilcev tega diskurza, ki poskuša dokazovati in argumentirati v tej smeri. Glede na način strukturiranosti katoliške cerkve pa je samoumevno, da lahko nižji na hierarhičnih lestvicah, kot je nadškof, le ponavljajo njegovo dikcijo. Problem v tem kontekstu je, da se je lepo število tukajšnjih množičnih medijev, to še zlasti velja za nacionalno televizijo in posameznike (denimo slovenski premier dr. Drnovšek) nekritično ujelo v to zvrst govoric. Samo del te situacije lahko pojasnimo z dejstvom »komunističnega zatiranja«, kajti razen komunistov samih na najvišjih položajih partijske hierarhije, sta bila vsaj še dva milijona ljudi v Sloveniji v podobnem, identičnem ali celo še slabšem (ker nista imela nikakršne institucionalne/organizacijske zaščite) položaju, kakor katoliško cerkva in njeni uslužbenci, pa o »krivicah« in »ogroženosti« za časa komunizma v glavnem ni moč slišati nobene besedice. Nasprotno, cerkev bi si rada poplačala muke preteklosti, in sicer v trdni valuti: zemljišča, gozdovi, stavbe ... Veliko nestrpnosti in ekstremnosti v postsocialistični Sloveniji je ravno okoli katoliške cerkve, predvsem pa njenih uslužbencev.

48 Če bi že zgolj podatka, da je cca 11,5% (uradni podatki) slovenskih državljanov in državljanov brezposelnih in da ima po ocenah nekaterih raziskovalcev cca 20%-25% prebivalstva probleme odvisnosti (bolj alkohol kot droge ...), resno upoštevali, bi zlahka doumeli, da so »realni problemi« okolja strukturirani nekoliko drugače kot pa tisti, ki jim mediji (denimo v osrednjih poročilih) dajejo presežno pozornost.

49 Brž ko je na oblasti desna vlada, tega »problema« tako rekoč ni moč zaznati oz. ga ni. To je izjemno značilno in temu bi kazalo posvetiti bolj natančne analize.

potentno (potentno v smislu možne produkcije ekstremov) nakazuje v slovenskih debatah o graditvi džamije v Ljubljani⁵⁰, ki trajajo že več kot eno desetletje. Kakor koli že, precejšnji del ekstremnosti in ksenofobije v postsocialistični Sloveniji nastaja okoli vprašanj in odgovorov, ki so povezani s katoliško cerkvijo, predvsem pa z njenimi uslužbenci. Drugače rečeno, katoliška cerkev je eno pomembnih vozlišč, okoli katerih ali v zvezi s katerim nastajajo tukajšnji ekstremni diskurzi, besedni, ideološki, politični in siceršnji spopadi. Slovenska katoliška cerkev torej ni zunaj ekstremov in ekstremnih diskurzov, pač pa je v samem osrčju le-teh: bodisi kot objekt ali pa kot subjekt. Odvisno pač od trenutka in razmerja sil.

Ad. D. Nacionalno gledano nastajajo ekstremni, tudi rasistični diskurzi praviloma na področju, kjer se vzpostavlja radikalna slovenskost (podobno ali celo enako utegne biti s hrvatsvom, madžarstvom, srbstvom ...), saj gre za relacijski koncept in ideologem, ki se po definiciji nanaša na druge oz. na Drugega. Ta drugi je seveda Sovražnik, in sicer Sovražnik v smislu, kot ga poznamo v delih Carla Schmitta⁵¹. Šele če opredelimo »nacionalno drugega« kot (eksistencialnega) sovraga, nam je dostopen tudi koncept takšne ali drugačne nacionalne/etnične čistosti, ki jo potem lahko polnimo z vsemi mogočnimi in tudi nemogočimi vsebinami. Tako pač, kakor se nam zljubi, se pravi povsem arbitrarno.

Ad. E. Eno ključnih točk, ki omogoča razumevanje in analiziranje rasistične in siceršnje ekstremnosti v postsocializmu, morda še zlasti v slovenskem prostoru, je lega Slovenije kot geografsko gledano »najbolj zahodne« pokrajine nekdanjega vzhoda (socializma...) ali celo slovanstva. Slovenci funkcionirajo na geopolitično silno pomembni (tudi simbolno pomembni) točki: so najbolj zahodni vzhodnjaki in najbolj vzhodni zahodnjaki. So skratka na tisti občutljivi točki, kjer nikoli ne vemo, kaj bomo rekli: ali gre za nekaj, kar je napol polno ali pa je napol prazno! In ravno ta vmesna lega in neulovljivost dajeta tukajšnjem položaju Slovencev in/ali slovenstva (šele to je prava kategorija, če hočemo razumeti tukajšnje ekstremne diskurze) zanimivo dimenzijo.

50 V Ljubljani stoji pravoslavna cerkev (dediščina skupne države iz obdobja med dvema svetovnima vojnama) kot tudi razni znaki nekdanjega obstoja Judov, ki pa so bili bolj ali manj v prejšnjem stoletju oz. še prej bodisi pregnani ali pa kako drugače in manj čedno, odstranjeni. Kljub temu pa lahko rečemo, da imamo še zmeraj opraviti s 'svojevrstnim antisemitizmom brez Judov', čeprav ni zelo močan. Džamije, v kateri bi molili muslimani, pa Slovenija še ne premore.

51 Prim. denimo Schmitt (1994).

LITERATURA

- Brunner, S. K., Gredelj S., Hodžič, A., Krištofič, B. (eds.) (2000): *Media & War* (ur.) (2000), Centre for transition and civil society research – Zagreb, Agency Argument – Belgrade.
- Cashmore, E. E. (1988): *Dictionary of Race and Ethnic Relation*, II. izd. Routledge, London.
- Clark, H. (2000): *Civil Resistance in Kosovo*, Pluto Press, London, Sterling, Virginia.
- Dragoš, S. (2001): *Vera in volitve*, v *Mit o zmagi leve, Mediji in politika med volitvami 2000 v Sloveniji*, Mirovni inštitut, Ljubljana, *The Victory of Imaginary Left, The Relationship of the Media and Politics in the 2000 Parliamentary Elections in Slovenia* (bilingual).
- Gordy, E. D. (1999): *The Culture of Power in Serbia, Nationalism and the Destruction of Alternatives*, The Pennsylvania State University Press.
- Hockenos, P. (1994): *Free to Hate*, Routledge, New York, London.
- Jalušič, V. (1999): *Women in PostSocialist Slovenia: Socially Adapated, Politically Marginalized*, v Ramet, pp. 109–130.
- Judah, T. (1997): *The Serbs, History, Myth & Destruction of Yugoslavia*, Yale University Press.
- Kaldor, M. & Vejvoda, I. (eds.) (2002): *Democratization in Central and Eastern Europe*, Continuum, London, New York, II. izd. Paperback.
- Kuzmanič, T. (1988): *Labinski štrajk, Paradigma začetka konca, KRT*, Ljubljana.
- Kuzmanič, T. & Truger, A. (eds.) (1993): *Yugoslavia, War...*, Austrian Study Centre for Peace and Conflict Resolution, Schlaining, Peace Institute, Ljubljana, II. izd.
- Kuzmanič, T. (1999): *Bitja s pol strešice/Hate Speech in Slovenia*, osi, Ljubljana.
- Kuzmanič, T. (2001): *Ekstremnost centra, The Extremism of the Centre*, v *Mit o zmagi leve, The Victory of Imaginary Left, The Relationship of the Media and Politics in the 2000 Parlia-*

Pri tem je treba povedati vsaj tole: spregledati ne smemo, da je moral slovenski ekstremni diskurz, ko je hotel dokazati svojo »naravno zahodnjaškost« ali pa – tukaj je poudarek – svojo »zahodno naravo«, na samem izhodišču negirati lastno slovanskost/vzhodnost. Če je hotel »stopiti v zahodnost«, je moral »stopiti iz vzhodnosti«. Drugače povedano, če se komu zdi, da je naravno, da sta »slovenstvo« in »slovanskost« nekaj »naravnega« v smislu, da sta »slovanska«, se zelo moti. Podlaga za razumevanje »slovenstva«, kot najnovejšega ideološkega, torej postsocialističnega konstrukta, ki šele omogoča postsocialistično ekstremnost, tudi ksenofobnost v tem delu sveta, ni »konstrukt slovanstva«, pač pa narobe, nekaj temu nasprotnega. Treba je bilo dobesedno stopiti iz mitologije slovanstva (ta je namreč po definiciji »vzhodnjaška«) in se preseliti v drugo. To pa je tisto, kar je omogočil konstrukt »venetstva«, ki tukaj zaseda vlogo »tradicionalnega«, vsekakor pa predmodernega »zahodnjaštva«. Po tej, recimo ji naravnost, venetski mitologiji, o kateri so v osemdesetih pisali knjige, so Slovenci (pravzaprav slovenstvo) dediči Venetov, se pravi predslovanskega ljudstva, ki je tukaj bilo od vekomaj in ki (to je silno pomembna točka) posledično niso »prišleki«. Podobno je bilo in je med Albanci (tam je obvladala teorija Ilirov), Hrvatih (ti so odkrili, da so pravzaprav »Iranci«), Dalmatincih (tam se sanja o Dalmatih) ...

VII. POSTSOCIALIZEM, ZOOLOGIJA, BOTANIKA IN ...

Skratka, bistvo argumenta pri ekstremnosti (tudi tej slovenski) je tisto (travmatično) mesto, kjer se dokazuje, da nekdo pravzaprav sploh »ni prišlek«, ampak da je »domačin«. Še več, da je »domačin od vekomaj«. Drugače rečeno, da se nikoli ni (pri)selil, da je tako rekoč nekakšna nepremičnina, pravzaprav rastlina, ki ima »svoje korenine« (ta rastlinskost mesta ekstremnega izjavljanja je silno pomembna za razumevanje fenomena ksenofobije) od »vekomaj tukaj«. To pa je kajpada drugačno ime za nekoga/nekaj, ki da je »avtohton«⁵² (»avtohtone vrste«, denimo v biologiji) ali »izvirno od tukaj« oz. še bolj religiozno (kajti ravno ta izvirnost, ki gre do rastlinskosti, je v svoji »končnosti« pravzaprav pristno religiozni konstrukt), ki je izvir sam. Šele ko se to »predmesto« (dejansko nemesto, torej »utopični Utopos«) skonstruira in utrdi, lahko diskurz ekstremnosti začne svojo nemalokrat tudi krvavo pot.

52 Po slovensko bi se temu reklo tudi izvirni, pravšnji, kljeni ipd. A najbolj zanimivo je, da poznamo ravno iz tega reda presežnikov, muhastih in nenavadnih in bojda »naravnih« reči, celo v slovenski ustavi dve kategoriji. To sta dva »avtohtona naroda«, Madžari in Italijani. Prim. tudi v Kuzmanič 2002a.

V nasprotju s postsocializmi (tudi slovenskim) socializem česa takega ni poznal in tudi ni mogel poznati. Bil je namreč izdelan iz drugačnega, »posebnega testa«, če naj rečemo s Stalinom. V primerjavi z retradicionalizacijo, ki smo ji priča v postsocializmih, je (bil) socializem bistveno bolj moderna ideologija, ki je stavila na koncept »spreminjanja obstoječega«. Socializem namreč ni poskušal vzpostaviti nekakšnega »prvotnega stanja«, ni mu šlo za izvornost, kaj šele za nekakšen raj, ki da je nekoč že obstajal in o katerem pogosto sanjajo nacionalna, šovinistična, rasistična in podobna »retrogibanja« – tudi v postsocializmih. Socializem se je poskušal »razviti« (razsvetlenski ideologem napredka, modernizacije, razvoja ...) čez obstoječe meje, ki jih postavljata ne le preteklost pač pa tudi vsakokratna sedanjost. Če je za socializme veljalo, da smo pri njih vedno imeli občutek, da »naskakujejo nebo«, da poskušajo »pritti na Luno«, ali pa da vsaj poskušajo »dohiteti in prehiteti ZDA« (Hruščov), pa se pri postsocializmih najpogosteje zdi, da »naskakujejo preteklost«, da ponovno »osvajajo zgodovino« ... (od tod retradicionalizacija). Da, vulgarno rečeno, poskušajo tako ali drugače »ujeti boga za jajca«. Problem ni ta, da postsocializmom to ne uspeva, pač pa da so pri teh procesih izjemno učinkoviti. Le da se iz »božjih jajc« ne cedita med in mleko, pač pa nekaj drugega. Med drugim tudi ksenofobija.

- mentary Elections in Slovenia (bilingual) MW, Mediawatch, Mirovni inštitut, Ljubljana, str. 26–51.
- Kuzmanič, T. (2001a): Globalizacija in evropska idolatrija, v *Obrazi naše Evrope*, Drolc & Pajnik (ur.) (2001), Mirovni inštitut, Ljubljana, EU Monitor.
- Kuzmanič, T. (2002): Policija, mediji, uzi in vTC (Antiglobalizem in terorizem), Mirovni inštitut, Ljubljana, Svete krave.
- Kuzmanič, T. (2002a): Slovenia, From Yugoslavia to the Middle of Nowhere?, v Kaldor & Vejvoda (eds.), 2002, pp. 121–134.
- Lenkova, M. (ed.) (1998): Hate Speech in the Balkans, ΕΤΕΡΕ, Atene.
- Maliqi, S. (1990): Nya e Kosoves, As Villas as Milloseviqi, KRT, Ljubljana.
- Maliqi, S. (1998): Kosovo, Separate Worlds, Reflections and Analyses 1989–1998, Dukagjini PH, MM Priština.
- Mežnarič, S. (1985): Bosanci, KRT, Ljubljana.
- Miglio, G. (ur.) (1992): Amicus (Inimicus) Hostis, Le radici concettuali della conflittualità »privata« e della conflittualità »politica«, Giuffrè, Milano.
- Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti št. 1 (2001), Mirovni inštitut, Ljubljana..
- Ramet, S. P. (1999): Gender Politics in the Western Balkans, Women and Society in Yugoslavia and the Yugoslav Successor States, The Pennsylvania State University Press.
- Ramet, S. P. (2002): Balkan Barbel, The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the Fall of Milošević, Westview Press, Cambridge.
- Schmitt, C. (1994): Tri razprave, Krt, Ljubljana.
- Sekelj, L. (1990): Jugoslavija, Struktura raspadanja, Rad, biblioteka dijalog, Beograd.
- Sirc, L. (1992): Med Hitlerjem in Titom, Dzs, Ljubljana.
- Strugar, V. (1963): Jugoslavenske socijaldemokratske stranke, 1914–1918, JAZU, Zagreb.
- Taylor, A. J. P. (1956): Habsburška monarhija, 1809–1918, Zgodovina avstrijskega cesarstva in Avstro-Ogrske, Dzs, Ljubljana.

ISLAM IN SUICIDALNO PODALPSKO PLEME

SREČO DRAGOŠ

Avtor prispevka je doktor socioloških znanosti in predavatelj obče sociologije na Visoki šoli za socialno delo. Njegovo znanstveno in strokovno delo se usmerja predvsem na dve področji, na sociologijo religije in na socialno delo. V zadnjih objavah se ukvarja z družbenimi neenakostmi in socialnim kapitalom.

The author holds a PhD in sociological science and is a lecturer of sociology at the School for Social Work in Ljubljana. His scientific and expert work is focused on two fields, sociology of religion and social work. In the recent published work he has primarily written about the question of social inequality and social capital.

E: SRECO.DRAGOS@UNI-LJ.SI

UVOD

Pisatelj Drago Jančar je slovenski narod označil s sintagmo »suicidalno podalpsko pleme«. Izraz je sociološko luciden. Jančarjeva sintagma opozarja na tri slovenske posebnosti: zgodovinsko, socialno in vedenjsko. Najprej gre za pomembnost našega poselitvenega ozemlja, ki je bilo v zgodovini obravnavano kot plen za vsakogar, ki je prišel mimo. Socialni atribut v sintagmi se nanaša na tradicionalno slovensko imobilnost, ki je v tem, da zaradi malega števila ljudi na majhnem prostoru neizbežno vsi poznamo vse, da nihče ne more drugemu pobegniti nikamor (ne da bi trajno emigriral), da si inventivno zmišljujemo še dodatne ovire za gibljivost, npr. pomanjkanje in cenovna nedostopnost novih stanovanj, obstoječe preobilje večdružinskih hiš, zgrajenih z namenom, da bi otroci stanovali pri starših še v odrasli dobi z lastno družino, nepripravljenost voziti se v službo zunaj kraja bivanja, neobičajno visoko in brezpogojno vrednotenje družinskih vezi, nadpovprečna abstinenca do aktivne participacije v raznih volonterskih organizacijah (= indikator civilne imobilnosti), pri čemer zelo zaostajamo za ZDA, čeprav prav te veljajo za center egističnega kapitalizma, itd. Vse to so tipični predmodernizacijski oz. plemenski atributi, empirično dokazljivi z javnomnenjskimi meritvami. Hkrati pa po drugih pokazateljih – ekonomskih, simbolnih, vedenjskih – živimo povsem v skladu z zahodnimi vzorci najrazvitejših družb. Naše aspiracije, bodisi v vsakdanjem življenju ali pa v visoki državni politiki, so že nekaj časa tipično zahodnjaške in so takšne čedalje bolj. Vprašanje pa je, kako gre vse to skupaj, namreč, da so naši življenjski slogi zahodnjaško individualizirani, medtem ko hkrati živimo v razmerah zelo nizke prostorske in socialne mobilnosti, kar je značilnost predindustrijskih ruralnih vzorcev? Marsikaj, kar je v stabilnih okoliščinah znosno in nemoteče, lahko v nestabilnih razmerah deluje katastrofalno. Na primer, če nam spodleti pri realizaciji zastavljenih ciljev, postane individualizacija življenjskih slogov usodna ravno v kombinaciji s potrošniškimi aspiracijami, saj povzroča izrazite frustracije, ker smo zdaj za neuspeh odgovorni mi sami; hkrati pa se zaradi tradicionalne nemobilnosti ne moremo izogniti socialnim mrežam, v katere smo vpeti, ne more-

mo začeti znova v drugem okolju, kjer bi svojo biografijo nadaljevali z drugačnih, novih, neobremenjenih, anonimnih izhodišč. Prepletanje individualizacije življenjskih priložnosti in odgovornosti s predmodernimi nemobilnostnimi vzorci ustvarja rizično skupnost. V rizični skupnosti velja, da ti je takrat, ko drugi spoznajo, da ti je spodletelo, spodletelo dokončno, saj ostaneš dokončno v istih socialnih mrežah. Oziroma, povedano v policijskem žargonu isti ljudje ti dihajo za ovratnik in temu ni in ni konca. Če pa mrežam ne moreš pobegniti navzven, jim lahko le navznoter, npr. v alkoholizmu in samomor. Takšna opozorila sociologov so pri nas že stara (prvi jih je v zvezi s samomori podal Kerševan), a literati so bolj odmevni, ker imajo sočnejši jezik. Zato je treba Jančarjevo definicijo slovenstva vzeti resno: suicidalnost je svetovno izstopajoča behavioristična lastnost slovenstva kot visoko individualizirane skupnosti, vzdrževane na predmodernih socialnih mrežah.

Dokler so tradicionalno zaprte skupnosti umeščene v nespremenljivem in predvidljivem kontekstu (okoljskih družb), so neproblematične kljub temu, da so tesno povezane navznoter in izolirane navzven. Moderniziranje je proces razpadanja takšnih segmentiranih skupnosti, ko se začnejo usmerjati k nasprotnemu ekstremu, fragmentaciji. Posamezniki in skupine se vse bolj navezujejo navzven, to pa relativizira skupnostne bariere in tradicionalne identitete ali pa jih celo odpravlja. Sociološko opozorilo, da gre najverjetneje za ireverzibilen proces, ni mišljeno kot tolažba. Take spremembe so najbolj problematične ravno v okoliščinah, ko se ustaljene in nespremenjene socialne mreže nemudoma znajdejo pred izjemno spremenljivimi in nepredvidljivimi izzivi (modernizacije). Takrat postanejo takšne skupnosti nevarne sebi in drugim. Predmoderna socialna omrežja – dobro vzdrževana, po obsegu celovita, s tradicijo upravičevana in z recipročnostjo negovana – se pred vdorom zunanje kompleksnosti branijo s trebljenjem. To je mrežni refleks delovanja po načelu »še več istega«. Trebljenje je nekakšen socialnoimunski odziv na krizne razmere, pri katerem se omrežja »čistijo« s potenciranjem ravno tistih lastnosti v obstoječih vezeh, ki so tudi sicer že najbolj

ISLAM AND A SUICIDAL TRIBE UNDER THE ALPS

In this essay the author Srečo Dragoš concentrates on the attitude towards the Muslim community in Slovenia and the policies of the Ljubljana town authorities regarding the construction of a Muslim cultural center (including a mosque that would be the first such building in the country). The analysis included the major Slovenian media. His conclusions regarding media reporting are by no means dramatic. Compared to the entire corpus of texts that were in some way or other related to Islam, the problematic or unacceptable articles have been few in number even after September 11, 2001. How-

ever, these rare examples are nevertheless conspicuous, so their insignificant number does not make them harmless. In fact, such articles could have an important influence on the attitude of the public and consequently affect official policies (also discussed in this essay), hence the subject should be approached with all seriousness. The articles analyzed incite intolerance in three ways:

1. through humor
2. through stigmatization
3. through dichotomization

In the majority of cases, intolerance is expressed using one of the above methods or a combination of two methods, and only rarely using all three methods. The choice of method determines the structure of the text. The author also points out that the said methods are not harmful as such (as techniques). They incite intolerance only when they appear in a specific social context. Social context therefore plays a key role, and it is determined by four factors:

- > the intention underlying the text;
- > the social distance maintained by the author towards the groups against which his/her article is directed;
- > sensitivity of the public to that specific type of message;
- > the political framework in which they appear.

The effect of intolerance is achieved by means of humor in such a way that content with a negative value is presented as funny. The analysis has shown that a *humorous effect* is most often achieved through interference, inversion and repetition. The second technique, *stigmatization*, relies on one and the same basic structure in all constructs of this type. Its two mainstays are the process of group identification, which is psycho-social, and inter-group relations that are socially determined.

pogoste, ki so tipične, s katerimi si njihovi člani krepijo kolektivno samopodobo, in s tem lastnosti, ki jih imajo mrežni akterji obilo že od prej. Na primer, kjer so sosodje solidarni, si v krizi še bolj pomagajo; kjer so nezaupljivi do tujcev, so v krizi še bolj nezaupljivi; vloga grešnega kozla, ki jo delegira skupina, je sorazmerna s krizo skupinske identitete, itd. Hrbtna stran dodajanja »še več istega« pa je izločanje drugačnega. Hkratno dodajanje in izločanje sta dve strani iste medalje (trebljenja). Zato pomeni krepitev socialnih mrež na tradicionalnih osnovah v kriznih razmerah izključevanje drugih in drugačnih iz psihičnih in socialnih razlogov. Iz psihičnih zato, ker drugačnost vselej pomeni večjo verjetnost nepredvidljivih reakcij in je kot taka sprejemljiva za večino le v stabilnih razmerah, medtem ko postane v nestabilnih grožnja. V socialnem smislu pa gre za omejevanje dostopa do ključnih virov (bogastva, moči, ugleda), kar se v kriznih razmerah regulira z bolj rigoroznim statusnim zapiranjem pred tistimi, ki ne spadajo v »naš krog« ali pa vanj ne spadajo povsem. Zato so v nenadnih in korenitih spremembah okolja vedno na udaru najprej notranje manjšinske kategorije, jezikovne, verske, kulturne, etnične. Pri tem so seveda med manjšinami najbolj ogrožene tiste, ki so hkratne nosilke več manjšinskih statusov. Zato je v Sloveniji lažje biti npr. deklariran kristjan kot deklariran ateist ali pa agnostik, saj je prvih okrog 70 %, ateistov je od 5 do 17 % (odvisno od ostrine merila), agnostikov pa ne več kot 7% (SJM '02/2).

Še težje je biti musliman. Pripadnikov muslimanstva oz. islamske verske skupnosti je le okrog 1 odstotek prebivalstva in ti povrh govorijo še drugačen materni jezik, imajo drugačne kulturne navade, izhajajo iz drugačnega etničnega porekla, ne jedo kranjskih klobas in zagotovo bi se še kaj našlo. Muslimanom na Slovenskem ne pomaga niti bog, čeprav je isti kot pri 70 odstotkih Slovencev. Muslimani so nosilci raznih atributov manjšinskosti, zato so drugačni; zapostavljeni pa so, ker se vrednotenje te drugačnosti dogaja v specifičnem, t. j. v slovenskem kontekstu (ki ga dobro povzema Jančarjeva sintagma).

Prav posebnost slovenskih razmer je glavni vzrok zapostavljanja muslimanske drugačnosti pri nas (niso pa vzrok npr. mednarodne okoliščine, teroristični dogodki, ameriška politika bushizma, teokratskost islama, konfliktnost civilizacij, globalizacija, izkoriščanje, itd.) – in to hipotezo bomo v naslednjem razdelku preverili na primeru tiskanih medijev. V zadnjem razdelku pa na primeru uradne politike. Analiza tiskanih medijev se omejuje na časopise *Mladina*, *Mag*, *Družina*, *Primorske novice* in *Dnevnik* ter zajema obdobje od 11. septembra 2001 do februarja 2002. Analiza uradne politike do obravnavane teme pa je omejena na najbolj indikativen dogodek v zvezi z interesi muslimanske manjšine pri nas, ki se je zgodil v lanskem letu.

Besedilo nalašč podajam tako, da pozornost usmerjam od precej nedolžnih in obrobni stvari preko resnejših pa vse do najbolj dramatičnih. Pri tem stopnjevanju lahko človek, ki nima časa, brez škode preskoči naslednje poglavje in se takoj loti zadnjega, saj je prav v njem izvor celotnega problema.

TISKANI MEDIJI

Splošna ugotovitev nikakor ni dramatična. Po kriteriju frekvence nesprejemljivih vsebin (na račun muslimanskih atributov) je podoba tiskanih medijev precej dobra, pozitivna, profesionalna. Problematični in nesprejemljivi zapisi, ki jih navajam v tem razdelku, so tudi po lanskem 11. septembru zelo redki, če jih primerjamo s celotno količino besedil, ki so kakor koli povezana z muslimanstvom. So pa opazni!¹ Zato kljub količinski nepomembnosti niso nedolžni in jih je treba jemati resno, saj lahko pomembno oblikujejo javnomnenjsko nestrpnost, še zlasti v povezavi s politiko, ki je obravnavana v zadnjem razdelku. Analizirana besedila, ki posredno ali neposredno zbujejo nestrpnost do muslimanstva, dosegajo nameravani učinek na tri načine:

1. s humoriziranjem
2. s stigmatiziranjem
3. z diptihoniziranjem.

Najpogosteje se nestrpnost izraža z uporabo enega ali dveh načinov, redkeje s kombinacijo vseh treh. Navedeni načini so pomembni zato, ker je od njihove izbire odvisna tudi struktura besedila, naravnanege v zeleno smer, ki jo določi avtor(ica). Pri tem seveda velja, da načini humoriziranja, stigmatiziranja in diptihoniziranja niso nevarni že sami po sebi (kot tehnike). Nestrpnost povzročajo šele v socialnem kontekstu, v katerem se preigravajo. Ključen je torej socialni kontekst, ki je določen s štirimi okoliščinami:

- > s pripisanim namenom, ki ga besedila vsebujejo,
- > s socialno distanco avtorja do skupin, proti katerim je njegov izdelek usmerjen,

1 Dejstvo, da je večina negativnih primerov iz enega časopisa (*Mag*), izhaja iz same strukture empiričnih podatkov, ne pa iz uporabljene metode. Metoda je kvalitativna in sestavljena iz treh glavnih (zaporednih) postopkov: 1. evidentiranje vsega gradiva, ki je kakor koli povezano (vsaj) z enim od treh atributov, s terorističnimi dogodki dne 11. septembra, z islamsko religijo ali pa z muslimansko kulturo oz. skupnostjo v naši državi ali zunaj nje; 2. klasificiranje evidentiranega gradiva po kriteriju kakršne koli nenaklonjenosti do omenjenih atributov, ki so v časopisnih tekstih izraženi v kakršni koli obliki in ostrini; 3. interpretacija in kvalifikacija kategorij z najvišjo stopnjo nestrpnosti.

Various designations along with the direction of the stigma are subsequently attached to such a construct. *Dichotomization*, the third technique, shares certain features with stigmatization, stereotyping and black-and-white simplifications, but it is not identical to those and should be differentiated. The technique of stigmatization places stress on attitude. In other words, it functions in such a way that the stigma attached to a target group is aimed at destroying the social values of that group. But one significant characteristic of such a construct is that coherence of the content (assertions) and the logic of presenting ideas are either pushed to the background or absent. In contrast, the technique of dichotomization employs the opposite approach: analysis and interpretation of reality are at the forefront, but these are carried out in such a way that the selection of facts is biased, enabling the author to conjure the desired image of reality which serves specific interests. In this case the concern for coherence and logic is present because it determines the degree to which the method will be convincing, in contrast to stigmatization, which relies on an emotional note. If dichotomization is coupled with social power (which enables the enforcement of such constructs on others), then we speak about ideology. In the case of dichotomization it is not necessary that its agent have access to the source of power; it suffices that he/she is motivated by an interest in presenting biased interpretations. Even though all three techniques of intolerance structuring are obviously present in the print media, it is still possible to assert that their rate of appearance is not dramatic. In addition, they are virtually entirely limited to the weekly *Mag*, a magazine that straddles the border between a political magazine and a tabloid.

More alarming are the results of the analysis of urban policies, that is

to say, the attitude of urban authorities towards the construction of a mosque. The initiative for a mosque is now ten years old. Throughout this time the members of the Muslim community have displayed an incredible amount of patience, tolerance and cultural dialogue, but the process has not progressed an inch, so the location for the mosque is still "being sought". According to the latest public opinion surveys, the public is polarized on this issue. Certain representatives of the town authorities disapprove emphatically of the idea. There were a number of discussions held about every conceivable argument why the construction of a mosque would be harmful for the Slovene national character. These arguments can be divided into five main types summarized below, and representing the structural characteristics of all kinds of ethnicism and racism.

- The argument of the *zero total* implies that cultural, social and physical spaces as well as other main assets available to a specific society – ranging from material to symbolic – are limited; this means that the greater the amount of assets possessed by non-Slovenes, the less will be accessible to Slovenes, and vice versa.
- The *sanitary-environmental argument* sees the cultural landscape as a complex of specific and distinguishable physical, social and cultural interrelations in a specific region. In Slovenia, this landscape is conspicuously Slovene in character. Since Slovene national traits must be preserved, and since non-Slovene elements (like a mosque and a minaret) would ruin the Slovene character of this landscape, they do not belong there.
- According to the *assimilation argument*, harmonious co-existence of various cultures is impossible without assimilation in the long

- z dojemljivostjo publike za to vrsto sporočil,
- s politično regulacijo, v kateri se vse to dogaja.

Kljub temu da na socialni kontekst opozarjam le v uvodu, ne smemo pozabiti, da prav socialni kontekst naredi pisne izdelke škodljive. V nadaljevanju se osredotočam na humoriziranje, stigmatiziranje in diptihoniziranje kot načine pisave, ki jih lahko za tukajšnjo rabo preprosto definiramo kot izrazne veščine oz. besedilne tehnike učinkovanja na bralce. Poglejmo si jih po vrsti.

1. Humoriziranje

Učinek nestrpnosti se z uporabo humoriziranja doseže tako, da se negativno vrednotene vsebine poskušajo prikazati kot smešne. Humoriziranje torej sestavljata dva splošna postopka, vrednotenje in (o)smešenje. Iz tega izhaja prva ugotovitev: pri obeh postopkih, ki proizvedeta vrednost in smešnost, ne gre za lastnosti, niti stvari, niti ljudi, ampak za razmerje med njimi. Vrednotenje je opremljanje pomenov s predznaki zaželenosti in nezaželenosti, to pomeni, da smo vselej mi tisti, ki pripisujemo s plusi in minusi opremljene pomene ljudem in stvarim. Kava je grenka zato, ker na obsežni lestvici občutij vselej jaz določim konkreten okus kot grenek, kar naredim zato, da se pri kvalifikaciji (ne/okusnosti) – ki je odločilna za sprejem ali zavrnitev – ne spopadam z neskončno paletto možnih odtenkov. Torej bi pravilneje moral reči: kava mi je grenka, saj je grenka zame, jaz sem jo naredil takšno. Enako je z rasizmom, z ljubeznijo ali pa s tehnikami smešenja. Zato lahko za smešno naredimo kar koli, resnično ali namišljeno lastnost, vrlino ali slabost, dogodek, osebo, skupino ali kategorijo ljudi. V tem razdelku so predmet zanimanja samo tisti načini, pri katerih je funkcija humoriziranja uporabljena za zniževanje socialne vrednosti predmeta osmešenja oz. ugleda, ko gre za ljudi. Humoriziranje nečesa ali nekoga se dosega s tremi tehnikami: z interferenco (a), z inverzijo (b) in z repetitijo (c).

- a) Z interferenco proizvedena humornost se kaže v zelo različnih oblikah, katerih skupna lastnost je, najkrajše rečeno, da primerjamo neprimerljivo. To se običajno dela z opozarjanjem na kakšno skrajno nepomembno, drobno, obrobno, slučajno, a lahko tudi pogosto, trajno in splošno – vsekakor pa nebstveno podobnost med neprimerljivimi situacijami, lastnostmi, osebami oz. stvarmi, med katerimi sicer ni nobene zveze. Primer vica iz te kategorije na račun oseb v slovenskem parlamentu je iz *Maga*: »Po terorističnih napadih na ZDA so v slovenskem parlamentu poslancem in poslankam strogo prepovedali prdenje. Spodrsrljaj se po novem imenuje 'spustiti bin Ladna'« (podč. *Mag*). To je tipični primer političnega

vica, ki poskuša delovati humorno z uporabo interference, ki je v tem, da se dve povsem različni in neprimerljivi vrsti dejanj prikažeta kot podobni ali celo enaki na podlagi nezaželenosti kot njune edine skupne lastnosti. Dogodka – terorizem in prdenje v parlamentu – nista zaželena za večino ljudi, zato poskuša avtor z namigom o njuni povezavi doseči humorni učinek, ki je naperjen proti osebam, podčrtanim v citatu. Zdi se, da je citirani »vic« tako nedolžen, da bolj ne more biti, in da bi mu mogoče lahko očitali zgolj pomanjkanje tega, kar je razlog za njegovo objavo: smešnost. A ni nujno, da take vrste šal ostanejo v vseh primerih povsem nedolžne. Povezovati bin Ladna s poslanci in poslankami lahko kljub abotnosti povezave vodi v ustvarjanje stigmatiziranja prek asociacije s terorizmom, ki ga pooseblja bin Laden. To ime zbuja tudi asociacijo na islamski fundamentalizem, zato bi lahko v drugačnem kontekstu, npr. etnično zaostrenih odnosov, dobil isti »vic« precej resnejšo konotacijo. Skratka, iste šale imajo v spremenjenih okoliščinah spremenjene učinke, in na to moramo misliti, že ko jih delamo. Ni vseeno, če si vice npr. o »Mujotutu« in »Hasotu« pripovedujemo v nekonfliktnih razmerah ali pa, denimo, sredi etničnega čiščenja. Z isto besedilno tehniko lahko v drugačnem kontekstu drugače učinkujemo na bralce in enako velja tudi za šale o terorizmu, muslimanih ali bin Ladnu. Zato so imele enake šale, ki so jih na temo dogodkov 11. septembra objavljali tako v tedniku *Mladini* kot v *Magu*, povsem različen učinek. V *Mladini* so bile uporabljene na račun bushizma z namenom odklanjanja militaristično nevarne in intelektualno plitve politike ameriške vlade, medtem ko so enake vice v *Magu* uporabljali za obračunavanje z domačimi političnimi nasprotniki. Oboje je seveda dopustno, nedolžno in kratkočasno. A ni nujno, da tako tudi ostane, če se okoliščine spremenijo. Samostojni smo le pri kreaciji šal, ne pa okoliščin in učinkov.

Tudi druge primere iz te kategorije najdemo v *Magu*, ki je sproduciral nekaj šal z uporabo muslimanskih atributov na interfe-renčen način, npr. s trditvijo, da se proti akcijam »islamskega fundamentalizma ne da boriti drugače, kot da državo napadalko bombardiraš s svinjskimi kračami in alkoholom«; ali pa duhovičenje o usmrtni muslimanskih morilcev z »vbrizgavanjem alkohola in svinjske krvi v žile«. Poskus avtorja je, da bi z ujemanjem oz. križanjem dveh neprimerljivih stvari (živilskih izdelkov na eni strani in nasilnih dejanj na drugi) dosegel humorni učinek zato, ker kljub neprimerljivosti alkohola in krač z bombardiranjem in usmrtnitvami velja, da po 11. septembru vsi navedeni pojmi asociirajo na islamstvo.

run, so assimilation is realizable, self-explanatory and nothing beside assimilation is acceptable. Needless to say, it presupposes that the minority should adapt to the majority, and immigrants to native inhabitants, rather than the other way round.

- › *The anti-colonization argument* maintains that immigrants coming from a specific ethnic or cultural region tend to settle in ethnically closely knit areas with the objective of spreading their own culture. Since tolerance for this process is inversely proportional to the success of assimilation, Slovenes should oppose it if they want to protect the Slovene national character.
- › *The paternalistic argument* says that in every society the majority has the responsibility to take care of the minority, and it is no different in the case of Slovenia. To paraphrase the attitude of town authorities, "we" (town authorities) know best what are the interests of the Muslims. If "we" think that the selected location is not suitable for the mosque, even though the Muslim community thinks that it is, then that location is not suitable. If "we" deem that Slovenes could feel threatened because of the presence of a mosque, then it is our duty to protect them and prevent the construction of the mosque.

The conclusions can be summarized as follows:

1. The attitude towards Islam is a politically delicate subject (in the sense explained at the beginning of this summary).
2. An intolerant attitude towards the Muslim community is obvious in Slovenia.
3. Intolerance towards Islam is not the result of the September 11th events, but existed prior to it.
4. Intolerance is not produced only

through harmful events but also through the absence of events (e.g. non-construction of the mosque).

5. Intolerance is generated through politics and reproduced through the media.
6. In Slovenia, the opposition of the Catholic church to Islam is greater than the opposition of Islam to the Catholic Church (see Dragoš 2001a).
7. Since responsibility always goes hand in hand with authority, those most responsible for the emergence of intolerance are the largest and most influential political parties that form the government coalition and have had the reins of power in their hands for the longest period of time. As regards the religious community, those most responsible are the representatives of the majority religion.

Kdor misli, da se je avtorju humor posrečil, si lahko zamisli podoben »vic«, denimo, na račun katolikov. Recimo, da bi kdo posnemal magovski humor z nasvetom, da si naj katoliki, če hočejo zares občutiti Kristusa, svoje hostije vtaknejo v vse telesne odprtine, češ saj gre v obeh primerih za uporabo »telesa«. Je to smešno, je to nesramno ali pa kaznivo zaradi žalitve verskih čustev, ki bi jo bilo mogoče sodno preganjati? Kako bi na to vprašanje odgovorilo uredništvo *Maga*? Poanta: isto vprašanje si je treba postavljati tudi pri šalah na račun muslimanov.

- b) Inverzija je ustvarjanje humornega učinka z nepričakovanim obratom v položajih, vlogah ali asociacijah. Oziroma, kot je opazil že Henri Bergson (1977: 61) »*zamislite si nekaj oseb v določenem položaju: če naredite, da se položaj preobrne in da se vloge zamenjajo, dobite smešen prizor*«. Teroriste, ki so na letalih napadli WTC, so v *Magu* imenovali za »tapetnike«, ker so imeli v rokah tapetne nože. Inverzija je v tem, da se zaradi te okoliščine teroristi poimenujejo z oznako za delavce, ki polagajo tapete in ki seveda s terorizmom nimajo zveze (enak postopek inverzije tehnike je uporabljan v tretji kategoriji, le da tam ne gre več za humor).

Z inverznim učinkom računa tudi oznaka, ki jo je uredništvo *Maga* pripisalo muftiju islamske skupnosti v Sloveniji, v kateri je rečeno, da »*Osman Đogić ni najbolj srečen zaradi predstave o muslimanih kot krvoločni teroristih*«. Zakaj trditi, da imenovani ni »najbolj srečen«, namesto da bi se reklo, da je npr. razočaran, jezen ali zgrožen? Očitno zaradi nameravanega smešenja razmer, na katere je opozoril Đogić – čeprav so v resnici zelo resne – ko se ogorčenje nad krivično, nesrečno, neresnično in resno trditvijo (o enačenju vseh muslimanov s teroristi) preobrne v srečo kot povsem nasprotno občutje od ogorčenja, in sicer z namenom, da bi se humorni učinek dosegel z inverzijo enega čustvenega stanja v drugo (ogorčenje – sreča). Namen te slaboumne šale je nedvoumen: s smešenjem minimalizirati težo protesta, ki ga je izrekel Đogić.

- c) Repeticija proizvaja humornost s ponavljanjem iste fraze, refrena, prošnje ali položaja, ki se dogajajo nespremenjeni večkrat zaporedoma, npr. na odru, v filmu ali v pripovedi. Primerov te vrste v tisku ni bilo, razen če npr. ne mislimo, da je pogosto označevanje političnih nasprotnikov s »teroristi« (po 11. septembru) humorno. Dejstvo je, da ima pogosto ponavljanje istih zmerljivk na isti način proti istim nasprotnikom inflatorne učinke, ki delujejo humorno prav zato, ker je avtorjev namen diametralno nasproten. To je glavni razlog, da bivših političnih stigem, kot sta npr. »udbomafija« ali »nomenklatura«, ni več v

današnjem političnem besednjaku; v nasprotju z obdobjem pred nekaj leti, ko so bili ti izrazi tako zelo aktualni, da so celo na ministrstvu zaposlili posebnega eksperta za udbomafijo (E. Ravnikar). Vendar pa se je treba zavedati, da je meja med smešenjem nasprotnika in (samo)osmešenjem avtorja zelo nejasna. Zaradi te okoliščine velja, da slabih vicev ni. Smešnice so lahko samo dobre ali pa sploh niso smešne, zato bomo primere ponavljajočih se stigmatizacij – kljub morebitnim humornim notacijam – obravnavali pod kategorijo 3.

2. Stigmatiziranje

V nasprotju s prejšnjo kategorijo, pri kateri je šlo za poskuse smešenja, imajo postopki proizvodnje stigme resnejše posledice. Dogodki 11. septembra lani so bili tudi pri nas večkrat uporabljeni za diskvalifikacijo političnih ali verskih nasprotnikov na domačih tleh. Trije razlogi so, da vključimo v to analizo tudi tiste primere, ko neposredna tarča stigmatiziranja ni muslimanska skupnost ali islam:

- Ker je stigmatiziranje z uporabo atributov terorističnih dejanj na ameriški WTC lahko usmerjeno proti muslimanski skupnosti tudi v primerih, ko je stigma narejena in namenjena za koga drugega in muslimani niso njena neposredna tarča. Stigmatizacijski konstrukti na temo islamskih teroristov lahko kadar koli spremenijo svojo tarčo, ne da bi bilo treba spreminjati samo vsebino konstrukta. Pri stigmah sprememba ciljne skupine ni pogojena niti s funkcionalno niti s strukturno spremembo konstrukta.
- Ker je stigmatiziranje nevarno zaradi trojnega učinka: najprej zaradi neposrednega namena socialne diskvalifikacije, drugič zaradi zamegljevanja dejstev, ki so v stigmatizacijskih konstruktih praviloma namensko izkrivljena, in tretjič zaradi verjetnosti socialnega izključevanja ali celo diskriminacije v primerih, ko ima izvajalec stigmatizirajočega postopka večjo moč od stigmatizirane tarče (zato je stigmatiziranje pogosta sestavina ideologij in nasilnih dejanj).
- Zaradi velike priročnosti in prilagodljivosti (manipulativnosti) stigmatizacijskih konstruktov, saj je njihova temeljna struktura v vseh primerih enaka, medtem ko so kvalifikacije, ki se uporabljajo v teh konstruktih, povsem poljubne in zamenljive.

Trditev iz zadnje alineje, da je temeljna struktura pri vseh stigmatizacijskih konstruktih enaka, se nanaša na dve dimenziji, na katera avtorji konstruktov »navesijo« specifične kvalifikacije s smerjo delovanja stigme vred. Prva dimenzija je skupinsko identificiranje in je psihosocialno pogojena, druga dimenzija konstrukta pa je in-

terskupinska relacija, ki je družbeno določena. Pomen prve dimenzije izhaja iz dejstva, da ljudje sebe in druge zaznavamo večinoma skozi pripadajoče skupine, v katerih smo; skozi takšno optiko (pripadnosti) si ustvarjamo tudi primerjave v razlikah in podobnostih med »nami« in »drugimi«. Druga dimenzija, ki jo določajo obstoječe relatije med skupinami, pa vpliva na kvalifikacije, s katerimi se stigmatizirajoči konstrukti opremijo vsebinsko in vrednotno. Če je npr. skupina, ki ji pripada proizvajalec stigme, v razmerju s skupino stigmatiziranca v kompetitivnem, konfliktnem ali agresivnem družbenem odnosu, potem bo stigmatizacijski konstrukt drugačen kot v primeru neproblematičnega ali celo solidarnostnega odnosa med obema skupinama. V prvem primeru se bo vsebina stigme zelo verjetno posplošila na vse pripadnike skupine, ki ji pripada stigmatizirana tarča, in zato bodo pripisane kvalifikacije bolj splošne in trajnostne veljave (kot npr. etnične, verske, rasne, družinske, stanovske, razredne lastnosti). V primeru neproblematičnih relacij med skupinama stigmatizatorja in stigmatiziranca pa so pogostejše bolj individualizirane kvalifikacije, ki se sklicujejo na povsem določeno lastnost »tarče« ali na posamični dogodek, ki je z njo povezan.

Primeri:

Slab mesec po lanskem 11. septembru je *Družina* (7. 10. '01) objavila intervju z dr. Ocvirkom, katoliškim teologom, ki pojav islamskega terorizma pojasnjuje takole: najprej navede stališče, da »je krščanstvo religija in sploh edini sistem, ki uspešno regulira nasilje, ga ne podvaja, to pa zato, ker prizna tarči status žrtve« na enak način, kot je to pri Kristusu, ki je na križu nedolžen umrl. Zato pri zmanjševanju nasilja »laična družba pomeni korak nazaj, če ne priznava te logike priznavanja žrtve«. Avtor v nadaljevanju pojasnjuje tudi vzroke za nastanek terorizma: zanj je religija – zlasti krščanska – »nosilka in ustvarjalka civilizacij prav zato, ker ima v sebi dovolj protistrupa proti nasilju«. Glavni problem pa je, da se »danes verstva soočajo z militantnim, fanatičnim laicizmom. Ta si prisvaja državno moč zato, da bi religijo stisnil v kot.« Iz tega izhaja dejstvo, da je »porast islamizma znamenje, da se člani religij čutijo tako ali drugače ogroženi«, in od tod tudi pretirana, nerazumna dejanja. Zato je treba – opozarja avtor – odpraviti sam vzrok: »nehati se mora nasilje, ki ga laicizem zganja nad verniki«, ravno takšno nasilje pa je največje pri nas, kjer »prevladuje laicizem v trdi obliki, kar se dogaja na primer v pokomunističnih družbah«. Skratka, dr. Ocvirk trdi tole:

- > religijski sistemi imajo ustrežnejši odnos do nasilja in žrtve kot nereligijski in krščanstvo ima najpravilnejši odnos, ki je ustrežnejši od vseh religijskih in nereligijskih sistemov

- za nasilje, tudi za versko, je najbolj odgovoren militantni in fanatični laicizem, ker izkorišča državno moč nad verniki,
- najtrši laicizem je v postkomunističnih družbah.

Ko se je o zgornjih tezah v *Družini* razvila polemika, je dr. Oc-virk slovenske sociologe označil s stigmo, sestavljeno kar iz štirih terminov: očital jim je, da so »protikatoliški laicistično-ateistični fundamentalisti« (nakar je to stigmo celo razglasil za analitično »orodje za razumevanje«).² To je očitni primer sintagme, v kateri se stigmatizirajoči učinek poskuša doseči s kopičenjem izrazov, ki v slovenskem prostoru označujejo nesprejemljive lastnosti.

Nazorni in tako rekoč šolski primer stigmatiziranja je tudi zapis dr. Markeša v *Magu* proti političnim nasprotnikom. Najprej govori o afganistanski vojni, nakar bralce opozarja na Miloševićev odnos do politične opozicije, ki je bil v tem, da se nanjo sploh ni odzival z argumenti, ampak jo je nenehno označeval kar za fašiste: »Milošević je za opozicijo eksplicitno uporabil, natančneje rečeno, redno uporabljal, besedo fašisti« – takoj v naslednjem stavku pa isti avtor zapiše lastno prepričanje, da »talibanizem mule Omarja, Miloševićeva postkomunistična, to je nacionalistična diktatura ter Mirovni inštitut Jalušičeve in Kuzmanića v Sloveniji imajo vsaj en skupni imenovalec: fašizem«. Na koncu citiranega zapisa pa avtor še dodaja, da je govor o fašizmu »krinka za ideološki terorizem« (*Mag* 47/'01). Tudi to je tipični primer (enak prejšnjemu iz *Družine*) tehnike »snežene kepe«, s katero hoče avtor s kopičenjem podobnih stigem povečati učinek. V citiranih treh stavkih je zlepljenih kar devet izrazito stigmatizirajočih izrazov, kar je gotovo svojevrsten rekord glede na količino uporabljenih besed. Avtor je izbiral stigme s čimbolj negativno konotacijo in jih nalašč združeval v iste stavke. Iz primera pa je tudi razvidno, da pri takšnih konstrukcijskih ni potrebna nikakršna logična zgradba, še več, potrebna ni niti najmanjša skrb za to, da bi se ustvaril vsaj videz logičnosti besedišča. Le tako si lahko razložimo, da isti avtor najprej obsoja pavšalno uporabo fašizma (pri Miloševiću), nakar že takoj v naslednjem stavku sam označuje politične nasprotnike za fašiste, nekaj stavkov pozneje pa trdi, da v resnici ne gre za fašizem, ampak za terorizem.

A kakšno zvezo ima navedni primer z odnosom do muslimanstva? Pomembno, čeprav posredno. Prej je bilo rečeno, da spreminjanje tarče stigmatizirajočih konstruktoev ni pogojeno s spremembo strukture samih konstruktoev. Ko se enkrat ustvari kultura, v kateri lahko zaradi dogodkov 11. septembra stigmatiziramo politične nasprotnike, potem so ogroženi tudi tisti, ki so na margini v socialnem,

2 Gl.: *Družina*, 23. IX., 7. X., 21. X. in 28. X. 2001, str. 21.

številčnem, etničnem, verskem ali kakšnem drugem smislu. Spominimo se npr. izjave še enega doktorja, tokrat za alkoholizem: »*Noben psihoterapevt nima kakšnih muslimank na kavču, zavoženih. Samo lepe in bogate.*« S to izjavo je hotel dr. Rugelj opozoriti na dejstvo, da sta ponudba in povpraševanje po psihoterapevtskih storitvah omejena na višje sloje, in da bi poudaril (svoj) odpor do nižjih slojev, jih je ponazoril z združevanjem treh atributov: muslimanskost, ženskost, zavoženost. To je za dr. Ruglja sinonim manjvrednih uporabnikov psihoterapevtskih storitev. Dejstvo, da muslimanke niso nujno zavožene, ampak so lahko tudi lepe in bogate, je v Rugljevem konstruktivnem nepamembno.

Večino stigmatizirajočih konstruktov iz te kategorije najdemo v reviji *Mag* in se nanašajo na vse tiste, ki se ne strinjajo z revijo *Mag*. Večina teh konstruktov, ki so nastali po lanskem 11. septembru, se sklicuje na attribute, ki so tako ali drugače povezani z 11. septembrom. Primeri iz *Maga*: antiglobaliste označuje za »oboževalce terorizma«; o bivšem gibanju neuvršenih trdi, da je krivo za »ves svetovni terorizem«; hkrati označuje za teroriste »slovenske levičarje in dogmatske boljševice« zato, ker so dobili denar od kapitalista Georgea Sorsa; še več, slovenski levičarji povrhu še lažejo, saj »naši levičarji ne priznajo, da so teroristi«; tudi nacionalno televizijo in državni parlament dolži povezave »z najbolj znanimi terorističnimi tolpmami na svetu«; dejstvo, da predsednik stranke ZLSD, ki se zavzema za vstop v Nato, hkrati tolerira v lastnih vrstah strankarski podmladek, ki nasprotuje vstopu v Nato, je označeno »za testo za teroristična opravila«; skratka, v *Magu* trdijo, da celoten »slovenski prostor včasih bolj pripada talibanom kot evropski civilizaciji«, o tej trditvi je osrednji analitik v tej reviji dr. Markeš celo prepričan, »da to ni samo neobvezna fraza«; talibanske sledi iz Kabula ne vodijo »le v Moskvo, temveč tudi v Ljubljano.«³

3. Diptihoniziranje

Diptihoni so dvodelne tablice za pisanje, ki so jih uporabljali v antičnem Rimu. Oba dela je bilo mogoče sklopiti in so bile reliefno okrašene za določene, pogosto verske namene; enako se je reklo tudi dvodelnim oltarnim podobam. Če si te konstrukcije zamislimo v pisni obliki, potem dobimo primere, obravnavane v tem razdelku. V tem smislu lahko diptihoniziranje opredelimo za takšno vrsto miselnega odnosa do realnosti, ki je zaradi interesne motiviranosti reducirana na dva pola (ekstremna), vrednotno kvalificirana z nasprotnimi oznakami.

Diptihoniziranje je treba razlikovati od stigmatiziranja, stereotipiziranja in od »črno-belih« poenostavitev. Vse tri vrste konstruk-

3 Vsi citati iz *Maga* so iz naslednjih številčk te revije: 38/'01, 39/'01, 41/'01, 42/'01, 45/'01, 47/'01, 50/'01, 1/'02.

tov je zaradi podobnosti težko razločiti, čeprav niso eno in isto. V prejšnjem razdelku smo videli, da gre pri stigmatiziranju predvsem za odnos, t. j. za delovanje v smislu lepljenja stigme na druge z namenom, da tarčam zbijemo njihovo socialno vrednost; pri tem velja, da je pri tvorjenju takega konstrukta značilna brezbriznost za vsebinsko koherentnost trditev in za logiko podajanja misli, saj je pogosto potisnjena v ozadje ali celo povsem odsotna. Pri diptihoniziranju je drugače: v ospredju je skrb za analizo oz. interpretacijo realnosti na način, ko s pristranskim odbiranjem dejstev (na račun neizbranih) ustvarimo želeno podobo realnosti, ki naj bi rabila zadovoljevanju določenih interesov. Tu je skrb za koherenco in logiko ohranjena, saj je od nje odvisna stopnja prepričljivosti, drugače kakor pri stigmatiziranju, ki deluje bolj na čustveni pogon. Če se diptihoniziranje poveže še z družbeno močjo (da se lahko tak konstrukt vsiljuje drugim), potem imamo opraviti z ideologijo, sicer pa ne. Za diptihoniziranje ni nujno, da ima akter dostop do virov moči; zadostuje že, da je interesno motiviran za pristransko interpretacijo. V nasprotju z omenjenimi konstrukti, ki so vselej nevarni, gre pri stereotipiziranju in »črno-belih« poenostavitvah za tehnike, ki niso nujno škodljive. Če rečem, da je prejšnji mesec bilo vreme boljše, kot je ta mesec, sem se s tehniko »črno-bele« poenostavitve izognil zelo kompleksni analizi vsakdanjih vremenskih slik za oba meseca in redukciji obsežnih vremenskih statistik na pojme »dobro/slabo«; če si s tem pomagam pri klepetu s prijatelji, ko se vrnem z dopusta, ni nikakršne škode. Podobno je pri uporabi stereotipiziranja, ki je, tehnično rečeno, izpopolnjena varianta »črno-bele« poenostavitve. Ko črno-beli sliki dodamo iluzijo globine, npr. tako, da narišemo sence in skrajšamo dozdevno oddaljene robove, smo dejansko realnost stereotipizirali in dobili njeno stereoskopsko podobo. Krajše rečeno, »črno-bela« tehnika je poenostavljanje realnosti z odmišljanjem njenih atributov; stereotipiziranje pa je nadaljnji korak, v katerem »črno-belo« podobo okrepimo z nasprotnim postopkom, t. j. z dodajanjem atributov, o katerih sodimo, da ustrezajo »črno/beli« razliki. Ni nujno, da je tak postopek škodljiv, lahko pa je. Destruktivni primer stereotipiziranja so etnicizmi in rasizmi; koristno uporabo tehnike stereotipiziranja pa najdemo npr. v Webrovih idealnih tipih kot družboslovnem orodju. Skratka, diptihoniziranje je interesno selekcionirana stereoskopska podoba realnosti, ki se razglaša za nekaj več.

Primeri:

- › Zunanji minister napove novo mednarodno delitev na »civilizirani in na necivilizirani ali, če hočete, barbarski, malopridni svet«.
- › V interpretacijah dogodkov 11. septembra sta se v medijih uve-

ljavila dva prijema: prvi se je osredotočal na dejavnike nastanka terorizma, od ameriškega financiranja bin Ladna do globalizacije, revščine itd; drugi pa apologizira ameriško zunanjo politiko in ima vsakršne poskuse refleksije, ki jih ponuja prvi, za opravičevanje teroristov in za dodaten napad na ZDA. Pri prvem prijemu je prednjačila *Mladina*, pri drugem pa *Mag*. Andrej Aplenc se je v *Magu* izrecno zavzemal za to, da terorizem nima »nobene zveze z nikakršno notranjo ali zunanjo politiko«, in mediji, ki opozarjajo na takšne povezave, škodujejo slovenskim interesom, saj da je to »navadna nesramnost«, ki jo berejo tudi Američani, in bo zato »slovenski ugled v tujini slabši«; odnos Sobotne priloge *Dela* do problematike terorizma uvršča isti avtor »v najbolj surovo verzijo propagande prejšnjega režima proti razrednim sovražnikom«. Še izrazitejši postopek diptihoniziranja iste tematike podaja v *Magu* Charlotta Taft: poimensko našteva mnoge ugledne časopise in vse slovenske kot primer »grozljivega odziva na dogodke«, ker da samo iščejo opravičila. Edini reviji, ki da sta na pravi način pisali o tej temi, sta po njenem *Mag* in *Demokracija*. Avtorica obtožuje tudi varuha človekovih pravic Matjaža Hanžka, da zagovarja terorizem. Nekaj tednov pozneje pa smo lahko ravno v *Magu* prebrali napoved, ki jo je podal magovski analitik dr. Slivnik, da bodo verjetno zaradi tega terorističnega dejanja »čez dvajset, trideset let razpadle ZDA«, saj je napad na WTC povzročil krizo, ki bo celo državo in regijo »destabilizirala«. Ta Slivnikova teza je prva in edina v slovenskem tisku in je dejansko povsem identična bin Ladnovi propagandi, objavljena je bila ravno v *Magu* in nanjo ni reagiral nihče (niti Charlotta Taft niti Andrej Aplenc).

- › Ugledni profesor goriške fakultete za mednarodne odnose izrecno apelira v televizijski oddaji o terorizmu, »da to ni čas za kritično dlakocepstvo in iskanje globljih vzrokov vojne in terorizma«, kot poroča *Dnevnik* (2. II. 2002).
- › V *Magu* objavljajo analize, ki opozarjajo, da je priseljevanje delavcev zgolj islamizacija civiliziranega sveta, saj se, medtem ko je nas čedalje manj, priseljenci množijo, zahtevajo zase pravice in tako izvaja islam ekspanzijo; razkrinkava se tudi ladja, ki je bila »polna beguncev iz Afganistana namenjena v Avstralijo, (kar) ni nič drugega kot skrbno načrtovan množičen način priseljevanja muslimanov pod krinko beguncev«. Isti avtor je prepričan, da »tudi v Ljubljani imamo stolpnice, kjer so se drugi stanovalci izselili« zato, ker se priseljenci iz drugih republik »počutijo močne in s svojim vedenjem pritiskajo, da se okolica začne odseljevati«; avtor še dodaja, da so v te boje med stanovalci »vpletene tudi teroristične organizacije«.

- › Za drugega komentatorja iz *Maga* je izvor vsega zla islamska vera med Palestinci, ki hočejo zbrisati Jude, ki na istem ozemlju miroljubno živijo »skupaj s Palestinci več kot pet tisoč let«; zato avtor podaja diagnozo, ki se glasi: »Islamska ideologija je moreča grožnja ne samo Judom, pač pa vsemu svetu, temu se mora svet upreti.« Nekaj številk pozneje v *Magu* isti avtor poziva javnost, da naj za predsednico izvoli kandidatko Barbaro Brezigar, hkrati pa pričakuje, da bodo podprle njeno »kandidaturo tudi vse žene muslimanov, živečih v Sloveniji«, saj so ženske v islamu zapostavljene, Barbara Brezigar pa je ženska; avtor pravi, da je že čas, da tudi muslimanke spoznajo, da »nismo več v srednjem veku ali nekje v Afganistanu«.
- › Za komentatorja v *Primorskih novicah* ne pomeni napad na Manhattnu »nič drugega kot uvod v dolgo pričakovani (končni?) spopad med Zahodom in Vzhodom, v očitno neizbežno versko (in civilizacijsko) vojno med krščanskim občestvom in islamom« (20. X. 2001).

POLITIKA

Kakšno je politično stališče do muslimanov na Slovenskem, se pravi, stališče političnih predstavnikov? Je afirmativno ali je negativno? Je povezano z dogodki lanskega 11. septembra ali je neodvisno od njih? Značilnost slovenske politike (tako notranje kot zunanje) je, da se o kočljivih temah nerada izreka. Med nje spadajo tisti problemi, za katere so hkrati značilne tele tri lastnosti: prvič, da o njih še ni izoblikovan konsenz niti na civilni niti na državni ravni, drugič, da si pri iskanju konsenzualnih rešitev politični akterji ne morejo obetati večinske podpore volilcev (ali pa je ta zelo negotova), in tretjič, da je tista skupina oz. kategorija ljudi, ki je neposredno zainteresirana za rešitev problema, marginalizirana.

Odnos do muslimanov je pri nas kočljiva tema. Slovenski politiki se o tem izrekajo, le če se morajo. Tak primer je bil maja 2001 na seji mestnega sveta Mestne občine Ljubljana, torej štiri mesece pred napadom na ameriški WTC. Na 27. seji mestnega sveta so obravnavali gradivo o izgradnji islamskega kulturnega centra, v sklopu katerega bi bila tudi džamija, edina na Slovenskem. Predvidena lokacija, ki pa še ni odobrena, je na robu ljubljanskega barja ob Cesti dveh cesarjev. To je najbolj zanemarljivi del Ljubljane, kjer stojijo črne gradnje najrevnejših Ljubljancev, vrtilčki z barakami in centralno regijsko smetišče. Sicer je prizadevanje za izgradnjo džamije staro že trideset let in vsi poskusi določitve lokacije za ta objekt so propadli. To je očitni dokaz, da izgradnjo muslimanskega verskega objekta v Sloveniji načrtno preprečujejo; vprašanje je le, ali gre za prostorske, za socialne ali za mentalne ovire. Ne pozabimo, da se prav s stališčem

do muslimanskega verskega objekta izraža odnos do celotne muslimanske skupnosti pri nas. V nadaljevanju si pogledjmo zavrnitvene argumente ljubljanskih svetnikov proti džamiji (ki so za zdaj še vedno v manjšini)⁴. Kakšni so ti argumenti, na kakšni logiki temeljijo?

Nasprotujoči argumenti ljubljanskih svetnikov spadajo v pet splošnih tipov argumentacije, ki jih lahko najdemo v vsaki razvitejši obliki etnicizma, šovinizma in rasizma.⁵ Najprej si pogledjmo, za kakšne tipe argumentiranj gre, potem bodo na vrsti vsebinske izjave.

Tipologija argumentacije:

N = argument ničelne vsote: kulturni, socialni, fizični prostori in druge ključne dobrine – od materialnih do simbolnih – so družbeno omejene; iz tega izhaja, da več dobrin, kot jih bodo imeli Neslovinci, manj jih bo dostopnih za Slovence in narobe.

S = sanitarno-krajinski argument: kulturna krajina je pojem, s katerim označujemo zaokroženo, specifično in navzven razpoznavno fizično, socialno in kulturno povezanost teritorija; na Slovenskem je takšna kulturna krajina SLOVENSKA kulturna krajina; slovenskost je njena specifičnost, ki jo je treba ohraniti, zato vanjo ne sodijo neslovenski tujki (mošeja, minareti), ker potem kulturna krajina ne bi bila več slovenska.

A = asimilacijski argument: sožitje različnih kultur je dolgoročno nemogoče brez asimilacije, ta je na Slovenskem izvedljiva, samoumevna in edino dopustna, seveda le v tem smislu, da se manjšina prilagodi večini, priseljenci domačinom, ne pa narobe.

K = antikolonizacijski argument: naseljevanje priseljencev iz istih etničnih in kulturnih prostorov pomeni, da se ti na priselitenem območju naseljujejo v etnično strnjenih območjih s tendenco širjenja svoje kulture, ki je drugačna od slovenske; ker je toleriranje tega procesa obratnosorazmerno z verjetnostjo asimilacije, mu moramo nasprotovati, da zavarujemo slovenstvo.

P = paternalistični argument: v vsaki družbi je dolžna za manjšino poskrbeti večina in tako je tudi v tem primeru, saj mi (svetniki) najboljše vemo, kakšni so interesi muslimanov; če sodimo, da lokaci-

4 Na obravnavani 27. seji mestnega sveta MOL se je odločalo (še)le o sprejetju »Osnutka odloka o spremembah in dopolnitvah Odloka o sprejemu prostorskih ureditvenih pogojev za plansko celoto...«, na kateri je predviden tudi prostor za izgradnjo islamskega kulturnega centra, z verskim objektom vred. Kljub predstavljenim zavrnitvenim pripombam je bil ta dokument – ki je pogoj, da se zadeva premakne iz mrtve točke – sprejet s 25 glasovi ZA in s 6 glasovi PROTI.

5 Razvitejše oblike so tiste, pri katerih dogodki s področja tovrstnih družbenih patologij niso posamični niti sporadični, ampak vsebujejo naslednje značilnosti: so kontinuirani, kulturno pogojeni, politično podprti, povezani s prepričanjem in vrednotami pomembno velikega dela javnega mnenja in frekvenca etnično nestrpnih, šovinističnih ali rasističnih dogodkov je bistveno večja od frekvenca drugačnih dogodkov, naravnanih v nasprotno smer.

ja za džamijo ni primerna, čeprav muslimanska skupnost sodi, da je, potem v resnici ni; če mislimo, da se utegnejo Slovenci počutiti ogrožene zaradi izgradnje džamije, potem smo jih dolžni zaščititi in izgradnjo preprečiti.

Sedaj pa pogledajmo vsebino argumentov – za vsak tip posebej. Vsebina je povzeta po stenogramu seje (v oklepaju navajam tudi avtorje izrečenih argumentov – svetnike – in njihovo strankarsko pripadnost).⁶ Povzeti niso vsi odklonili argumenti, ampak samo najpomembnejši, ki ilustrirajo navedeno tipologijo.

Tip N

- › namesto lokacije za džamijo bi raje rezervirali prostor za gradnjo katoliških cerkva, saj je katolištvo »temelj naše kulture in tudi nacionalne identitete«, to pa je v naši politiki še vedno postavljeno (dr. Janez Vrbovšek, Nsi);
- › namesto džamije, katere lokacija je sporna iz večih vidikov, bi raje zgradili kakšne športne objekte in obnovili štadion (Peter Božič, LDS).

Tip S

- › nedopustno je, da bosta »dva 30-metrski minareta/.../ štrlela iz tele slovenske deželice, ki je po svoji naturi drugačna, po svoji kulturni dediščini drugačna« od muslimanske kulturne krajine;⁷ nesprejemljivo je, da bi se minaret videl iz Murgel; če »bo ta minaret zakoračil v naše Barje med Rožnik, Golovec, Kurešček in tako naprej, visoko,/.../ je to korak, da je zakoračil Balkan v to deželo/.../ To je pa povezano z nasiljem, to je povezano z odporom, to je povezano lahko s človeškimi žrtvami«; skratka, »postaviti minaret v slovensko pokrajino je tako, kot če bi postavil mediteransko hišo z ravno streho na Krvavec pa recimo v Kranjsko Goro ali pa, recimo, eno alpsko, tisto visoko, strešno hišo dol na obalo. To ne gre.« (Jože Snoj, SDS);
- › Murgle ne prenesejo pogleda na minaret, ker so tam »zelo nizke hiše, atrijske hiše« (Peter Božič, LDS);
- › predlagana lokacija je nedopustna, ker džamija ne spada v slovensko kulturno krajino, »to bi spreminjalo videz te naše pokrajine, v bistvu, duha pokrajine – bi celo lahko rekel« (dr. Anton Jeglič, SDS);

6 Seja je bila javna. Kljub temu se uredništvo občinskega glasila *Ljubljana* ni upalo objaviti argumentov z nje.

7 V predloženih načrtih ni nikjer govor o 30-metrskih minaretih niti o njihovem številu, je pa izrecno navedena najvišja dovoljena višina vseh objektov: 10 m.

- › visoki minareti so nedopustni, saj so možne tudi džamije brez minaretov (Jože Kastelic, LDS);
- › minareti ne spadajo v slovensko kulturno krajino, in ker velja, da »džamije brez minareta ni, tako kot ni telesa brez glave«, potem tudi džamije ne sme biti na predlagani lokaciji (Mihael Jarc, Nsi).

Tip A

- › ko prideš k nekomu v goste, se moraš držati njegovih navad: »skratka, jaz plediram za to, da če smo pač, če je v navadi, da se oblečeš in hodiš in govoriš, ko prideš v goste k nekomu tako, kot je tam navada, potem plediram za to, da se tak objekt, ki naj kar bo – prilagodi naši kulturni dediščini, našemu – kaj bi rekel – naši srednjeevropski usklajenosti in vsem tem zadevam, ki pač v nas živijo« (Jože Snoj, SDS);
- › za muslimana je značilno, da vztraja na svojih življenjskih pravilih in se ne prilagodi okolju, kamor je prišel/.../ Skratka, musliman se utrjuje (kamor se naseli) in ostaja netoleranten, čeprav je gost v novem okolju«; tako kot so talibani v Afganistanu uničili budistične kipe, ker so motili njihova verska čustva, enako bi veljalo razmišljati pri nas in se vprašati, ali »džamija v Ljubljani ne bo motila verskih čustev Slovencev oziroma katoličanov« (dr. Janez Vrbovšek, Nsi);
- › muslimani bi se morali bolj prilagajati nam, saj je to v skladu že z običajnim bontonom, npr. »če jaz pridem nekam v goste, pridem s tistimi rožami, ko vem, da jih ima tista gospa rada, ne pa z – na primer, če gojijo tam ne vem kaj« (Peter Božič, LDS).

Tip K

- › muslimani so že zdaj v Sloveniji preveč močni, »tudi ekonomsko, ne samo številčno/.../ Ali si zatiskamo oči?«, z izgradnjo džamije bi bili še bolj (dr. Janez Vrbovšek, Nsi);
- › »vsi vemo, da je islamizacija ena izmed najbolj agresivnih in ena najbolj divjih ideologij danes na svetu« (Jože Snoj, SDS);
- › muslimanska »vera je zelo, zelo militantna«, zato bi izgradnja mošeje v Ljubljani pomenila center in začetek islamizacije Slovenije, tako kot npr. v Andaluziji, kjer za prvo mošejo pridejo naftni šejki in nove mošeje... (dr. Janez Vrbovšek, Nsi);
- › argumentacija za integracijo s segregacijo: predlagana lokacija je neustrezna, ker okolica ni pozidana in bi se v prihodnosti muslimanski objekti lahko širili v okolico s pritekanjem novega kapitala, »mogoče iz naftnih dežel«; zato je treba poiskati lokacijski »prostor nekje v že urbaniziranem delu Ljubljane, /.../ kjer bo ta ekspanzija v bistvu nemogoča« (Janez Žagar, SLS);

- › če se dovoli džamija, bo kapital zanjo prišel iz islamskih držav in »tisti, ki daje kapital za take zadeve, potem tudi diktira islamsko versko-politično doktrino«; potem se bo pa zgodilo, da se bodo »v šolah pojavila dekleta v čadorjih, in to ne iz modnih razlogov, ampak iz verskih razlogov« (Mihael Jarc, Nsi);
- › evropske države se postavitvi džamij niso mogle izogniti, ker so nekaj kot kolonialne države kolonizirale muslimanske dežele, zdaj pa se zaradi tega čutijo dolžne pomagati muslimanskemu prebivalstvu: »Kaj pa Slovenija? Slovenija ni bila nikoli imperialna država. Oziroma imperialistična, in zakaj bi potem pri tem sodelovala?« (dr. Janez Vrbovšek, Nsi).

Tip P

- › predlagani muslimanski center bi še bolj getoiziral muslimane, ker so na tej neurejeni lokaciji barakarske črne gradnje, torej bi muslimanski center še bolj utrdil to getoizacijo in »pravzaprav zaključil ene vrste/.../ trdnjavo« (Jože Snoj, SDS);
- › lokacija ni primerna zato, ker njena okolica »ni poseljena pretežno z muslimanskim življem« (Mihael Jarc, Nsi);
- › lokacijo je treba zavrniti, sicer bo vzbudila odpor med prebivalstvom, čeprav seveda ne gre za to, »da bi kratili pravice muslimanski manjšini, ki sedajle postaja seveda vse močnejša« (dr. Anton Jeglič, SDS);
- › zaradi pravočasnega odklanjanja džamije in opozorila, da bi njena izgradnja povzročila med prebivalstvom spore, »se odvezujem svoje krivde za kakršen koli te vrste storjen napačen korak« (Jože Snoj, SDS);
- › džamijo je treba zavrniti, ker je predlagana lokacija zapuščena, neurejena, to pa bi bilo »poniževalno za muslimane, za to versko skupnost, za te naše sodržavljanke« (dr. Anton Jeglič, SDS);
- › džamijo je treba zavrniti zato, ker so vse islamske države podpisnice Kairske deklaracije, ta pa »v 1. členu veleva, da je osnovna pravica vsakega pravica biti musliman. Potemtakem z izgradnjo islamskega centra, pa če se tega zavedajo ali ne, je predvsem problem ateistov« (Mihael Jarc, Nsi).

Zgornjih argumentov ni navdihnil 11. september, ker so nastali štiri mesece prej. Njihova struktura je dokaz, da za nastanek nestrpnosti sploh ni treba, da tarča nestrpnosti »ponudi« kakšen povod ali da bi celo sama izražala nestrpnost do drugih. Videli smo, da so svetniki »preigrali« ves repertoar klasične etnicistične nestrpnosti (vse tipe argumentov: N, S, A, K, P), in to pri trideset let starem predlogu, ki je bil bogve po kakšnem naključju uvrščen na obravnavano

sejo MOL. Ko je enkrat struktura (»argumentov«) vzpostavljena, potem se inertno ohranja in se zlahka aktivira, ko je treba, bodisi pri mednarodni obrambi pred terorizmom ali pa za obrambo vrtičkov na predvideni lokaciji za džamijo. Kako npr. pojasniti podatek, da v zvezi z džamijo vsebina prejšnje seje nikoli ni prišla v medije, v nasprotju z lastniki vrtičkov, ki so na nacionalni televiziji pojasnjevali svoje argumente proti. Nastaja vtis – kot je ironično zapisal komentator *Mladine* – »da je vrtičkarstvo tako rekoč slovenski nacionalni substrat. Brez vrtička ni slovenstva. Slovenec je vrtičkar *an sich*.« In ta pripomba neha biti smešna, ko se spomnimo na zgornje argumente za varstvo slovenske kulturne krajine. Avtorji takšnih argumentov so svetniki iz različnih političnih strank, ne samo iz ene in ne samo iz desno usmerjenih. Za ilustracijo duha z navedene seje še tale anekdota: za besedo se je prijavil dr. Darko Štrajn (LDS) in na kratko zavrnil zgornje argumente kot nesmiselne ter priznal, da »toliko šovinizma in netolerantnosti nasproti neki določeni religiji že dolgo nisem slišal iz kakšnih uradnih klopi«. Nakar se je oglasil svetnik Janez Žagar (SLS): najprej je dejal, da so se mu zdele vse debate »dokaj kvalitetne in konstruktivne«, izjema pa je bila le »replika gospoda Štrajna, ker mislim, da je bila to edina danes nestrpna razprava«.

Slovenija je edina zahodnoevropska država brez džamije in hkrati z opaznim deležem muslimanskih državljanov. Samo v Bagdadu, ki naj bi veljal za fundamentalistično islamsko prestolnico, je kakšen ducat krščanskih cerkva in ena sinagoga. V slovenski prestolnici pa je, kot smo videli, na oblasti svetnik, ki predlaga zgledovanje po talibanski logiki, seveda obrnjeni katolikom v prid (Vrbovšek); ta svetnik je kristjan in ima doktorsko izobrazbo. A Ljubljana premore še eno zgodbo o podobni temi. V nasprotju z džamijo je iskanje lokacije za katoliško nunciature prava zgodba o uspehu. Za potrebe katoliške cerkve so isti mestni svetniki takoj prekvalificirali zemljišče – ki je bilo prvotno namenjeno parkovnim površinam – za izgradnjo nunciature. To je seveda elitna lokacija (Trnovo), ne pa bližina smetišča kot pri džamiji. Ta postopek je bil končan bliskovito, če ga primerjamo s prejšnjim. Kljub temu so si predstavniki katoliške cerkve nenadoma premislili in hočejo nunciature na drugi, še boljši lokaciji; šli so v prodajo prejšnjega zemljišča in to po nepriemerno višji ceni od tiste, po kateri so ga pred leti kupili, medtem pa s pomočjo ljubljanske občine že iščejo novo, še ugodnejšo parcelo (Vodovnik 2002). Zagotovo lahko vsakdo brez vsakršne sociološke intuicije sam ugane, kateri objekt bo v Ljubljani prej zgrajen, katoliški ali muslimanski. Če pri tem upoštevamo še druge značilnosti slovenske politične kulture – npr. zanemarjanje načela o ločitvi verskih skupnosti od države, ki je značilno za oficialne nosilce politične ob-

lasti (gl. Dragoš 2001); najnovejši incident s policijskim nadlegovanjem žene muslimanskega muftija Đogiča, ki je bil očitno »izzvan« zgolj s tem, ker je žrtev na glavi nosila ruto (Vukelić 2002); javno izražena zahteva uradnih predstavnikov RKC, da mora imeti katoliška cerkev na Slovenskem večje pravice od drugih verskih skupnosti, in zagovarjanje stališča katoliškega klera, da je prav, da RKC posega v politiko (Stres 1999); dejstvo, da gre za popolno razcepljenost javnega mnenja do izgradnje džamije;⁸ poslabšanje odnosa med verskimi skupnostmi in vladnim uradom za verske skupnosti, ki deluje izrecno pristransko v korist katoliške cerkve in v škodo vseh drugih verskih skupin (seveda od takrat, ko je za predsednika tega urada imenovan ravno član največje cerkve, RKC, ki je najbolj nestrpna do vseh drugih); dejstvo, da se v politične namene desne politične stranke navezujejo na katoliško cerkev in po novem počne isto tudi leva politična stranka (predsedniški kandidat dr. Lev Kreft se v času volilne agitacije javno navezuje na evangeličansko cerkev) itd. – če torej upoštevamo širši politični kontekst, potem dobimo izdelan recept za to, kako ustvariti verske probleme v okolju, kjer bi se jim sicer lahko izognili.

Sklepne ugotovitve lahko strnemo v teh točkah:

1. Odnos do muslimanstva je vsebina, ki spada med politično kočljivo teme (v smislu, kot so opredeljene na začetku tega razdelka).
2. V Sloveniji je opazen nestrpen odnos do muslimanske skupnosti.
3. Nestrpnosti do muslimanstva niso povzročili dogodki lanskega 11. septembra; pri nas je že od prej.
4. Nestrpnost se ne ustvarja samo s škodljivimi dogodki, ampak tudi z nedogodki (primer džamije).
5. Nestrpnost se generira s politiko, reproducira pa z mediji.
6. V Sloveniji je večji odpor predstavnikov katoliške cerkve do muslimanstva kot pa narobe, predstavnikov muslimanske vere do katolištva (gl. Dragoš 2001a).
7. Ker je odgovornost vselej tam, kjer je pristojnost, so za nastajanje nestrpnosti najbolj odgovorne tiste politične stranke, ki so največje, ki so v vladi najbolj vplivne in ki so na oblasti najdlje; od verskih akterjev pa so za versko nestrpnost najbolj odgovorni predstavniki večinske religije.

8 Po ugotovitvah raziskave o odnosu javnega mnenja do postavitve džamije je prebivalstvo popolnoma razcepljeno: za izgradnjo džamije se opredeljuje 42,3 % respondentov in proti izgradnji jih je tudi natančno 42,3 %, medtem ko je nadaljnjih 5,3 % pogojno za, a samo takrat, če gradnja »ni v mojem neposrednem okolju« (Ninamedia 2002)

LITERATURA

- H. Bergson (1977), *Esej o smehu*. Ljubljana: Slovenska matica.
- S. Dragoš (2001), Variante (raz)ločitve med posvetnim in verskim. *Primorska srečanja*, xxv, 246: 651–658.
- S. Dragoš (2001a), Krekovstvo – dragocena dediščina. *Primorska srečanja*, xxv, 244/245: 543–554.
- Kodeks novinarjev Republike Slovenije* (1991). Gozd Martuljek: Društvo novinarjev Slovenije.
- Ninamedia (2002), *Meščani Ljubljane o aktualni problematiki v mestu*. Naročnik: MOL.
- MOL (2001), *Stenogram k 12. točki seje mestnega sveta* Mestne občine Ljubljana. Ljubljana: občinska služba MOL.
- A. Stres (1999), *Katoliška cerkev v demokratični Sloveniji*. V: N. Grafenauer (ur.), *Sproščena Slovenija – obračun za prihodnost*. Ljubljana: Nova revija: 78–98.
- D. Vodovnik (2002), *Cerkev prodaja zemljo*. *Delo*, 3. oktobra '02: 7.
- M. Vukelić (2002), *Policista kršila pravila?* *Delo*, 25. oktobra '02: 2.
- J. D. Wallace (1996), *Ethical Norms, Particular Cases*. London: Cornell University Press.

BRANKICA PETKOVIĆ

Avtorica prispevka je programska direktorica Centra za medijsko politiko pri Mirovnem inštitutu in urednica publikacij Media Watch (revije Medijska preža in knjižne zbirke Media Watch). Je diplomirana slavistka in študentka magistrskega študija sociologije kulture na Filozofski fakulteti. Nekdanja novinarka.

The author is a Program Director of the Center for Media Policy at the Peace Institute and the editor of Media Watch publications (Media Watch bulletin and Media Watch book edition). She is a graduated Slavist and a student of post-graduate studies of Sociology of Culture at the Faculty of Arts in Ljubljana. She is a former journalist.

E: BRANKICA.PETKOVIC@MIROVNI-INSTITUT.SI.

ROMA IN
SLOVENIJA –
FOREIGNERS
FOR EVER

Summary on the next page

ROMI V SLOVENIJI TUJCI ZA VEDNO?

Boj med politiko vključevanja in zavračanja Romov.

O nestrpnosti in rasizmu v javni govorici o Romih v Sloveniji je v okviru projekta Media Watch že napisanih nekaj študij in člankov. Letošnji primeri zato niso posebno odkritje, vendar so v kontekstu nove državne politike vključevanja Romov v lokalno samoupravo vredni refleksije.

Razpravo o volitvah romskih svetnikov v občinske svete je poleti in jeseni 2002 spremljalo tudi medijsko poročanje o usodi romske družine Horvat, ki se je preselila iz Murske Sobotne v Prosenjakovce, vendar jih tamkajšnji občani niso hoteli za sosede in so zahtevali, da se izseli.

Novela zakona o lokalni samoupravi, sprejeta maja 2002, je dvajsetim občinam v Sloveniji predpisala, da morajo tam živečim Romom zagotoviti pravico do predstavnika v občinskem svetu. To zakonsko ureditev je predlagala vlada izhajajoč iz odločbe ustavnega sodišča, da mora biti posebna pravica romske skupnosti do izvolitve predstavnika v občinski svet občine, na območju katere je romska skupnost stalno naseljena, urejena v zakonu o lokalni samoupravi v skladu z ustavo, in sicer do letošnjih rednih lokalnih volitev (november 2002). Ustavno sodišče je torej v sporu, ki ga je pred leti sprožil predstavnik Romov iz Novega mesta¹, vlado in parlament prisililo k ureditvi, ki zagotavlja politično participacijo in uveljavljanje ustavnih pra-

¹ Rajko Šajnovič je sprožil ustavni spor zaradi neuresničevanja pravice do izvolitve predstavnika Romov v novomeški občinski svet. Zakon o lokalni samoupravi, sprejet leta 1993, je namreč omogočal izvolitev predstavnika Romov v občinski svet, a je ta odločba zaživela le v občini Murska Sobota.

vic Romov na lokalni ravni. Vladnemu ukrepanju so prispevala tudi opozorila evropskih medvladnih in nevladnih inštitucij, da mora Slovenija zagotoviti boljše varstvo manjšinskih pravic Romov.

V petnajstih občinah, naštetih v noveli zakona o lokalni samoupravi, je ta pravica Romom omogočena (v občini Trebnje brez spremembe statuta občine), preostalih pet občin (Beltinci, Semič, Krško, Grosuplje in Šentjernej) ni spremenilo statuta tako, da bi mogel predstavnik Romov zasesti eno svetniško mesto. Volitev romskih svetnikov v teh občinah na rednih lokalnih volitvah ni bilo. V občini Semič, kjer so oblastniki najbolj sovražno govorili o Romih in zakonski ureditvi, ki bi Romom omogočila volitve občinskega svetnika, je bil za župana s skoraj 90 odstotki glasov ponovno izvoljen Janko Bukovec, avtor številnih tako rekoč rasističnih izjav o Romih.

Nekatere od teh občin so sprožile spor pri ustavnem sodišču in zahtevale razveljavitev člena zakona o lokalni samoupravi, ki nalaga dvajsetim občinam, da morajo v občinskih svetih zagotoviti sedež romskemu svetniku. Očitale so zakonodajalcu, da ni predpisal meril za ugotavljanje stalne poseljenosti Romov v občinah in da je zato z določitvijo dvajsetih občin odločal arbitrarno, kršil načela delitve oblasti in posegel v pravice lokalnih skupnosti. Ustavno sodišče je oktobra po hitrem postopku razsodilo, da izpodbijana ureditev ni v neskladju z ustavo, to pa pomeni, da morajo tudi preostale občine to ureditev sprejeti in omogočiti volitve romskih svetnikov v svoje občinske svete.

In this article Brankica Petković looks into the parliamentary debate, public response and media coverage relating to the amended law on local self-government stipulating the inclusion of Roma representatives on local councils in twenty Slovene districts with permanently settled Roma communities. This amendment, which was proposed by the government and adopted in May 2002, was accelerated by warnings from several EU institutions that Slovenia should secure better protection of the minority rights of the Roma population. Of the twenty districts obliged to amend their statutes under this law and make possible the political participation of the Roma, five failed to do so in time for the November 2002 local elections which constituted the deadline.

In contrast to the Hungarian and Italian minorities, Slovene Roma do not enjoy the constitutional status of a minority, but are considered as a "community." By amending legislation to ensure the political participation of the Roma population at the local level, the key governmental institutions pulled one lever needed to improve their status. This positive shift in national politics unfortunately proved to be in disagreement with the ideological horizons of certain local politicians and deputies to the Slovene parliament, who rather subscribed to the voice of the people than to the legal norms and European standards upheld by the government.

In the author's opinion, the parliamentary debate demonstrated a lack of knowledge about and erroneous understanding of what minority protection actually means. One parliamentarian was of the opinion that such a provision placed the Roma community in a privileged position and expressed apprehensions that the same status could one day be claimed by other communities in Slovenia. Another deputy held that the amendment could result in the concentra-

To je pravni in politični kontekst še ene epizode diskriminacijskega obravnavanja Romov v politični praksi in javni retoriki v Sloveniji, ki ga bomo osvetlili v tem članku. Osredotočili se bomo na izjave predstavnikov državnih organov v razpravi o noveli zakona o lokalni samoupravi in o siceršnjem položaju Romov v Sloveniji, na razprave in izjave predstavnikov lokalnih skupnosti, na izjave Romov in na novinarski diskurz pri poročanju o Romih in volitvah romskih svetnikov. V analizo bomo umestili tudi usodo romske družine Horvat v Prosenjakovcih.

Podlaga za analizo so magnetogrami sej državnega zbora in njegovega odbora za notranjo politiko, časopisni članki, radijska in televizijska poročila od aprila do oktobra 2002. Najbolj intenzivno, skoraj dnevno medijsko poročanje o Romih in volitvah romskih svetnikov je bilo avgusta, kar verjetno lahko pripišemo tudi času »kislh kumaric«, ko medijem primanjkuje tem.

Pravno in politično vprašanje, ki je generiralo in aktualiziralo sovražno govorico o Romih, je bilo torej vprašanje, ali Romom omogočiti participacijo v lokalnih organih oblasti, kje in kako. O tem so razpravljali oblastniki (poslanci v parlamentu, vladni predstavniki, občinski svetniki in župani), akademiki, novinarji in sami Romi.

Retoriko te razprave o manjšinski politiki, pravicah in položaju Romov lahko primerjamo in povezujemo z razpravami o begunski politiki, položaju in pravicah beguncev iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji v devetdesetih letih² in z razpravami o azilni politiki, položaju in pravicah prebežnikov konec leta 2000 in leta 2001³.

Kakor so se pri bosanskih beguncih razprave devetdesetih skale okrog priznavanja begunskega statusa in njegovega negiranja (bili so in ostali »začasni begunci«) in leta 2000 in 2001 okrog priznavanja statusa azilanta in prebežnika oz. njegovega negiranja (šlo je za izjemno restriktivno politiko podeljevanja azila in argumente, da je Slovenija le prehodna in ne ciljna država) tako se tudi pri romskih svetnikih razprava suče okrog priznavanja Romov kot manjšine oz. negiranja tega statusa. V vseh treh primerih je šlo za iskanje bolj restriktivnih ali polovičnih rešitev oziroma za poskuse, da bi odložili dolgoročno in celovito sistemsko ureditev varstva pravic teh skupin. Naslov 65. člena ustave se glasi *Položaj in posebne pravice romske skupnosti*, sam člen pa pravi le to, da položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon. Ta zakon tudi 11 let po sprejetju ustave ni bil napisan, kaj šele sprejet. Tudi udeležbo romskih svetnikov v občinskih svetih bi lahko bolj natančno uredil

2 Cf. M. D. Horvat, J. Verschueren, I. Ž. Žagar, *Retorika begunske politike*, Zavod za odprto družbo, Ljubljana, 1998.

3 Cf. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti*, Mirovni inštitut, Ljubljana, 2001.

zakon o lokalni samoupravi, ko je bil sprejet leta 1993, oziroma bi ustrezni državni organi lahko poskrbeli, da bi že takrat zaživela sicer ne preveč natančna določba (39. člen tega zakona), da »na območjih, kjer živi avtohtono naseljena romska skupnost, imajo Romi v občinskem svetu najmanj po enega predstavnika«. Načelo omejevanja pravic in odlaganja rešitev, ugodnih za manjšinske skupine, se je kazalo tudi v izjavah poslancev med letošnjo razpravo o noveli zakona o lokalni samoupravi in volitvah romskih svetnikov, ko so trdili, da vprašanje Romov v Sloveniji še ni zrelo in da imata ta država in družba druge pomembnejše zadeve.

Romi v Sloveniji nimajo statusa manjšine kakor Madžari in Italijani. Po ustavi so »skupnost«, ta status pa je ostal nekako nedorečen. Torej so in niso.⁴ V nasprotju z begunci in prisilci za azil so večinoma slovenski državljani, ki stoletja živijo v Sloveniji.⁵ Vendar pri poskusih, da bi udejanjili manjšinske pravice in zmanjšali institucionalno nemoč, doživljajo prav takšno poniževanje in zavračanje, kakršni se kažeta pri oblastnikih, institucijah in »ljudstvu« v Slovenijih, kadar razpravljajo o pravicah tujcev. So torej Romi v Sloveniji v politični in družbeni zavesti še vedno tujci, torej trajni tujci (tujci za vedno)?⁶

Javna razprava o romskih svetnikih je bila pravzaprav razprava o poznavanju in razumevanju pomena varovanja manjšin. V knjigi *Varstvo manjšin*, ki je izšla 2002, Miran Komac pravi, da bi lahko bila razprava o varstvu manjšin v Sloveniji sinonim za razpravo o toleranci, sožitju in pravici do drugačnosti, vendar se pogosto sliši, da je varstvo manjšin nepotrebni privilegij manjšin. In kaj je varstvo manjšin? Sistem norm, na podlagi katerih naj se ohranja etnična (kulturalna) in religiozna pestrost prebivalstva države. Zagotavljanje in ureničevanje človekovih pravic, v tem okviru tudi narodnih, etničnih in jezikovnih, je pomembni element varnosti. Pripadniki manjšin so soustvarjalci identitete prostora in zato solastniki njegove kulturne dediščine. To temeljno spoznanje pa ni prav pogosto v miselnosti večinskega prebivalstva, kaj šele da bi se o njem govorilo v šolah. Razprava o varstvu manjšin v obdobju vključevanja v Evropsko unijo je pravzaprav razprava o nas samih (Komac, 2002).

4 M. Komac govori o treh modelih manjšinskega varstva v Sloveniji: prvi zagotavlja relativno celovito pravno varstvo zgodovinskih narodnih manjšin (italijanska in madžarska) in obsega poleg ustavnih določb še okoli osemdeset zakonov in predpisov; drugi zagotavlja selektivni obseg določb za varstvo romske skupnosti (ki jo tudi šteje v kategorijo zgodovinske narodne manjšine); tretji zagotavlja rudimentarni model ohranjanja narodne identitete novodobnih narodnih skupnosti. (Komac, 2002)

5 Cf. P. Štrukelj, *Romi na Slovenskem*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1980.

6 W. Sombart govori o »trajnih tujcih«, ko govori o Židih. Cf. Bielefeld, 1998.

tion of the Roma population in the twenty districts subject to this law. The leader of the Slovene National Party Zmagelj Jelinčič stubbornly referred to the Roma people as »Cigani«, a term seen by the Roma as derogatory, stating that they multiplied on a daily basis, that their numbers were impossible to determine because they do not possess documents, and that the amendment led to these unregistered people becoming voters and obtaining representatives in district councils, an outcome which he assessed as being discriminatory against other citizens.

The parliamentary debate was accompanied by comprehensive media coverage in which priority was given to the views of the mayors and council members from those districts that failed to comply with the law. As expected, they mainly denied that the Roma population had the right to have representatives on local councils. The mayor of Beltinci, for example, insisted that no Roma community existed in his district and supported this statement with the 1991 census results showing that all Roma living in Beltinci stated their nationality to be Slovene. He also argued that all Roma currently living in Beltinci were »imported« from other regions. In reality, one fact that transpired in the recent debate was that Roma people are frequently forced to hide their ethnic identity in order to achieve social inclusion, obtain a job or gain access to education, so they resort to changing surnames and to giving their nationality as Slovene. This trend was identified by the human rights ombudsman Matjaž Hanžek as alarming, since fear of admitting one's origin is a clear sign of the majority's attitude towards minorities.

As regards media presentation of Roma issues, Petkovič identifies certain changes. While previous studies showed that Slovene Roma were only

rarely given access to the media and were mainly presented as causing problems, one positive shift in the media coverage of the recent debate was the opportunity given to the Roma representatives to voice their views. This time journalists went to Roma communities to interview local residents; they reported on the activities of the Roma Association and warned against the intolerance and racism expressed by some local politicians. Roma responded to the public rhetoric of rejection by asserting their identity and affiliation. In a televised confrontation with Zmago Jelinčič, the leader of the Slovene National Party, the president of the Roma Association of Slovenia Jožek Horvat, raised the questions of recognition and of the state's ethnocentrism. He explained that the Roma living in Slovenia had no other state to protect them and pointed out that Slovenia is not a state that is home solely to people of Slovene nationality but to all citizens (Jelinčič interpreted this stance as a lack of loyalty and distrust of state institutions). Horvat also drew attention to the unacceptability of the term *Cigani*. On another occasion, the president of the Roma Society from Semič stressed that the Roma constitute one minority that needs aid and protection.

However, not all of the discriminatory media practices and discourses were discarded. For example, the Delo's commentator, Boris Jež, asserted that the Roma issue would not exist had Slovene Roma been normal citizens and tax payers. Furthermore, the debate resuscitated (racist) assumptions about the specific (to be read "inferior, criminalized") cultural pattern and supposed (innate) social inferiority of the Roma population. Certain journalists and politicians offhandedly described Roma as "petty thieves", "regular law offenders", or as "dependent on social aid" and "unwilling to work." This rhetoric of

ALI ROMI V SLOVENIJI SPLOH SO IN KJE SO?

Politični aparat na državni ravni se je na temo politične participacije romske skupnosti odzval ideološkemu trenutku ustrezno – s sklicevanjem na Evropo in z domačijskimi predstavami o demokraciji in varstvu manjšin.

Romi so očitno izpadli iz družbene delitve, ustvarjene ob razglasitvi samostojne države, v ustavi »visijo na nitki«, v kulturni konstrukciji slovenske države pa so kot neintegrirani ostanki odvrženi zunaj »kulturne meje« (Močnik, 1998). Ko se je leta 2002 vladajoča liberalistična ideologija odločila ustvariti mehanizme za njihovo vključevanje, se je seveda pokazalo, da učinkov dominacije ni mogoče kar tako odpraviti.

Parlamentarno trgovanje s številom Romov in občin, v katerih naj bi imeli pravico voliti svoje svetnike, se je največkrat vrtelo okrog vprašanja, ali Romi v Sloveniji sploh so oz. v katerih občinah so, koliko jih sploh je in kdo to lahko dokaže.

Vlada, ki so jo prisilile odločba ustavnega sodišča in slabe ocene evropskih institucij, je prevzela vlogo bojevnika za romsko participacijo na lokalni ravni in parlamentarcem sporočila, da Romi stalno oziroma tradicionalno prebivajo v dvajsetih slovenskih občinah in da jim je v teh občinah treba zagotoviti pravico do izvolitve svetnika v občinski svet.

Tako je minister Rado Bohinc na začetku razprave o noveli zakona o lokalni samoupravi povedal, da je v noveli zakona »taksativno naštetih dvajset občin, za katere je ustrezna vladna služba ugotovila, da so občine, v katerih prebiva romska skupnost«⁷. Državna sekretarka Astrid Prašnikar pa je v razpravi na odboru za notranjo politiko državnega zbora povedala, da je »to, da tam živijo Romi, dejansko in nedvoumno ugotovljeno«, da »se je po strokovnih ugotovitvah ugotovilo, da na tem področju, v teh občinah nedvoumno živijo tradicionalno naseljeni Romi«.

V razpravah so poslanci trdili, da Romov v teh občinah ni, da jih ni toliko, da niso stalno naseljeni in da nimajo pravice, da bi imeli svoje predstavnike v lokalnih organih samouprave.

Tako se je v parlamentarni razpravi, ko so v njej sodelovali nasprotniki člena zakona o volitvah romskih svetnikov v dvajsetih občinah, uveljavil diskurz nosilcev politične moči, ki se zavedajo svoje dominacije in ki govorijo, kakor da vse vedo o Romih (o Drugem) in o demokraciji, in kakor da bi dajanje posebne pravice Romom demokracijo skazilo.

7 Ta in drugi citati iz razprave v državnem zboru so povzeti z magnetograma 16. seje državnega zbora in 31. seje odbora za notranjo politiko državnega zbora.

»Vsi vemo, da so Romi sila fleksibilna skupnost, ki se lahko danes nahaja tu, drugič tam, in tega kriterija v zakonu ni. /.../ Posebej pa je problematično to vprašanje z vidika enakosti pred zakonom, ker postavlja romsko skupnost v privilegiran položaj. /.../ Opozarjamo tudi na nevarnost, da bi takšen privilegiran položaj kasneje zahtevale tudi morebitne druge skupnosti,« je izjavil poslanec SDS Franc Sušnik in dodal, da je »to, da mora biti predstavnik Romov v občinskem svetu, nasilje nad ostalimi prebivalci«.

Poslanec SDS Rudolf Petan je podvomil o dokazilih za obstoj Romov in povedal, da so »od predstavnice vlade slišali o strokovnih ugotovitvah in o študiji, iz katere izhaja, da so tu nedvoumno Romi. Zdaj, kakšna je ta študija, ki ugotavlja, da so tam Romi, ne vem.«

Poslanec ZLSD Janko Veber je dejal, da bo zagotavljanje pravice Romom do občinskega svetnika »imelo za posledico tudi to, da bodo vse ostale občine /.../ napobile svoje Rome v te občine. /.../ Prišlo bo do koncentracije romske skupnosti, še večje, kot je danes.«

»Če bomo umetno uzakonjali sedeže posameznim skupinam, bomo izgubili pomen lokalne samouprave in demokracije,« je menil poslanec SNS Sašo Peče. Poslanka Nove Slovenije Majda Zupan pa, da »vemo, da Romi, če poznamo njihovo življenje, vemo, da so marsikje slabo organizirani, niso zainteresirani in bi bilo veliko bolje, da bi sami soodločali, ali so pripravljeni sodelovati v občinskem svetu. / ... / Vemo, da v življenju prav teh skupnosti ni vse tako, kot bi sami želeli.«

Poslanec v državnem zboru in predsednik SNS Zmagaj Jelinčič pa je v parlamentarni razpravi vztrajno uporabljal besedo Cigan namesto Rom⁸, trdil je, da beseda rom v slovarju slovenskega knjižnega jezika pomeni okvir, in izjavil, da se »Cigani v Sloveniji številčno množijo iz dneva v dan. /.../ Številčno se jih ne da opredeliti, ker so brez dokumentov. /.../ In ti ljudje, ki niso nikjer zabeleženi in niso registrirani, bodo postali volilci in bodo dobili svoje direktne predstavnike v določenih občinskih svetih. To je diskriminatorno do vseh drugih prebivalcev Slovenije.«⁹

8 V parlamentu so Jelinčiča opozorili, naj za Rome ne uporablja imena Cigani. Poimenovanje seveda ni stranskega pomena, ampak je indikativni element medetničnih odnosov. Poimenovanje celo proizvaja etniciteto, ima torej performativno moč. V medetničnih odnosih je vedno pomembno, kdo ima moč, da etnično skupino poimenuje. Ima to moč kdo zunaj skupine ali le njeni pripadniki? Po Wallersteinu je pripadnost etnični skupini posledica družbenega definiranja in interakcije med samodefiniranjem/samopoimenovanjem (kako pripadniki skupine sami sebe definirajo) in definiranjem/poimenovanjem drugih (kako to skupino definirajo druge skupine). Tudi zato je etniciteta dinamični proces, izpostavljen redefiniranju. Cf. Poutignat, Streiff-Fenart, 1997, str. 159-172.

9 *Dnevnik*, 3. 6. 2002.

social degradation inevitably led to political degradation with the representatives of local governments claiming that the Roma community was not capable of effective political participation. For example, the weekly *Mladina* carried the views of council members from the Beltinci district, who expressed doubt that the Roma would be able to find a suitable candidate for the council position because all were presumably uneducated and illiterate.

The gap between national politics and the popular frame of mind is best illustrated by the public outcry from the villagers of Prosenjakovci triggered by the settlement of a Roma family in their village. The move caused bitter opposition and anger on the part of the local residents. They threatened to organize mass protests in Ljubljana and accused local authorities of machinations, with one local community representative even describing this decision as "a new form of terrorism by the district mayor." Such examples only confirm that the majority population continues to reject Roma even in the face of the inclusive politics apparently advocated by state institutions.

Razpravi v parlamentu je sledil medijski plaz, ko je v večini prispevkov, poleg izjav predstavnikov vlade in Romov, bilo slišati ravno glasove županov in občinskih svetnikov občin, ki so zavračali zakonsko ureditev in Romom odrekli pravico do svetnika. Mediji so jih opisovali kot »uporniške« in »neposlušne«.

Retoriko dvomljenja, ali Romi so v Sloveniji in v katerih občinah, ali je treba priznati, da ta manjšina obstaja, in ali ji je treba zagotoviti posebne pravice, so po parlamentarni razpravi prevzeli tudi nekateri novinarji in lokalni oblastniki. Tako je novinarka Radia Brežice povedala, da je »v izjavi o potrditvi okvirne konvencije za varstvo narodnostnih manjšin iz leta 1998 zapisano, da Romi so avtonomna skupnost (v Sloveniji, op. a.); torej to pomeni, da Romi obstajajo ...«¹⁰. Priznati moramo, da obstajajo.

Po drugi strani so občinski svetniki v Beltincih trdili, da Romov ni. V pismu združenju slovenskih občin so zapisali, da »Romi v beltinski občini po rezultatih popisa prebivalstva iz leta 1991 sploh ne živijo. Vsi beltinski Romi so se pri popisu izrekli za Slovence.« Tudi če so, niso naši, je trdil župan občine Semič Janko Bukovec: »Romi, ki živijo v naši občini, niso naši in pika! Naj jih imajo v Ljubljani, če želijo.«¹¹

Vprašanje priznanja in državnega etnocentrizma je eksplicitno odprl predsednik Zveze Romov Slovenije Jožek Horvat v televizijskem »soočanju« s predsednikom SNS Zmagom Jelinčičem, ko je povedal, da je »Slovenija matična država slovenskih Romov. Romov v Sloveniji nobena druga država ne ščiti. Torej nimajo matične države./.../ Slovenija ni samo država Slovencev, ampak državljanov Republike Slovenije.«¹² Jelinčič je ta poziv Roma, naj se mu prizna, da je tudi on državljan Slovenije in da nima druge države, razglasil za nelojalnost in nezaupanje do države: »Vi ne verjamete v državo Slovenijo, da vam bo pravno uredila status? Mislim, da je to žalitev za vsakega Slovenca in žalitev za državo Slovenijo!«¹³

KDO SO ROMI V SLOVENIJI, KAKŠNI SO?

Ko so o tem, kdo so in kakšni so Romi v Sloveniji v razpravi o volitvah romskih svetnikov govorili pripadniki večinskega naroda v vlogi oblastnikov, novinarjev ali »sosedov«, se je v glavnem ponovila govorica nestrpnosti in zaničevanja.

10 *Radio Brežice*, 13. 9. 2002.

11 *Večer*, 31. 8. 2002.

12 Oddaja Studio City na *TV Slovenija*, 2. 9. 2002.

13 *Ibid.*

Najdlje v zanikanju manjšinskega statusa in pravic Romov, romske identitete in pravice do poimenovanja je šel prav Zmago Jelinčič, ki je bil takrat tudi kandidat za predsednika republike. Romom je odrekel pravico do imena Rom in vztrajno ponavljal ime Cigan, ki je za Rome v Sloveniji žaljivo. V omenjenem televizijskem soočenju s predsednikom Zveze Romov Slovenije Jožekom Horvatom je izjavil: »Cigani niste manjšina! Pa da ne boste enačili Madžarov in Italijanov z vami! /.../ Ne morete sami sebi reči na petsto različnih načinov...«¹⁴

Jelinčič se je šel ves čas razprave o vključevanju Romov v občinske svete nevarno igro etničnega etiketiranja, odrekanja priznanja Romom, poniževanja in omalovaževanja njihovih interesov in izrekanja identitete. (Njegov odnos omenjamo tudi zato, ker v tem početju ni osamljen, le da se bolj kot drugi, ki zavračajo vključevanje Romov in jim rasistično pripisujejo drugorazrednost, v svojih izjavah požvižga na politično korektnost.)

Jelinčič in njegovi somišljeniki Romom nočejo priznati, da imajo enak človeški in kulturni potencial kot vsi drugi; niso pripravljene priznati Romov in spoštovati njihove pravice, ki pripada vsakomur, da ustvarja in definira svojo identiteto (identitete¹⁵). Jelinčičevo početje je nevarno, ker se identiteta ustvarja tudi s tem, da te drugi priznajo, in ker nepriznavanje ali poniževanje in omalovaževanje identitete zbija samospoštovanje, to pa je dobrodošel instrument pri morebitni nadaljnji politiki in praksi izključevanja in zatiranja (Taylor, 1994)¹⁶.

Jelinčičevo trditev, da Romi sploh niso manjšina in da sploh niso tradicionalno naseljeni v Sloveniji, so ponavljali tudi občinski svetniki iz SNS in drugih strank na lokalni ravni v občinah, ki niso omogočile volitev romskih svetnikov.

Politiki in novinarji, ki so Romom odrekli manjšinski status in avtohtonost, so oživili tudi vedno priročne (rasistične) trditve o posebnem (drugorazrednem, kriminaliziranem) kulturnem vzorcu in (prirojeni) socialni inferiornosti Romov. Nekateri novinarji in oblastniki so jih opisovali kot »tatiče«, »stalne kršitelje zakonov«, »graditelje črnih gradenj na tuji zemlji« ali pa kot »odvisnike od socialne pomoči«, ki »nočejo delati«.

14 Studio City, *TV Slovenija*, 2. 9. 2002.

15 Etniciteta je le ena od možnih identitet posameznika. Etnična identiteta pa ni nič stabilnega, je kontinuirani in dinamični proces, ki poteka v družbeni interakciji. Cf. Poutignat, Streiff-Fenart, 1997, str. 188.

16 O pasteh in teoretski neutemeljenosti priznavanja identitetnim skupinam »kolektivnih pravic«, s katerimi naj bi zavarovali značilnosti, odločilne za njihovo identiteto cf. Močnik, 1999, str. 105. Ko govorimo o kolektivnih identitetnih značilnostih, lahko zabredemo v esencializem, primordializem (pripisovanje etničnim skupinam posebnih, prirojenih, podedovanih in neodtujljivih lastnosti) in celo rasizem, pravi Močnik in dodaja, da gre politika priznanja z roko v roki s praksami segregiranja (Močnik, 1998, str. 208).

Tako je bilo v novinarskem komentarju rečeno, da so Romi »neprilagodljivi posamezniki, včasih tatiči in pogosto odvisniki od socialne pomoči, ki jih nihče ne želi na pragu svojega mesta«¹⁷. V novinarskem poročilu, ki je povzemalo izjavo semiškega svetnika iz Slovenske nacionalne strake, so Romi »stalni kršitelji zakonov, ki poleg manjših prestopkov opravljajo tudi pomembnejše posle, tihotapijo mamilna in orožje iz sosednje Hrvaške, izvajajo oborožene rope, streljajo na policiste ter fizično in z orožjem grozijo lokalnem prebivalstvu«¹⁸.

Lokalni oblastniki v občinah, ki so zavračali uresničitev zakonske pravice Romov do izvolitve občinskega svetnika, so izjavljali: »Nočejo delati, ker se jim ne izplača. Pomoč dobijo, potem pa tista pomoč ponavadi kar hitro splahni.« (Jože Kavaš, župan Beltincev)¹⁹ Isti župan je po pisanju *Dela* izjavil, da Romi gradijo »črne gradnje na tuji zemlji«²⁰, v *Nedeljskem Dnevniku* pa, da »raje doma ležijo za pet tisočakov razlike med plačilom za javna dela in denarno pomočjo«²¹.

»Dobijo veliko več kot pa delavci, ki v službo hodijo. In potem je vprašanje, kdo je potreben pomoči,« je dejal župan občine Semič Janko Bukovec v televizijskem prispevku,²² v drugem pa je dodal: »Mi smo dali hiše, zemljišče, komunalno urejeno, vodnjake, več kot imajo naši ljudje in tak dohodek ...Veliko tega dobijo. Ampak mi smo kot Kitajci: dali smo jim ribo, nismo pa jih to ribo naučili loviti.«²³ Isti župan je v *Večeru* izjavil: »V teh letih smo zanje prispevali 40 milijonov tolarjev, država pa le milijon, in na vsaki seji občinskega sveta ljudje očitajo, koliko smo jim dali.«²⁴ V *Dnevniku* pa: »Romi, čeravno niso zaposleni, dobijo socialno pomoč 36.000 tolarjev. ... Belokranjci zato pravijo, da socialni problem niso več Romi, temveč Belokranjci.«²⁵

Iz te retorike socialne diskvalifikacije Romov je logično izhajala še politična, ko so ti lokalni oblastniki trdili, da Romi sploh ne bi bili sposobni participirati v politični oblasti. Tako je *Mladina* v reportaži iz občin, kjer nočejo omogočiti volitev romskih svetnikov, zapisala: »Romi niso sposobni izpeljati volitev, Romi lahko odločajo le o tem, kar se nanaša na njihove probleme, pa še to z omejeno odgovornostjo, z Romi so same težave ..., je bilo slišati od uslužbencev različnih občin.«²⁶ Po

17 Svetovni izzivi, *TV Slovenija*, 16. 9. 2002.

18 Radio *Studio D*, 19. 8. 2002.

19 Vaš kraj, *TV Slovenija*, 12. 8. 2002.

20 *Delo*, 28. 8. 2002.

21 *Nedeljski Dnevnik*, 23. 6. 2002.

22 TV tednik, *TV Slovenija*, 29. 8. 2002.

23 Odmevi, *TV Slovenija*, 7. 8. 2002.

24 *Večer*, 31. 8. 2002.

25 Janko Bukovec v *Dnevniku*, 2. 8. 2002.

26 *Mladina*, 12. 8. 2002.

pisanju *Dela*, so občinski svetniki v Krškem menili, da »romska skupnost še ni zrela za kaj takšnega«²⁷. Isti časopis je povzel tudi mnenje beltinških svetnikov in zapisal, da svetniki »dvomijo, da bi Romi med sabo sploh lahko našli primerne kandidata za svetniško mesto, 'saj so neizobraženi in menda prav vsi tudi nepismeni'«²⁸.

ROMI O SEBI

Pozitivna in nova plat medijskih reprezentacij Romov v Sloveniji in razprave o položaju in priznanju pravic Romom je močni glas samih Romov, ki ga je bilo pogosteje kot kdaj prej slišati v medijih med razpravo o volitvah romskih svetnikov.

Kot odziv na retoriko tistega dela oblastnikov, ki zanikajo identiteto in pravice Romov, so bile tudi izjave Romov najpogosteje goli izkazi identite in pripadnosti, pa tudi priznanja lastne institucionalne nemoči.

»Vsekakor smo Romi. Beseda Cigan v romskem besednjaku ne obstaja. / ... / Romi sami sebe imenujemo Romi. /.../ govorimo o Romih, o ljudstvu, ki ima svoje izraze za svoje ljudi. /.../ Ne more nas nek drug narod poimenovat nekako drugače in nas smatrat za Cigane. /.../ Slovenija je matična država slovenskih Romov,« je trdil Jožek Horvat v televizijski oddaji Studio City.²⁹

Damjan Hrvat, predsednik društva Roma v Semiču, pa izjavlja: »Želim le poudariti, da smo tudi Romi ena od manjšin, ki potrebuje pomoč in zaščito. Ampak, prosim vas, ne zahtevajte od nas, da zatajimo svoje korenine. /.../ Želimo, da se končajo stereotipi o ciganu, lenuhu, umazancu, kradljivcu. Vključitev Romov v družbo je zelo pomembna, pri tem lahko prav romski svetnik kot koordinator med občino in Romi zelo veliko naredi.«³⁰ »Otroke zmerjajo, da so umazani, razcapani. A predstavljajte si, kako je, ko se zjutraj v temi otrok odpravlja v šolo in nima vode, da bi se umil. Seveda bo umazan.«³¹

Po poročanju *Radia Slovenija* je predsednik Zveze Romov Slovenije Jožek Horvat na okrogli mizi na Ptujju izjavil, da so »Romi proti javnem šikaniranju s strani politične smetane nemočni, ker niso dovolj politično osveščeni in organizirani«, in da »le dobro organizirani bodo lahko od države in družbe zahtevali in dosegli uresničitev pravic, ki jim jih kot manjšini zagotavlja tudi ustava«³².

27 *Delo*, 12. 8. 2002.

28 Ibid.

29 Studio City, *TV Slovenija*, 2. 9. 2002.

30 *Dnevnik*, 27. 9. 2002.

31 *Večer*, 31. 8. 2002.

32 *Radio Slovenija*, 31. 8. 2002.

Hkrati smo v tej prvi obsežni razpravi v državnih institucijah in v medijih o pravicah in statusu Romov v Sloveniji, ko so spregovorili Romi, tako prekmurski kakor dolenski, izvedeli tudi zelo nazorna dejstva o tem, da morajo Romi v Sloveniji, če se želijo dejavno vključiti v družbo, če hočejo dobiti zaposlitev ali brez težav študirati, zatajiti svojo etnično identiteto in spremeniti priimek, ter da se pri popisu prebivalstva pogosto opredelijo za Slovence.

Da bi dobili službo, »Romi spreminjajo priimke. Hudorovci in Brajdiči izginjajo. Verjamejo, da bo njihovim otrokom lažje.«³³ Damjan Hrvat, predsednik romskega društva v občini Semič, je za *Dnevnik* povedal: »Če ima Rom priimek Brajdič ali Hudorovec, službe ne bo dobil. Poznam več takšnih primerov. Ko je Rom spremenil priimek, pa se je služba zanj takoj našla.«³⁴ V drugi izjavi pa: »V Srednji vasi smo skoraj vsi spremenili priimke, kajti če se pišeš Hudorovac, zagotovo ne boš dobil službe, že zato, ker si Rom.«³⁵ *Večer* je še objavil: »Da ne bi doživljal diskriminacij na fakulteti, ni povedal, da je Rom.«³⁶ *Mladina* pa piše: »Romi izrecno poudarjajo, da otrok niti ne učijo govoriti romsko (zaradi težav v šoli), in se pritožujejo nad diskriminacijo Romov pri iskanju zaposlitve. 'Ko vidijo romski priimek, se sploh nočejo pogovarjati,' je dejala ena od prebivalk Srednje vasi.«³⁷ Tudi *Slovenske novice* poročajo o diskriminaciji Romov pri zaposlovanju: »Romov nihče noče zaposliti ... Rom lahko dela le na deponiji, povsod drugod so mu vrata zaprta, pravi Jože Brajdič iz romskega naselja pri Trebnjem.«³⁸ »Venomer vrtim telefone. V pogovoru mi obljubijo, naj pridem, da se zmenimo. Ko pa pritisnem na kljuko, me delodajalec sprva premeri, nato se spomni mojih korenin in – zgodba se konča,« pravi Dušan Beznik iz Hudej nad Trebnjem v istem članku v *Slovenskih novicah*.

Na dejstvo, ki je bilo v razpravi večkrat ponovljeno, da morajo Romi v Sloveniji zatajiti svojo identiteto, če se hočejo vključiti v družbo, se je odzval le varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek, ki je med obiskom v Prekmurju povedal: »To dejstvo je lahko le alarm za večinski narod: kakšen je njihov odnos do manjšine, da si ti ne upajo priznati svojega porekla.«³⁹

33 Svetovni izzivi, TV Slovenija, 16. 9. 2002.

34 *Dnevnik*, 6. 9. 2002.

35 *Večer*, 31. 8. 2002.

36 *Ibid.*

37 *Mladina*, 12. 8. 2002.

38 *Slovenske novice*, 8. 7. 2002.

39 *Dnevnik*, 21. 9. 2002.

KAKŠNE PRAVICE NAJ BI ROMI IMELI, KDO IN KAKO NAJ JIH ZAGOTOVI?

Predstavniki vlade so trdili, da pri pravici Romov do izvolitve občinskega svetnika »ne gre za privilegije, gre za tako imenovano posebno varstvo, ki ga je Slovenija prevzela tudi v okviru Sveta Evrope, v okviru okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin, ko je povedala, potem ko je leta 1998 ratificirala to konvencijo, da enake pravice, kot veljajo za italijansko nacionalno manjšino in za madžarsko nacionalno manjšino, Slovenija prevzema tudi za romsko skupnost živečo v Sloveniji.«⁴⁰

Tudi Romi so spregovorili o svojih manjšinskih pravicah: »Jaz sem nacionalna manjšina in to se mora upoštevati,« pravi grosupeljski Rom Niko Hudorovac v *Delu*.⁴¹ Damjan Hrvat, predsednik društva Roma v občini Semič, pa je v *Dnevniku* izjavil: »Želimo le poudariti, da smo tudi Romi ena od manjšin, ki potrebuje pomoč in zaščito.«⁴² *Mladina* je povzela njegovo izjavo: »Ne razumem, s čim bi bili svetniki oškodovani, če bi z njimi za mizo sedel Rom.«⁴³

Vendar so poslanci in lokalnimi oblastniki, ki so nasprotovali volitvam romskih svetnikov, označevali posebne pravice romske manjšine za privilegij.

Jelinčič je trdil: »Naj bodo enakopravni državljani, ne pa privilegirani državljani. Oni naj bi imeli dvojno pravico: voliti svojega predstavnika direktno izmed njih samih in pa voliti še svojega političnega predstavnika na kateri koli politični opciji. To pa ni v skladu z enakopravnostjo.«⁴⁴ Župan Beltincev Jože Kavaš pa: »Ker ima občina 18 članov občinskega sveta, predstavlja en član občinskega sveta nekje 480 prebivalcev, torej v razmerju 1 : 5. Se pravi, da so oni potem že privilegirani.«⁴⁵ Po pisanju *Dela*, so v občini Krško svetniki menili, da so pravice, ki jih Romom daje oziroma nalaga posameznim občinam zakon o lokalni samoupravi, v nasprotju z načelom enakosti vseh državljanov Slovenije.⁴⁶

Janko Bukovec, župan občine Semič, je v *Odmevih TV Slovenija* izjavil: »Pri nas je prišlo do tega, da skupnost, ki jo imenujemo romska, dobi veliko več, kot so pravice, ki jih imajo drugi delavci. Namreč že iz tega vidika, da dobi vsak Rom pri nas 36.000 SIT, da dobi

40 Janez Obreza, direktor vladnega urada za narodnosti v Svetovnih izzivih, *TV Slovenija*, 16. 9. 2002.

41 *Delo*, 12. 9. 2002.

42 *Dnevnik*, 27. 9. 2002.

43 *Mladina*, 12. 8. 2002.

44 Studio City, *TV Slovenija*, 2. 9. 2002.

45 Vaš kraj, *TV Slovenija*, 12. 8. 2002.

46 *Delo*, 27. 8. 2002.

vsak socialno podporo ... Na drugi strani naši delavci nimajo niti garantiranega osebnega dohodka .... Torej ljudje pravijo, da so veliko v podrejenem položaju napram Romom. In ko bi Romi dobili zdaj dvojno pravico za svojega poslanca in še volitve, potem tu je neko nesorazmerje ...«⁴⁷

Pomenljivo je, da so bili v občinskih svetih, ki se niso ravnali po noveli zakona in so nasprotovali volitvam romskih svetnikov, pogosto proti dajanju te pravice Romom občinski svetniki skoraj vseh strank. Kar nekajkrat so enake argumente uporabljali svetniki LDS in SDS. Po pisanju *Dnevnika* je predstavnik skupin svetnikov LDS in SDS iz Krškega »motilo zlasti dejstvo, da vsiljeno določilo postavlja določene občane v neenakopravni položaj, kar naj bi predstavljalo tudi svojstveno kršitev z ustavo zajamčenih človekovih pravic«.⁴⁸ Po pisanju *Dela* so v občini Semič »proti enotno nastopili svetniki SNS, SDS, ZLSD, DESUS, LDS in del SLS«.⁴⁹

V razpravah o volitvah romskih svetnikov sta se nestrpnost do Romov in zavračanje njihove participacije v lokalni oblasti upravičevala z jezo do države, ki da občinam vsiljuje odločitve.

»Ne strinjamo se, da nas država posiljuje z novim zakonom. Meja solidarnosti z Romi pa je že prešla sprejemljivost,« je dejal župan Semiča Janko Bukovec⁵⁰ in izjavil še to: »Ni država tako velikodušna, da imamo v parlamentu enega ali dva poslanca. Zakaj je to dala občinam, to je 20 občin, ki imamo Rome, in sedaj nam bo dala štrik za vrat, da bomo imeli ga notri in seveda toliko bolj delili denar ... Veste, država nam je dala štrik za vrat .... Jaz vem, da je država dala tem Romom vse.«⁵¹ »Nasprotujemo diktatu države,« je izjavil Danilo Koritnik, občinski svetnik SDS v Krškem.⁵² Peter Žigante, svetnik LDS v istem občinskem svetu pa: »Ne strinjamo se z načinom njihovega vključevanja v organe lokalne oblasti, ki nam ga tudi z grožnjami vsiljuje država.«⁵³

Torej, na lokalni ravni imajo ponekod vladne stranke – zagovornice in predlagateljice participacije Romov v lokalni samoupravi z vodilno vladno stranko LDS vred – svetnike in župane, ki so nasprotniki takšne ureditve in ki v razpravi o pravicah Romov širijo nestrpnost in tudi rasizem.

47 Odmevi, *TV Slovenija*, 7. 8. 2002.

48 *Dnevnik*, 27. 8. 2002.

49 *Delo*, 14. 8. 2002.

50 *Mladina*, 12. 8. 2002.

51 Odmevi, *TV Slovenija*, 7. 8. 2002.

52 *Dnevnik*, 27. 8. 2002.

53 *Delo*, 27. 8. 2002.

ARGUMENT EUROPA

V sedanjem političnem diskurzu v Sloveniji pomeni sklicevanje na Evropo sklicevanje na univerzalizem in s tem tudi postavljanje na pozicijo izjavljanja, s katere se ti več verjame.⁵⁴

Tako je vlada zakonsko rešitev, ki nalaga volitve romskih svetnikov v dvajsetih občinah, utemeljevala tudi z mednarodnimi standardi in zahtevami Evropske unije in Sveta Evrope glede človekovih pravic oziroma varstva manjšin. V parlamentu je minister Rado Bohinc izjavil, da »položaj Romov in njihove pravice urejajo številne mednarodne konvencije in priporočila, predvsem Združenih narodov, Sveta Evrope in tudi evropske komisije oziroma Evropske unije. Zelo pomembno je tudi to, da je bilo v naših pogajanjih z Evropsko unijo to vprašanje posebej izpostavljeno in bo v končnem poročilu o napredku tudi poročilo o tem, kaj je država kandidatka storila za zaščito pravic romske skupnosti.«⁵⁵

O avtoriteti Evrope in evropskih institucij in o tem, da je treba upoštevati njihove standarde in priporočila, so nasprotniki volitev romskih svetnikov govorili v parlamentu takole: »Kaj je rekel Svet Evrope, kaj priporoča Svet Evrope, poznam. Ampak, povejte mi državo, ki je ta nasvet upoštevala. Oni so si pametno vzeli čas za to, ne pa čez noč sprejeti, ja, ti boš imel Roma za soseda, ti boš imel enega svetnika.« (Pavel Rupar, poslanec SDS). In: »Evropska unija je preko svojih organov marsikaj sprejela. Sprejeti resolucijo, to ne pomeni, da je treba na vrat na nos, brez kriterijev, zadevo opredeliti.« (Rudolf Petan, poslanec SDS).

Temu relativiziranju pomena standardov evropskih institucij na področju varstva manjšin in tudi razpravam o številu pripadnikov manjšin kot ključnem dejavniku za določanje ravni varstva je nasprotovala poslanka Majda Potrata (ZLSD). Dejala je, da je »kriterij števila za narodno skupnost ali za priznanje manjšine v Evropi po standardih eden postranskih kriterijev. Za sleherno državo, ki hoče biti demokratična, velja, da mora manjšine zaščititi.«

Evropa kot argument za varstvo pravic Romov je nastopala tudi v govoru predsednika republike Milana Kučana na letošnji osrednji prireditvi ob svetovnem dnevu Romov v dvorani osnovne šole v Tišini, polni romskih aktivistov, družin in otrok. Kučan je govoril o Evropi, katere »bogastvo predstavlja prav pluralizem avtonomnih in enakopravnih vsakovrstnih entitet«, in dodal, da so Romi »v pra-

54 Močnik R., predavanje podiplomskim študentom na Filozofski fakulteti 24. 4. 2002.

55 Magnetogram 16. seje državnega zbora.

vem pomenu evropska manjšina« ter da potrebujejo »zaščito držav, v katerih živijo, in tudi Evrope kot celote«. »Velja se nam vsem prizadevati, da bodo članice Sveta Evrope vsa ta priporočila tudi udeležale,« je državniško povedal Kučan⁵⁶, kakor da ne bi vedel, da na upoštevanje priporočil evropskih inštitucij glede varstva manjšin ne vplivajo obiskovalci prireditve, prebivalci romskih naselij, in da je problem prav to.

VLOGA MEDIJEV IN NOVINARJEV

Če so prejšnje analize medijskega diskurza o Romih v Sloveniji ugotavljale, da so mediji o Romih poročali le kot o problemu, da Romi v medijih redko govorijo oziroma nastopajo kot vir informacij, da se o Romih v medijih nenehno odkrito rasistično govori in piše⁵⁷, lahko ugotovimo, da so se pri poročanju o volitvah romskih svetnikov in politični participaciji Romov pokazale nekatere spremembe.

Romi so bili med razpravo o volitvah romskih svetnikov pogosto sogovorniki novinarjev, novinarji so se odpravljali v romska naselja in iskali odgovore Romov, spremljali so dejavnosti Zveze Romov Slovenije. Rome smo lahko pogosto slišali in videli v medijih, brali njihove izjave in intervjuje z njimi. Novinarji so pogosto eksplicitno opozarjali, da gre za stigmatizacijo, nestrpnost in rasizem, ko so povzemali nekatere argumente oblastnikov za zavračanje ureditve, ki narekuje udeležbo Romov v občinskih svetih. Dajali so besedo akademikom in ti so te teze potrjevali.

Marcel Štefančič jr., voditelj oddaje Studio City na *Televiziji Slovenija*, je izjavil: »Ko Romi v Sloveniji dvignejo glas, se jih vedno pošlje nazaj v geto. In tudi zdaj, ko naj bi dobili svoje predstavnike v občinskih svetih, vsaj minimalno politično moč in vsaj minimalno možnost odločanja o svoji usodi, se je zgodba ponovila. Pošiljajo jih nazaj v geto.«⁵⁸

Na *Valu 202* so napovedali komentar novinarja Mirka Štularja z besedami: »V poplavi govornega onesnaževanja v javnosti se nemalokrat zgodi, da predstavniki javnih funkcij (...) brez sramu zganjajo populizem, tudi najbolj prozorno nastopaštvo in celo lažjejo.«⁵⁹ Mirko Štular pa je v komentarju opozoril na ustavno prepoved ščunjanja k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanja narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in ne-

56 Iz govora predsednika republike Milana Kučana v Tišini, 6. 4. 2002.

57 Cf. K. Erjavec, S. B. Hrvatini, B. Kelbl: *Mi o Romih*, Zavod za odprto družbo, Ljubljana, 2000.

58 Studio City, *TV Slovenija*, 2. 9. 2002.

59 *Val 202*, 5. 9. 2002.

strpnosti. V nadaljevanju komentarja je še povedal, da »Jelinčič /.../ romski skupnosti odreka pravico, da se imenuje tako, kot želi. /.../ Če že ne zavoljo lastne spodobnosti javnega govornika ali politika, kaj šele kandidata za predsednika države, potem bi gospod Jelinčič vsaj zavoljo druge strani, torej javnosti, lahko nastopil zgolj z utemeljeno, predvsem pa s strpnejšo argumentacijo.«⁶⁰

Novinarka *Večera* Urška Mlinarič pa je zapisala, da je novela zakona »na površje ponovno prinesla vse stereotipne predsodke in zaničevanja, ki jih Slovenci gojimo do drugačnih, tujih; do vseh, ki odstopajo od naših predstav o normalnosti.«⁶¹ Novinarka *Radia Brežice* je ugotovila, da »večina romske manjšine preprosto ne mara vzeti v svojo sredo« in da je to »kar malce sramotno.«⁶² Novinarka *Mladine* Ksenja Hahonina je zapisala, da »ravljanje svetnikov spominja na obnašanje nekaterih belcev ob vključevanju črncev v 'belo' življenje.«⁶³ Novinarka *Dela* pa je zapisala, da »urejanje posebnega položaja Romov ni suhoparno pravno vprašanje, /.../ ampak zadeva, ki najprej zahteva odgovor na vprašanje, ali smo in koliko smo Slovenci sploh pripravljeni živeti skupaj z različnimi in drugačnimi.«⁶⁴

Hkrati so se na pričakovanih mestih ohranili tudi novinarske prakse in diskurzi, ki Rome diskriminirajo, kriminalizirajo in rasiistično razglašajo za drugorazredne. Komentator *Dela* Boris Jež se je vključil v razpravo o pravicah Romov s trditvijo, da »tako imenovane romskega vprašanja sploh ne bi bilo, če bi bili Romi povsem normalni državljani, davkoplačevalci in kreditojemalci. A očitno niso. V mnogih občinah, od Grosupljega do Kočevja, se potrudijo, da to nikoli ne bi bili, in povsem normalne socialne probleme poskušajo reševati na državni ravni na nekakšen kvazi ustavni način.«⁶⁵ Tednik *Mag* pa je članek v *Delu*, v katerem je novinarka zapisala, da urejanje posebnega položaja Romov zahteva odgovor na vprašanje o strpnosti Slovencev, razglasil za »poniževanje domačih ljudi«. *Mag* je v istem članku pisal tudi o »konfliktnih dogodkih z romsko udeležbo« in o »tem težko prilagodljivem življenju elementarnih nravi«. Razpravo o volitvah romskih svetnikov v dvajsetih občinah v Sloveniji pa so pri *Magu* razumeli kot ponovno »priložnost za poniževanje naših ljudi s provokativnih povzdvigovanjem 'različnega in drugačnega' nad vse, kar tukaj še velja.«⁶⁶

60 Ibid.

61 *Večer*, 31. 8. 2002.

62 *Radio Brežice*, 13. 9. 2002.

63 *Mladina*, 12. 8. 2002.

64 *Delo*, 12. 8. 2002.

65 *Delo*, 5. 6. 2002.

66 *Mag*, 28. 8. 2002.

Poseben odmev je imelo televizijsko soočenje v oddaji Studio City med Zmagom Jelinčičem in Jožekom Horvatom, ki je dokazalo Jelinčičev verbalni kanibalizem (Kuzmanić, 2002), voditeljeva name-ra, da Horvatu da besedo in omogoči protiargumentacijo, pa se je pri večkratnem naslavljanju Jelinčiča z »Zmagom«, sprevrgla v legiti-miranje neenakopravnosti govorcev.

DRUŽINA HORVAT – NEZAŽELENI SOSEDJE

Dvajsetega avgusta 2002 se je romska družina – dvetletni Bihar, osemletni Sandro, desetletna Sandra, štirinajstletna Verica, mati Veronika Horvat in njen izvenzakonski partner Šandor Kovač – preselila iz Murske Sobote v Prosenjakovce. V Murski Soboti so živeli v razpadajoči večstanovanjski hiši (baraki) ob ulici Staneta Rozmana, ki jo je mesta uprava hotela porušiti in to območje na novo pozidati. Zato jim je, tako kot drugim družinam iz tega bivališča, občinski sklad iskal možnosti za selitev. Družina Veronike Horvat se je preselila v Prosenjakovce v hišo, ki ji jo je našel sklad in zagotovil denar za nakup. Pravzaprav je sklad Veronike Horvat zagotovil stanovanjsko posojilo v višini 4,532 milijona tolarjev, ki ga bo v mesečnih obrokih 29.132 tolarjev odplačevala petnajst let. V pogodbi med prejšnjim lastnikom hiše v Prosenjakovcih in Veroniko Horvat pa je cena hiše 1,7 milijona tolarjev.

Veronika Horvat je pred sprejetjem rešitve, ki jo je za njo našel murskosoboški stanovanjski sklad, sama iskala stanovanje ali hišo do vrednosti 5 milijonov tolarjev (toliko da je stanovanjski sklad bil pripravljen plačati/posoditi), vendar se stanovanjski sklad ni strinjal z ničimer, kar je našla ali predlagala. Ni jasno, zakaj je znesek v pogodbi o nakupu hiše nekajkrat manjši od zneska posojila, ki ga bo vračala Veronika Horvat. Stanovanjski sklad na novinarska vprašanja o morebitni goljufiji na račun romske družine sploh ni hotel odgovarjati.

Preselitev družine Veronike Horvat v Prosenjakovce je sprožila nasprotovanje in razburjenost vaščanov, odkrito zavračanje in zahteve po izselitvi. »Sosedje« romske družine so se udeleževali sej vaškega odbora v Prosenjakovcih in občinskega sveta Moravskih Toplic, napovedovali množične proteste in prihod v Ljubljano, govorili o »vsiljivi vselitvi neznane družine«, o tem, da so jim »porinili Rome«, »domnevno socialno problematično družino z zelo problematično preteklostjo«. Krajanje so od občine Murska Sobota zahtevali, naj romsko družino sprejme nazaj, ker jo je »na nezakonit in nepošten način pripeljala v Prosenjakovce«. Predsednik vaškega odbora v Prosenjakovcih je izjavil, da »nihče ni nikogar vprašal«, ali soglašajo z naselitvijo romske družine v njihovo vas. Najbližji sosede so trdi-

li, da ne bodo več mogli živeti tam, ker jih je strah. »Porinili so nam begunce, zdaj še Rome,« je izjavila neka soseda.

Preselitev romske družine v Prosenjakovce je še enkrat potrdila, da večinsko prebivalstvo dosledno zavrača Rome kot sosede (to se vedno znova potrdi tudi v raziskavah *Slovenskega javnega mnenja*), tudi ko državne institucije na videz delujejo inkluzivno.

Ponovil se je primer romske družine iz vasi Maline leta 1997, ko so vaščani z vaškimi stražami preprečili njeno naselitev, primer Roma Bojana Bajta, ki je leta 1998 kupil hišo v Jelšanah, vendar so mu vaščani poslali pisno sporočilo, da ni zaželen in da bodo storili vse, da se tam (»pri nas«, je pisalo v pismu) ne bi naselil, in drugi sorodni primeri zavračanja Romov. V primeru Jelšan je okrajno sodišče v Ilirski Bistrici razsodilo, da sta dva domačina, takratni predsednik krajevne skupnosti Roman Brozina in Ivan Udovič, kriva kaznivega dejanja podpihovanja narodnostnega, rasnega ali verskega sovraštva, razdora ali nestrpnosti, in ju je v imenu ljudstva zaradi razpihovanja nestrpnosti in odklonilnega odnosa do Romov obsodilo na pogojno kazen treh oziroma dveh mesecev zapora s preizkusno dobo leta dni.⁶⁷

Po preselitvi romske družine Horvat v Prosenjakovce je dajal najbolj ekstremne izjave in zahteve po njeni izselitvi svetnik v občini Moravske Toplice in predsednik tamkajšnje madžarske narodne skupnosti Tibor Vöröš. Preselitev Romov iz Murske Sobotne v Prosenjakovce je označil za »nov način terorizma soboškega župana« in za »etnično čiščenje«⁶⁸ ter napovedal zbiranje sredstev za odkup »nesrečne hišice«⁶⁹. Izjavil je tudi: »Domačini se ne bodo strinjali s tako naselitvijo. Vedo, da v Murski Soboti obstaja romsko naselje, naj si tam najdejo prostor.«⁷⁰

Tudi drugi krajani Prosenjakovcev, ki so nastopali v medijih, bi Rome pregnali, hkrati pa so trdili, da niso nestrpni: »Proti Romom nimamo nič, toda naj bodo tam, kamor spadajo.« Rome so razglašali za grožnjo, ker »mladi zaradi Romov ne bodo več hoteli ostati«⁷¹ v Prosenjakovcih in ker se »bojijo, da se bodo za Horvatovimi k njim ali v sosednje prazne hiše preselili še drugi Romi«⁷².

Drugачe kakor pred petimi leti, ko so vaščani Malin preprečili naselitev romske družine v to vas, je bilo tokrat slišati tudi izjave nasprotnikov vaškega punta (funkcionirale so kot glas razuma v li-

67 O tem je pisalo *Nedelo*, 19. 5. 2002 z opombo, da sodba še ni pravomočna.

68 *Večer*, 28. 8. 2002.

69 *Mladina*, 2. 9. 2002.

70 *Ibid.*

71 *Ibid.*

72 *Delo*, 27. 8. 2002.

beralni državi), kakršne so bile izjave župana Moravskih Toplic, »da se je treba zavedati, da lahko danes prodamo hišo komurkoli in da je treba imeti do ljudi pozitiven odnos«⁷³, »da se moramo potruditi, da se bodo vživeli v novo okolje in da predvsem moramo biti drug do drugega strpni«⁷⁴. Druga predstavnica te občine je povedala, da si »občina ne more izbirati prebivalcev« in da ona ni nestrpna, »ker tisti Cigan bi lahko bila jaz ali pa kdo od vas«⁷⁵.

V kontekst izjav, ki so pozivale k razumnemu vedenju in pravnemu redu, so sodile tudi izjave predstavnikov drugih državnih služb. Tako je socialna delavka mirila krajanke Prosenjakovcev in trdila, »da ta družina ni problematična« in da njej že morajo zaupati, »ker ona dela z Romi«⁷⁶. Policijska služba pa je zagotavljala, da bo poskrbela za varnost vseh, vendar je policist prevzel domneve krajanov o kriminalni naravnosti priseljenih Romov in obljubil, da bo prišel »posebej mimo Romov preventivno vsak dan«⁷⁷.

Glas članov romske družine je kazal njihovo sprijaznenost s sovražnim odnosom sosedov in hkrati tudi samozavest in odmik od pozicije nemoči, ki ga doslej nismo pogosto zasledili v medijskih reprezentacijah Romov. »Hočem mir. Nikogar ne bom naganjala na moje dvorišče. Pač moje je.«⁷⁸ Oče romske družine Šandor Kovač je bil zaradi kraj in vlomov dejansko v zaporu veliko let svojega življenja, vendar se je, kot je večkrat dejal, spremenil in je to obdobje za njim. Izjavljal je: »Če nas domačini ne marajo, naj mi dajo šest milijonov tolarjev in si bom našel drugo stanovanje.«⁷⁹ In še: »Ko nas sosedji upoznajo, če nas vsi radi imeti.« Hči pa: »Kako se počutim? Tako, slabo. Če smo Romi, to nima nikakršne zveze s tem, da nas ljudje tako zavračajo. Se moramo s tem tudi sprijazniti. Tak je to.«⁸⁰

Morda na to, da se romska družina ni mirno uklonila punktu krajanov, vpliva tudi dejstvo, da tudi sami nočejo živeti med drugimi Romi. Paradokсно je, da tako kakor njihovi sosedje, pripadniki večinskega naroda in drugih manjšinskih skupnosti v tem kraju, sovražijo Rome. »Jaz nočem, da se moji otroki družijo z Romi. Hočem, da končajo šolo in da si znajo prislužiti kruh sami. Tako da grem raje v šotor kakor na Puščo (romsko naselje v Murski Soboti, op. a.),« pravi Veronika Horvat.⁸¹

73 Večer, 28. 8. 2002.

74 Delo, 27. 8. 2002.

75 TV Tednik, TV Slovenija, 29. 8. 2002.

76 Ibid.

77 Ibid.

78 Ibid.

79 Nedeljski Dnevnik, 15. 9. 2002.

80 Ibid.

81 Mladina, 2. 9. 2002.

Pri poročanju o zavračanju naselitve romske družine Horvat-Kovač v Prosenjakovce, so novinarji eksplicitno navajali, da »vlada do teh ljudi z obrobja družbe precejšnja nestrpnost, le malo kje so jih pripravljene sprejeti za svoje sosede«⁸². Hkrati pa so v vlogi žrtve državne politike in družbenih razmer enačili vaščane Prosenjakovcev in romsko družino: »Romi sami niso krivi, da so na socialnem robu, pa tudi Prosenjakovčani bi si zaslužili, da ves čas ne prelagajo širših družbenih problemov na njihova pleča«⁸³.

Komentator v *Večeru* je v primeru poročanja o preselitvi romske družine videl »dobro iztočnico za iskanje odgovorov na vprašanja o medijski tankočutnosti za mnogoplastno in z bedo niansirano problematiko«, in se spraševal, »ali bi mediji in vsi tisti, ki so za zadevo pooblaščen, odgovorni in pristojni, reagirali tako, kot so, če bi v tem primeru šlo za preselitev neromske družine«⁸⁴.

Tiskani mediji so članke o tej temi opremjali z naslovi »Romsko družino selijo iz Prosenjakovcev – Kravje kupčije z Romi?« (*Delo*, 27. 8. 2002), »Diskriminatorni vsakdanjik« (*Mladina*, 2. 9. 2002), »Odklanjanje Romov podžiga strasti« (*Večer*, 28. 8. 2002), »Romi in Pandorina skrinjica« (*Večer*, 30. 8. 2002), »Ne igray se s Cigani, sinko!« (*Nedeljski Dnevnik*, 15. 9. 2002), »Preselitev romske družine ponovno vznemirila svetnike – Vsakdo si svobodno izbira svoje bivališče« (*Večer*, 3. 10. 2002).

SKLEP

Spremembo državne politike na področju varstva pravic Romov v Sloveniji leta 2002 lahko štejemo za pozitivno, ker je bila sprejeta novela zakona o lokalni samoupravi, po kateri so v dvajsetih občinah Romi dobili pravico do izvolitve svojega svetnika v občinski svet. Na lokalnih volitvah so Romi v petnajstih občinah dobili svoje predstavnike v lokalni oblasti; v štirinajstih prvič v zgodovini. Pet občin volitev romskih svetnikov ni hotelo razpisati, vendar bodo morale po odločitvi ustavnega sodišča organizirati naknadne volitve.

Ključne institucije v državi – ustavno sodišče, vlada in parlament – so se torej odločile, da premaknejo enega od vzvodov za zagotavljanje boljšega položaja Romov v Sloveniji – politično participacijo na lokalni ravni.

Retorika, ki je legitimirala ta premik, je v vladi in parlamentu temeljila na sklicevanju na ustavnopravne norme in evropsko ureditev. Vendar se ni ujemala z ideološkimi horizonti nekaterih lokal-

82 TV Tednik, *TV Slovenija*, 29. 8. 2002.

83 Ibid.

84 *Večer*, 30. 8. 2002.

NASLOVI ČASOPISNIH ČLANKOV O VOLITVAH ROMSKIH SVETNIKOV

- Nezaželeni romski svetniki
(*Nedelo*, 8. 9.)
- Če se rodiš cigan
(*Mladina*, 12. 8.)
- Romi opozarjajo na diskriminacijo, ki jim onemogoča vključitev v »normalno« življenje –
- Semiški Romi želijo sodelovati
(*Dnevnik*, 27. 9.)
- »To je neke vrste rasizem«
(*Dnevnik*, 27. 9.)
- Urejanje položaja Romov
(*Dnevnik*, 13. 9.)
- Zaradi Romov na ustavno sodišče
(*Delo*, 30. 8. in *Mladina*, 9. 9.)
- Drugi priimek za službo
(*Dnevnik*, 6. 9.)
- Romom še kanček upanja
(*Delo*, 4. 9.)
- Brez Roma v občinskem svetu
(*Večer*, 29. 8.)

nih oblastnikov v Sloveniji, ki raje prisegajo na glas ljudstva kakor na univerzalizem in ideale Evrope.

Na lokalni ravni so se v občinah, ki so zavračale volitve romskih svetnikov, ujemali glasovi skoraj vseh strank, brez razlike med vladnimi in opozicijskimi; na tej ravni Rome enako zavračajo LDS, SDS in SNS. Razprava o volitvah romskih svetnikov je pokazala, da ima najmočnejša vladna stranka LDS na lokalni ravni med svojimi predstavniki tako rekoč rasiste.

Ta prepad med politiko države in lokalnimi razmerami je še bolj očiten, ko se v razpravo neposredno vključi »glas ljudstva«, tako imenovani »sosedje«. To se je še najbolj izrazilo pokazalo pri histeričnem zavračanju naselitve romske družine v vas Prosenjakovci ravno v času razprave o romskih svetnikih. Ali gre državna oblast s politiko do Romov v eno smer, lokalni oblastniki in »sosedje« v drugo? Ali gre za boj med politiko vključevanja in zavračanja Romov? Brez dvoma lahko o razhajanju govorimo v občinah, ki Romom niso omogočile volitev lastnih svetnikov v svoje svete. V njih institucionalno zavračajo in ponižujejo Rome, saj v institucijah (občinskih svetih) ni spoštovanja in skrbi za njihove interese in za poskuse, da jih udejanjijo ali varujejo. (Margalit, 1996)

Spremenjeno državno politiko do romske skupnosti je večina medijev spremljala z naklonjenostjo, novinarji so »spontano« (Althusser, 1985) delili »verovanjska ozadja« (ideologijo, ideološki horizont) vladnih ideologov (Močnik, 1999) in tudi postregli s pozitivnimi reprezentacijami Romov, ki so ustrezale novi državni politiki. Zakaj tega v takšni meri niso počeli doslej?

Med razpravo o volitvah romskih svetnikov se je pokazalo in ponekod celo uporabilo za argument, da Romov ne priznajo, da Romi v Sloveniji prevzemajo identiteto večinskega naroda – Slovencev (prevzemajo priimke in se opredeljujejo za Slovence), ker mislijo, da jih bo to obvarovalo pred diskriminacijo. Romska družina Horvat celo raje živi med sosedi Slovenci, ki jih odkrito zavračajo, kakor v romskem naselju, ker hoče, da ji otroci odrastejo v Slovence.

Na to se je odzval le varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek, ki je med razpravo o volitvah romskih svetnikov obiskal romska naselja in potrebo po prikrivanju etnične identitete pri Romih razglasil za alarmantno.

Novembra je varuh človekovih pravic v duhu te ugotovitve parlament zaprosil, naj vladi naloži, da izdela protidiskriminacijsko politiko, ker je v družbi premalo tolerance; to da se kaže tudi v prikriti diskriminaciji.⁸⁵

Naj jih imajo v Ljubljani!

(Večer, 31. 8.)

Lahko je leporečiti v državnem zboru

(Večer, 31. 8.)

Bolj kot svetnika želijo vodovod

(Delo, 28. 8.)

Ni prav, da so privilegirani

(Dnevnik, 27. 8.)

Za Rome še ni pravi čas

(Delo, 27. 8.)

Nesojena svetnica

(Mladina, 26. 8.)

Prej dežela kot država

(Mag, 28. 8.)

Romi, jabolko spora

(Demokracija, 15. 8.)

»Romi privilegirani in večvredni«

(Večer, 20. 8.)

Bodo nekateri Romi prikrajšani?

(Večer, 14. 8.)

Šestim se je zalomilo pri Romih

(Delo, 12. 8.)

Pritiski rodili odpor

(Delo, 14. 8.)

Črka zakona proti duhu nestrpnosti

(Delo, 12. 8.)

Nekateri svetniki v krškem občinskem

svetu niso naklonjeni pravicam Ro-

mov – Krški Romi brez sedeža

(Dnevnik, 8. 8.)

Nočejo romskega svetnika

(Delo, 1. 8.)

Romi razburjajo duhove

(Dnevnik, 2. 8.)

sns proti pravicam Romov

(Delo, 31. 5.)

Dokaz demokracije

(Delo, 16. 4.)

Verjetnost, da se bosta parlament in vlada na ta poziv dejavno odzvala, ni velika, čeprav bi bilo mogoče na pridobitvah letošnje uvedbe posebnega varstva romske skupnosti v lokalni samoupravi in zaradi dejstva, da podpora medijev temu projektu ni bila majhna, graditi naprej. Seveda, če se vladni strategji ne bi bali »glasu ljudstva« in tistih 90 odstotkov, ki jih na volitvah s tako rekoč rasistično retoriko pridobi kakšen župan.

LITERATURA

- Althusser, L. 1985. *Filozofija in spontana filozofija znanstvenikov* (1967). Ljubljana: škuc in Filozofska fakulteta
- Bielefeld, U. 1998. *Stranci: prijatelji ili neprijatelji*. Beograd: Biblioteka xx. vek.
- Doupona, H. M., Verschueren, J., Žagar, I. Ž. (1998). *Retorika begunske politike*. Ljubljana: Zavod za odprto družbo.
- Erjavec, K., Hrvatinić, S. B., Kelbl, B. 2000. *Mi o Romih*. Ljubljana: Zavod za odprto družbo.
- Komac, M. 2002. *Uvodna pojasnila*. V Miran Komac, Dean Zagorac (ur.). *Varstvo manjšin. Uvodna pojasnila in dokumenti*. Ljubljana: Amnesty International in Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Kuzmanić, T. 2002. »Cannibalismo con gusto ali nacionalna pojedina à la Jelinčič (kulinarična analiza)«. Ljubljana: *Medijska preža*. št. 15, str. 21–22.
- Margalit, A. 1998. *Pristojno društvo*. Beograd: Radio B92.
- Močnik, R. 1998. *Alterkacije. Alternativni govori i ekstravagantni članci*. Beograd: Biblioteka xx. vek.
- Močnik, R. 1999. *3 teorije. Ideologija, nacija, institucija*. Ljubljana: Založba / *cf. *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti*. 2001. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Poutignat, P., Streiff-Fenart, J. 1997. *Teorije o etnicitetu*. Beograd: xx vek.
- Štrukelj, P. 1980. *Romi na Slovenskem*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Taylor, C. 1992. »The Politics of Recognition«. V Amy Gutman (ur.). *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press.

(Homofobični diskurz o »nedefiniranih človeških izrodkih«)

1. EUROVIZIJA

Ideja o evrovizijskem popevkarskem festivalu (*Eurovision Song Contest*) je bila del širšega poveljnega zanosu o ustvarjanju integrirane Evrope, ki sodeluje ne samo na političnem, tehnološkem in znanstvenem področju, kar na bi jo rešilo politične in gospodarske nestabilnosti, pač pa tudi v medijski zabavi. Po vzoru pariške pogodbe iz leta 1951, ko je nastala Evropska skupnost za premog in jeklo, in pozneje rimske pogodbe leta 1957, ko je bila zasnovana Evropska gospodarska skupnost, ta pa je temelj nastanka Evropske unije, kakršno poznamo danes, so tudi v Evropskem komiteju radiodifuznih medijev (EBU – European Broadcasting Union) v sredini petdesetih let prejšnjega stoletja razmišljali o zabavnoglasbenem medijskem projektu kot ekvivalentu gospodarskega zblíževanja Evrope. Januarja 1955 se je tako rodila ideja o evrovizijskem tekmovalnem popevkarskem festivalu; ta se je brez zadreg zgledoval po uspešnem sanremskem festivalu. Devetnajstega oktobra 1955 je generalna skupščina EBU v Rimu idejo odobrila in odločeno je bilo, da bo prvi evrovizijski popevkarski festival (ki ga pri nas popularno imenujemo kar Evrovizija¹) naslednje leto v Luganu v Švici.

Festival je z leti pridobival tako veljavo kot popularnost: vsako leto se ga je udeležilo več držav, od leta 1965 so ga po televiziji prenašale tudi države nekdanjega vzhodnega bloka s Sovjetsko zvezo na čelu, leta 1969 je bil v Španiji in njegovo podobo je oblikoval sam Salvador Dali, navsezadnje so se ga udeleževali tudi v popularni glasbi mednarodno priznani pevke in pevci. Vse to je za evrovizijski festival pomenilo, da je postal svojevrstna institucija merjenja moči med državami Evrope, kjer so bile, sodeč po evrovizijski statistiki zmagovalk, v prednosti francosko in angleško govoreče predstavnice.

Temeljna ideja festivala je povezovanje med narodi, vendar je (bilo) tekmovanje hkrati pogosto razlog za prikrit nacionalizem. V zna-

¹ V tekstu uporabljam besede Evrovizija, evrovizijska popevka, popevka Evrovizije in Eurosong, kar so vse uveljavljene različice poimenovanja tega festivala kot sinonime.

PRAŠIČI NEMARNI BUZERANTSKI!«

“UGH, FILTHY FAGGOTS”

Homophobic discourse about »undefined human degenerates«

meniti evrovizijski »kuhinji« so nacionalne komisije namreč nekaterim državam načelno odrekli glasove in hkrati simpatizirali z drugimi ter delile točke po sistemu daj–dam. Ko so na primer leta 1969 zaradi izenačenja zmagale Francija, Španija, Nizozemska in Velika Britanija, so naslednje leto festival v Amsterdamu bojkotirale Norveška, Portugalska, Finska in Švedska. Tudi nekdanja Jugoslavija, ki je na festivalu prvič nastopila leta 1961, je užaljeno bojkotirala tekmovanje v letih od 1978 do 1980 zaradi domnevne pristranosti in prevzetnosti srednje- in zahodnoevropske glasbene kuhinje. Leta 1979 je bila Evrovizijska popevka, po zmagi Izraela leto pred tem, v Jeruzalemu. Med glasovanjem je vse kazalo, da bo Izrael že drugič zaporedoma zmagal, to pa je odgovorne na jordanski televiziji tako zelo zmotilo, da so malo pred koncem tekmovanja prenos iz Jeruzalema prekinili, na ekranu pa se je namesto tega prikazala slika rož v vazi.

Tako kot mednarodna tekmovanja v športu tudi evrovizijska popevka zbuja občutek identifikacije s svojo predstavnico na tekmovanju in s tem je neločljivo povezan tudi nacionalni ponos. To pa je vedno potencialno plodno polje za nacionalistične, ksenofobične in podobne izpade. Meja med dovoljenim in sprejemljivim ter tistim, kar se kaže kot zadosten razlog za (ksenofobični) protest, je hipokritična; tako države v upanju na boljše uvrstitev lastni jezik z veseljem zamenjajo za angleškega ali francoskega, Švico je na primer leta 1988 brez problemov zastopala Kanadčanka Celine Dion tako kot Monako leta 1966 Hrvatica Tereza Kesovija, na drugi strani te črte pa so se sredi devetdesetih na primer znašli predstavniki turške manjšine v Nemčiji, ki so zastopali Nemčijo, pa znamenita izraelska transseksualka Diva in navsezadnje tudi skupina Sestre, ki je na 46. izdaji evrovizijske popevke leta 2002 v Estoniji zastopala Slovenijo.

V pričujočem tekstu bo naše zanimanje osredotočeno na mejo, ki smo jo omenili. Zanimalo nas bo, na kakšen način sta se v primeru Sester v slovenskem prostoru pojavili tako homofobija kot ksenofo-

At this year's contest for Slovenia's representative at the Eurovision song contest, the voting was tripartite: one third of the votes was contributed by an expert jury, one third by a jury appointed by the entertainment program section at RTV Slovenia, and one third by the television audience through tele-voting. However, the computer system became overtaxed by too many calls and collapsed. As a result, in accordance with the EBU rules, tele-voting results were annulled and the winner was decided on the basis of the expert jury's opinion, which proclaimed the transvestite trio Sestre (Sisters) the winner of the contest. But the decision proved to be the straw that broke the camel's

ROMAN KUCHAR

Avtor prispevka je magister sociologije in mladi raziskovalec na Mirovnem inštitutu.

The author holds an MA in sociology and is a junior research fellow at the Peace Institute in Ljubljana.

E: ROMAN.KUHAR1@GUEST.ARNES.SI

back. It was followed by a surge of homophobia which, in the opinion of the author of this article, Roman Kuhar, was seething under the surface of ostensible tolerance in Slovenia.

Kuhar has chosen the messages posted on various on-line forums following the contest as the framework for his analysis of homophobia. In this essay he describes how the winning trio *Sestre* triggered homophobic and xenophobic responses, with the former being aimed at the performers themselves, and the latter at the author of the winning song *Only love*. As a matter of fact, the author of the song, Robert Pešut, alias *Magnifico*, is not Slovene by origin.

The on-line discussion forums are problematic for more than one reason. Firstly, they permit absolute anonymity to the message senders, and secondly, they enable the message sender to assume various identities, meaning that in practice it is possible that intolerant messages are created by one and the same (group of) person(s). Accordingly, while this fact renders statistical analysis of such material pointless, text analysis is meaningful. The reason is that none of these messages can be automatically regarded as harmless. One perspective from which such intolerant messages appearing on various newspapers' and magazines' web sites have to be considered, is that of Article 8 of the Mass Media Act which prohibits the incitement of inequalities and intolerance.

The frame of mind that transpired after the victory of the transvestite trio was determined by two facts: the annulment of televoting results, on the one hand, and the fact that the members of the winning group where three drag queens who were predominantly perceived as 'faggots'. This combination gave rise to homophobia that was often (although not always) transparent and brash

bija, prva usmerjena proti izvajalkam pesmi *Samo ljubezen*, druga pa proti avtorju Robertu Pešutu oziroma *Magnifico*. Pri tem bomo upoštevali predvsem internetne forume, ki pogosto delujejo kot sodobni način kanaliziranja vsakršne nestrpnosti. Naš namen ni statistično ugotavljanje deleža homofobije in ksenofobije, saj se zavedamo problematičnosti internetnih forumov. Ti, prvič, omogočajo popolno anonimnost, tako da (vsaj potencialno) ne vemo, kdo v medmrežje pošilja nestrpna sporočila, in drugič, internet omogoča tudi prevzemanje številnih identitet, to pa v praksi pomeni, da se lahko za nestrpnimi stališči, objavljenimi na forumih, skrivajo ene in iste osebe. Statistična analiza takega gradiva torej nima smisla, vsebinska analiza pa, saj mislimo, da nobeno tako sporočilo ni nujno nedolžno. Zato bi si bilo nespametno pred tem zatiskati oči in tovrstne glasove razumeti kot nerelevantne in minorne. Nestrpna sporočila na internetnih forumih so pomembna tudi skozi optiko javnih medijev in zakona o medijih, ki v 8. členu prepoveduje spodbujanje k neenakopravnosti in nestrpnosti.

V nadaljevanju bomo najprej prikazali tako imenovano afero *Sestre*, nato bomo klasificirali in analizirali nestrpna sporočila na internetnih forumih, ki seveda presegajo temo *Sester* in se navezujejo tudi na širše tematike homoseksualnosti, družbenega spola in podobno, na koncu pa bomo problematizirali še internetne forume kot medij, predvsem v kontekstu zakona o medijih in s tem povezane prepovedi širjenja nestrpnosti.

2. KAJ SE JE ZGODILO?

Na 46. festivalu za popevko Evrovizije je Slovenija kot samostojna država nastopila osmič, v času Jugoslavije je predstavnica TV Ljubljana skupno državo zastopala šestkrat. Pravila izbora nacionalne predstavnice tako kot tudi pravila samega končnega izbora popevke Evrovizije so se skozi leta spreminjala in so bila ves čas razlog za najrazličnejše spore; okusu strokovnih žirij so nasprotovale široke množice gledalcev in poslušalcev, okusu gledalcev je opirala stroka in podobno. Razvoj tehnologije je s tako imenovanim telefonskim glasovanjem ali televotingom omogočil vzporejanje tako okusa gledalcev kot strokovnih žirij. Trenutno veljavna pravila EBU o Eurosongu prepuščajo nacionalnim članicam svobodo pri izboru lastne predstavnice, a hkrati apelirajo nanje, naj upoštevajo njihova priporočila. Ključno merilo, ki ga zagovarja EBU, a za nacionalne članice ni zavezujoče, je razmerje glasov med stroko in publiko – ti naj bi bili enakomerno porazdeljeni ali pa naj bi imeli pri glasovanju večjo težo glasovi publike.

Razvedrilni program Televizije Slovenija že dve leti izbira predstavnico za Eurosong v dveh večerih. Priporočila EBU dosledno upoštevajo pri prvem večeru izbora popevke za Evrovizijo. Izmed osemnajstih skladb je v finalni večer sprejetih deset skladb, pet po izboru gledalcev in gledalcev in pet po izboru strokovne žirije.² Za drugi, finalni večer pa so v razvedrilnem programu Televizije Slovenija sprejeli nekoliko drugačna merila. Zmagovalno popevko izbirajo tripartitno: eno tretjino glasov prispeva strokovna žirija, drugo tretjino žirija razvedrilnega programa RTV, tretjo tretjino pa publika, ki glasuje po televotingu.

Pri finalnem izboru nacionalne predstavnice za popevko Evrovizije 2002 (Ema 2002) 16. februarja 2002 se je zapletlo prav pri zadnjem. Po predstavitvi vseh desetih finalistk je bilo najprej petminutno telefonsko glasovanje, a se je pri tem računalniški sistem – po besedah direktorja Sting Trada Dušana Stergela, ki je v sodelovanju s Telekomom za RTV omogočal telefonsko glasovanje – sesul zaradi prevelike obremenitve oziroma zaradi prevelikega števila klicev. Prvi večer so prejeli 48.624 telefonskih glasov, naslednji večer pa naj bi bilo teh glasov 91.677, kar je povzročilo sestutje računalniškega sistema.³ Namesto pet minut so v studiu na rezultate televotinga čakali 23 minut, medtem pa sta svoje glasove oddali strokovna žirija in žirija razvedrilnega programa. Njuna odločitev je bila skladna: največ točk sta pripisali skupini Sestre. Rezultati telefonskega glasovanja so pokazali drugačno sliko: daleč največ glasov (31.944) je dobila Karmen Stavec, Sestre pa so dobile 8454 glasov, kar jih je, po izboru gledalcev, uvrstilo na šesto mesto, a v skupnem seštevku kljub vsemu na prvo.

V dneh po izboru popevke je bilo zaradi zapletov s telefonskim glasovanjem in zaradi 23-minutnega čakanja na rezultate v medijih izraženih več dvomov o regularnosti tekmovanja. Analiza telefonskega glasovanja je pokazala, da je bilo mogoče glasovati že tri minute in 28 sekund pred uradnim začetkom glasovanja (preden se je na ekranu izpisalo: »začetek glasovanja«)⁴ in da »uradno« glasovanje ni trajalo pet minut, pač pa nekaj sekund več kot štiri minute, ko se je računalniški sistem dokončno sesul. Zaradi vseh zapletov s telefonskim glasovanjem je odgovorna urednica razvedrilnega programa RTV Miša Molk tri dni po izboru zmagovalke (19. februar 2002) razveljavila rezultate telefonskega glasovanja. Pravila EBU namreč veleavajo, da se

2 Skupina *Sestre* je v tem glasovanju dobila 4085 glasov publike in to jo je uvrstilo na tretje mesto, hkrati pa jo je za sodelovanje v finalnem večeru izbrala tudi strokovna žirija.

3 V prejšnjih letih so na izboru za slovensko predstavnico na Evroviziji registrirali takšno število telefonskih klicev: 41.268 (Ema 98), 50.216 (Ema 99), 44.068 (Ema 01).

4 V času pred uradnim začetkom glasovanja je računalnik registriral že 39.702 glasova.

and, in addition, perceived as an almost genuine (family) value.

The author has divided homophobic messages into several categories: the first group sees *Sestre* as a problem because they are a "shame for Slovenia"; for the second group the problem lies in the fact that they are "faggots"; the authors in the third group claim that they have nothing against the trio but are furious because their vote was cancelled; those in the fourth group have nothing against the trio but not "in front of our eyes, please"; the fifth group calls for the destruction of gay people.

Below are some examples of intolerant messages:

Ugly pigs. I'll renounce Slovenian citizenship and ask for Serbian. I'd rather be represented by Milošević at the Hague, than by *Sestre* in Estonia.

Well, dear ladies and gentlemen, dear visitors of this respected forum, do you find it perfectly ok that your country is represented by *čefurji** (all three are Serbs, they can't speak Slovene) and faggots?

.. Faggots and, moreover, *čefurji*. Keep in mind that they don't speak Slovene. Not even a broken Slovene. ... how sad

The lover of faggots. Go f... yourself. National shame.

FROM FRIDAY ON I'M NOT GOING TO PAY THE SUBSCRIPTION FEE BECAUSE I HAVE A FEELING THAT ONLY SEXUAL PERVERTS WORK THERE. TV SUBSCRIPTION SHOULD BE PAID BY SLOVENE FAGGOTS.

I CAN'T IMAGINE WHO ACTUALLY ALLOWED THOSE FAGGOTS TO PARTICIPATE IN A CONTEST SUCH AS EMA 2002.

* *čefurji* is a derogative term for Serbs and other ex-Yugoslav nations.

I DON'T HAVE ANYTHING AGAINST FAG-GOTS EITHER, AT LEAST NOTHING EFFECTIVE. DO YOU THINK THAT RAT POISON WOULD BE EFFECTIVE?

I'm ashamed to be a Slovene if I'm represented by such caricatures – really, don't we have any men and normal women who can sing? It's already too bad that those »people« freely mix with our kids, but letting them...

I am not against those who are different, but these people should enjoy themselves in their own clubs and leave normal people alone.

The results of the public opinion survey published in Delo on February 28th showed that 51.4% of the total 58.5% of respondents who were not satisfied with the outcome of the contest stated that one of the reasons for their disappointment was that the "singers are transvestites and therefore unsuited to represent Slovenia abroad". Such a clear expression of homophobia reinforced the author's conviction that, given the state of mind in Slovenia, homophobic excesses were inevitable and that complaints about the supposedly problematic rules and the annulment of televoting were simply a guise for homophobia.

Finally, the author calls into question the discussion forums set up by various newspapers, which he sees as contemporary counterparts of readers' letters. The messages posted there match the nature of the medium – they are short and straightforward; as a rule they are published under pseudonyms and, thanks to anonymity, they can afford to be openly insulting, sexist, racist, xenophobic, homophobic and the like. One part of an editorial policy, understood in its widest sense, includes the decision by a newspaper to set up an on-line forum on its website. In Kuhar's opinion, the uncontrolled publishing of

telefonsko glasovanje v primeru problemov razveljavi in da se namesto tega upoštevajo zgolj glasovi strokovne žirije. Glede Sester je to pomenilo, da še naprej ostanejo zmagovalke Eme 2002.

Šestindvajsetega februarja 2002 je generalni direktor RTV Slovenija Aleks Štakul sklical tiskovno konferenco in na njej izjavil, da je »z razveljavitvijo urednica [Miša Molk, op. a.] presegla svoja pooblastila, ki so lahko le programske narave, kamor pa razveljavljanje javnega razpisa po že zaključeni oddaji ne sodi«. Štakul je nato sporočil, da bo zaradi ohranitve ugleda nacionalne televizijske hiše svetu RTV (sestal se je dva dni pozneje) predlagal, naj razveljavi rezultate Eme 2002.

Na to napoved se je odzvala gejevaska in lezbična skupnost v Sloveniji in Štakulov predlog označila za homofobičen, češ da ga motijo predvsem izvajalci pesmi (travestiti), ne pa problemi s telefonskim glasovanjem. V sporočilu za javnost so zapisali, da je njegov predlog »samo še en znak očitne homofobije in sploh vsakršnega strahu pred drugačnostjo. Prepričani smo, da je za argumentom o težavah s telefonskim glasovanjem skrita predvsem želja po diskvalifikaciji izvajalcev zmagovalne skladbe.«⁵ Naslednji dan, 27. februarja, so predstavniki raznih nevladnih organizacij skupaj z gejevskimi in lezbičnimi aktivisti organizirali tiskovno konferenco pred televizijsko hišo in na njej opozorili na homofobijo, ki se je v javnosti razrasla po zmagi Sester na Emi. Tiskovna konferenca je nato prerasla v spontan protest proti homofobiji in odločitvi RTV, da razveljavi rezultate Eme. Hkrati je nastala tudi internetna peticija, za katero je bilo zbrano 1840 podpisov v podporo Sestram. Ker so zapleti v zvezi z Emo prodrli tudi v tujino in predvsem v tuje medije, se je na očitke, da je za željo po razveljavitvi rezultatov glasovanja homofobija, odzvala tudi poslanka v evropskem parlamentu, podpredsednica parlamentarnega odbora za javne svoboščine in državljanske pravice Louise van der Laan. Za STA je 2. marca 2002 izjavila: »Če se pokaže, da je v ozadju zapletov homofobija in da je predlog za razveljavitev rezultatov tekmovanja povezan z zmago travestitske skupine Sestre, je enakopravna obravnava spolnih manjšin v državi postavljena pod vprašaj. Pravice spolnih manjšin so neločljivi del človekovih pravic, spoštovanje katerih je nujen pogoj za vstop v Evropsko unijo.« Dodala je, da si je Slovenija nekaj negativnih točk pridobila že z referendumom o oplojevanju žensk z biomedicinsko pomočjo: »V parlamentu smo neuspeh referendumov razumeli kot zaroto cerkve in poskus diskriminacije lezbijk, s čimer si Slovenija ni

5 Protestu se poleg Roza kluba, Škuca LL, Magnusa, Legebitre in Out in Slovenija pridružijo še ŠOU v Ljubljani, YHD – Društvo za teorijo in kulturo hendikepa, Društvo Center za pomoč mladim, Mirovni inštitut, Zavod Voluntariat, Društvo za nenasilno komunikacijo, PIC – Pravno-informacijski center in Mladi forum ZLSD.

ustvarila podobe napredne države. Dogajanje v zvezi z izborom slovenskega predstavnika na evrovizijski popevki pa bi lahko potrdilo vtis, da je Slovenija zelo konservativna država. Razmere v marsikateri državi so skrb zbujačoče, ne želimo pa si, da bi bila Slovenija med njimi.« Na očitke je nato v telefonskem pogovoru z Laanovo odgovorila direktorica urada vlade RS za informiranje Alja Brglez, ki je, kot je 4. marca poročala STA, zatrdila, da je »Slovenija ... odprta in demokratična družba, ki se z drugačnostmi zna in zmore soočiti na povsem civiliziran način«. Urad vlade RS za informiranje, katerega izjavo povzema STA, je hkrati sporočil, da je »pri tem [Alja Brglez, op. a.] ... izrazila trdno prepričanje, da v ozadju omenjenih zapletov ni posredi homofobija. ... Brglezova je nizozemski članici Evropskega parlamenta pojasnila, da je šlo pri izbiri slovenske predstavnice za Evrovizijo v prvi vrsti za zaplete pri izvedbi glasovanja preko telefona, zaradi česar so bili izidi televotinga razveljavljeni. Vendar tudi po tem ostaja slovenska predstavnica skupina Sestre. Mnenje o izbrani zmagovalki pa nikoli in nikjer ni povsem enotno – zato tudi so tekmovanja; vendarle pa se je tokrat vprašanje prenapihnilo in so ga medijske obravnave povzdignile na raven, ki mu ne gre.« Na ta telefonski pogovor so se naslednji dan odzvale slovenske gejevske in lezbične organizacije. V izjavi za javnost so opozorile na zavajajoče izjave Alje Brglez in ponovno izrazile mnenje, da se za primerom Eme 2002 skriva homofobija.

Svetniki RTV so medtem na seji ugotovili, da niso pristojni za razveljavljanje rezultatov glasbenih tekmovanj, kakršno je Ema, zato so Sestre ostale zmagovalke in kot predstavnice Slovenije 25. maja 2002 nastopile na 46. izboru popevke za Evrovizijo v Tallinnu v Estoniji in tam med štiriindvajsetimi predstavnicami zasedle 14. mesto.

3. KLJUČNA VPRAŠANJA

Ključna vprašanja, ki se v povezavi s predstavljeno temo postavljajo, so:

1. Ali bi se tovrsten protest pojavil, če ne bi bilo problemov s telefonskim glasovanjem?
2. Ali so tiste, ki so se tako ali drugače oglašali v javnosti v zvezi z Emo 2002, motili izbrana pesem ali izvajalci?
3. Kje je meja med homofobijo in kritiko izbora popevke za Evrovizijo ali, rečeno drugače, kako si lahko kritičen do izbora, ne da bi bil obtožen homofobije?

Na zastavljena vprašanja bomo poskušali odgovoriti s klasifikacijo odzivov na Emo 2002, zbranih z raznih internetnih forumov.

messages that incite intolerance or violence can be interpreted as a criminal offense committed by both the author and the person responsible for the page content. It is the responsibility of editors to ensure that the forums run by their newspapers are not plagued with hate speech. Unfortunately, the Slovenian media do not observe this. Of all Slovene newspapers that run on-line forums, the Mladina weekly magazine has displayed the most consistent editorial policy by regularly warning visitors that intolerant messages are not allowed. Other newspapers and magazines have simply posted a notice that they do not take responsibility for the opinions on their websites.

Another problem, even more difficult, arises from the nature of Internet providers themselves. As a rule, their contracts include a clause prohibiting hate-speech and related content, but in their case supervision is even more difficult and hate-content even more elusive. For example, an Internet provider based in America cannot possibly supervise and check the content because of language barriers, or at least, such supervision would be very difficult. As a matter of fact, not one international regulation prescribes control or legal prohibition of hate-messages on the web. The power to restrain such content is in the hands of a particular country's legislation (if such exists). This is precisely the reason why the Internet makes possible the proliferation of hate content. The problem, of course, has wider implications and represents the weak point of the Internet. Moreover, discussion forums are not as problematic as special hate pages with, say, racist (or other hate) content. According to European Council data, in 1995 there was just one web page with racist content. By 2001 this number has risen to 4000.

Pregledali smo odzive na časopisne članke o Emi, objavljene na internetnih straneh časopisov *Dnevnik* in *Večer* in revije *Mladina*. Poleg tega smo v analizo vključili tudi internetni forum Nove Slovenije (www.nsi.si) in Fakultete za družbene vede (www.fdv.uni-lj.si), na katerem se je razvila burna debata o Emi 2002, in posebno stran o Emi 2002, ki je bila objavljena na brezplačnem ameriškem internetnem strežniku Geocities.com (www.geocities.com/ema_2002_ema/). Anonimni avtor te strani je uporabnike in uporabnice interneta pozival k izrekanju svojega mnenja o Emi 2002 takole:

SPET!!!!!!

KAJ DELA STROKOVNA ZIRIJA IN ZIRIJA RAZVEDRILNEGA PROGRAMA??!! PONOVN
JE BIL UNICEN GLAS LJUDSTVA!!!!!!

Slovenke in Slovenci! Povejte, katera sladba je bila najboljša na EMI 2002.⁶

Pri tem vabilu je treba opozoriti na besedo *spet*, s katero avtor apriorno implicira konstantno ogroženost in goljufanje na tovrstnih izborih, s tem pa povsem sugestibilno zaostrojuje zastavljeno vprašanje. V tem smislu ta stran spominja na spletno stran, analizirano v prejšnjem *Poročilu skupine za spremljanje nestrpnosti*.⁷ Avtor strani je oblikoval posebno pogovorno okno, kjer si s seznama lahko izbral glasbenega izvajalca, ki je bil po tvojem mnenju najljubši, hkrati pa si lahko oddal tudi svoj komentar. Seznam je bil oblikovan tako, da je bila prva v pogovorno okno že vpisana opcija Karmen Stavec (to pa je bilo, seveda, mogoče spremeniti).

Že v uvodu pričujoče analize smo opozorili, da je največji »problem« homofobije prav njena netransparentnost – tam, kjer je jasno izražena, je mogoče nastopiti proti njej, tam, kjer se skriva za navidezno racionalnimi argumenti, pa je veliko manj opazna, a zato ne tudi manj problematična. Za večino kategorij, v katere smo razdelili odzive z internetnih forumov, pa je, verjetno zaradi medija in anonimnosti, ki jo ta omogoča, značilna pravzaprav precej odkrita in transparentna homofobija. Tovrstni odzivi so bili v sozvočju tudi z nekaterimi objavljenimi pismi bralcev v časopisju, mnenji ljudi, ki so jih v radijskih telefonskih anketah spuščali v eter, ali SMS-i, ki so jih na nekaterih radijskih postajah prebirali radijski voditelji in voditeljice. *Delo* je, na primer, 4. marca objavilo tole pismo bralca:

6 Vse citate z internetnih forumov objavljamo v izvorni obliki, s slovničnimi in tipkarskimi napakami ter predvsem ločitvijo med malimi in velikimi tiskanimi črkami. Te v internetni govornici namreč pomenijo vpitje, poudarjanje svojega mnenja, preglasitev drugih in podobno.

7 Glej Kuzmanić, Tonči (2001): »Razisem in ksenofobija, ki da ju v Sloveniji ni«, *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 01*, Mirovni inštitut, Ljubljana, str.: 56–77.

»Ne morem si kaj, da ne bi javno izrazila svojega mnenja. Sem Slovenka, ponosna sem na mojo lepo deželo, na žene in može, ki so v zgodovini Slovencev veliko naredili za svoj narod, ponosna na naravne in kulturne vrednote dežele, ki je 'tako lepa, da je lepše ni,' kot je rekel Leon Štukelj. Zato ne dovolim, da me Slovenko predstavljajo taka bitja [poudaril R. K.], kot so bila nepravilno izbrana na Emi. Gospe Miši Molk pa v razmislek: arhitekt Plečnik je napisal na spomenik: 'Molimo za zdravo pamet.'«

Na *Radiu Ognjišče* (pa ne samo na tem radiu) so v telefonskih anketah v eter spuščali povsem odkrito homofobična in ksenofobična mnenja ljudi: »... to je bosanska kultura ... ki se tepejo, kaj smo jim pa vsem državljanstva dali ... to so Bosanci, so drugačni od nas Slovencev, prav nam je ...« Ali pa: »žalostno, res žalostno, da nas bodo zastopala ta skropucala... .. to so bolniki... sramota...«⁸ O tovrstnih oddajah je Crnkovič (2002) pisal: »Mediji ugotovijo, da se jim v bistvu spleča odpreti mikrofone in stolpce tudi za izražanje mnenj tistih, ki o gejih grdo mislijo. ... Novinarji, sicer pametni in preudarni ljudje, ne pozabijo svariti pred homofobijo. Ampak ali niso sami izbezali vseh teh latentnih, privatno mislečih homofobov na plano?«

4. HOMOFBIJA

Na ameriškem javnem Forumu o homofobiji leta 1998, ki so ga organizirali v okviru srečanja članov Ameriškega združenja psihoanalitikov, so homofobijo definirali kot predsodek, ki je razumljen kot družinska vrednota. Homofobija je namreč še vedno povsem sprejemljiv (zaželen?) predsodek in kot tak še vedno sestavni del množičnih medijev.

Beseda etimološko izvira iz grških *homós* (isti, enak, podoben) in *phóbos* (strah) in se izvorno ravna po sorodnem pojmu ksenofobija. Poimenovanje je pravzaprav nekoliko ponesrečeno, saj beseda implicira strah pred homoseksualci (v psihiatričnem smislu, sledeč izpeljankam iz »fobija« (npr. klavstrofobija), celo bolezenski strah), medtem ko gre v realnosti največkrat za sovraštvo in stopnjevanje tega občutja do fizičnega obračunavanja s homoseksualci (v angleški strokovni literaturi se je za oznako tega uveljavila oznaka *gay bashing* ali *queer bashing*).

Izraz homofobija je nastal v začetku šestdesetih let preteklega stoletja, v kontekstu vse bolj vidnega gejevskega in lezbičnega gibanja in odzivih takratne družbe na homoseksualnost. Skoval ga je ameriški psiholog George Weinberg, z njim pa označil tako odpor hetero-

8 Glej več o odzivih slovenskim medijev v Kuhar, Roman (2002): »Pedri, čefurji, pa še rdeče oblečeni«, *Medijska preža* 14, Mirovni inštitut, Ljubljana, str. 7–9.

seksualcev, da bi imeli kakršen koli stik s homoseksualci (pri tem je mislil seveda na neseksualne stike), kakor samosovraštvo homoseksualcev, kar danes označujemo kot internalizirana ali ponotranjena homofobija. Beseda je bila prvič natisnjena leta 1969, v splošno rabo pa je prišla predvsem po letu 1972, ko je Weinberg v svoji knjigi *Družba in zdrav homoseksualec* obširno analiziral homofobijo. V uvodu v knjigo je zapisal: »Svojega pacienta nikoli ne bom imel za zdravega, če ne bo presegel svojih predsodkov do homoseksualnosti.« Čeprav smo omenili, da homofobijo v popularnem diskurzu praviloma razumemo kot sovraštvo do homoseksualcev, Weinberg pojasnjuje, da je hotel z njo označiti reakcije svojih heteroseksualnih prijateljev, ki so vedno znova našli izgovor, da ne bi spoznali njegovih homoseksualnih znancev. »Vedno so našli kakšen izgovor, da jih [Weinbergove gejevske prijatelje, op. a.] ne bi povabili k sebi domov. Ugotovil sem, da gre za klasično fobično revulzijo (odvrnitev). Kazali so enake znake kot pri klavstrofobiji, agorafobiji, le da so bili ti znaki vezani na homoseksualce« (Weinberg, 1997). Razlika med klavstrofobijo, agorafobijo in podobnimi bolezenskimi strahovi in homofobijo pa je ravno ta, da se prva vrsta fobij praviloma ne spreobrne v nasilje, medtem ko se homofobija lahko in se celo pogosto izraža na fizičen način.

Nancy J. Chodorow (1998) je na že omenjenem javnem forumu poudarila, da so vsi »dopustni predsodki« vedno zgodovinsko in kulturno pogojeni, zato se zdijo povsem naravni. Čeprav se mogoče zdi, poudarja, da je homofobija bližja temam telesa in seksualnosti kot rasizem, antisemitizem ali predsodki do žensk, meni, da so tisti deli predsodkov, ki so najgloblji in najbolj nasilni, tako rekoč nezavedni, vedno telesni in seksualni. V najbolj grozovitih pogromih Židov, v linčanju črncev in na primer v posilstvih namreč izstopata prav seksualna in telesna raven nasilja, seksualni in telesni imaginarij. Ameriški statistični podatki kriminalnih dejanj, povezanih s homoseksualnostjo, kažejo, da so lezbijke redkeje žrtve takega nasilja kot geji, povzročitelji pa so skoraj praviloma mladi heteroseksualni moški. Hkrati obstaja tendenca, da so geji pogosteje napadani, ko so sami, medtem ko so lezbijke pogosteje tarče nasilja, če so v skupinah. Chodorow tako sklepa, da je izhodišče homofobičnih občutij ogroženost, ker »moški niso moški, ženske pa niso z moškimi«.

4.1. Homofobija in človekove pravice

Koncept človekovih pravic so po Kallenu (1998) »mednarodno sprejeta moralna načela,« ki so poskus mednarodne skupnosti preprečiti zločine proti človeštvu, kakršne poznamo iz druge svetovne vojne. Kallen govori o treh principih, ki so temelj najbolj osnovnih človekovih pravic:

- (1) svoboda pri sprejemanju pomembnih odločitev o sebi in za sebe in svojo življenjsko usodo;
- (2) enake možnosti v vseh sferah življenja;
- (4) ohranjanje človeškega dostojanstva oziroma spoštovanje človeka.

Zadnja postavka vključuje pravico človeka, da se z njim ne ravna surovo, nečloveško ali poniževalno, in prepoved spodbujanja k sovraštvu nekaterih ljudi ali skupin. Homofobija praviloma spada v drugo kategorijo. In prav na tej točki je največ razhajanj, saj je pravica do ohranjanja dostojanstva in prepoved poniževanja in sramotjenja vsaj navidezno v nasprotju s pravico do izražanja svojega mnenja. Pogleda sta dva (po Rosenthal, 1978, v Kallen): liberalni pogled zagovarja stališče, da je pravica do svobode izražanja nad varstvom pred sramotenjem in klevetanjem, saj so vse pravice in svoboščine odvisne od pravice do različnih mnenj. S tega vidika, na primer, posledice sovražnega govora niso zadosten razlog za omejevanje svobode govora. Drugi, egalitaristični pogled, pa zagovarja tezo, da je treba zamejiti spodbujanje sovraštva (in posledično s tem postaviti omejitve pravici do svobode govora), da bi tako zaščitili manjšine in hkrati s tem »promovirali medskupinsko harmonijo v družbi«. S tega vidika svoboda govora ne vključuje pravice poniževati sočloveka.

V povezavi s tem uvaja Kallen še eno razlikovanje: sovražni govor kot predsodek in sovražni govor kot diskriminacija. V prvem primeru gre za izražanje mnenj, ki so obremenjena s predsodki in stereotipi, negativna prepričanja, ideje, občutja in podobno do človeka ali skupine, ki je tarča sovraštva. Z liberalnega vidika v tem primeru ne gre za kršenje človekovih pravic, marveč zgolj za izražanje mnenj. Če pa je tovrstno početje označeno za diskriminacijo, kar, kot piše Kallen, pomeni odtegotvanje individualne in skupinske pravice do dostojanstva človeka ali skupine, potem promocija sovraštva, po egalitarističnem vidiku, brezpogojno krši človekove pravice. Ne glede na to, kateri pogled nam je bližji, je meja, ki loči predsodke od diskriminacije tanka, pogosto pa je sploh ni.

Kallen (1998) na podlagi analize raznih pojavnih oblik sovražnega govora ugotavlja, da je proces diskvalifikacije kakšne (manjšinske) skupine sestavljen iz treh sekvenc: invalidacijskega mita ali predsodka, invalidacijske ideologije in akcijske platforme.

Invalidacijski mit, ki ga lahko označimo tudi za predsodek, so lažne izjave, ki skupinam pripisuje razne inferiornosti ali invalidnosti (v odnosu do lastnosti večinske/superiorne družbe ali skupine).

Tovrstni miti so v naslednji sekvenci podlaga za vzpostavljanje invalidacijskih ideologij. Kallen omenja antisemitizem, rasizem in heteroseksizem kot primere tovrstnih ideologij, ki dajejo s svojimi

»vsebinski dokazi« mitom nekakšno kredibilnost. Njihovi argumenti praviloma temeljijo na znanstveno nepodprtih predpostavkah o razlikah med ljudmi ali skupinami. Gre za psevdoznanstvene in/ali psevdoreligiozne argumente o inferiornosti nekaterih ljudi ali skupin, ki so za večinsko skupino ali govorečega seveda ogrožajoči, s tem pa se v nadaljnjem koraku tudi upravičuje kršenje človekovih pravic manjšin. Sovražna propaganda je, po Kallenovem mnenju, najbolj maligna oblika invalidacijske ideologije, saj skupino ljudi ne samo inferiorizira, pač pa jo hkrati označi tudi za nevarno in za grožnjo obstoječi družbi.

Akcijska platforma pa označuje zadnjo stopnjo spodbujanja k sovraštvu in škodovanju (napadom, fizičnemu in drugačnemu obračunavanju, diskriminatornim praksam ipd.) in k zanikanju človekovih pravic kakšne skupine.

Ilustrirajmo zgornje sekvence s primeri z internetnih forumov:

Invalidacijski mit: »Če kdo smatra, da mora družba take bolnike sprejemati z odobravanjem, potem mi je žal, da sem člane te družbe.«

Homoseksualci so torej bolniki.

Invalidacijska ideologija: »Homoseksualci ste samomorilci, za to se odločite verjetno zaradi nekega dogodka iz otroštva. Zakaj pravim, da ste samomorilci? Zato, ker je vaša zveza abiološka, nenaravna, nerazvojna. Težnja vsakega živega bitja je, da se razmnožuje.«

V tem primeru se torej mit, ki homoseksualce razglša za bolnike, razvije v teorijo, ki poskuša argumentirati mit in podati razloge zanj, s tem pa v nadaljnjih korakih legitimira še akcijsko platformo.

Akcijska platforma: »Pobijte pedre!!!!!!«

5. INTERNETNI FORUMI

Prostor, ki je nastal po izboru travestitske skupine kot predstavnice Slovenije na popevki Evrovizije, je bil zamejen z dvema odločilnima točkama: razveljavitvijo glasov publike in dejstvom, da so bili izbrani trije travestiti, ki jih je slovenska javnost v prvi vrsti razumela kot »pedre« z vsemi negativnimi konotacijami, ki jih ta beseda nosi v sebi. Na tej relaciji je vzniknila homofobija, ki je bila po eni strani skrita za jezo nad propadlim telefonskim glasovanjem in sploh sistemom izbire nacionalne predstavnice, po drugi strani pa, kot bomo pokazali v nadaljevanju, se je homofobija vzpostavljala povsem transparentno, nesramežljivo, skorajda kot nekakšna žlahtna (družinska) vrednota.

Pri tem se seveda zastavlja pomembno vprašanje prostora za kritiko. Zdi se – na to so vsaj opozarjali nekateri komentatorji v medijih – da je bil vsakdo, ki je bil proti Sestram, ki je torej izrazil nestri-

njanje, nesimpatije do izbrane pesmi, razglašen za homofoba. Kako torej v nastali situaciji verbalizirati kritiko, ki ni označena za homofobično. Kako biti proti, a hkrati strpen? Linija je vsekakor tanka, meja je drseča, sploh spričo dejstva, da je najbolj problematična prav tista skrita homofobija, ki se vsaj navzven izdaja za nekaj drugega, recimo kritiko. V srcu homofobije (in kar je njej podobnega) je namreč potreba po nekakšni racionalizaciji, argumentaciji ali – še pogosteje – skrivanje za ščitom nečesa drugega. Gre torej za invalidacijske mite in ideologije. Opisani primer je bilo plodno polje za nastanek tega. Za površinskim (in seveda povsem legitimnim) nasprotovanjem sistemu glasovanja češ, »naši glasovi niso dovolj upoštevani«, in za kritiko propadlega telefonskega glasovanja se namreč pogosto skriva nasprotovanje ne izbrani pesmi in sistemu, po katerem je bila izbrana, pač pa nasprotovanje izvajalcem, njihovi podobi, temu, kar so, v povezavi s tem pa tudi avtorju skladbe, ki ni Slovenec. Ksenofobija in nacionalizem sta se, kot bomo videli, prepletala s homofobijo v internetnih grafitih, zato ju nismo klasificirali kot posebni kategoriji internetnega izrekanja. Po svoje je odtenek te govornice najbolj natančno povzet v grafitu, ki je bil objavljen na straneh *Večera*:

K HUDIČU S TISTO SLOVENSKO(!) KULTURO, KI JO USTVARJATA MAGNIFICO IN ĐURO. (vecer.com)

Kako se je homofobija manifestirala, si bomo pogledali v nadaljevanju, še prej pa si oglejmo zgovorna poimenovanja Sester na internetnih forumih.

5.1. Imena

Buzerantski trio	Kure nesnice	Ritopikci
Buziči	Lepe »ženske«	Sestrski pedri
Čefurji	Mehkužci	Skret od ljudi
Degeneriranci	Moške kreature	Spake
Devijantneži	Nedefinirani človeški izrodki	Spakedranščina
Fegeti	Nevretenčarji	Stekli cucki
Gnili in bolni pedri	Ogabneži	Striptizerska golazen
Gnili, sprevrženi pedri	Pederski čefurji	Topli bratje
Golazen	Pedri	Toplovodarji
Govnači	Prasci	Toplovodarji fukneni
Homoseksualci	Prasice grde	Transi
Izmečki	Praščiči nemarni buzerantski	Transvestiti
Kurčeve pizde	Razvratni in nagravnji buziji	Tranvestiti

5.2. Sramota za Slovenijo

V prvo, najboljšejšo kategorijo odzivov lahko razporedimo tiste, ki so izhajale iz nekakšnega moralnega aksioma ljubezni do domovine in hkratne ogroženosti, ker jo bodo predstavljali »netipični predstavniki« te domovine, tako rekoč notranji sovražniki. Gre za govor o sramu in nacionalni sramoti. V tem primeru torej govorimo o samoobtoževanju, češ, kaj s(m)o naredili, v svetu bo uničena podoba Slovenije in Slovencev. Homofobičnost ali, natančneje, netoleranca v tem argumentu je prav domneva, da so travestiti sramota za narod, saj je logika tovrstnega argumenta povsem jasno izključevalna: za narodov blagor in čast je treba izkoreniniti, odstraniti, potisniti na rob (odvisno kako radikalno različico si izberete) vse »tisto«, kar po nekakšnih definicijah, o katerih se zdi, da so splošno sprejete (ali pa avtorji to predvidevajo – ve se, kaj je slovensko in kdo je pravi Slovenec), moti podobo o čisti Sloveniji. Po svoje gre za (še eno) ponovitev klasične verzije nacionalizmov iz 19. stoletja v izgradnji (in ohranjanju) nacionalne identitete v novih državah vzhodne Evrope, kjer se »'tujstvo', [kot] strukturni element nacionalističnega diskurza, projicira tudi v lasten narod: homogenost se ustvarja tudi z izoliranjem 'drugega' znotraj samega nacionalnega kolektiva« (Velikonja, 1993:139).

Sram se razpenja med dvema točkama – med Balkanom in Evropo – ki sta v mnenjih različno močno poudarjena. Nekateri govorijo o Balkanu in o nujnem distanciranju od te stigmatizirane geografske in kulturne enote (jasno je treba postaviti mejo med nami in njimi). Drugi poudarjajo Evropo in jo razumejo kot negacijo Balkana, torej kot nekaj dobrega, kamor si prizadevamo, zato bi bili travestiti na Evroviziji, po njihovih argumentih, jasni dokaz naše retardiranosti, balkanskosti, neevropskosti, nenormalnosti. V bistvu sta to dve plati iste medalje. Vse to implicira tudi potencialno grožnjo, da bo Slovenija obtičala na mestu, ker je Evropa take ne more sprejeti. Skratka, gre za občutek ogrožene identitete naroda, ki se le s težavo distancira od »balkanskega cirkusa«, hkrati pa se v Evropi predstavlja s »cirkusanti«.

Oglejmo si nekaj reprezentativnih formatov homofobičnih izjav na internetnih forumih, ki so vzpostavljeni skozi optiko nacionalne sramote. Sramota v teh primerih praviloma ni vezana na pesem, ki da bi bila slaba ali slabo zapeta (čeprav so med njimi, seveda, tudi tovrstne kritike), pač pa se sramota veže predvsem na izvajalno skupino Sestre in predpostavko, da so Sestre *pedri* (in kot take sramota za Slovenijo). Vseh izjav seveda ni moč preprosto stlačiti v ozko določene kategorije – v številnih izjavah so razni vidiki, ki jih v nadaljevanju predstavljamo ločeno.

leto že treniram svojega psa (ki še vedno leta za psičkami), da bo lajal po neki priredbi. Upam, da bo tudi naslednje leto še »napumpana« Miš (ki ima med nogami že tudi nekaj kar navadno dol visi) v komisiji, pa bo moj kuža na konju. (Vecer.com)

Prasice grde! Jutri grem, da dam državljanstvo nazaj, in si vzamem srbskega. Imam pa rajši, da me zastopa Milošević v Hagu kot ta golazen v ... Sicer pa »SESTRE« tako ali tako niso nič krive - to je odraz naroda neke kulture - zdaj vem zakaj Prešernove nagrade ni dobil v svetu priznan film. Prav ima Vesna Godina ko nas pomilovalno naslavlja »slovenčki«. Verjetno bo še dodala »plehki«, (Vecer.com)

To je velika svinarija, kar sem včeraj gledal na tvs. Lahko jih je sram. Pedi nas ne morajo zastopati v Evropi (Vecer.com)

Sram me je da sem Slovenec. In ta striptizerska golazen naj bi nas zastopala in prdstavljala kot Slovenijo v svetu. O ubogi mi Slovenčki kam smo prišli, pa saj pojejo boljše mopetshovovci. Do sedaj so se vlačili po striperskih lokalih zdaj naj bi pa peli na evroviziji, to ti je propaganda v slabi luči, ves svet nam se bo režal. Pa še to, zdaj se vidi kako delajo sodniki na sojenju Eme, denar je sveta vladar. (Vecer.com)

Krasno, prečudovito! Pot v Evropo nam trasirajo mehkužci in nevretenčarji, dogovarjajo se o njej homoseksualci, tja pa bomo šli kot transvestiti. (Vecer.com)

Sram me je, da sem slovenka. Državljanstvo podarim, КУПИМ drugega. (Vecer.com)

Le zakaj so oblecene v rdece obleke, kaj so to bivsi člani ZKJ? Ne vem cigava ideja je to da taksni ljudje predstavljajo Slovenijo pred celim svetom.... (Vecer.com)

SRAMOTA !!!

Sestre al karkol že na Evroviziji !!! Evo točno to se je zgodil kar sem reku, ni vam dost da sam živite, ne vi morte sramotit celo državo in sramota za Slovenijo da je to golazen izbrala za svoje predstavnike, za predstavnike države. Katastrofa ! In še višek vsega da jim strokovna žirija in žirija RTVja da največ točk. Ne od vseh 10 finalistov prav njim. Nimam besed da bi opisal to sramoto.

Žalosten dan za domovino !!! (fdv-uni-lj.si)

Sramota! Pedri, pa še Čefurji! Ne morm verjet! Oni naj bi bili realna pred-

stavitev Slovenije?!? Dekadenca! Absurd! Katastrofa! Nagnusno! Žalostno! (fdv-uni-lj.si)

Sramota ! Še enkrat ! Pa ne mi govort da je bila njihova pesem strokovno/ glasbeno najboljša, ker je bila en navaden klinčev pop. Pa sramota za Manifika da napiše tak komad, zgleda da je Manifiko res peder kot pravi njegov komad, res lepo je sramotiti domovino, ki sploh ni tvoja. (fdv-uni-lj.si)

Torej, drage dame in gospodje, obiskovalci tega cenjenega foruma, se vam zdi popolnoma uredi, da vašo državo zastopajo čefurji (vsi trije si Srbi, ne znajo slovensko!!!), in pedri?!? Joj... Pedri pa še ČEFURJI! Ne pozabt! Ne znajo slovensko. Niti slabo! ...žalostno... (fdv-uni-lj.si)

Matr ste že dolgočasni s temi obrabljenimi frazami. Skos sam eno in isto nabijate, da se mormo met radi, pa sprejet drugačnost, ker je to zdej modern, pa vsi k so proti so eni šentflorjanci, šovinisti, nestrpežni,... Na bruhanje mi greste! Degenerirani ste enako kot Sestre. KJE JE VAŠ PONOS? Verjetno nekje globoko v vaši riti. Lep pozdrav iz slovenske Slovenije (fdv-uni-lj.si)

Končno se je v Sloveniji zgodilo to, kar smo lahko vsi pričakovali. Po propadlem referendumu o oploditvi zdravih samskih žensk (legalizacija lezbištva), smo doživeli legalizacijo pedrstva. Da bo mera polna, smo to potrdili celo na tv z »glasovanjem po telefonu«, kar je enako kot javnomnenjska anketa. To, da je število klicev poraslo za 300% nad pričakovanji, samo »potrjuje«, da smo si »želeli« zmage Sester.

Vse nenormalne stvari postajajo normalne, mediji to podpirajo, mi plačujemo in vse je v najlepšem redu. Vprašam se, ali bomo znali na naslednjih volitvah pokazati na vse te nenormalnosti in izprijenosti.

Slovenija, bojim se za Tvojo bodočnost, enalo pa tudi za naše zanamce. Čaka jih temna in težka bodočnost. Pa toliko so nam pripovedovali o svetli prihodnosti. Ja, imeli so prav, toda mislili so o svoji in ne o narodovi prihodnosti. Tudi to je posledica komunizma, divjega lastninjenja in grobega liberalizma. (nsi.si)

Ljubitelj pedrov! Marš goni se v p. m. Nacionalna sramota! (Mladina.si)

5.3. Zato, ker so *pedri*

Druga argumentacija je v primerjavi s prejšnjo veliko bolj neposredna in ne navaja posebnih razlogov. Sestre so problem kratko malo zato, ker so (domnevni) homoseksualci in travestiti (za večino sta ti dve kategoriji tako ali tako eno in isto). Logika te argumentacije je torej povsem radikalna, brezkompromisna in seveda homofobična. Kategorija »zato, ker so *pedri*« je pravzaprav le zožitev prejš-

nje, saj so Sestre »nacionalna sramota« predvsem zato, ker so »pedri« in kot taki neprimerni za predstavitev Slovenije v svetu, vendar se tu homofobija ne skriva za argumentom predstave Slovenije v svetu (ali kakšnim drugim), pač pa je tako rekoč »brez sramu« ali vsaj poskusa argumentacije.

Ne vem ali smo tako slabi, da moramo sedaj »pedre« pošiljati na evrovizijsko popevko. (Internetna stran Ema 2002)

vidm, da je kr ene par pedrov mega navdušenih nad sestrami tistega ki ga moti miganje z ritjo pri karmen stavec pa ga nikakor ne moti isto početje pri treh pedrih pod imenom sestre res žalostno ritopikci in sam bi osebno raje videl »kmečko joškarco« kot pa tri ritopikce... Boste pa vsaj vsi, ki tako napadate ženske in se navdušujete nad homo imeli material za drkanje... (Internetna stran Ema 2002)

OD PETKA NAPREJ NE MISLIM VEČ LAČEVATI RTV NAROČNINE SAJ IMAM OBČUTEK DA SO TAM ZAPOSLENI SAMO SPOLNO BOLANI LJUDJE. RTV NAROČNINO NAJ PLAČUJEJO SAMO PEDRI SLOVENIJE. (Internetna stran Ema 2002)

AJ STE .....KAKO LAHKO IZGLASUJETE TISTE PE...????????????????????????????????-
?? (Internetna stran Ema 2002)

Mislim, kako naj na Evrosongu ljudi prevzame naša skladba, če ti že ob pogledu na njih postane slabo!!!! (Internetna stran Ema 2002)

Ne recem, da SESTRE niso imele dobrega komada, saj ga je naredil sam mojster slovenske pop scene Robert Pesut (tudi Barbara Pesut). Ampak žalostno je, da nacionalna televizija omogoča samoreklamo transvestitov. Mislilim, da je to slabo, ker bomo spet izpadli brezkarakterni kot ze nickolikokrat. Smejali se nam bodo tudi iz vseh bivših Jugoslovanskih republik; spet bomo slisali:«Ovi Slovenci se uvijek nesto plase«, samo, da bodo sedaj se dodali: »Pa naravno, oni su PEDRI!«. (Internetna stran Ema 2002)

NE MOREM SI PREDSTAVLJAT KDO JE DOVOLIL DA LAHKO » PEDRI » SPLOH KANDIDERAJO V PRIREDITVI KOT JE EMA 2002. (Internetna stran Ema 2002)

SESTRE TUDI NISO BILE SLABE - TAKOJ NA DRUGEM MESTU - MOGOCE BI BILE LAHKO CELO PRVE CE BI ZNALE ZAPETI IN CE NE BI BILI TRANVESTITI. NIC NIMAM PROTI NJIM TODA ODLOČNO SEM PA PROTI,DA BODO PREDSTAVLJALI SLOVENIJO. SRAMOTA. (Internetna stran Ema 2002)

EEEE, kaj je to bil izbor za Evrovizijo ali Pedrovizijo ??????? (Internetna stran Ema 2002)

Edina, ki je bila kaj vredna je bila Karmen Stavec. Tiste tri SPAKE pa predstavljajo neizživete spolne fantazije homičev in podobne golazni. (Internetna stran Ema 2002)

Za vse ki se tako borite in trudite za ugled sester imam predlog udeležite se njihovih skupinskih orgij+psihoaktivnih zabav, da boste dojeli kako gnili in bolani so ti pedri!!!! (Internetna stran Ema 2002)

Ne, res, dost si upajo, najprej so pedri, pol se pojejo, pol pa se zmagajo. A na konc bojo pa hotl se volit al kaj? (Internetna stran Ema 2002)

E, pa to ni res !

Že tako vse povsod izpademo kot neki tepčki, sedaj bojo pa nas še zastopali ti izmečki (Internetna stran Ema 2002)

Ne govorite mi o zaplankanosti, o revanšizmu, o ne vem čemu. To enostavno presega vse meje ! (Dnevnik.si)

NOROIMANJKA ŠE SAMO DA ZMAGA PEDER NA DECEMBERSKIH VOLITVAH ZA PRESIDENTA. FUJ,FUJ (Vecer.com)

pozdravljeni! Malo sem brala te vase primombe in naj povem se svojo... moti me da nekateri zmerjajo zdaj pedre..ker to ni enako...to so tranzvestiti...to pa ni niti približno enako..jaz nimam proti homoseksualcem cisto nic ker ima vsak pravico zivet.. proti tem transom pa marsikaj,,,naj povem da vsakic ko jih zagledam se mi gabijo...resnicno..sploh ne morem vec gledta..niti si ne zaslužijo takega buma kot je nastal zdja mislim da bi jih mogli totalno ignorirat..kaj is te mislijo kmeti fuj..grozni so..mislim da bi morala zmagat karmen saj je imela veliko veliko veliko vec glasov kot pa ti ogabnezzi..res fuj... (Vecer.com)

Sam jih pa ne bi poslal tja ker mi enostavno niso vsec ne po izgledu, usmerjenosti, prav tako tudi ne po skladbi.... zanimivo prav tako mi ni vsec avtor te pesmi..... (Vecer.com)

Pa vsi ste ene sestre z jaci in pičkami.Kakšne sestre še bratje niso eni izvrški so kot je njihova muzika ravno prava za take ki navijajo zanjo čeprav vidim da je tu eden in isti pod drugim psevdonomom.Pojdite tja k nim in jim zližite riti takoj po sranju. (Vecer.com)

PREKLETI PEDRI,ALI SO V SLOVENIJI RES SAMI PEDRI ??? (Vecer.com)

PEDRI,ČEFURJI,POVRHU PA ŠE RDEČE OBLEČENII KAKO SIMBOLIČNO!!! (Vecer.com)

Za kozlat, oprostite izrazu!!!

Pedri, preoblečeni v ženske, s svojimi disproporcionalnimi medvedjimi šapami v belih rokavicah.... no, ja, pust je že mimo! In pa kurbetina Miša, ki s svojim plastičnim ksihtom vse bolj spominja na Michaela Jacksona.... Fuj in feji!!! Še najbolj od vsega pa je obsodbe vredno dejstvo, da se to dogaja na NACIONALKI, torej (tudi) za moj denar! (nsi.si)

SESTRE: čestitam vam za nesporno doseženo 1. mesto na EMI. Prav tako čestitam nepristranski strokovni »režiji« pod vodstvom Miše Molk in Mojmir Sepeseta. Vse zgoraj imenovane pozivam jutri ob 11,00 v moj predsedniški kabinet, kjer vam bom osebno čestital in tovariško objel za trajni spomin. Z menoj in mojimi sodelavci pa se bomo dogovorili za nadaljne korake, kako bi zajebali Slovenčke in ostalo Evropo. Zaradi večje prepoznavnosti in pozornosti na Evroviziji pa že sedaj predlagam:

1. da se SESTRE preimenujejo v KURČEVE PIZDE
2. vodja odprave: SILIKONSKA KURBA MIŠA in
- 3.dirigent odprave MOJMIR PIZDOLIZEC (nsi.si)

5.4. Propadlo telefonsko glasovanje

Zaradi problemov s telefonskim glasovanjem je bilo v javnosti več protestov (npr. protest glasbenikov) proti pravilom, ki da so bila že v osnovi tako zastavljena, da je izničen glas poslušalk in poslušalcev. S tovrstno kritiko se lahko strinjamo, a zanimivo je, da se leto pred tem, ko je bila slovenska predstavica za nastop na Evroviziji izbrana po natanko takih pravilih, nihče ni javno pritoževal nad njimi (ali – da smo bolj natančni – vsaj ne tako vehementno in množično). Protestov ni bilo, kljub temu da na koncu ni bila izbrana popevka, ki so ji gledalke in gledalci dali največ glasov (izbrana je bila Nuša Derenda, največ glasov gledalstva pa je tudi takrat dobila Karmen Stavec). Poleg tega so se vsi nastopajoči pred prireditvijo strinjali s temi pravili, saj je bilo že pred njo jasno, po kakšnih pravilih se bo »igra igrala«. Je pa seveda res, da lani telefonsko glasovanje ni propadlo. Ampak, ali bi bilo letos toliko protestov, če bi bilo telefonsko glasovanje regularno?

V anketi, ki je bila 28. februarja objavljena v *Delu*¹⁰, je od 58,5 odstotka tistih, ki niso bili zadovoljni z izborom zmagovalne pesmi

Tole vam povem je samo za bruhat! Kako lahko neki nedefinirani človeški izrodki reprezentativno zastopajo slovenski narod, ki jih sploh ni izbral. (Internetna stran Ema 2002)

Mislm ej, kako se lahko strokovna žirija odloč za take »pedre« nimam besed, čist bojo uničl ugled nas slovencev. Hočmo, ne samo da hočmo, zahtevamo, da gre karmen stavec naprej!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!! (Internetna stran Ema 2002)

Če bi sešteli vse glslove in malo primerjali, bi videli, da so bile te sestrice, že v naprej nastavljene za zmago. To da za njimi stoji srbijanc pa je že druga zgodba. Slučajno sem zvedel tudi kako je prišlo do pretepa, avtor drugouvrščene je pristopil k g.Pedru-Čefurju in mu rekel, izbor ni bil pošten, ta pa ga je brez odgovora udaril. Upam, da se bo ta g.Čefur zanšel tam, kjer se je že njegov prijatelj vrtnar-za rešetkami. (Vecer.com)

To je velik udarec za zabavno glasbo. »Naj zmaga najbolj debilni!« Mislem kako lahko peder brez posluha in ritma premaga dobre glasbenike? Mislem, da je to konec začetka EME. Pozor: Vsi mahaniki, dimnikarji, kuharji, pedri, lejbike, štromarji, direktorji drugo leto se prijavite na EMO...imate dobre možnosti za zmago! SRAMOTA za Slovenijo! (Vecer.com)

kratko malo sramota .....kuhinja,kup sramote.....miša molk (alias mikel jacksoun)pa kako vi to lahko vodite. nujno je treba to »pesem«(beri pedri) zamenjati z čem lepim slovenskim in normalnim! (Vecer.com)

Takole bom povedal, dragi sodržavljeni prelepe Slovenije, v kateri je pa zelo veliko gnilega in trohlega, med drugim tudi na naši nacionalni televiziji, kjer se grejo več kot očitno kuhinjsko izbiranje predstavnika, ki bo zastopal celo Slovenijo, ne samo pa nekaj skorumpiranih nadutežev iz naše bele (zbledele)ljubljan. Isto se je dogajalo davnega leta 1991, ko smo še v okviru Jugoslavije izbirali potnika na Evrosong. Prirejanje glasov v korist srbskih predstavnikov z bedno pesmijo, ki je potem pristala na dnu uvrščenih. V soboto je bilo podobno. (Vecer.com)

5.5. Od besed k dejanjem

Četrto kategorijo homofobičnih internetnih grafitov sestavljajo grožnje ali neposredni pozivi k linču in tukaj je najbolj jasno preko-račeno še tako liberalno razumevanje koncepta svobode govora. Grožnja s fizičnim nasiljem je namreč kaznivo dejanje, tako za avtorja kot za tiste, ki to omogočajo (300. člen KZ).

SESTRE-KOK STE MOGLI IZBRAT TE TOPLOVODARJE K MAJO TUK POSLUHA K MOJ PES(OPROSTI RUNO K TE ŽALM)

ČE BI BIL HITLER ŠE ŽIV BI TE PEDRE PA ŠE DRUGE ŽE ZDAVNEJ ZBRISAL Z OBLIČJA ZEMLJE-PROKLETI TOPLOVODARJI!!!!!!!

VI DELATE SRAMOTO MOŠKI POPULACIJI! KURCE BI VAM MOGLI POREZATI!!!! PA KOL V TAKNT V RIT! TO JE SRAMOTA!!!! SRAM ME JE DA SM SLOVENCIBULŠ DA BI GALUNIČA GOR POSLAL-RES DA JE PEDER AMPAK TO VSAJ SKRIVA NE PA SESTRE SM MISLU DA BOJO UNGA K JIM JE ČESTITAL(MOŠKEGA)KR ZALIZALE PO RTV.

MIŠA, MOJ PES JE REKU DA ČE BI BIL TOK GRD K TI, BI SI RIT OBRIL PA ZADENSKO HODU. ISTU VELA ZA SESTRE!

ANDRAŽ JE PA ZAKONIZNA VSAJ PET-ZA RAZLIKO OD FEGETOV K NAS BOJO PREDSTAVLJALI!!!! (Internetna stran Ema 2002)

Sestre je potrebno navezat kravam cez rit pa bika cez spustit. (Internetna stran Ema 2002)

Pa kaj ste normalni ljudje, a je Slovenija že res tok u pizdi, da se mormo postavlat s temi pedri in sprejemat drugačnost pa bit tolerantni do drugih! Jebem senzacijo s temi Pedri! Upam da jih kaj lepega doleti na ulicah še pred evrovizijo, da ne bomo deležni te sramote!!! (Internetna stran Ema 2002)

Kej kurac te pedre gledate. Z vilam jih neb obrnu. Matr jim pedrsko. Z pistolo za svine tolct jih frderbat (Internetna stran Ema 2002)

KARMEN najprej ne obupat! Sej je občinstvo čist na tvoji strani! Robertek imenovan (magnifico); njemu pa želim da ga enkrat nekdo razbije tak da ga noben dohtar ne bo skup spravo!!!! Kaj si pa misli da je?(en čist kup pedrske nesrečel). (Internetna stran Ema 2002)

pobite pedre !!!!!!!!!!!!!!! (Internetna stran Ema 2002)

Pubeci ne pustiti take sramote. Zdaj se ne da drugega nič, če so že pedri iz komisije stvar zajebali, da eni od sester tace polomimo, da ne bo mogla sranja nadaljevat... (Vecer.com)

Če se že imajo za »sestre« in se oblačijo v ženske, potem jim moramo, preden gredo v Estonijo, odrezati jajca, ker nam ženskam taki »prasci« že ne bodo delali sramote. (Vecer.com)

V takih primerih bi bilo dobro, da Hitler nikoli ne bi umrl. (vecer.com)

ENAKOPRAVNOST ZA VSE, razen muslimane, pravoslavce, črnce, transvezite, homosexualce in ostalo golazen. (Vecer.com)

MA BOLJŠ BI BLO, ČE BI ZMAGALA KARMEN STAVEC! KAJ SI BO MISLIL SVETIPRAVO

SRAMOTO SO NAM NARDILITRANSEVITITE,PEDRE IN LEZBIJKE JE TREBA POBIT!!!!TO
TI NO NOBENA KULTURA!!! (Vecer.com)

TUDI JAZ NIMAM NIC PROTI PEDROM!!!!!! VSAJ NIC UCINKOVITEGA:
ALI KDO MISLI, DA BI STRUP ZA PODGANE DELOVAL ??? (Vecer.com)

Ena sama beseda : PEDRI !!! Sramota za Slovenijo! Peder iz Izraela je vsaj
znal pet, tile trije pa niti POSLUHA NIMAJO. Predlagam vsem zavednim Slo-
vencem, da vzamemo puške in pištole in gremo na strelske vaje pedre stre-
lat. (Vecer.com)

Ne se sekirat, so pač pedri na naši sceni. Vse skupaj te prisili do tega, da
samo bruhneš in se skozlaš, tako kot je treba, gorsa na vse to! Kaj se te
mislijo tote prasice, da tako delajo! Trba jih je ubit, pa neki pustit, da jih
bodo vse videli, da se to nebo več dogajalo. (Vecer.com)

Še vedno nam ostaja upoanje ! Da jih nekdo 1 teden pred evrosongom moč-
no premlati ! (Vecer.com)

jebem mater prokletim travestitom, jajca jim je treba porezat...
(avtor se je podpisal kot Adolf H., op.a.) (Vecer.com)

FUJ, PRAŠIČI NEMARNI BUZERANTSKI, STRAN OD MENE IN MOJIH OTROK!!!
Škoda, da je Dolfe že mrtev; ta bi vas ozdravil s svinčeno metodo... (nsi.si)

Zmaga gor ali dol, če imajo Sestre res kaj jajc in »jajc«, potem bo treba dat
tiča na tnalno in sekat. Nič ne pomaga. Samo ne vem kako se bodo potem
porivali(e) med sabo. Saj so pedri oz. pedrovke po novem. (Mladina.si)

5.6. Normalne ženske in moški

Zahodno krščanstvo je že ves čas obsedeno s spolnostjo. Z uza-
konitvijo zgolj heteroseksualnega spolnega odnosa v misijonarskem
položaju je normiralo tudi vlogi moškega in ženske: prvi je aktiven,
druga je pasivna in receptivna. Po nastanku trgovske družbe in ka-
pitalizma konec 17. stoletja se je meja med moškim in žensko še os-
treje začrtala; moški je postal podjetnik, ženski pa je bila dodeljena
pasivna vloga statusnega simbola. Homoseksualnost je tako bolj kot
kdaj prej podirala družbenopolne sheme in patriarhalne kode ali,
krajše rečeno, normalnost. Ta normalnost, ki je v kontekstu našega
razmišljanja definirana s pravo moškostjo (tisto, kar *ni* moško, je žen-
sko), je pri vsaki sublimaciji »normalnih« vlog ogrožena. Tako razum-
ljena normalnost seveda temelji na biološko-evolucionarnih predpo-
stavkah o vlogi moškega in ženske. »Naša teorija normativnosti in

normalnosti,« pravi Chodorow (1998) »nas tako še naprej onemogoča, da bi v popolnosti dojeli homoseksualni objekt izbire kot ravno tako normalen ali nenormalen, kot je izbira heteroseksualnega objekta. Hkrati nam naša absolutna polarizacija spolne orientacije na eno homoseksualnost in eno heteroseksualnost onemogoča videti, da obstaja veliko variacij homoseksualnosti in heteroseksualnosti.«

V debati, kot jo analiziramo tukaj, vprašanje normalnosti, ogroženosti moškosti in tudi prave ženskosti tako ni moglo manjkati. Že v prejšnjih zapisih je jasno razviden pritisk, da mora biti spolna vloga ostro določena in zamejena. Vsakršna subverzija ostre delitve na dva spola in sploh subverzija družbenih vlog, kar transvestizem nedvomno je, je ostro in dosledno napadena. Ali, kot pravi eden od grafitov, ni važno, kakšen moški ali kakšna ženska, le da je zvest svoji (biološki, naravni) vlogi, ki se taka – naravna – seveda le zdi. Nerazumevanje prispevka družbenosti v oblikovanju delitve vlog, tisto, čemur lahko rečemo razdružbljanje družbenih vlog, je tu povsem jasna podlaga za diskriminacijo. Logika je taka: ker niso taki, kakršni bi morali biti po nekakšnih družbenih standardih (definicijah normalnosti?) ali družbenospolnih shemah, ki temeljijo na dualističnem in hierarhičnem biološkodeterminističnem modelu (Devor, 1987), ogrožajo našo lastno identiteto (moško in žensko), zato je diskriminacija povsem sprejemljiva. Tu so primeri.

Blagor Srbom ker jih zastopa Sloba v Hagu kakor nas Moske-Sestre v na Evrosongu. (Internetna stran Ema 2002)

Vsi, nastopajoci so dobri izvajalci in sigurno so vsi dali vse od sebe! Vendar Sestre kot predstavnice Slovenije - SRAMOTA IN OGABNO !!! Ženske smo ženske, moski pa naj bodo moski, saj takrat, ko gre za predstavitev (ze tako majhne) drzave!!! (Internetna stran Ema 2002)

tri sestre sploh ne morejo biti tri sestre, ker so moski in tako je se večja sramota da so deci na evrosongu v krilih. zahtevam nov korekten izbor!!!!!!!!!!!! SRAMOTA!!!!!!!!!!!!!!!!!!!! (Internetna stran Ema 2002)

Izbor Sester se mi pa zdi prava katastrofa in ponižujoče za predstavnice ženskega spola. (Internetna stran Ema 2002)

Jaz že nekaj časa ugotavljam, da pravi moški pri nas izumirajo. V glavnem srečujem in spoznavam same neke »poženščene moške tipe«, kjer se ti lahko samo želodec obrne že ob sami pomisli, da bi lahko imel kakšne intimne stike s takšnimi mečkonarji. Tako se sploh ne čudim več, da so potem izbrali te moške kreature, ki so se lahko našemile kar v masko, ki jim je ostala

od pusta. Našemljeni moški naj pačijo moško podobo, če že hočejo, ne pa žensko. Proti temu odločno protestiram. (Vecer.com)

Sram me je, da sem Slovenka, če me taka spakedranščina zastopa v Evropi - kaj res nimamo več dedcev ali normalnih punc, ki bi znali kaj zapeti! Da taki »ljudje« že prosto hodijo med našimi otroci je preveč, da pa jih še spu-stijo ..... (Vecer.com)

KAKO VAM JE SPLOH LAHKO LEPO, DA S SVOJIM TICEM MESATE DREK???????????? (Vecer.com)

Nikoli ni bilo, ni in tudi ne bo normalno, da bi se moški pretvarjali v ženske ali imeli spolne odnose med seboj. Če kdo smatra, da mora družba take bolnike sprejemati z odobravanjem, potem mi je žal, da sem član te druž-be. Za milo voljo, te ljudi je treba osamiti in jih zdraviti, ne pa jih nagrajeva-ti ali celo pošiljati na tekmovanja kot predstavnike neke države. Mene ti DEGENERIRANCI zagotovo NE SMEJO predstavljati. PREDLAGAM, DA PREDSTAVLJAJO SAMO KOMISIJI IN OSTALE DEGENERIRANCE. (Vecer.com)

nekateri pravite, da je cisto normalno, da si peder. ALI BOM LAHKO CEZ NEKAJ LET CISTO URADNO FUKAL SVOJO MLADOLETNO HCERKO????????????????-???????????????????????????????????? (Vecer.com)

kar se tice homosexualcev, in drugih spolnih iztirjencev, pa mislim, da naj delajo kar hočejo, le mojim otrokom naj ne govorijo, da sva midva z mojo zeno nenormalna, ker sva »hetero«, oni pa so popolnoma normalni. (Vecer.com)

FRAS, KRANJEC, PETERKA IN ZONTA pa niso pedri in to je dobro tako. kajti ce bi bili, potem bi jih pekla rit, pa se ne bi mogli skoncentrirati na skoke in mi ne bi imeli medalje. (Vecer.com)

Po mojem in po mišljenju mnogih ljudi, ki normalno živimo, takšne »SPAKE« ne sodijo med ljudi. Takšni kot pa te, ki si spremenijo življenje iz normalne-ga spola v srednji spol to ni normalno. Mogoče veš, da se lahko rodi ženska, ki ima vse lastnosti, kot ženska, samo da ima med nogam »KURAC«. Te žen-ske pa niso po pameti nič prizadete. Njih je po nesreči toko prizadela nara-va. Takšnih »SPAK« kot so naše SESTRE (TOPLI BRATJE) pa je narava prizadela direktno v njihove nerazvite možgane. Zato po mnenju mnogih naj RTV plača tem »SPAKAM« in MIŠI MOLK zdravljenje v strogo varovanem zdravilišču, ki zdravi takšne. (Vecer.com)

Homoseksulaci ste samomorilci, za to se odločite verjetno zardi nekega do-

godka iz otroštva. Zakaj pravim da ste samomorilci zato ker je vaša zveza abiološka, nenaravna ne-razvojna. Težnja vsakega živega bitja je da se razmnožuje, pa da ne bo pomote, duhovnike(κκκ) štejem isto med samomorilce. (Vecer.com)

To niso pravi ampak namišljeni tranvestiti (pustni tranvestiti) in se norce delajo iz normalnih ljudi. Ne mi rečt, da je nekdo, ki si da odrezat oziroma spremenit splovilo normalen in zato Evropski. Če bomo sodili našo Evropskost po številu pedrov, tranvestitov in lezbik, potem nismo vredni Evrope. Na žalost pa se izgleda le po teh stvareh lahko primerjamo z »razvitejšim« svetom. (nsi.si)

5.7. Nič nimam proti njim, samo pri miru naj me pustijo

Ne na mojem dvorišču (*not in my backyard*) ali sindrom NIMBY je v sociologiji in socialni psihologiji pogosto uporabljeni termin, ki označuje nasprotovanje in strah ljudi, da bi v njihovi bližini živeli ali se k njim naselili ljudje, ki imajo drugačne življenjske izkušnje kot oni. »Lastniki hiš in stanovanj,« piše Zaviršek (2001:118) »jih vidijo kot nevarne, moteče in kot ljudi, ki raznašajo okužbe (razširjajo bolezni) ali pa so nevarnost 'simbolnih' okužb, kot na primer razširjanja nemoralnosti ali odklonskega vedenja. ... NIMBY (je) v resnici kulturni in kapitalski boj za prostor.« Te definicije nam ni treba prevajati na simbolno raven, a če prostor kljub vsemu razumemo na simbolnem nivoju, ne zgolj fizičnem, potem lahko sindrom NIMBY v popolnosti opiše našo zadnjo kategorijo: to je na videz sicer strpna pozicija, češ nič nimam proti njim, samo, prosim, ne pred mojimi očmi. Končna konsekvence tovrstne mnenjske pozicije je ravno tako radikalna in diskriminatorna kot v prejšnjih primerih. Odlično jih opisuje znamenita Tuđmanova izjava v reviji *Start* maja 1990 pred prvimi demokratičnimi volitvami na Hrvaškem: »Homoseksualnost obstaja odkar obstaja človeštvo. Ne glede na to, ali jo prepoveš ali priznaš, še vedno obstaja. S humanističnega stališča jo je tako bolje priznati in jo narediti kar se da nevidno« (citirano po Vuletić, 2002). Homoseksualnost torej lahko obstaja le tako, da je nevidna.

Nimam nič proti drugačnosti, vendar naj se ti ljudje zabavajo v svojih klubih ter pustijo normalni Slovenski narod primiru (Vecer.com)

Homoseksualci in ostali devijantneži so definitivno marginalna skupina, pa če še toliko kričijo! Bom napisal podobno, kot že nekaj udeležencev pred menoj: mene čisto nič ne briga, kam ga oni vtikajo, dokler pustijo mene in mojo družino pri miru. «Pri miru pustiti» pa razumem to, da mi ne vsiljujejo svoje-

ga stila, da mi ne dopovedujejo, kako sem zaostal, ker ne prakticiram njihove spolne prakse, da ne izvajajo tez o moji zavrtosti, če se mi pogled na moškega, oblečenega v ženska oblačila upira in homo-sex gravža; prav tako nikakor ne bom dovolil, da bo kdorkoli mojim otrokom v šoli ali kje drugje razlagal, kako da je takšno obnašanje nekaj povsem normalnega. In nikakor se ne morem strinjati s tem, da skupinica razvratnih in negravžnih buzijev, kakršni so Sestre, predstavlja mojo državo, pa čeprav samo ne nekakšni osladni estradni prireditvi... In, prosim lepo, v končni fazi vse to skupaj pomeni, da s stalnim kikirikanjem o domnevnih krivicah ki da se jim godijo, ti devijantje zase terjajo več pravic, kakor pa jih ima ostali svet.... iz svoje drugačnosti hočejo delati senzacijo, biti v centru pozornosti in nenazadnje zaradi tega več imeti, predvsem pa do tega priti na lažji način. (Vecer.com)

Bolj ko se pedri pojavljajo po televiziji ali dnevnikih časopisih bolj bom pljuval po njih, manj se bodo eksponirali manj bodo popljuvani. Naj imajo svoje klube in tematske revije, ne pa, da se nam vsiljujejo po nacionalni TV in dnevnem časopisu. (nsi.si)

6. INTERNETNI FORUMI

Internet lahko po zakonu o medijih štejemo med medije, če je vsebina, ki se po tej obliki prenosa informacij pošilja potencialnemu bralstvu, uredniško oblikovana. V tem primeru tudi zanje velja 8. člen zakona, po katerem je »prepovedano ... z razširjanjem programskih vsebin spodbujati k narodni, rasni, verski, spolni ali drugi neenakopravnosti, k nasilju in vojni, ter izzivati narodno, rasno, versko, spolno ali drugo sovraštvo in nestrpnost«. Toda, ali so internetni forumi, oblikovani kot odzivi na objavljene članke v revijah in časopisih, uredniško oblikovana vsebina?

Forum na internetnih straneh časopisov so pravzaprav moderna verzija pisem bralcev v tradicionalnih (tiskanih) medijih. Sporočila so prilagojena mediju: kratka, neposredna, objavljena praviloma z izmišljenimi imeni in prav zato lahko tudi odkrito žaljiva, seksistična, rasistična, ksenofobna, homofobna in podobna. Če jemljemo uredniško politiko v najbolj razširjenem smislu, potem je del uredniške politike odločitev časopisa, da na svojih internetnih straneh vzpostavlja forum. *Delo*, na primer, tega nima, *Mladina* in *Večer* pa sta omogočila odzivanje na zapisane članke. *Večer* se je »odrešil« uredniške odgovornosti tako, da je na teh straneh zapisal, da ne odgovarja za objavljene prispevke na forumu, *Mladina* pa je naredila korak naprej in »uredniško vlogo« natančneje definirala: »Možnost komentiranja je namenjena spodbujanju javne debate in odzivom na članke. Uredništvo si pridržuje pravico neobjave komentarjev v primeru, da so

žaljivi, spodbujajo kakršnokoli nestrpnost ali navajajo na kriminalna dejanja. Za mnenja in komentarje uredništvo ne odgovarja.«

Mladina si s tem prisvaja pravico, da odstrani neprimerna (ne-strpna, žaljiva) sporočila. Čeprav se je s tem približala klasičnim tiskanim medijem in pismom bralcev, je razlika še vedno velika: medtem ko so pisma bralcev selekcionirana (nanje, torej, deluje uredniška politika), so sporočila na internetu, ravno nasprotno, najprej spuščena v medmrežje, čeprav, na primer, kršijo opozorila *Mladine*, in šele ko jih tisti, ki upravlja te forume, opazi, jih lahko odstrani. Igra je torej lahko neskončna – nekdo vztrajno pošilja nestrpna sporočila, ki na forumu vztrajajo ravno toliko, da jih lahko kdo prebere, šele nato so odstranjena ... Dokler ta pošiljatelj seveda ni blokiran. Za doslednost spoštovanja opozorila *Mladine* bi moral biti potek ravno nasproten: sporočila bi bila lahko spuščena v medmrežje šele potem, ko bi šla skozi »uredniško sito«. To seveda pomeni veliko dela in v končni fazi razmislek, kakšen je sploh smisel tovrstnih javnih forumov: ali so odzivi na članek predvsem zanimivi zgolj za avtorja članka ali pa so forumi praviloma namenjeni spodbujanju debate, primerjanju različnih mnenj, medtem ko je sam članek le izhodišče za tovrstne debate. Kakor koli že, forumi so del medija, in ker jih v najširšem smislu lahko razumemo kot del uredniške politike (odločitev ali vzpostaviti forume ali ne in v nadaljnji fazi odločanje o brisanju neprimernih sporočil), velja zanje zakon o medijih. Dopusčanje nenadzorovanega objavljanja sporočil, ki vzpodbujajo sovraštvo ali nagovarjajo k nasilju (seveda je definicija teh dveh kategorij zelo raztegljiva in meje niso ostro zarisane) tako lahko interpretiramo kot kaznivo dejanje, najprej avtorja, nato pa še tistega, ki je to omogočil.

New York Times, ki omogoča podobne forume in diskusijske debate, dopušča dostop do njih le registriranim uporabnikom (s tem že zmanjšujejo »ugodje« internetne anonimnosti). V določilih, ki so pogoj za registracijo, imajo v tretji točki zapisana natančna pravila, kako je dopuščeno komunicirati na forumih: »Uporabljajte spoštljiv jezik. ... Kot registrirani uporabnik ne smete uporabljati jezika, ki bi zlorabljal ali diskriminiral na temelju rase, vere, nacionalnosti, spola, spolne orientacije, starosti, religije, invalidnosti in podobno. Uporaba vsakršne oblike sovražnega govora je razlog za takojšno in dokončno prepoved dostopa do vseh naših servisov. ... Razpravljajte, a ne napadajte. ... NYTD spodbuja aktivne razprave in pozdravlja razgrete debate na naših forumih, a osebni napadi so neposredna kršitev te pogodbe.«

Odgovornost uredniške politike je torej tudi varovanje lastnih forumov pred sovražnimi sporočili, kar se pri slovenskih medijih ni zgodilo (*Mladina* je pri tem še najbolj dosledna). To vseka-

kor drži vsaj za tista sporočila, ki smo jih predstavili v kategoriji »Od besed k dejanjem«.

Še večji problem pa nastaja pri ponudnikih (brezplačnega) internetnega prostora. Tudi ti sicer v pogodbah praviloma prepovedujejo uporabo sovražnega govora in z njim povezane vsebine, a nadzor je tu veliko bolj problematičen in sovražna vsebina veliko bolj zmuzljiva. Če je, na primer, ponudnik brezplačnega internetnega prostora ameriško podjetje, potem to praviloma že zaradi jezikovnih barier ne more (ali je to zanj težje) kontrolirati in preverjati, kaj na njegovih straneh objavljajo, na primer, slovenski uporabniki. Zgovoren primer je prej omenjena in analizirana internetna stran, objavljena na strežniku ameriškega ponudnika www.geocities.com. Sovražnih sporočil na internetu namreč ne nadzoruje in jih pravno ne prepoveduje noben mednarodni regulacijski inštrument. Taka sporočila omejuje le državna zakonodaja (če sploh obstaja). Prav zato, meni Shane Borrowman (po Rajagopal, 2002:5), internet omogoča bujno rast sovraštva. »To je najbolj svobodni medij, ki si ga lahko zamislimo in tisti, ki [na primer] zanikajo holokavst, lahko svoja dela objavljajo, kakor široko razpršeno hočejo ali kolikor so pač zmožni njihovi trdi diski in programska oprema. Medtem ko njihova sporočila na televiziji, če tja sploh pridejo, sporočajo reporter, producent ali voditelj oddaje, so njihova sporočila na internetu oblikovana prav tako, kakor si zamislijo sami.« Vzporednico lahko potegnemo tudi z drugimi podobnimi organiziranimi in neorganiziranimi skupinami ali posamezniki. Problematika ima seveda širše razsežnosti in je »boleča točka« interneta ne toliko na področju forumov kot posebnih strani z, na primer, rasistično (ali drugačno sovražno) vsebino. Leta 1995 je bila na internetu, po podatkih Sveta Evrope,¹¹ le ena stran z rasistično vsebino, leta 2001 pa jih je bilo že 4000. Mednarodna regulativa interneta je tako nujno potrebna, saj se vsebina s strani ponudnikov, kjer je tovrstni sovražni govor prepovedan, seli na strani ponudnikov, kjer je, na primer, zagotovljena vsakršna svoboda govora, hkrati pa so te strani še vedno dostopne tudi uporabnikom iz držav, kjer je sovražni govor prepovedan. In tako smo spet pri problemu svobode govora, sovražnega govora in različne pravne obravnave teh fenomenov v zakonodaji različnih držav.

11 Glej Committee on Legal Affairs and Human Rights, Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Report on the Draft Convention on Cyber-crime. Tu citirano po Nathwani (2002).

7. NAMESTO SKLEPA – KAKO NASLEDNJE LETO IZBRATI PREDSTAVNIKA SLOVENIJE NA POPEVKI ZA EUROVIZIJO?

Svoje mnenje je napisal brane – 17.2.2002 15:57:46

Torej, za naslednji izbor predlagam predkvalifikacijski postopek z natančnim pregledom rodovnika do, recimo, poselitve Slovanov. Da bomo lahko sigurni, da nastopajo 100 % slovenski, brez »dekadentnih« primesi, »mešanja krvi«, »južnakov«, joj, celo »pedrov«. Torej, najprej je treba preverit »moralno-politično« primernost (zveni znano?)kandidatov. Nato predlagam, da se z zakonom prepove nastopanje ciganom, ker ti pa nas, »popek Evrope«, res ne morejo predstavljati Potreben je tudi ustavni amandma, da pripadniki italijanske manjšine na EM-i tud nimajo kaj za »žvrgolet« Nadalje, absolutna prepoved vsem debelim, pa plešastim, pa grdīm, pa majhnim, pa blond babam, pa »joškarcam«, pa »joškam, ki niso narejene v slo«... ... Torej, le tako lahko zagotovimo, da bo na evrovizijo potoval resnično popoln primerek slovenske rase, z vsemi potrebnimi atributi (z naravno razvlečenimi joški do kolen, ne pa s uvoženim silikonom kot k.s.) Torej, ko nam bo uspelo izbrati tak primerek, je naravnost nujno, da ga še lepo požegnamo in ga posadimo na letalo Adrie Airways, po možnosti na Airbus (tistega z enim motorjem, please). Kot backvocal pa pod nujno Rodeta in Ruglja! P.S.

morala zgodbe: v slovenski »štali« je nujen prepīh, ki bo odnesel ta zatohli vonj primitivizma, retardiranosti, frustriranosti, mačizma, »blut und boden« mentalitete, nestrpnosti ali z eno besedo: idiotizma Sestram pa bravo, ker imajo res jajca! Vecina tukaj prisotnih »mačotov« nikoli ne bo zbrala toliko poguma. ... Pa da se razumemo; Karmen je res baba za vikat: neverjetni joški (pa naj bodo silikonski ali naravni) in stas. Baba je v obeh nastopih žarela in njen komad mi je bil najboljši (mnenje povprečnega Slovenca). Pričakoval sem zmago. Hja, pa še neki o Miši; ni kej, za sebe je naredila tisto, za kar zgoraj podpisani Slovenčki (z menoj na čelu) ne bomo imeli nikoli jajc. Zato pa bomo lahko zganjali »fovšerijo« in bili v svojih zafrustriranih, zaostalih glavah veliki junaki. Lep pozdrav (Vecer.com)

8. POST SCRIPTUM

Tik pred oddajo tega teksta, ko sem bil prepričan, da je zadeva *Sestre* zares končana, mi je v roke prišla nova številka revije za dijake in maturante *Maturant&ka* (oktober 2002). Izhaja pod okriljem založniške hiše Delo, d.d. in Gyros, d.o.o. v nakladi okrog 60.000 izvodov¹² in jo brezplačno delijo po srednjih šolah v Sloveniji. Na zadnji

LITERATURA

- (2002): »Karmen je boljša, Sestre nepirmerne«, *Nedelo*, 13.3.2002.
- Crnkovič, Marko (2002): »Homofobija kot samouresničujoča se diagnoza«, *Finance*, 14. 3. 2002.
- Devor, Holly (1987): »Gender Blending Females (Woman and Sometimes Men)«, *American Behavioural Scientist*, 31, 1, str. 12–40.
- Herek Gregory M. (1997): *Definitions: Homophobia, Heterosexism, and Sexual Prejudice*, <http://psychology.ucdavis.edu/rainbow/html/prej_defn.html>.
- Kallen, Evelyn (1998). *Hate on the Net: A Question of Rights / A Question of Power*. <<http://www.icaap.org/iui-code?100.3.2.1>>.
- Nathwani, Niraj (2002): »Atlantic divide on fight agains racist websites«, *Equal Voices*, št. 10. november 2002, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.
- Nichols, Jack (1997): »George Weinberg, Ph. D.«, *Badpuppy Gay Today*, 3. februar 1997, <<http://gaytoday.badpuppy.com/garchive/interview/020397in.htm>>.

12 Podatek povzet po *Dnevni Mladini*, 11. 11. 2002.

strani je objavljena pesem dijaka Gorjanca z Gimnazije Bežigrad:

Sestre: Samo bolezen

Rit okrogla kot balon,
pobrita in napudrana
in driska iz riti teče ti.
Na svetu pedrov mnogo ni,
a njih število se množi,
vsakemu le iz riti teče kri.

Lahko ti podarim samo bolezen,
Hepatitis, sifilis in aids.
Zdaj danko mi razpri in globoko mi prodri,
vem, da ga v riti čutiš tudi ti.
(Saj ga v riti čutiš tudi ti.)

Kar želiš si, to je greh,
To je kuga, to ni smeh.

Nategnem te, da te boli,
Čeprav zatiskaš rito si.
Potem rešilca še pokličem ti.
Dolgo časa si bil zdrav,
zdaj te peder je ugnal
in na koncu mi boš še v krsti dal.

Lahko ti podarim ...

Urednik revije je Gorazd Suhadolnik. Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, ki revijo sofinancira, je po prejemu protestnega pisma medijskega centra na Mirovnem inštitutu in protesta gejevskih in lezbičnih organizacij v Sloveniji od uredništva zahtevalo opravičilo v naslednji številki, sicer bo umaknilo financiranje.

Rajagopal, Indhu in Nis Bojin (2002): Digital Representation: Racism on the World Wide Web, *First Monday*, zvezek 7, št. 10, <http://firstmonday.org/issues/issue7_10/rajagopal/index.html>.

Snoj, Marko (1997): *Slovenski etimološki slovar*, Mladinska knjiga, Ljubljana.

The Public Forum: Homophobia: Analysis of a »permissible« prejudice, <<http://www.cyberpsych.org/homophobia/>>.

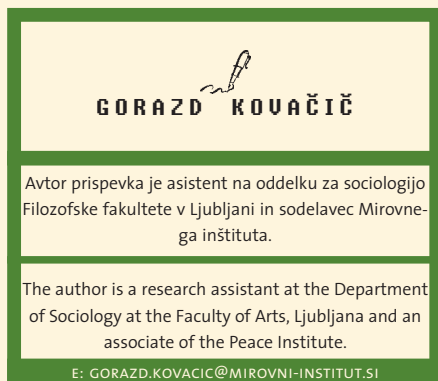
Velikonja, Nataša (1999): »Narod, nacionalna država in homoseksualnost«, *Časopis za kritiko znanosti*, letnik xxvii, št. 195–196, str. 137–151.

Vuletič, Dean (2002): »Homosexuality, Masculinity and Nationalism in 1990s Croatia«, seminar, predstavljen na konferenci *Balkan Masculinities*, School of Slavonic and East European Studies, University College London, 7.–8. junij 2002.

Zakon o medijih, <<http://www.gov.si/mk/slo/kdojeko/mediji/za-kon.htm>>.

Zaviršek, Darja (2001): »Ljubljana potrebuje heterogenost«. V: Kos et al. (2001): *Pogledi na Ljubljano: ideje o razvoju*, Urbanistični inštitut Republike Slovenije, str. 118–119.

ZAGOVORNIKI NATA IN EKSTREMNA GOVORICA SKUPNOSTI, IZKLJUČEVANJA IN PROTILIBERALIZMA

UVOD

Med enoinpolletnim intenzivnim spremljanjem javne debate o vstopu Slovenije v Organizacijo severnoatlantske pogodbe (Nato) sem zbral precej gradiva o ekstremnih nastopih, izjavah ali zapisih najvidnejših zagovornikov vstopa v Nato.¹ Pri tem sem tudi opazil, da je med javnimi osebnostmi, zlasti vladnimi politiki, ki podpirajo vstop, relativno malo strastnih in zavzetih zagovornikov. To bi bilo mogoče pojasniti tako, da mnogi niso povsem prepričani o prednostih članstva ali da so celo precej skeptični do same zveze Nato in položaja Slovenije v njej. Vendar je njihova skepsa stvar zasebnega

1 Nekaj analiz ekstremne govornice na primeru zagovornikov vstopa v Nato sem objavil v *Medijski preži*: Kovačič, Gorazd, »Razcvet natoskepticizma v vodilnih medijih«, *Medijska preža*, št. 12, poletje/jesen 2001. Kovačič, Gorazd, »Za Nato z vsemi sredstvi«, *Medijska preža*, št. 13, zima 2002. Kovačič, Gorazd, »Pronatovski napadi na demokratični pluralizem«, *Medijska preža*, št. 14, julij 2002.

EXTREMISM, EXCLUSION AND ANTI- LIBERALISM OF NATO SUPPORTERS

In this essay Gorazd Kovačič analyzes extremist public appearances, statements and writing by some of

the most prominent supporters of Slovenia's accession to NATO in the period from August 2001 to September 2002. This group includes a relatively small number of top state officials (among them the Foreign Minister, the Defense Minister, and the president of the National Assembly). The working hypothesis of this essay was that their stance reflected neo-conservative ideological principles.

The author developed the typology of strategies they used to discredit or exclude from the public debate NATO skeptics and opponents of Slovenia's accession to NATO. Below are certain personal characteristics, presumably controversial, that were used to discredit NATO opponents. They were reproached for being allegedly

- formally incompetent to participate in the public debate, because they do not occupy leading positions in the state administration or are not experts in the pertinent area of the "statecraft";
- too young or personally immature;
- politically unrealistic and irresponsible, putting forward utopian proposals such as the renouncing of military force in anticipation of imminent world peace;
- under the influence of hidden communist structures which try to hamper efforts to link Slovenia with the West, and with a market economy and democracy
- under the influence of Serbian politics.

In addition, the leading state officials exerted other forms of pressure on the opponents of Slovenia's accession to NATO and on public institutions, particularly the media that adhered to plurality when commenting and reporting on this subject. The Foreign Minister required from the media on several occasions that they

življenja in zasebnih pogovorov, javno pa je nočejo izraziti zaradi oportunitizma ali zavezanosti strankarski disciplini in koalicijski pogodbi. Tukaj me oportunitizem v t. i. »realni politiki« ne zanima, lahko se zadovoljimo s splošno ugotovitvijo, da je razumljiv. Zanima pa me, kaj bi lahko bil motiv tistih strastnih zagovornikov vstopa v Nato, ki tako vpliva na racionalno argumentirano razpravo, da se prevesi v ekstremizem.² Razprava o Natu ni bila zaznamovana z ekstremnimi stališči, dokler argumenti zagovornikov vstopa niso naleteli na glasne protiargumente. Ko so ti postali redni v najvplivnejših medijih, pa se zdi, kot da racionalno primerjanje stališč za in proti za nekatere zagovornike ni imelo več dovolj moči. Potreben je bil še nezmerni presežek, ki pa se po analizi gradiva sodeč ne napaja iz razumnega preprič(ev)anja, pač pa iz polja ideologije.

Izhodišče tega prispevka je hipoteza, da je motiv za to, da nekateri od najvidnejših zagovornikov vstopa v Nato v okoliščinah javnega pritiska prenehajo nastopati zmerno, ideološka pogojenost njihovih stališč. Vprašanje je, kaj bi lahko bila ideološka podlaga strastne podpore vstopu Slovenije v zvezo Nato pri najbolj izpostavljenih slovenskih politikih in mnenjskih voditeljih. Izrazito poudarjanje omejenega koncepta varnosti (varnost kot preventivna sila), zraven pa še sledovi protisocialističnega in protibalkanskega resentimenta so me napotili do delovne hipoteze, da je temeljno ideološko potezo strastnih zagovornikov vstopa v Nato mogoče opredeliti kot neokonservativizem. Ali, povedano drugače, zagovarjanje vstopa v zvezo Nato ni utemeljeno le v analitični presoji razmerja med prednostmi in slabostmi ali v pragmatizmu »realne politike«, pač pa vsaj deloma izvira tudi iz neokonservativnih ideoloških temeljev. Navduševanje nad vojaškim zavezništvom bi lahko izviralo iz prevladujočega političnoideološkega trenda na zahodu.

Metodološka zagata seveda je, kako izmeriti stališča in kako jih interpretirati pa tudi kako določiti vzorec, če bi hoteli preveriti, denimo, vrednostne preference tistih zagovornikov vstopa v Nato, ki med debato včasih zdrsnejo v ekstremizem. Gradivo, ki je na voljo za analizo ideoloških elementov, so pravzaprav predvsem posamezni primeri ekstremnih presežkov v javnih debatah, nastopih, izjavah, zapisih, polemikah. Toda ravno ti presežki so ključni, saj manifestirajo ideološko podlago, hkrati pa nastopajo kot selekcijsko merilo

2 Želim poudariti, da tisti, ki uporabljajo ekstremistične argumentativne prijeme, med številnimi zagovorniki vstopa predstavljajo le manjšino. Na drugi strani ne moremo spregledati tega, da so se ravno v tem članku najpogosteje obravnavani posamezniki s svojo vneto umestili na čelo zagovorniške strani. Z razgrnitvijo spornih posameznih primerov pa nikakor ne želim diskreditirati vseh zagovornikov in zaustavljati dialoga. Spoštujem vsako stališče, dokler je dialogsko odprto.

med zmerno in ekstremno razpravo. Ko se npr. eden najvišjih slovenskih politikov zavzame za enotnost naroda in vseh državnih organov pri stvari, ki je javno mnenje izrazito razcepila, kaže zastaviti analizo ravno pri nenavadni ideji o homogenosti naroda in politične skupnosti itd. Racionalne argumente, ki jih sicer predstavlja izjavljalec, lahko pri tem potisnemo v ozadje, saj imamo v danem primeru opraviti z ideološko izjavo *par excellence*, poleg tega pa tudi za samega izjavjavca razumni argumenti očitno niso zadostni. Prvi metodološki postopek je tako razvrstitev gradiva (ekstremnih nastopov) po diskurzivnih učinkih z analizo vred. Potem pride na vrsto interpretacija.

1. POLJE EKSTREMNEGA: ONEMOGOČANJE NASPROTNIKOU

Spoštovanje drugače mislečega je eno temeljnih liberalnih načel javnega življenja in konstituiranja politične skupnosti. Brez svobode manjšin, tudi manjšin prepričan ali mnenj, je demokracija le forma. Oblastni režimi, ki onemogočajo javno izražanje mnenj, veljajo za nedemokratske. Podobno velja za tiste prakse, ko poskušajo predstavniki oblasti nasprotnike diskvalificirati in odvzeti legitimnost njihovim nastopom na podlagi pripisanih osebnih okoliščin. Med javno debato o vključevanju Slovenije v Nato smo v zadnjem letu in pol zasledili kar precej primerov, ko so najvidnejši zagovorniki nasprotno mislečim odrekli legitimnost za sodelovanje v razpravi o Natu. Utemeljitve so bile najrazličnejše, v glavnem pa so zadevale pripisane osebne okoliščine. Preglejmo nekatere najizrazitejše verbalne incidente, razvrščene po utemeljitvah omejevanja svobode govora.

1.a argument formalne nekompetentnosti

Začetna točka ekstremističnih nastopov slovenskih natovskih zagovornikov je članek zunanjega ministra Dimitrija Rupla z naslovom »Skrajni čas za prihodnost Slovenije«, objavljen v Sobotni prilogi *Dela* 11. 8. 2001.³ Rupel je debato o Natu reinterpretiral kot diskusijo o prihodnosti zveze Nato in v njenem okviru prihodnosti Slovenije in jo omejil zgolj na podpornike vstopa v Nato. Med konstruktivne in legitime udeležence razprave uvrstil zgolj tiste, ki se strinjajo s takšnim ali drugačnim vključevanjem Slovenije v Nato in EU, drugih pa po njegovem mnenju ne gre upoštevati oz. jemati resno. Označil jih je z zanj pejorativnimi označevalci »'antiglobalisti', protestniki in člani starih in novih, bolj ali manj levičarskih organizacij«

follow the official government's policy, while the Foreign Ministry compiled a dossier of NATO skeptics. Its publication added to the self-censorship of journalists and essayists. Certain state officials even tried to discredit the institution of the referendum which is a constitutional category.

These blows under the belt were attempts to stigmatize entire social groups, which were seen as unwanted because they allegedly ruined national consensus. Within such an advanced form of hate-speech the division between "we" and "they" became all-embracing. The author analyzes the racist cultural construction of the Balkans seen as to be a different form of civilization. The argument used to support the necessity of defense against the Balkans seen as a hostile or foreign civilization had been used in the past during the shaping of national consensus while Slovenia still strived for sovereignty. Frequent metaphors and syntagms that were used to describe the process of separation or secession from Yugoslavia relied on territorial and identity-based arguments. They implied the thesis that Slovenia was culturally occupied and included calls for the erecting of barricades and for national homogenization. A similar structure of cultural exclusion in the form of neo-conservatism represents one dominant feature of debates about Euroatlantic integration. When arguing for NATO, certain Slovenian politicians use the thesis about the clash of civilizations in combination with rhetoric promoting the presumed "war on terror". The more the accession to NATO is interpreted as an existential national question, the less room is left for open and democratic public debate on this subject.

The top state officials demanded on several occasions concerted action from all state and public institutions in connection with this issue, while

3 Objava tega članka je mejnik mojega intenzivnejšega zanimanja za debato o Natu in zbiranja gradiva.

proclaiming disparities in viewpoints to be undesirable. For example, the government demanded a concerted approach from all deputies to the National Assembly, a requirement which was in contravention of the Constitution. They often presupposed that national consensus already existed, even though the public opinion survey in 2002 clearly showed that public opinion was polarized. They talked about the will, urge and intuition of the nation as a whole. The viewpoints of ordinary citizens have been frequently disdained. Public opinion as an instrumental concept is understood as the ultimate effective range of a citizen's political activity. Competence to make judgments about political decisions has been conceded only to professional politicians and experts, which is a stance far from that of participative democracy.

The author has divided extremist ideologems into three groups:

- > the understanding of the political space as Toennies' community;
- > the exclusion of those who are different from the public space;
- > the opposition to liberal-democratic political principles.

The author concludes that the working hypothesis could not be proved entirely, and that the extremist discourses analyzed here included some even more radical elements whose range is unpredictable.

in »člani ali simpatizerji nepomembnih strank«. Kot lahko sklepamo iz nadaljevanja in še nekaterih drugih zapisov, tu ne gre denimo le za nestrpnost do levčarskih političnih prepričanj, pač pa tudi za elitistično delitev političnih akterjev na upoštevanja vredne (nosilci pomembnih funkcij) in kvalitativno »nepomembne« (margina in ostala gmota) ali vsaj kvantitativno »majhne skupine«⁴.

Argument formalne nekompetentnosti za sodelovanje v javni debati je Dimitrij Rupel pozneje med vrsticami ponovil še vsaj dvakrat: »Vse kaže, da se ponekod (predvsem v časniških člankih) ti nasprotni in dvomljivi glasovi pretirano poudarjajo in da dejansko ne izražajo večinskega razpoloženja. Negativni glasovi ne prihajajo niti iz strokovnih ustanov niti iz oblastnih struktur niti iz glavnih koalicijskih ali opozicijskih političnih strank.«⁵ Če državljani ni nosilec vodilnih državnih funkcij ali pa strokovnjak za posamezno državnoznanstveno področje, se po Ruplovem prepričanju očitno nima kaj ukvarjati s sooblikovanjem državne politike: »Če je kdo pričakoval, da bo s samim vstopom v prostore parlamenta in z nastopom v okviru 'javne predstavitve mnenj' mogoče neposredno, v konfrontaciji z državnim vrhom, revidirati veljavno zunanjo oz. obrambno politiko, se je seveda zmotil. Zaenkrat je za poslansko mesto potrebno kandidirati in dobiti ustrezno število glasov.« (»Pritožba na napačni naslov«, spletna stran MZZ, 18. 3. 2002)

Še bolj neposredna je Ruplova izjava, da kdor kritizira državotvorne institucije, kakršni sta vojska ali zunanjepolitična doktrina, »se je diskvalificiral kot sogovornik o državnih zadevah«. Na primer ocena, da je Slovenska vojska zanič, je ne glede na njeno denimo konstruktivno intenco za dr. Rupla »nedostojna, nepratriotična in nekompetentna«. Kdor misli tako, je nasprotnik slovenske države, npr. »pacifist, antiglobalist« ali pa jugonostalgik.⁶

1.b argument nezrelosti

Državni zbor je 22. in 23. maja 2002 na 16. redni seji obravnaval predlog Stranke mladih Slovenije za razpis posvetovalnega referenduma o vključevanju RS v zvezo Nato. Eden glavnih argumentov, s katerim so zavračali pobudo SMS, je bil, da so domnevno še premladi, nezreli in premalo izkušeni, da bi lahko sooblikovali politiko Slovenije do Nata. Referendumsko pobudo so označili za provokacijo. Predsednik odbora za zunanjo politiko Jelko Kacin je v svojem poročilu državnemu zboru obsežno napadel SMS, ker da (v govoru je

4 Bebler, Anton, »Naj obrambo prepustimo Italiji?«, *Delo*, SP, 16. 2. 2002.

5 Rupel, Dimitrij, »Pojasnilo Ministrstva za zunanje zadeve v zvezi s slovenskim včlanjevanjem v Nato«, <<http://www.sigov.si/mzz/>>, 4. 2. 2002.

6 Rupel, Dimitrij, »Skrajni čas za prihodnost Slovenije«, *Delo*, SP, 11. 8. 2001.

navajal lastno stališče, že izrečeno na seji OZP) »nima stališča do vstopanja v zvezo Nato in se tudi noče opredeliti«. Menil je, da je skupina poslancev predlagala razpis posvetovalnega referenduma z namenom, da ji bodo državljani svetovali, kakšno stališče naj Stranka mladih Slovenije zavzame do tega problema, pri čemer bi radi svojo odgovornost za navedeno odločitev prenesli na vse državljane. Dodal je, da je omenjena tematika za Stranko mladih prezahtevna in da takšnega sprenevedanja v slovenskem političnem prostoru doslej nismo bili vajeni. Tovrstno početje je označil za nekorektno, povsem neodgovorno in za slovenski politični prostor nesprejemljivo.⁷ Tudi večina članov OZP je »tovrstna početja Stranke mladih ocenila kot neresna in neodgovorna«. Kacin je pozneje dodal, da ga člani SMS »niso prepričali, da mislijo resno, še vedno se hecajo in nimajo stališča«, tega pa ne zmorejo oblikovati, »ker so morda nekoliko mlajši od nas«. Argumentiranju z nezrelostjo se je pridružil poslanec dr. Jožef Bernik: »Mladi so, energični so, vendar me moti to, da če sami ne morejo ugotoviti, kaj je Nato in kje stojijo, in hočejo to izvedeti od ljudi, je malo paradokсно.«⁸

1.c argument nerealnosti

Če nasprotnikov zaradi njihove starosti ni mogoče diskreditirati in izključiti iz javnosti z argumentom mladosti, jim poskušajo podtakniti utopične namene ali obzorja. Najvidnejši zagovorniki slovenskega vstopa v Nato so natoskeptikom večkrat namerno pripisali nikdar izrečena stališča, ki naj jih postavijo v čudno luč. Prikazali so jih kot karikature politike ali pravo nasprotje t. i. realne politike. Kot taki da so vsaj smešni, lahko pa bi bili škodljivi, če bi njihove domnevne iluzije postale vladajoča politika. Pripisane iluzije natoskeptikov naj bi zagovarjale v glavnem odpravo vojske v pričakovanju skorajšnjega prihoda svetovnega miru. Skrita agenda je preoblikovanje dileme »članstvo v vojaškem zavezništvu Nato da ali ne« v dilemo »članstvo v Natu ali popolna razorožitev in odprava obrambe«. Poglejmo nekaj najbolj izrazitih primerov.

Enako manipulacijo si je privoščil tudi univerzitetni profesor obramboslovja dr. Anton Bebler. V članku »Naj obrambo prepustimo Italiji?«⁹ je nasprotnikom vstopa v Nato očital, da »praviloma ne predlagajo alternativne varnostne drže Slovenije« in da »se marsik-

7 Za Kacina tovrsten prijem ni bil povsem nov, saj je z argumentom mladosti, zaletavosti in politične nezrelosti skušal odpraviti tudi avtorja tega članka na okrogli mizi Nato: referendum?, ki jo je 16. 4. 2002 organiziralo društvo študentov politologije Polituss na Fakulteti za družbene vede.

8 Citati so iz transkripta seje 16. redne DZ, <<http://www.dz-rs.si>>.

9 Delo, SP, 16. 2. 2002.

do izmed njih zavzema za popolno razorožitev Slovenije. Z njihove strani bi bilo korektno, če bi terjali od naših parlamentarcev oziroma bi zbirali podpise za razpis referendumu o odpravi Slovenske vojske.« V nadaljevanju si je privoščil celo ciničen predlog, da bi lahko Slovenija v tem primeru skrb za svojo obrambo prepustila Italiji. Bebler je smešnje skeptikov in nasprotnikov vstopa v Nato podkrepil še s takšnimi sintagmami: »skrivanje za parolami nasprotovanja«, »lepe pacifistične sanje«, »neoboroženo samozadovoljstvo« in »posnemanje avstrijskega poceni šlepanja«. V polemичnem pismu bralca je tovrstnim klasifikacijam dodal še med drugim tale spisec: »radikalni pacifisti, nasprotniki potrošništva, protiglobalisti, anarhisti, neomarksistični dogmatiki, protizahodnjaki, protikapitalisti, protiperialisti, zaplotniki, obrambni varčeneži ali zastonjkarji, opozicionisti kar tako oziroma iz principa«. ¹⁰

Prijem diskvalifikacij na podlagi pripisanih osebnih okoliščin je uporabil tudi zunanji minister Rupel: »Nekateri zavezništvu Nato seveda ne nasprotujejo zaradi strahu pred povečanjem današnje ravni stroškov, ampak, ker bi radi stroške za vojsko zmanjšali ali ukinili.« In še druga verzija podtikanja lažne dileme, tokrat »Nato ali osama«: ¹¹ »Mnoga nasprotovanja zavezništvu Nato izhajajo iz prepričanja, da je tvegana sleherna mednarodna solidarnost in da je nesmiselno kakršnokoli angažiranje zunaj domačega sveta. Takšna miselnost Sloveniji ne bi prinesla časti; in če bi prevladala, Slovenija dejansko ne more postati članica Nato. Pri tem pa se 'sloves' njene sebičnosti in samozadostnosti ne bi zaustavil. Žal takšne države nihče ne bi branil, še bolj žalostno bi bilo pa to, da takšna država nikogar ne bi več zanimala, kar pomeni, da bi se Slovenija sama izključila iz mednarodnih odnosov.« ¹²

Sorodnih primerov je še več. Zlasti dr. Rupel večkrat vidi vzroke za dvome o slovenski prihodnosti v Natu v slabih osebnostnih potezah skeptikov. Tako se je na zasedanju Severnoatlantskega sveta in Slovenije 9. 4. 2002 opravičeval zaradi nejasne javne podpore vstopu v Nato: »Zunanji minister je, kot je povedal po srečanju, tudi poskušal razložiti, zakaj je javna podpora članstvu v zvezi Nato trenutno tako nizka. Razloga v ozadju sta večinoma nerazumevanje in nevednost, svoje pa prispevajo tudi mediji in nevladne organizacije.« ¹³ Osemnajstega marca 2002 pa je v enem od številnih polemičnih

10 Bebler, Anton, Pismo bralca, *Mladina*, 18. 3. 2002.

11 »Osama« v tem primeru ni lastno ime, čeprav gredo nekateri Ruplovi zapisi tudi v to smer.

12 Rupel, Dimitrij, »Pojasnilo Ministrstva za zunanje zadeve v zvezi s slovenskim včlanjevanjem v Nato«, <<http://www.sigov.si/mzz/>>, 4. 2. 2002.

13 STA, 9. 4. 2002.

spisov na spletni strani MZZ navedel še tale razlog za nasprotovanje vstopu v Nato: »Očitno lahko marsikatero politiko razložimo iz drobnih zamer in užaljenosti; pri čemer nekateri računajo na pozabljivost, drugi pa na skrajno vljudnost in dostojnost svojih nasprotnikov.«¹⁴

1.d argument preteklosti

Poleg posebnih osebnostnih lastnosti, kakršne so mladostna zaletavost, ozkoglednost ali zamerljivost, pridejo prav tudi razlage, ki temeljijo na pripisanih kolektivnih lastnostih natoskeptikov. Politiki desne orientacije večkrat uporabljajo argument t. i. »komunistične kontinuitete«: iz obdobja socializma da so se ohranile partijske elite, ki jim ne ustreza odpiranje Slovenije proti Zahodu, demokraciji in tržnemu gospodarstvu. Njihov *modus vivendi* da so paradržavni monopoli, nadzor strank »kontinuitete« nad civilno družbo, mediji, šolstvom itd. in zunanjepolitična orientacija proti »Balkanu«, kar koli naj bi to že bilo (balkanska kultura, balkanske navade, osebne balkanske zveze ...). Če verniki teze o »komunistični kontinuiteti« na ta bipolarni vzorec delitve političnega prostora cepijo dilemo vstopa v Nato, sklepajo, da je domnevni tabor »kontinuitete« ali »tranzicijske levice« natoskeptičen, saj gre Nato menda enačiti z demokracijo, tržnim gospodarstvom in Zahodom.

Najsijajnejšo tovrstno izpeljavo je zapisal že spet zunanji minister Rupel, in sicer v članku »Skrajni čas za prihodnost Slovenije«, objavljenem v Sobotni prilogi *Dela* 11. 8. 2001. Povod za članek je bil razcvet natoskeptičnih novinarskih in uredniških komentarjev v osrednjem časopisju, zlasti Sobotni prilogi *Dela*. Po Ruplovem prepričanju stojijo v ozadju »visoke, vplivne in celo vladajoče skupine«, ki imajo »veliko politične kilometrine«, »desetletja političnih izkušenj« in katerim ustreza »nedotakljivost ali vsaj primerna revizija preteklosti teh desetletij«. Gre seveda za t. i. »komunistično kontinuiteto«, ki po Ruplovih navedbah pred domačo javnostjo slika izmišljene kritike iz tujine, da bi diskreditirala »veljavno politiko«. »Gre za maloštevilne, vendar dobro organizirane in dobro opremljene elite«, ki poskušajo ostati prikrite, čeprav lahko slutimo centralno strukturo z voditelji, »ki jih včasih najdemo na najvišjih državnih položajih«. Interesna struktura te kontinuitetne nomenklature je za dr. Rupla identična kot za katerega koli mnenjskega voditelja slovenske skrajne desnice. Nomenklatura menda moti navezovanje Slovenije na Zahod, saj – kot pravi dr. Rupel – »Nato pomeni dokončno razorožitev komunistov«. Kontinuiteta zato simpatizira z nekakšnim neojugoslovanstvom in si prizade-

14 Rupel, Dimitrij, »Prtožba na napačni naslov«, <<http://www.sigov.si/mzz/>>, 18. 3. 2002.

va nazaj na Balkan, kot se temu reče. Dr. Rupel sodi, da je ta tajna zarotniška nomenklatura morda usmerjena tudi »protistrankarsko«, se pravi protidemokratsko. Nasprotovanje Natu, ki se zdi časovno najbolj dostopna integracija, je po Ruplovem mnenju le taktična poteza komunistične nomenklature, bistvo njihovega prizadevanja pa opisuje takole: »V resnici gre za sistematično nasprotovanje slovenski usmeritvi v tržno gospodarstvo in demokracijo.«

1.e argument etnične pripadnosti

Napačna etnična pripadnost kot vzrok za nasprotovanje vstopu v Nato je druga priročna kolektivna okoliščina. To je seveda drug, bolj neposredno rasističen poudarek v istem miselnem nizu komunizem - SFR Jugoslavija - Balkan. Zlasti so na udaru Srbi, srbofilci, tisti, ki sodelujejo ali imajo kako drugače opraviti s Srbi ali Srbijo.

Takole pravi predsednik civilnega združenja Atlantski svet Slovenije dr. Anton Bebler: »Če želi *Mladina* biti soliden časopis, ki resno in objektivno obravnava za našo državo in družbo pomembne zadeve, potem menim, da ni bilo primerno zaupati temo Nato ravno Igorju Mekini. Že večkrat, med drugim v času vojaške operacije Nato zoper ZRJ l. 1999, se je izkazal za nezmožnega, tudi zaradi tesnih družinskih vezi s Srbijo, objektivno pisati in razpravljati o vsem, kar je povezano ali samo diši po Nato.«¹⁵

1.f pritiski na nasprotnike

Poleg verbalnih diskreditacij nasprotnikov glede na pripisane posamezne ali kolektivne osebne okoliščine uporabljajo strastni zagovorniki vstopa v Nato občasno tudi neposredni pritisk na natoskeptike, pa tudi na ustanove, ki bi jim lahko dajale zatočišče. Opozoriti moramo na konkretne pritiske na avtonomne javne medije, da bi jih ustrahovali in dosegli cenzuro ali samocenzuro.

Zunanji minister Rupel je že 11. 8. 2001 očital javnim medijem, da niso zgolj »sredstvo obveščanja oz. posredovanja informacij«, pač pa »postajajo samostojne politične osnove«.¹⁶ Kritika je letela na nekatere komentarje, ki so izražali dvome o smotrnosti vstopa v Nato. Ruplova podmena tedaj je bila, da naj javni mediji predvsem objavljajo gole informacije, manj pa komentirajo – zlasti, kadar gre za kočljive teme nacionalnega pomena. Tezo je pozneje dopolnil z zanikanjem koncepta javnega medija: mediji nacionalnega pomena bi morali biti po vsebinskih preferencah državni. Podpirati bi morali vladne politične projekte ali pa jim vsaj ne bi smeli oporekati. Avtoritarni

15 Bebler, Anton, pismo bralca, *Mladina*, 17. 12. 2001.

16 Rupel, Dimitrij, »Skrajni čas za prihodnost Slovenije«, *Delo*, SP, 11. 8. 2001.

medijski program je po pričanju direktorice Mirovnega inštituta dr. Vlaste Jalušič v tonu groženj predstavil kar v prostorih javnega zavoda RTV Slovenija. Šestnajstega aprila 2002 je po soočenju v oddaji »Aktualno« *TV Slovenija* namenil »ostre besede (...) odgovornemu uredniku informativnega programa *TV Slovenija* mag. Urošu Lipuščeku o tem, da urednik premalo poskrbi, da bi pomembni državni projekti bili ustrezno predstavljeni«. ¹⁷

Incident je sporen na dveh ravneh: prvič gre za nesprejemljivi pogled člana vlade RS na demokracijo in medijsko politiko. Drugič pa tovrstno oštevanje urednikov povzroča dejanski strah v novinarskih vrstah, ki se kaže v istosmerjanju in samocenzuri. Tovrstni učinek lahko sprožijo tudi informacije o izdelovanju dosjejev o medijsko najbolj izpostavljenih oporečnihih vladni politiki. Takšne informacije je junija in julija 2002 v seriji člankov razkril magazin *Mladina*. ¹⁸ Sodeč po pogovorih z nekaterimi poznavalci medijskega prostora menim, da je v tistem času vladala povečana napetost med novinarji. Morda bi s strahom za kariero in posledičnim samoutišanjem lahko razložili nenadno zmanjšanje intenzivnosti javne debate o Nato v istem obdobju. Debata je bila relativno živahna in tudi polemična od začetka leta do maja, poleti pa je vladal manjši medijski molk. Prvo večje soočenje zagovornikov in nasprotnikov vključitve v Nato v medijih nacionalnega pomena je bilo šele 26. 9. na valovih *Radia Slovenija*. ¹⁹

Samo upamo lahko, da je bil drugi znani primer identifikacije skupin nasprotnikov Nata napisan na pamet, ne pa na podlagi kakšne obveščevalne študije. Dr. Anton Bebler je zapisal: »Kategorije možnih intelektualnih nasprotnikov se pogosto medsebojno prekrivajo – radikalni pacifisti in okoljevarstveniki (zeleni), kulturniški amerikanofobi, nasprotniki potrošništva, protiglobalisti, anarhisti, neomarksistični dogmatiki, protizahodnjaki, protikapitalisti, protiimperialisti, člani Nove stranke in Komunistične partije Slovenije, ksenofobi, šovinisti, nacionalisti, zaplotniki, obrambni varčneži ali zastojkarji, avstrofili, rusofili, srbski nacionalisti, srbofili in opozicionisti kar tako, oziroma iz principa. Njihovo skupno število je skromno, nekateri izmed njih pa so zelo glasni.« ²⁰

17 Protestno odprto pismo Mirovnega inštituta zoper enostransko predstavitev tematike vključevanja Slovenije v zvezo Nato v oddaji »Aktualno«, 18. 4. 2002.

18 Mekina, Igor, »Napadi na Nato«, *Mladina*, 24. 6. 2002. Mekina, Igor, »Iskanje natofobov«, *Mladina*, 1. 7. 2002. Mekina, Igor, »Nevarna pisma bralcev«, *Mladina*, 8. 7. 2002. Mekina, Igor, »Lažnivi minister«, *Mladina*, 15. 7. 2002.

19 Vidik sprožanja samocenzure je bil med komentarji na razkritje dosjejev MZZ o natoskeptikih relativno malo obravnavan. Po avtorjevem mnenju bi mu morali medijski strokovnjaki v prihodnje nameniti posebno raziskovalno pozornost.

20 Bebler, Anton, pismo bralca, *Mladina*, 18. 3. 2002.

1.g izigravanje zakonodajnih procedur

Oblika pritiska je tudi arbitrarna uporaba zakonskih procedur, da bi ovirali namene nasprotnikov. Osrednja proceduralna možnost, na katero referira natoskeptična civilna družba, je referendum o tem vprašanju. Predstavniki vladajoče politike so že večkrat nakazali, da jim referendum ne ustreza pretirano in da bi se mu pri šibki podpori članstvu tudi izognili, če bi bilo to kakor koli mogoče. Izgovori so različni, mnogi med njimi pa omalovažujejo referendum kot tak, čeprav je ustavna kategorija.

Obrambni minister dr. Anton Grizold je 28. 7. 2001 cinično izjavil, da »ne bi razmišljal o referendumu v slovenskih razmerah, v tako nizki stopnji politične in siceršnje kulture«²¹. Zunanji minister dr. Dimitrij Rupel je 5. 3. 2002 diskvalificiral institut referenduma: »Dejansko je referendumsko odločanje o tej zadevi neke vrste nezaupnica parlamentarni, predstaviški demokraciji.«²² Predsednik vlade dr. Drnovšek pa je 19. 3. 2002 na poslansko vprašanje v DZ odgovoril, da se vlada za zdaj še ni odločila, da bi predlagala referendum, in da je »vlada zgolj eden izmed možnih predlagateljev referenduma«. S tem je namignil, da bo vladna koalicija poskušala zaobiti razpis referenduma, četudi z njim soglašala velika večina državljanek in državljanov.

Vladna koalicija je proceduralno arbitrnost pri problemu Nata že manifestirala spomladi 2002 z blokado predloga Stranke mladih Slovenije za razpis posvetovalnega referenduma o vključevanju RS v zvezo Nato. Predlog je bil vložen 22. 3. 2002 v času izrazite razcepljenosti javnega mnenja. Vladna stran je izbrala taktiko zadrževanja in predlog je prišel na dnevni red DZ šele 22. 5. 2002, vmes pa ga je dvakrat prestavil. Dnevni red DZ je sicer zaseden, vendar vladna koalicija pogosto prejme manj pomembne zakone po hitri proceduri. Predlog SMS je bil seveda z zanesljivo poslansko večino povežen, za nameček pa so nekateri razpravljavci še oblatili predlagatelje in jih obtožili neresnosti. Zavržen pa je bil tudi z argumentom, da je najbolj primerna referendumska oblika naknadni referendum. Vladajoča politika je pač presodila, da so možnosti za pozitiven izid večje pri naknadnem referendumu po praškem vrhu, ko bi lahko izkoristili evforijo zaradi zunanjepolitičnega uspeha, zato se je (celo v nasprotju s stališči predstavnikov Nata) opredelila za to obliko.

Dr. Anton Bebler pa je uporabil celo argumentacijski *salto mortale*, da bi z njim spodbil smiselnost referenduma o vstopu v Nato: »... v demokratičnih državah referendum ni vedno najboljši način za sprejemanje državnih odločitev. V nekaterih zadevah pa je referendum

21 Grizold, Anton, intervju, *Delo*, SP, 28. 7. 2001.

22 Rupel, Dimitrij, oddaja »Aktualno«, *TV Slovenija*, 5. 3. 2002.

naravnost neprimeren. Recimo na sosednjem avstrijskem Koroškem, kjer namerava deželni glavar Jörg Haider izpeljati referendum o postavitvi dvojezičnih napisov. «To je seveda nerazumevanje pravne razlike med pravicami in med politično arbitrarnimi odločitvami kot predmetom referendumskega vprašanja. Poleg tega pa je nedemokratskost diktature večine kot razlog za nerazpis referenduma pomešal z nespornim mnenjem večine kot podlago za razpis referenduma.²³

2. POLJE EKSTREMNEGA: KONSTRUIRANJE SOUVAŽNIKOV NACIONALNEGA SOGLASJA

Če so doslej navedene razlage motivov za nasprotovanje vstopu Slovenije v Nato temeljile na diskreditiranju posameznih mnenjskih voditeljev ali nosilcev posameznih pobud, je bolj sistematična stopnja predsodkov ustvarjanje tipskih skupin domnevnih nasprotnikov političnega ali nacionalnega konsenza. Ne gre le za arbitrarno pripisovanje spornih osebnih okoliščin konkretnim posameznikom ali ustanovam, pač pa za nasproten proces: cele skupine so definirane s predsodki. S tem se sovražni govor dopolni v razvito obliko, ko »mi« in »oni« dobita vseobsegajoče razsežnosti. Rasizem je le ena, morda najbolj reprezentativna, od njegovih oblik.

V javnosti najbolj znan primer neposredno rasističnega argumenta je zapisal prof. dr. Anton Bebler: »Če želi *Mladina* biti soliden časopis, ki resno in objektivno obravnava za našo državo in družbo pomembne zadeve, potem menim, da ni bilo primerno zaupati temo Nato ravno Igorju Mekini. Že večkrat, med drugim v času vojaške operacije Nato zoper ZRJ l. 1999, se je izkazal za nezmožnega, tudi zaradi tesnih družinskih vezi s Srbijo, objektivno pisati in razpravljati o vsem, kar je povezano ali samo diši po Nato.«²⁴ Mekina tu ni napaden kot posameznik, pač pa gre za predpostavko, ki cilja na kolektivnost. Pripadniki ali simpatizerji t. i. srbstva naj bi bili neka »po svoji naravi« naravnani proti Natu, ta pa da je temeljni nacionalni interes »slovenstva«.

Navedeni primer je sicer ekstremistična »špica«, vendar ima obsežno kontekstualno ozadje. Navezuje se na večinsko protisrbsko razpoloženje v Sloveniji med osamosvajanjem in še potem. Tedanja gonja proti srbstvu ni bila le stvar političnih teženj po razdružitvi skupne države, pač pa je imela predvsem močne kulturne razsežnosti. Eden glavnih argumentov za odhod Slovenije »z Balkana« je bila

23 Bebler, Anton, »Naj obrambo prepustimo Italiji?«, *Delo*, SP, 16. 2. 2002. Tezo je Bebler ponovil na predvolilnem intervjuju na *TV Slovenija* za predsedniške volitve 2002.

24 Bebler, Anton, Pismo bralca, *Mladina*, 17. 12. 2001.

ideja bistvene kulturne ali civilizacijske razlike med Slovenijo in Balkanom, ki ga je najbolj intenzivno predstavljalo »srbstvo«. Kampanja ni poudarjala le centralizma in razvojnih dilem kot osrednjih realnopolitičnih problemov SFRJ Jugoslavije, pač pa je vpeljevala tudi kulturno rasistični rez. »Balkan« je nastopal kot totalna civilizacijska kategorija in na drugi strani njegovo nasprotje »Zahod« ali pogosteje »Evropa«. Zato so bile najpogostejše sintagmatske metafore, ki so opisovale proces razdružitve ali odcepitve iz SFRJ, prostorske ali identitetne. Govorile so bodisi o odhodu, begu, poti, prehodu iz nekega območja v drugo območje, bodisi o pripadnosti ali koreninah. Implikacija prostorskih metafor je zahteva po zapiranju, postavljanju meja, zapor in barikad, torej po obrambi. Implikacija identitetnih metafor pa je teza o iztrganosti iz naravnega položaja ali bistva neke skupnosti, torej o kulturni okupaciji. Funkcija teh kulturalnorasističnih elementov osamosvojitvene kampanje ni bila le zagotovitev soglasja (nasprotovanje Srbom oz. jugoslovanski ideji), pač pa tudi homogenizacija »naše« skupnosti oz. konstituiranje državljanske družbe kot tönniesovske skupnosti.²⁵

Kulturni rasizem, naperjen proti Srbom specifično, širše pa proti vsemu z Vzhoda, je bil torej ideološka tvarina, ki je pomembno vplivala na nastajanje nacionalnega soglasja pri osamosvajanju. Z vključevanjem osamosvojene Republike Slovenije v evroatlantske politične integracije pa so osamosvojitvene domače elite²⁶ naletele na soroden ideološki repertoar, ki zaseda pomembne položaje v zahodnoevropskih in evro-ameriških integracijskih institucijah. Politika zapiranja in obrambe pred tujci v kulturnem smislu je vpisana v širitvene strategije EU in Nata in v stroge režime nadzora meja, poleg tega pa je del močnega trenda neokonservativnih političnih programov, ki so prav zadnja leta v vzponu. Ko so torej slovenske osamosvojitvene elite dosanjale svoje kulturalnorasistične sanje o pobegu z Balkana in vstopu v Evropo, so tam našle analogne ideološke razmere: trend je obramba evropske ali tudi ameriške civilizacije (George Bush ml. bi rekel »svobodnega sveta«) pred drugimi kulturami. Trend se kaže v raznih institucionalnih oblikah: schengenski ali mehiki mejni režim, zaostrovanje odnosa do priseljencev, najbolj eksplicitno v retoriki skrajne desnice, pa tudi v obliki t. i. boja proti terorizmu (seveda specifično islamskemu integralističnemu terorizmu,

25 Prim. Tönnies, Ferdinand, *Skupnost in družba*.

26 Tukaj bi rad poudaril, da se mi zdijo tiste sociološke paradigme, ki poudarjajo razliko med odločujočimi elitami in odločanim ljudstvom, preozke. Na tem mestu je ključen fenomen oblikovanja družbenega soglasja, pri katerem ne gre zanemariti vloge mnenjskih elit, vendar pri vistosmerjanju aktivno ali pasivno sodelujejo vsi ljudje. Najintenzivnejše pobude pravzprav običajno prihajajo od spodaj. Prim. Arendt, Hannah, *The Origins of Totalitarianism*.

ne pa tudi denimo proti terorizmu severnoameriških krščanskih fundamentalistov). Zveza Nato je v neokonservativni kulturnorasistični optiki razumljena kot eno od sredstev huntingtonovskega »spopada civilizacij«²⁷ ali, bolje rečeno, brambovstva pred morebitnimi napadi ogrožajočih nasprotnih civilizacijskih blokov.

Takšen huntingtonovski pogled na mednarodne odnose je moč zaslediti tudi na Slovenskem. Kot nikakor ne osamljen primer naj navedem zunanjega ministra Rupla: »Veliko vprašanje je, če bi se Slovenija z odklanjanjem vstopa v Nato obvarovala pred delovanjem teroristov. Dejstvo je, da je Slovenija že sedaj del zahodne civilizacije, njen vstop v EU pa bo to samo potrdil. Boj islamskih fundamentalistov ni samo boj proti ZDA, ampak sploh proti vrednotam zahodne civilizacije. Ker zagovarja takšne vrednote, islamski fundamentalisti vidijo Slovenijo kot svojega nasprotnika.«²⁸ Pripadnost civilizaciji je tu predstavljena kot dejstvo, na istem predavanju pa je zunanji minister zagovarjal tudi Huntingtonovo tezo, da se med civilizacijami porajajo napetosti zaradi njihovih intenzivnejših stikov v procesih globalizacije. Iz tega izpeljuje sklep, da slovenskemu narodu kot pripadniku zahodne civilizacije ne preostane drugega kot delovati pri skupnih obrambnih naporih te civilizacije. Steber te obrambe pa da je seveda zveza Nato.

Konstrukt zveze med »spopadom civilizacij« in nujnostjo vstopa v Nato je bil posebno aktualen po 11. septembru. Minister Rupel je takoj po terorističnem napadu za *TV Slovenija* izjavil, da se s tem vzpostavlja ločnica »med civiliziranim in barbarskim ali malopridnim svetom«. Poanta takšnih trditev ni le interpretacija dogodka s »spopadom civilizacij«, pač pa tudi utrjevanje ideološke povezave med t. i. »zahodno civilizacijo« in »slovenstvom«. Torej: »slovenstvo« pripada »zahodni civilizaciji«. Ker je ogrožena, moramo sodelovati pri obrambi. Vstop v Nato se tako kaže kot eksistencialni problem naroda. S sprejetjem takšne interpretacije je kakršna koli razumna razprava in tudi kakršno koli demokratično tehtanje in odločanje za vstop ali proti vstopu v zavezništvo zamrznjeno. Če sprejmemo nacionalnoeksistencialni okvir ustvarjanja političnega konsenza, se prostor za demokracijo in odprto družbo zoži. Kulturnorasistična interpretacija političnih dilem ne učinkuje samo zaostrovalno navzven, pač pa pelje tudi v nazorsko čiščenje v lastnih vrstah. Vodi v iskanje oz. konstruiranje sovražnih ali tujerodnih elementov (pri razizmu je to ena in ista kategorija) med nami.

27 Huntington, Samuel P., *The Clash of Civilisations*.

28 Rupel, Dimitrij, predavanje »Kultura, multikulturalnost, globalizacija in terorizem«, Fakulteta za družbene vede, 19. 12. 2001, objavljeno na: <<http://www.si.gov.si/mzz/>>

V tej perspektivi ima radikalno konservativna strategija ustvarjanja nacionalnega soglasja nevarne, predvsem pa neznane razsežnosti. Iskanje »notranjega sovražnika« se ne konča le pri tistih s »tehnimi družinskimi vezmi s Srbijo«. Zajame lahko tudi številne druge skupine, tako glede na rod, kulturo ali nazor. Enega od morebitnih spektrov skupin nasprotnikov, obravnavanih na sovražni način, je zelo neposredno prikazal dr. Anton Bebler v pismu bralcev, ki smo ga že navedli.²⁹ Vsekakor po Beblerjevem mnenju preglasni in bi jih bilo treba utišati v korist nemotenega nacionalnega soglasja.

3. POLJE EKSTREMNEGA: IMAGINARIJ ENOTNOSTI IN UZURPACIJA JAVNEGA PROSTORA

Ekstremni nastopi v prid vstopa Slovenije v zvezo Nato so pogosto podkrepļeni z zamisljo, da je neenotnost stališč glede Nata nekaj slabega ali škodljivega. Nekateri zagovorniki se zavzemajo za soglasje »naravne volje«, ki pa ga empirično ni. Včasih celo odločno zahtevajo enotno in usklajeno delovanje vseh uradnih političnih subjektov in celo javnih ustanov.³⁰

Konceptualni okvir, v katerem se porajajo tovrstne zamisli ali zahteve po celoti in nedeljenosti javnega prostora, je skupnost. Zlasti zunanji minister Rupel nenehno govori, da »Slovenija želi v Nato«, da se je »Slovenija odločila za Nato« ipd. Večkrat je namesto o državi govor kar o slovenskem narodu, pa ne le iz ust kulturnikov, pač pa tudi najvišjih predstavnikov države. Zunanji minister Rupel se je v zvezi s pomenom vstopa v Nato skliceval na »naravni nagon vsakega zdravega naroda«³¹. Podobno tudi predsednik ZLSD Borut Pahor: »Tehtanje za in proti tokrat ne bo dovolj. Upoštevat je treba tudi zgodovinsko intuicijo naroda, kot smo jo imeli že leta 1990.«³²

Običajno se koncept skupnosti manifestira v zamisli o takšni ali drugačni enotnosti. Veleposlanik Slovenije v ZDA Davorin Kračun je 1. 5. 2002 v pododboru za evropske zadeve odbora za mednarodne odnose predstavnškega doma ameriškega kongresa v nasprotju z dejstvi izjavil, da za članstvo v Natu v Sloveniji obstaja široko politično soglasje med vsemi parlamentarnimi strankami, tako v koalicijski vladi kot v opoziciji in tudi pri večini državljanov. V diplomatskih odnosih med državami je tovrsten žargon smiseln, saj država vsaj teoretično nastopa kot mnenjsko in interesno nedvoumen subjekt. V praksi to

29 Bebler, Anton, pismo bralca, *Mladina*, 18. 3. 2002.

30 Protestno odprto pismo Mirovnega inštituta zoper enostransko predstavitev tematike vključevanja Slovenije v zvezo Nato v oddaji »Aktualno«, 18. 4. 2002.

31 Rupel, Dimitrij, »Skrajni čas za prihodnost Slovenije«, *Delo*, SP, 11. 8. 2001.

32 Programska konferenca ZLSD, Otočec, 13. 4. 2002.

velja le toliko, kolikor ima vlada moči oz. domače podpore za svoje projekte. Pri notranjepolitičnih dilemah ali bojih pa ima diskurz celosti manipulativen učinek, saj je Slovenija kot javni prostor ali politično telo izrazito razdeljena glede vstopa v Nato.³³

Petindvajsetega marca 2002 je predsednik ZLSD Borut Pahor na javni tribuni ZLSD na temo Slovenija in evroatlantske povezave v Novi Gorici izrazil upanje, »da si bodo tudi ostale politične stranke v Sloveniji prizadevale za to, da se bodo kazalci javnega mnenja glede omenjene tematike spet dvignili na višjo raven. (...)« Na koncu pa je še enkrat poudaril, da morajo v stranki narediti vse potrebno, da bodo šli njeni člani novembra na referendum in glasovali »za« Nato.³⁴ Na ustanovnem sestanku Slovenskega odbora za Nato je dr. Dimitrij Rupel »poudaril, da Slovenija potrebuje več sodelovanja in večje soglasje pri vprašanih nacionalnega interesa; ko gre za strateške zadeve, po njegovem mnenju ne bi smelo prihajati do strankarskih delitev«³⁵. V oddaji »Aktualno« *TV Slovenija* je dr. Rupel 17. 4. 2002 dejal, da »vlada referendumu ne bo nasprotovala, ampak bo skušala doseči poenotenje med ljudmi ter tako na referendumu doseči podoben uspeh, kot ga je imel plebiscit o neodvisnosti Slovenije«.³⁶ V oddaji »Aktualno« na *TV Slovenija* je tudi obrambni minister dr. Grizold 5. 3. 2002 zagovarjal tezo o enotnosti: »Seveda pa morajo vsi državni organi dati ne samo svoja stališča, ampak tudi državne programe vključevanja v Nato.« Enotno in nič drugače naj bi za Nato nastopale vse parlamentarne stranke. Dr. Rupel se je 18. 3. 2002 zavzel za enotni nastop vseh političnih strank podobno kot pri osamosvojitvi. Po njegovem prepričanju je bilo bistvo javne diskusije v DZ 16. 1. 2002, ki so jo mediji zaradi oviranja nasprotnikov označili za farso, v »demonstraciji enodušnosti slovenskih državljanov«³⁷.

Zahteva po enotnem opredeljevanju je naslednji korak predpostavke o enotni »naravni volji« države ali naroda. Zavzemanje za soglasje vseh veljavnih političnih akterjev je stalnica kampanje za vstop v Nato. Vizija ekstremnih zagovornikov je enotnost ljudstva, sredstvo za to pa je enotnost vseh državnih organov, vseh političnih funkcionarjev in celo vseh proračunskih porabnikov, med temi tudi javne televizije. Vsakršna avtonomija vodilnih političnih funkcionarjev gle-

33 Podatki raziskave SJM od marca 2002 dalje kažejo, da je delež zagovornikov vstopa v Nato nižji od 50 odstotkov, delež nasprotnikov pa niha okrog 35 do 40 odstotkov. V posameznih mesecih delež nasprotnikov celo presega delež zagovornikov.

34 STA, 25. 3. 2002. Poudariti je treba dejstvo, da je med vsemi parlamentarnimi strankami ravno ZLSD tista, katere članstvo je najbolj razdvojeno glede vstopa v Nato.

35 STA, 24. 1. 2002.

36 STA, 17. 4. 2002.

37 Rupel, Dimitrij, »Pritožba na napačni naslov«, <<http://www.sigov.si/mzz/>>, 18. 3. 2002.

de vprašanja Nata je na tihem, včasih pa tudi naglas razumljena kot nedopustna, kritika takšnih stališč pa vsaj kot sumljiva.

Enajstega aprila 2002 je odbor za zunanjo politiko DZ sprejel sklep o prednostnem pomenu članstva Slovenije v Natu in dodal, da »so državni organi dolžni sodelovati pri seznanjanju javnosti o pomenu vključevanja v zavezništvo. (...) V razpravi se se vsi nastopajoči z izjemo Aurelia Jurija (ZLSD), ki se je tudi vzdržal glasovanja o prvem danes sprejetem sklepu, odločno zavzeli za vstop v zavezništvo in menili, da morajo državni organi usklajeno in prepričljivo, pa tudi s konkretnimi primeri javnost seznaniti o pomenu članstva v zavezništvo za Slovenijo. Kacin je ob tem spomnil, da so bile glavne parlamentarne stranke doslej enotne glede zunanjepolitičnih prioritet, kot je članstvo v Nato, in da bi morale pri tem tudi ostati.« Poslanec Jakič je namero ponazoril celo z vojaško metaforo: vlada bi morala »pri prepričevanju javnosti nemudoma 'začeti streljati z vsemi topovi, pri tem pa uporabiti konkretne naboje'.«³⁸

Dan pred obravnavo predloga SMS v DZ, 21. 5. 2002, je vlada državnemu zboru poslala informacijo o vključevanju Republike Slovenije v zvezo Nato. V tem uradnem dokumentu je zapisala tudi tole: »Potrebno je pospešiti delovanje v zvezi z vključevanjem RS v polnopravno članstvo v Nato. Pri tem čakajo – predvsem Državni zbor in Vlado RS – nekatere važne naloge: (...) – Koordinirano nastopanje poslancev Državnega zbora v mednarodni skupnosti in v dvostranskih stikih zaradi podpore in postopkov, ki so potrebni za članstvo Republike Slovenije v Nato.« Proti temu protustavnemu³⁹ navodilu sta protestirala le dva poslanca, drugi s predsednikom DZ Borutom Pahorjem vred, ki je odgovoren za ugled in zakonitost dela DZ, poslanci, predsednikom republike Milanom Kučanom in člani vlade s premierom dr. Janezom Drnovškom na čelu pa ne.

Za diskurzom celosti stoji poleg koncepta skupnosti še dodaten razlog: omalovaževanje mnenja »navadnih ljudi«, ki nimajo formalnih pristojnosti v ustanovah oblasti, in poudarjanje pomena in pristojnosti uradnih ustanov in družbenih elit. Argument, da je mnenje ljudi manj pomembno, saj ga izražajo politični predstavniki, velja tudi pri iskanju razlogov proti razpisu referendumu o Natu: najvišji politiki so večkrat poudarili, da je konsenz – če ne drugače – že dosežen med šestimi parlamentarnimi strankami. Vstop v Nato je po dr. Ruplu nesporen zato, ker »so svojo privrženost kolektivni obrambi v okviru Nato in sodelovanju v protiteroristični koaliciji izrekli vsi najvišji predstavniki oblasti v Republiki Sloveniji in naj-

38 STA, 11. 4. 2002.

39 Člen 82 ustave RS pravi: »Poslanci so predstavniki vsega ljudstva in niso vezani na kakršnakoli navodila.«

vidnejši predstavniki opozicije«⁴⁰. Čeprav tega soglasja empirično ni, ga Rupel in še nekateri drugi ekstremni zagovorniki Nata uporabljajo kot logični pogoj nedvoumnosti odločitve za Nato. Soglasje kot tako ne bi smelo biti dvomljivo, zato štejejo za sporno le delovane tistih, ki ga kalijo.

V zvezi z elitističnim pojmovanjem demokracije moramo opozoriti na posebno rabo izrazov, s katerimi poskušajo pokriti različni spekter stališč državljanek in državljanov o dilemi vstopa v Nato. Kadar bi morali spregovoriti o ljudeh kot množini, govorijo o javnem mnenju ali celo »javnem razpoloženju«⁴¹ in njegovih »kazalcih«⁴². Javno mnenje tu nastopa kot instrumentalni koncept, ki ni kaj dosti več od enovite statistične gmote oz. materije, ki jo je mogoče preprosto meriti in upravljati. Glavni vzvod so seveda mediji kot četrta veja oblasti v dobesednem pomenu besede. V partitokraciji je namreč načelo delitve oblasti v praksi že precej odpravljeno.

Na ustanovnem sestanku Slovenskega odbora za Nato je dr. Rupel govoril, da »javno mnenje je s primernim delovanjem mogoče obrniti v prid slovenskemu vključevanju v zavezništvo«. (STA, 24. 1. 2002) Zveza Nato je predstavnike Slovenije 9. 4. opozorila na problem nizke oziroma padajoče javne podpore članstvu v povezavi. Zunanji minister dr. Rupel je pri tem izjavil, da »je ta problem potrebno razrešiti in javnomnenjsko podporo 'popraviti'«. In še: »Nekatere naloge mora Slovenija še opraviti: z izjemo izboljšanja javnomnenjske podpore na političnem področju ne zelo zapletenih, na obrambnem področju pa jo čaka še nekaj več dela« (STA, 9. 4. 2002). Na javni tribuni ZLSD na temo Slovenija in evroatlantske povezave v Novi Gorici je predsednik ZLSD Borut Pahor pozival druge politične stranke naj si prizadevajo, »da se bodo kazalci javnega mnenja glede omenjene tematike spet dvignili na višjo raven« (STA, 25. 3. 2002).

Kaže, da »javno mnenje« tu ne nastopa toliko kot kazalnik razmisleka ljudi, pač pa je razumljeno tudi kot skrajni domet političnega delovanja državljanek in državljanov. Denimo odločitev za vstop v Nato je za nekatere neizpodbitna preprosta zato, ker temelji na večinskem soglasju v stroki in v glavnih parlamentarnih strankah. Na ti dve prizorišči omejujejo tisti politični prostor, ki kaj »šteje«⁴³. Zato ni pričakovati, da bi običajni državljani lahko imeli kakšna relevantna stališča. Za ustvarjanje stališč in odločitev da so poklicani

40 Rupel, Dimitrij, »Pojasnilo Ministrstva za zunanje zadeve v zvezi s slovenskim včlanjevanjem v Nato«, <<http://www.sigov.si/mzz/>>, 4. 2. 2002.

41 *Ibidem*.

42 Metafora kazalca ni slučajno prevzeta iz tehničnih ved. Napeljuje na koncept stroja s preprostim mehničnim delovanjem, ki ga je mogoče upravljati s preprostimi ukaznimi postopki.

43 Rupel, Dimitrij, »Skrajni čas za prihodnost Slovenije«, *Delo*, SP, 11. 8. 2001.

»pristojni«: politiki in strokovnjaki, morda še gospodarstveniki, vsekakor pa le predstavniki elit. Politične odločitve predstavljajo kot stvar elit strokovnjakov in poklicnih politikov, sodelovanje državljanov bodisi v odprti javni razpravi bodisi na referendumu pa poskušajo omejiti na minimum lepega vtisa.

SKLEP

Ekstremne ideologeme, ki smo jih našli med izjavami in zapisi v prid vstopu Slovenije v zvezo Nato, lahko razdelimo na tri tematske skupine.⁴⁴ Pri prvi gre za razumevanje političnega prostora kot tönnievske skupnosti, za katero je v nasprotju z pluralizmom racionalnih volj bistvena enotnost naravne volje. Takšna interpretacija sveta omogoča tale sklop: izključevanje drugačnih (po vesti, stališčih, izvoru ...). Tretji sklop so politični in pravni vidiki prvih dveh: to je nasprotovanje liberalnodemokracijskim načelom politike in države.

1. Produkcija skupnosti:
  - > poskus oblikovanja nacionalnega soglasja na podlagi izključevalnih in homogenizirajočih načel skupnosti;
  - > usodnost in naravna volja;
  - > zahteva po enotnosti volje.

2. Izključevanje drugačnih:
  - > izključevanje drugače mislečih iz javnega prostora;
  - > »teorija« zarote;
  - > stigmatiziranje drugače mislečih;
  - > nazorska ksenofobija (zlasti do ljudi levičarskega prepričanja ali življenjskega sloga);
  - > rasizem;
  - > kulturni rasizem civilizacij.

3. Napad na politični liberalizem:
  - > substancializacija demokracije;
  - > omejevanje političnih pristojnosti na profesionalno politiko in stroko;
  - > enačenje vladajočih političnih skupin in programov z državo;
  - > nasprotovanje načelu delitve oblasti;
  - > pritisk za podžavljavanje javnih medijev;
  - > nasprotovanje neposredni demokraciji;
  - > instrumentalna demokracija proti participatorni.

44 Takšen razpored se ne ujema z razporedom poglavij te razprave.

Na podlagi tega moramo ugotoviti, da pri obravnavanih ekstremnih diskurzih v prid vstopu Slovenije v zvezo Nato nimamo opraviti z neokonservativno ideološko podstatjo, saj ta večinoma nastopa znotraj liberalnodemokratskega okvira. To so bolj radikalni elementi. Njihovo poimenovanje naj ostane odprto, ravno tako tudi razprava o izvori. Zgodovinske analogije so običajno mogoče le s pridržkom. Zdi se, da so ekstremne govorice skupnosti, izključevanje in protiliberalizem v polemikah glede vstopa Slovenije v Nato nekaj novega. So nekaj, o čemer bomo morali še razmisliti in o dometu česar lahko le ugibamo.

SIMONA ZAVRATNIK
ZIMIC

Avtorica prispevka je doktorica socioloških znanosti in raziskovalka na Mirovnem inštitutu. Ukvarja se predvsem s problematiko migracij in človekovih pravic, mobilnosti, meja in etničnosti.

The author holds a PhD in sociology and is a research fellow at the Peace Institute in Ljubljana. Her main topics of research are migrations and human rights, mobility, borders and ethnicity.

E: SIMONA.ZAVRATNIK@GUEST.ARNES.SI

ŽONGLI RANJE Z »UOJNO«

»Petega avgusta se je na morju začela mala vojna med Slovenci in Hrvati« (Mag, 21. 8. 2002)

1. DRŽAVOTVORNI MEJNIK

Skorajda ne poznam vsebine, ki se tako ali drugače tiče slovensko-hrvaške meje, pa bi o njej obstajal vsaj načelen konsenz na raznih ravneh. Ne zgolj na obeh straneh državne meje, temveč predvsem v stališčih akterjev, kakršni so politične stranke, civilna gibanja, kulturna združenja, birokraciji državnih centrov, akterji gospodarske politike, društva in posamezniki lokalnih obmejnih prostorov itd. Zastavljata se vprašanji, zakaj tako nestrinjanje in kaj je vzrok očitnemu razhajanju v skorajda vsem, kar ima opraviti s slovensko-hrvaško mejo, sodobnimi odnosi med državama in njuno skupno preteklostjo? Poskušala bom poiskati del odgovora v razmišljanjih o družbenih in medijskih konstrukcijah relativno nove geopolitične meje, ki ne manifestira le prostorskega razmejevanja suverenih nacionalnih držav, temveč nakazuje raznotero družbeno in kulturno razlikovanje na tej ali drugi strani.

WAR JUGGLING

»On August 5th a small sea-war between Slovenia and Croatia began« (Mag, August 21, 2002).

Simona Zavratnik-Zimic analyzes the events of the summer of 2002 i.e. media coverage of issues related to the sea border between Slovenia and Croatia such as incidents involving local fishermen, determination of the border, and arbitrage. The milestone that marked the onset of the circumstances providing the context for

these events was the gaining of sovereignty by both countries in 1991. Over the course of subsequent years, various meanings, arising from bilateral political documents as well as European integration processes, were ascribed to the border. However, the most marginalized aspect of this issue has always been the implications for local inhabitants i.e. local links and the preservation and encouragement of contacts that were characteristic of these regions before the existence of the border.

The author presents two aspects of the constitution of the new border: the social construction and media perception of this new institution (media analysis is here limited to the summer of 2002). The sociological characteristics of the establishment of the new border and of resulting differentiation are delineated through the following relations:

1. The process of short- and long-term response i.e. adaptation to the reality of the new border, especially on the part of local residents. The initial stage was characterized by immediate reactions to the reality of the new institution, which represented discontinuation in the structure and dynamics of social contacts on both sides of the borderline. The second stage is a long-term process in which mental representations of the borderline gradually become formed. This process takes place on several levels simultaneously, but primarily implies the socialization of the new generation for which the borderline will represent an indisputable fact.
2. The nature of this border viewed from the aspect of its permeability and cross-border interactions. In other words, the question here is whether a borderline plays the role of a filter, of a barrier or of a contact area. The border between Slovenia and Croatia is an example of a selective mechanism in

V tekstu analiziram dogajanje poletja 2002, ko so mediji poročali o Piranskem zalivu, ribiških incidentih, aretaciji Joška Jorasa, določanju meje, arbitraži itd., pri čemer je treba zapisati opombo, da je kontekst celotnega dogajanja veliko širši. Sega v za Slovenijo in Hrvaško državotvorno leto 1991 in se nadaljuje s konstruiranjem raznih pomenov, ki jih je meja dobivala v poznejših letih, nedvomno tudi v luči političnih dokumentov, kakšen je maloobmejni sporazum¹. Razni pomeni meje so se izkristalizirali na nivoju bilateralnih in regijskih političnih odnosov. Določanje državne meje kot politične institucije je najprej resda vpeto v okvir nastajanja nacionalnih držav, a treba je upoštevati še druge vplive, med njimi najodločilnejše evropske integracije. Vendar pa je bil pri konstituiranju meje najbolj na rob odrinjen vidik lokalnega, to je obmejnega povezovanja, ohranjanja in spodbujanja stikov, ki so bili za ta prostor značilni pred njenim nastankom.

V tekstu bom prikazala dva vidika nastajanja meje: družbeno percepcijo institucionalizacije meje (meja torej postane ena ključnih družbenih institucij) in medijsko percepcijo meje. Najprej je smiselno poudariti nekatere sociološke značilnosti procesov vzpostavljanja nove meje in posledično razlikovanja, ki vpliva na nastanek novih mikrodružb ob meji in onkraj nje. Gre za družbeno konstruiranje meje, to je vzpostavljanje pomenov, ki jih ta meja ima za posameznika v konkretnem življenjskem okolju. Zatem se bom vrnila k medijski konstrukciji meje, ki teče predvsem po logiki medijskega trga, a tudi po politični opredeljenosti.

2. KONSTRUIRANJE NOVE MEJE: SLOVENIJA IN HRVAŠKA

Meja in obmejni prostor sta se v novih okoliščinah družbeno manifestirala zlasti na temelju procesov razlikovanja ob njej. Bistve-

1 Sporazum o obmejnem prometu in sodelovanju med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško (SOPS) je hrvaški sabor ratificiral leta 1997, slovenski državni zbor pa 2001. Sporazum najprej določa območje uporabe v obeh državah (s seznamom naselij za obe državi) in razna področja življenja ob meji: režim prehajanja meje, listine za prehod meje, specifično prehajanja meje za zemljiške dvolastnike itd. Z dokumentom so regulirani tudi carinske olajšave za imetnike obmejnih prepustnic, obsežno področje pomorskega in kopenskega prometa in samo obmejno sodelovanje. Sporazum so zelo različno politično ocenjevali in veliko kritizirali, v delu politične javnosti še vedno velja za nesprejemljivega (v celoti ali posamezni členi). Mislim, da je pozitiven dokument, in da prispeva k odprti in prehodni meji ter omogoča obmejno sodelovanje na številnih področjih družbenega in gospodarskega življenja. Problem vidim v dejstvu, da po sprejetju sporazuma ni bila zgrajena potrebna infrastruktura, zlasti maloobmejnih prehodov. Zdi se, da se okoli tega dogaja nekakšno taktiziranje, čakanje na čas, ko bo slovensko-hrvaška meja postala zunanja meja Evropske unije.

no bolj kot podobnosti so izražene razlike in drugačnosti. Kako se nova meja manifestira v zavesti ljudi? Predvsem pri lokalnem prebivalstvu, saj ga njene posledice z organizacijo vsakdanjega življenja najbolj zadevajo. Izhodišče takim razmišljanjem so historično kontinuirani čezmejni stiki in številni načini povezovanja in sodelovanja v tem okolju, ki po mojem mnenju govorijo tudi o pripravljenosti, volji in nujnosti, da se taki stiki ohranijo.

Pri izhodiščnem vprašanju raznih manifestacij meje se osredotočam na naslednje ključne pomene: prvič, proces kratkoročnih in dolgoročnih odzivov na dejstvo meje, predvsem lokalnega prebivalstva; drugič, premislek o prepustnosti meje in socialni interakciji; tretjič, izgrajevanje suverenih nacionalnih držav, pri čemer se postavljajo ločnice na relaciji novo vzpostavljenih oziroma zahtevanih političnih identitet; in četrtič, perspektiva schengenske meje, saj bo z njo slovensko-hrvaška meja postala ostra ločnica med Evropsko unijo in njeno periferijo. To zadnje pomeni iz lokalne perspektive srečevanje in razmejevanje zahoda in vzhoda, rob Evropske unije in Balkana, ki nastopata kot nasprotni identiteti.

2.1. Mentalna meja kot sistem nepripadanja

Pri izgrajevanju meje kot mentalne, zamišljene strukture gre po eni strani za mejo kot fizično ločnico, torej geopolitično razmejitvev, in po drugi strani za vzpostavljanje meje kot mentalnega konstrukta in za percepcijo meje v zavesti ljudi. Tak vidik je blizu Andersonovemu (1998) pojmovanju zamišljene skupnosti, ki medsebojno in čezgeneracijsko povezuje posameznike, s čimer je torej ustvarjena skupnost, ki jo razumem predvsem kot politično skupnost. Pri privajanju na mejo, mislim, da gre za kratkoročne in dolgoročne odzive.

Prvo obdobje je takojšnja reakcija na fizično mejo. Meja postane politično dejstvo in potrebna je kratkoročna prilagoditev, tako rekoč v trenutku. Raznovrstne interakcije zgolj zaradi meje seveda niso pretrgane, vendar nastane pomemben lom, diskontinuiteta, saj pri naša hude omejitve v vsakdanjem življenju. Povezave znotraj enotnega funkcionalnega življenjskega prostora, ki je prej v veliko primerih segal čez mejo, so tako motene. Drugo obdobje označujem kot dolgoročno orientirani proces izgrajevanja meje v zavesti ljudi, to poteka hkrati na več ravneh, predvsem pa vključuje socializacijo nove generacije, za katero bo meja bolj ali manj samoumevno življenjsko dejstvo. Mislim, da lahko po dobrem desetletju življenja z novo državno mejo govorimo o dolgotrajnem procesu adaptacije oziroma sprejemanja novih družbenih praks in privajanja nanje. Takšna dolgoročna orientacija je pričakovana zato, ker meja v več pogledih spre-

an age of integration processes across Europe. The coincidence of integrational and exclusive processes should be viewed from the perspective of a broader context, i.e. the constitution of the Slovenia-Croatia frontier as the future frontier of the European Union.

3. The process of consolidation of national states where the projects of national political identities are of essential importance. The establishment of national political identities is an element of so-called delayed state-formative processes of the late 20th century that was characterized by the breakup of the old division of Europe into two parts (East and West) and by the constitution of a new Europe taking place under the auspices of the geopolitical motto »Europe without borders« (Single European Market) and the Schengen Treaty that envisages firm outer frontiers and their strict control.
4. The setting up of the Schengen borders that will make the Slovenia-Croatia border a strict separation line between Europe and its periphery. This strict line of separation can be understood, in many respects, as marking the »edge of Europe« or the »edge of the Balkans«, or rather, as setting apart the Balkans. This is a local specificity that has nothing to do with the geographical designation of the Balkans but points to the local perspective and the wish to be set apart from the area of the formerly common state of Yugoslavia. The understanding of what the Balkan identity actually means is just the opposite to the notion of European identity, with European identity being indisputably favored over that of the Balkans.

In the second part of the text the author deals with the media percep-

tion of the border. She describes several typical examples of covert, occasionally even explicit, intolerant discourse. Among these are ambiguous forms of intolerance expressed through the exploitation of local fishermen who have been turned into a kind of »fleet« that demarcates the national border. The media named related incidents the "fishermen's war," while the economic aspect of fishermen's demands has been used to promote political motives – their demands were publicly presented as political demands for territorial delimitation.

Based on the text titled "War in the Gulf" (Mag, August 28, 2002), the author shows media insinuations relating to the "war in the Gulf of Piran." The text informs the readers that they are in a state of war that is still going on, even gives the date of its outbreak, and then proceeds to deliver a report from the war field. Another such example is the text titled "The Balkan Philosophy of Good-Neighbor Relations" (Delo, August 3, 2002), which advocates good relations through separation from the Balkans and the erection of an impermeable Schengen wall between Slovenia and Croatia. The predominance of nationalistic and stereotyped arguments is demonstrated, among other things, through an explicit exclusive position underlying the relation "we-they", where "we" are equated with Slovenia and through it with a proper position in European and Euro-Atlantic integrations (!) while being separated from "them" who belong to the Balkans.

In this context of social and media constructions of the Slovenia-Croatia border, which the author describes as "war juggling," the two issues that seem to be crucial for interpretation of the intolerant discourse are the position of defense (the defense of the border i.e. "a struggle for the border") and the intensification of tensions.

minja vsebino in kvaliteto družbenih kontaktov med prebivalstvom obeh držav, zlasti med lokalnimi prebivalci na obeh straneh. S spremenjeno kvaliteto mislim v tem kontekstu na spremembe, ki so opazne v obsegu, dinamiki in strukturi čezmejnih stikov glede na časovno opozicijo pred mejo in po njej.²

Obdobji sem označila predvsem s privajanjem na nove življenjske prakse, zato naj dodam pojasnilo k izbiri pojma. Vzpostavitev državne meje je predvsem politični akt, za katerim stoji država oziroma politična elita, temu dejstvu pa se je kratko malo treba prilagoditi. Jasno je, da se državi Slovenija in Hrvaška nista mogli vzpostaviti brez državne meje, ki jo po definiciji zahteva država. Opozarjam pa na politično lotevanje od zgoraj navzdol, ki je prebivalce ob meji postavilo pred dejstvo, da se morajo privaditi, pri tem pa je prezrt nasprotni komunikacijski proces, to je vplivanje na naravo te meje od spodaj navzgor, iz lokalnih obmejnih prostorov.

2.2. Narava meje: ostra ločnica ali območje stika?

Gre za vprašanje, kakšno vlogo ima meja v smislu prepustnosti in čezmejne interakcije. V obsežni družboslovni literaturi pa tudi v politični terminologiji nemalokrat definirajo mejo (praviloma z obmejnimi območjem vred) kot območje stika, bariere ali filtra.

Sintagma meje kot bariere opredeljuje arhaične družbe, medtem ko je sintagma meje in obmejnega prostora kot območja intenzivnih socialnih kontaktov oznaka modernih družb. Meja kot selektivni mehanizem je podana v filtru, ki je lahko vmesna stopnja ali pa integralni element obeh ekstremov, saj je selektivnost moč identificirati tako v modernih kot tradicionalnih družbah. Slovensko-hrvaška državna meja je dejanski primer selektivnega mehanizma, in to v času, ki ga na evropski celine bistveno zaznamujejo procesi združevanja. Ta dvojnost oziroma hkratnost integracijskih in izključevalskih procesov se kaže v ravnanju Evropske unije, ki vključuje in izključuje hkrati: odpravlja notranje meje in postavlja ostre zunanje meje. Kriticismu Evropske unije, ki je sama očitni – in celo eden najbolj sofisticiranih – mehanizem filtriranja na svojih zunanjih mejah, se nikakor ne gre izogibati, še manj ga prezreti.

Dejstvo, da bo slovensko-hrvaška meja v skorajšnji prihodnosti postala južna meja EU in s tem schengenska meja, torej selektivna pregrada med »evropskim in neevropskim«, že nekaj let vpliva na režime prehajanja. Bistvena značilnost slovensko-hrvaške meje je trda, po-

2 Ključne tematike, ki jih tukaj le naštevam, so čezmejne interakcije, migracije, etnična identiteta, teritorialna navezanost, jezikovna identifikacija, vsakdanje življenje, procesi sodelovanja, oddaljevanja in konfliktnosti, socialna distanca itd.

licijska meja. Kot kaže, je to tudi prioriteta državne politike na tem področju. Prepustnost meje – pa najsi gre za zeleno, mehko, odprto mejo – vpliva na ključno komponento vsakdanjega življenja v obmejnem prostoru, to je na vsebino in kakovost družbenih kontaktov.

2.3. Projekti nacionalnih političnih identitet in meje

Tretji sklop razmišljanja o značilnostih slovensko-hrvaške meje je vezan na procese izgrajevanja nacionalnih držav ali, z drugimi besedami, na projekt nacionalne politične identitete. Ozemlje je eden ključnih konstitutivnih elementov sodobne nacionalne države, ki je poenostavljeno zajeta v enačbi: »Država pomeni skupek ozemlja, ljudi in oblasti.« Nacionalni teritorij je ekskluzivno omejen teritorij in je politično suverena entiteta. Proces graditve dveh novih suverenih držav je moč opazovati na graditvi njunih meja, tako političnih kot družbenih in kulturnih. Državna meja postavlja imperativ lojalnosti državi, tako je tudi izgrajevanje države tesno povezano z jasno prepoznavnimi simboli skupinske pripadnosti, takšne skupinske (to je državne) identifikacije pa so v tem oziru razvidno politične. Izgrajevanje političnih meja je proces institucionalizacije meje, torej kreiranje legitimne politične institucije, ki ima funkcijo razmejiti nacionalni državi.

Projekt nacionalne politične identitete je treba umestiti v kontekst t. i. zamudniškega državotvorja poznega dvajsetega stoletja, znamenovanega z razpadom stare Evrope, razdeljene na vzhod in zahod, in vzpostavljanja nove Evrope, ki se odvija nekje med geopolitiko »Evrope brez meja« (Single European Market) in schengenskim pravnim redom, ki vzpostavlja trde zunanje meje in nadzor nad njimi. Restriktivno izvajanje nadzora na mejah nacionalnih držav oziroma pri EU na njenih zunanjih mejah v današnji družbeni realnosti pač ni posebnost. Nasprotno, iz perspektive širitve EU in glede na dejstvo, da se na svojih novih zunanjih mejah proti vzhodu in jugu v pospešeno utrjuje, je pričakovati še večji poudarek prav na nadzoru.

S tega vidika pa ni kaj prida možnosti za premik od schengenskega južnega zidu na slovensko-hrvaški meji k odprtemu in prehodnemu obmejnemu območju. Jasno je, da gre za širše vprašanje: ali je mogoč prehod od trdnjave Evrope k bolj odprti, premešani Evropi? Trdnjava Evropa je predvsem vzpostavljala policijske meje, sodobna tehnologija pa ji je pomagala zgraditi elektronske zidove, e-meje, ki temeljijo na bazi podatkov o nezaželenih vstopih in sistemih vizumov. Obdana z elektronskimi zidovi je skonstruirala schengensko periferijo iz držav na svojem ostrem zunanjem robu. Odprta Evropa pa bi morala najti pogum za bolj humane meje: za mehčanje

The rhetoric of the defense position and the ideology of separation create a peculiar impression of threats looming over this border and provide the basis for responses to these imagined threats. First of all, the impression that one is threatened, which is always in the interest of some (political) elite, mobilizes patriotic feelings that are invariably directed towards defending what is "ours". This defense logic understood as a "struggle for the border" builds on the ideology of exclusion of others i.e. foreigners on the other side of the border who are represented in terms of negative stereotypes. Insistence on alleged tensions in this case represents an auxiliary strategy in forming the intolerant discourse.

The area of Istria, to which the Gulf of Piran belongs, has witnessed many instances of demarcation line drawing, but also many examples of cooperation that transcended changeable historical borders. For example, the border between Yugoslavia and Italy that was defined after World War II was one of the most permeable borders during the era of the division of Europe into two blocks. In contrast, the demarcating of Slovenian and Croatian territories following the disintegration of Yugoslavia and cross-border cooperation appears to be politically hopeless. One reason is that both sides perpetuate identical discourses implying a "struggle for the border", where the most important elements are national interests and national territories.

meja na zunanjih robovih in za mehčanje notranjih meja (npr. med večinsko družbo in imigranti, marginaliziranimi skupinami in posamezniki in posameznici).

2.4. Evropa brez meja, Schengen in »Balkan« kot nekdanja skupna država

Z zadnjim vprašanjem zajemam perspektivo konstruiranja schengenske ločnice na slovensko-hrvaški meji. Ostra črta, ki jo je v mnogih ozirih moč prebrati kot rob Evrope in rob Balkana, se vse bolj jasno kaže predvsem kot ločitev od Balkana. Gre za lokalno specifiko, ki nima nič skupnega z Balkanom kot geografskim pojmom, ampak kaže na uvrščanje oziroma trganje od prostora bivše skupne države. Bivša Jugoslavija je v tej percepciji poenostavljeno izenačena s predstavo »Balkana«. Pri tem mejaštvu z Balkanom pa predstavi balkanske in evropske identitete praviloma nastopata kot nasprotujoči si poziciji in pri tem je hierarhično razmerje povsem jasno v prid Evrope.

Tukaj se odpira problem schengenske meje na Balkanu. Kje bo potekala, kaj bo pomenila v političnem smislu, kakšne bodo njene širše družbene implikacije? To je nedvomno problem, ki presega lokalni kontekst slovensko-hrvaške meje in ga je treba zastaviti kot način vključevanja in izključevanja ob evropskih integracijskih procesih, še zlasti pa z vidika širitve EU na vzhod in jug. Razmišljanje o taki schengenski meji je treba usmeriti v nekaj naslednjih iztočnic:

1. Geopolitično bo schengenska meja na Balkanu jasni mehanizem vključevanja in izključevanja. Ta vidik bo še pomembnejši po vključitvi držav kandidat v EU, ko bo s schengensko mejo Balkan še bolj zaznamovan kot antipol Evrope.
2. Geopolitična schengenska razmejitev ima kot institucija izključevanja močnega podpornika v družbenih in kulturnih mejah. Te bistveno podpirajo razmejitveno črto Balkana na njegov evropski in neevropski del, tako na območju bivše Jugoslavije, v obravnavanem primeru slovensko-hrvaške meje, kot tudi v primeru Bolgarije in Romunije³.
3. Schengenska meja bo vplivala tudi na lokalne sisteme čezmejnih stikov. Kot močna ločnica bo v principu utrjevala mentalno razmejitev na nivoju lokalnih »skupnih prostorov z obeh strani meje«. Mikročezmejni stiki pa so bistvenega pomena pri čedalje pomembnejši evropski temi, to je regionalnem sodelovanju, ki je v veliko primerih prav čezmejno sodelovanje.

3 Schengenska ločnica kot izključevanje iz »evropskega« je poznana tudi zunaj balkanskega prostora, najočitneje na primeru Kaliningrada, ki bo po načrtovani širitvi EU leta 2004 postal ruska enklava znotraj teritorija EU.

3. MEDIJSKA KONSTRUKCIJA MEJE: LAHKOTNOST DISKURZA NESTRPNOSTI

Do sedaj sem pokazala, da se ključni družbeni pomeni in razumevanje meje ustvarjajo v prostoru političnega, celo v okviru popolnoma prepoznavnih političnih akterjev, kakršni so nacionalne države in regijske integracije oziroma Evropska unija. Politični vidik je eden ključnih vidikov meje, zato tudi medijske prezentacije ne morejo ostati zunaj okvira političnih zamisli meje in interpretacij akterjev, ki mejo vsak po svoje sooblikujejo. Pri poročanju o meji v zadnjih nekaj letih je ena temeljnih značilnosti epizodnost, nihanje medijskega zanimanja. Slovensko-hrvaška meja je medijsko zanimiva kratko obdobje ali kratka obdobja, kar je v nasprotju z naravo problema. Medijska logika deluje po principu dogodkov in dogajanja, pa tudi njihovega zamišljanja, s čimer mislim na svojevrstno medijsko soustvarjanje ali »produkcijo dogodkov«.

Od družbene razsežnosti meje, ki se oblikuje tako na ravni percepcij posameznikov kot tudi na ravni definicij političnih akterjev, prehajam k medijskim prikazom slovensko-hrvaške meje. Osredotočam se na dogajanje poleti 2002, zlasti v Piranskem zalivu, znotraj tega pa na diskurz nestrpnosti⁴. Tematika slovensko-hrvaške meje, še zlasti pa Piranskega zaliva, je bila medijsko opažena že pred letošnjim poletjem, naj opozorim na pomlad leta 1999, ko so mediji poročali o policijskih čolnih v zalivu. Je pa bila letos med medijsko najbolj pokritimi od samega nastanka, saj so mediji brez izjeme dnevno oziroma tedensko poročali o dogodkih v Piranskem zalivu in jih komentirali, objavljali analize in mnenja strokovnjakov, zagovarjali in napovedovali morebitne pravne rešitve, kritizirali diplomacijo obeh držav, zagovarjali nacionalni interes in ozemlje, argumente teh in onih organizacij in posameznikov, ki imajo tako in tako stališče o meji.

V tej vnemi pa so bile zapisane tudi besede, ki jih resen politični tisk ne more obravnavati s tako lahkotnostjo, zlasti tiste o »topnjačah« v zalivu, o čemer bo več govora v nadaljevanju. Za izhodišče naj povem, da so tako slovenski kot hrvaški mediji⁵ bili polni po-

4 Namen teksta je opozoriti na tisti del ali tiste posamične dele medijskega poročanja, v katerem je reproducirana govorica nestrpnosti. S tem se omejujem od celostne analize medijskih prijemov, kar pomeni, da bodo »spregledani« tudi teksti, ki so nasprotni pol govornici nestrpnosti.

5 V analizo vključujem pregled izbranih slovenskih časopisov, in sicer *Dela*, *Dnevnik*, *Večera*, *Primorskih novic* ter tednikov *Mag* in *Mladina*. Hrvaških časopisov (razen informativnega branja) ne zajemam v podrobno analizo. Ko se sklicujem na nekatere tematike v hrvaških časopisih, izhajam iz navedenega informativnega pregleda in zlasti iz navajanja slovenskih časopisov o poročanju hrvaških časopisov. To je lahko temeljna informacija, saj je treba upoštevati, da gre za sekundarni vir, pri katerem pogosto ni mogoče ugotoviti, koliko je interpretacija prvotno zapisanega teksta.

ročil o hrvaški topnjači, ki naj bi zaplula v Piranski zaliv; ideja pa je bila povečini povzeta po Hrvaški stranki prava, ki je znana po ekstremno nacionalističnih pogledih. V tako nastalem položaju pa so se domnevni konflikti potencirali in se je medijsko reproducirala domnevna nevarnost. Na tej točki je nastala govorica nestrpnosti: sovražni govor, tudi v obliki argumentov moči (topnjača, vojna mornarica, ki naj bi varovala nacionalne interese), politične manipulacije ekstremističnih strank na obeh straneh s kategorijami nacionalnega interesa, domovine in varovanja ozemlja, ustvarjanje domnevne ogroženosti in s tem pojav in potenciranje nestrpnosti do sosednje države, njenih prebivalcev oziroma kar vsega, kar se lahko uvrsti na drugo stran dihotomne opozicije »mi – oni«, vključevanja in izključevanja. Predvsem pa je prišlo do politično in etično nesprejemljivega žongliranja z vojno. Beseda vojna je bila uporabljena v nekaj povezavah, kot »ribiška vojna« (kar se je v medijih na splošno uveljavilo za označevanje ribiških incidentov v Piranskem zalivu in je bilo argumentirano kot utečena raba pri opisih podobnih ribiških sporov v svetu) in celo kot »vojna v zalivu« (*Mag*, 21. 8.). To je problematično, saj zbuja asociacije na še ne tako oddaljeno vojno, ki je bila imenovana zalivska in še medijska povrhu. Naslovi in besede, ki so osupili zagovornike strpnih sosedskih odnosov, hkrati pa je bilo slišati tudi svarila pred poročanjem, ki bi spodbujalo negativna čustva, nestrpnost in ki bi za nagovarjanje svojih bralcev uporabljalo sovražni govor. Mislim, da ni bilo prav veliko odkrite in neposredne govorice nestrpnosti, četudi bom dva taka primera v nadaljevanju podrobneje analizirala. Pogosteje gre za precej bolj prikrita, neposredne oblike medijskega poročanja, za katere so značilne manipulativne in hkrati zelo emocionalne kategorije, kot so nacionalni interes, zgodovinske krivice, izgubljanje oz. celovitost teritorija, rodna gruda, domovina itd. Pri tem seveda ne gre samo za način poročanja, temveč še prej za igro širokega kroga političnih in civilno-družbenih akterjev, katerih delovanje medijska predelava šele reflektira. Del te medijske refleksije je v primeru, ki ga tu obravnavamo, gotovo podpiral govor nestrpnosti. Tako se je včasih zdelo, da so patriotski slogani, znani iz državotvornega trenutka zgodnjih devetdesetih (ki so takrat imeli funkcijo in ki danes kot taki ne morejo več dobiti široke ljudske podpore, ker je država pač že narejena), pomešani z arhaičnimi vzkliki iz obdobja pomladi narodov sredi 19. stoletja. Vse to je značilno za tranzicijske čase in družbe, ki se spopadajo z močnimi nacionalizmi, ksenofobijo in nestrpnostjo, se jih neka-ko poskušajo otepati in pri teh poskusih vseskozi menjujejo smer, izhodišče in vrednote.

taki poziciji pa so bila tudi stališča hrvaškega zunanjega ministrstva. Ena takih brambovskih argumentacij se glasi: »Hrvaški policisti so z visoko stopnjo morale in razumnosti obranili državno mejo.« Pri tem se je ministrstvo sklicevalo na potek državne meje po sredini Piranskega zaliva, dokler ni drugačnega sporazuma med Ljubljano in Zagrebom. Naslednja ribiška incidenta (v sredo in soboto) sta tekla po enaki logiki. Zdi se, da je po tem tednu nastal pat položaj, ki izvira iz različnih pogledov na razmejitev zaliva. Še posebno kaže absurdnost položaja dejstvo, da so ribiči postali označevalci mejne črte oziroma kar »pogajalci« o njej in tako prevzeli funkcijo diplomacije. Tako prevzemanje vlog pa vodi na politično spolzek in nevaren teren tudi zato, ker tak položaj nekaterih političnim akterjem ustreza ali pa jim vsaj odpira širok prostor manipuliranja.

V tem tednu sta zunanja ministra izmenjala protestne note in se v spravljivejšem tonu zavzamala za ureditev razmer v Piranskem zalivu (*Delo*, 10. 8.). Diametralno nasprotno je bilo stališče Hrvaške stranke prava, ki sodi da, »vstopi slovenskih ribiških ladij v spremstvu policije v hrvaške vode niso posamezni incidenti, ampak del načrtovanega negiranja hrvaške suverenosti v Piranskem zalivu. Incidenti so po njihovem mnenju pomorski spor, ki se ga lahko dobi samo z odločno akcijo policijskih in vojaških ladij« (*Delo*, 12. 8.). Pri pozivanju k vojaški akciji pa žal stranka ni ostala osamljena, saj so postali njen odmev prav istrski ribiči. *Dnevnik*, denimo (10. 8.), je poročal o zahtevi hrvaških ribičev, ki so na vlado naslovili zahtevo, »naj za zaščito hrvaških ribičev na morsko mejo nujno pošlje vojno mornarico in policijo«. Zahteve ribiških skrajnežev so zadonele v političnem in medijskem prostoru, na veliko olajšanje pa tudi v pozitivnem odmevu zagovornikov dobrih sosedskih odnosov, prepustne meje in čezmejnega sodelovanja.

Incidenti se niso končali tisti teden v avgustu. Eden je bil še v začetku septembra (3. 9.). Pa vendar ni bilo treba čakati cel mesec, da so mediji incidente v Piranskem zalivu (naj še enkrat opozorim, da se to ni dogajalo prvič po letu 1991) zelo lahko poimenovali »ribiška vojna«; kar sem prebrala v *Dnevniku* pod naslovom »Ribiška vojna se nadaljuje«, sta zapisala tudi *Mladina*, ki je objavila naslov »Piranska ribiška vojna« (12. 8.) in *Delo* s »slovensko-hrvaška ribiška vojna« (13. 8., v naslovu teksta »Pat položaj v Piranskem zalivu«). Četudi bi se deloma strinjala z argumentacijo, da je medijsko sklicavanje na take »ribiške vojne« nekaj utečenega, ker da niso nič nenavadnega oziroma so kar pogoste širom po svetu, pa je pogosto sklicavanje na »ribiško vojno« postalo problematično zlasti potem, ko so hrvaški ribiči apelirali na vlado, naj v Piranski zaliv vpluje raketna topnjača Petar Krešimir IV. V tem stopnjevanju napetosti je po-

stalo tudi veliko bolj jasno da, kot pravi G. Bohte (*Delo*, 13. 8.), »bistvo slovensko-hrvaških odnosov in težav s Piranskim zalivom, da ni ribiška vojna, ampak nekaj precej globljega in usodnejšega – ozemeljski spor«. Ribiški incidenti so bili več kot le prerekanje za nekaj sardin in cipljev. Ekonomski motiv ribiškega ulova je primarnega pomena v poznanih »ribiških vojnah« med državami, v katerih je ribolov pomembna gospodarska panoga. V slovensko-hrvaškem sporu okoli Piranskega zaliva pa je element ekonomskega rabil za manifestacijo političnih motivov. Ribiči in ribiški incidenti so bili v funkciji označevanja državne meje, njihove zahteve pa so bile jasno deklarirane kot politične zahteve po teritorialni razmejitvi.

Nato je prišlo obdobje pogodnega zatišja (po omenjenem tednu ribiških incidentov in do začetka septembra), v katerem so se teme razširile z lokalnih ribiških sporov na problematiko nedoločene državne meje, možnosti mednarodne arbitraže pri določanju meje in razne interpretacije o tem, ali naj bi bila predmet take arbitraže cela meja (takšno je v glavnem slovensko stališče) oziroma njen del, to je morska meja. Tokrat so v dogajanje intenzivno posegli razni politični akterji, tudi predsednika vlad obeh držav. V zaostrenem ozračju sta nastopala kot pobudnika umirjanja razmer in zagovornika izključno diplomatskega urejanja meddržavnih odnosov z naklonjenostjo mednarodni arbitraži. Njune spravljivosti niso odobraval nekateri posamezniki, skupine, politične stranke in civilne iniciative, katerih stališča so bila blizu retoriki brambovstva in mejaštva.

Naj omenim še medijsko odmevni primer Joška Jorasa, ki je prikazan v dveh nasprotujočih si podobah: kot narodni heroj ali kot provokator. Po prvi podobi je predvsem heroj boja za južno mejo, posameznik, ki s konkretnim življenjskim primerom opozarja na problem nedoločene državne meje, izgubljanje nacionalnega teritorija ipd., po drugi podobi je povzročitelj incidentov s sosednjo državo in človek, ki zmanjšuje možnost dobrih sosedskih odnosov ter vzpodbuja nestrpnost in sovraštvo. Simptomatično je nastajanje svojevrstne sakralne točke okoli tega primera, doseglo je vrh z Jorasovo aretacijo in sledilo je politično in ne pravno reševanje. Bolj kot za sam primer gre zopet za širši kontekst meddržavnih odnosov in vloge raznih civilnih iniciativ. Te pa so na obeh straneh meje nemalokrat nestrpna alternativa nemoči vladnih politik.

3.2. Medijska insinuacija vojne v Piranskem zalivu: ribiči in vojna v zalivu

Tekst Brigitte Ferlič »Vojna v zalivu« (*Mag*, 21. 8. 2002) je eden vidnih primerov manipulativnega, zavajajočega in nestrpnega poročanja, ki prestopa meje etično sprejemljivega novinarskega pisa-

IZBRANI ANALIZIRANI TEKSTI

- Balkanska filozofija dobrososedstva
Delo, 3. 8. 2002
- Strah pred sosedi
Primorske novice, 3. 8. 2002
- Preganjanje čez mejo
Dnevnik, 7. 8. 2002
- Bližnje srečanje ob morski meji
Večer, 7. 8. 2002
- Spor na črti, ki je ni
Delo, 7. 8. 2002
- Hrvaška policija meni, da je ubranila mejo
Delo, 7. 8. 2002
- mzz ostro protestiral
Delo, 8. 8. 2002
- sns protestira zaradi nedejavnosti mzz
Delo, 8. 8. 2002
- S protestom nad protest
Večer, 8. 8. 2002
- Še nadalje s protestnimi notami
Večer, 9. 8. 2002
- Nov incident v Piranskem zalivu
Večer, 9. 8. 2002
- Še en incident na morju
Dnevnik, 9. 8. 2002
- Pred vročo ribiško jesenjo
Delo, 9. 8. 2002
- V zalivu spet vroče
Primorske novice, 9. 8. 2002
- Ribiška vojna se nadaljuje
Dnevnik, 10. 8. 2002
- Splav maloobmejnega sporazuma
Dnevnik, 10. 8. 2002
- Buči, buči morje piransko
Večer, 10. 8. 2002
- Mirno na morju, napeto v politiki
Delo, 10. 8. 2002

nja. S tem člankom se je *Mag* jasno odločil pokazati, da smo v vojni. Kakšni elementi so uporabljeni v tej medijski percepciji vojne?

Prvič, gre za medijsko ustvarjanje dogodka – v tem primeru vojne – po principu »Če ga ni, ga ustvariš«. Tekst to naredi z večkratno uporabo besede vojna in načinom poročanja, ki naj bi prinašalo dejstva. Poglejmo na primeru. Tekst se začne z manipulativnim naslovom, iz katerega izvemo, da smo v vojni – »Vojna v zalivu«, v uvodnem stavku pa da »vojna za Piranski zaliv še ni končana«. Potem je na vrsti informacija o napetih odnosih: »Kljub dogovoru slovenske in hrvaške vladne delegacije o začasnem premirju se napečnost stopnjuje.« Po takem uvodu, ki bralcu prinaša temeljne informacije, sledi odločilni pojasnjevalni stavek: »Petega avgusta se je na morju začela mala vojna med Slovenci in Hrvati.« Ta šokantni zapis berem na način zgodovinskega dejstva, po analogiji vojn, ki imajo svoj datum začetka, po katerem se lahko uvrstijo v zgodovinske kronike in učbenike. Le da izvem, da gre v tem primeru za malo vojno med – na splošno? – Slovenci in Hrvati. Sprašujem se, kdo naj bi bil akter v tej domnevni vojni; sta to državi ali, kot kaže, kar Slovenci in Hrvati? Absurdno bi bilo sploh razmišljati, kateri Slovenci in kateri Hrvati naj bi bili v vojni in, denimo, kje so potem pripadniki drugih etničnih izvorov, ko že govorimo o multietničnem istrskem prostoru. Mene v domnevni mali vojni med Slovenci in Hrvati gotovo ni. Prijem *Maga* v tem tekstu je potenciranje spora na način, da ga pomenjuješ vojna. To pa lahko prebudi občutke ogroženosti in mobilizira ljudi, da so nestrpni do tistih, ki jih domnevno ogrožajo.

Potem se začne druga strategija. Bralec je informiran, da smo v vojni, in *Mag* se loti svojevrstne senzacionalistične reportaže, tako rekoč z vojnega terena. »Podobnih zapletov je bilo še več, zato smo se tudi sami odpravili na kraj dogodkov. Pretekli četrtek smo se ob petih zjutraj pridružili ribiču (...) in njegovemu pomočniku (...), ki sta doživela zadnje štiri incidente.« Poročanje preide v tehniko raziskovalnega novinarstva in v tem primeru je potrebna navzočnost na terenu. Vendar se pričakovana vojna reportaža ne izide, saj se med novinarskim čakanjem v zalivu ne pripeti noben incident oziroma se ribiškemu čolnu ne približa noben hrvaški policijski čoln. *Mag* piše: »Med našim obiskom razen hrvaških novinarjev, nekaj turističnih čolnov in Joška Jorasa, ki je po ribolovu priplul po novinarske kolege, ki so se naveličali čakanja na incident, nismo srečali nikogar.« Čakanje na incident se ni obneslo, zato je v sklepu teksta druga tema, ki bi še lahko dajala vtis – ne pozabimo naslova! – vojne v zalivu. »Morda so se znanemu slovenskemu borcu za južno mejo hrvaški 'domoljubi' v nedeljo maščevali prav zato, ker je prišel na sporno območje: splezali so na njegovo hišo, sneli slovensko in evrop-

sko zastavo ter izobesili zastavo 'lepe njihove'. «Kot pa sem v tekstu že pokazala, je – tudi v slovenskih medijih objavljena – ideja o reševanju spora v Piranskem zalivu z vojno mornarico oziroma s topnjačo pripomogla k temu, da so nekateri mediji iz ribiške vojne naredili vojno v zalivu.

3.3. Mejaštvo: Balkan kot 'drugi', Schengen in jugonostalgija

Drugačen, a z vidika diskurza nestrpnosti zelo podoben primer je tekst Borisa Ježa »Balkanska filozofija dobrososedstva« (Delo, 3. 8.), ki se za dobro sosedstvo zavzema na način omejevanja od Balkana in postavljanja neprepustnega schengenskega zidu na slovensko-hrvaško mejo. Prevladovanje nacionalistične in stereotipne argumentacije se med drugim kaže v jasni poziciji izključevanja na relaciji »mi – oni«, pri čemer smo »mi« izenačeni s slovensko državo, preko nje pa s pravim mestom v evropskih in evroatlantskih(!) integracijah, ter obenem razmejeni od »drugega«, to je Balkana.

V tekstu avtor najprej komentira strateško partnerstvo Slovenije in Hrvaške ter negativno odzive na idejo v hrvaškem javnem mnenju. Naj to pojasnim: gre za raziskavo zagrebškega *Globusa*, po kateri je enako število vprašanih, ki strateško partnerstvo sosednih držav podpirajo, in tistih, ki to zavračajo. Taka bimodalna razporeditev odgovorov pa kar na splošno ne potrjuje, da »sosedje niso za partnerstvo«, kot piše avtor, temveč zelo preprosto kaže na razdeljenost vprašanih. Treba je identificirati vzroke (družbene in politične okoliščine) in šele na tej podlagi interpretirati odstotek in ne generalizirati. Drugo vprašanje (ki ga zastavlja *Globus* in ga B. Jež v tekstu navaja) pa je tako ali tako primer popolne vsebinske manipulacije in metodološkega spodrsrljaja, zato bi bilo primerneje prej opozoriti na njegovo neumestnost in sugestibilnost kakor ga navajati za argument. Poglejmo dobesečno: »Naslednje vprašanje: bi morala Hrvaška popustiti in dati Sloveniji v Piranskem zalivu izhod v mednarodne vode? 56,6 odstotka vprašanih je proti, 18,6 odstotka za. S partnerstvom ne bo nič.« Najprej gre za manipulacijo t. i. popuščanja Sloveniji, kar je v tem primeru mogoče prebrati edino kot izgubljanje hrvaške strani, natančneje izgubljanje hrvaškega teritorija. Ko je vprašanje zastavljeno na način, da vprašani izgublja, je s tem jasno sugeriran njegov odgovor. Taka vprašanja in njihova reprodukcija pa lahko le podpirata nacionalistične argumentacije, iz katerih črpa več strani.

Od vprašanj, ki so v izhodišču sporna in ki jih avtor uporabi za argumentiranje svojih stališč, naj se vrnem k tekstu o »dobrososedstvu«. Poglejmo nekaj sodb o tej temi. »Partnerstvo s Hrvaško ne bo delovalo, ker to ni Benelux, kaj šele Skandinavija, tu se še vedno

Ministrov ne poslušajo?

Primorske novice, 10. 8. 2002

Vojna topovnjač?

Delo, 12. 8. 2002

Piranska ribiška vojna

Mladina, 12. 8. 2002

Arbitražna, naj stane, kolikor hoče

Večer, 12. 8. 2002

V zalivu še tretji ribiški incident

Večer, 12. 8. 2002

»Slovenija vsaj do reke Mirne«

Večer, 13. 8. 2002

Ključ je v sporazumu

Večer, 13. 8. 2002

Incidenti nikomur v korist

Dnevnik, 13. 8. 2002

Pat položaj v Piranskem zalivu

Delo, 13. 8. 2002

Petar Krešimir IV. ne bo prinesel miru

Delo, 13. 8. 2002

»Osinski sporazum« za Hrvaško in Slovenijo

Primorske novice, 13. 8. 2002

Dež je ustavil incidente

Primorske novice, 13. 8. 2002

Piranska godlja

Mladina, 19. 8. 2002

Predsodki kot politično trženje

Delo, 20. 8. 2002

Vojna v zalivu

Mag, 21. 8. 2002

»Za nas ni več Piranskega zaliva!«

Mag, 21. 8. 2002

Slovensko-hrvaška asimetrija

Delo, 22. 8. 2002

SLO:HRV 1:0

Delo, 23. 8. 2002

Grehi dveh sosed

Mladina, 26. 8. 2002

Topovnjače na sredinski črti

Mag, 28. 8. 2002

LITERATURA

- Anderson, Benedict (1998): *Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma*, Ljubljana: Studia humanitatis.
- Hobsbawm, Eric J. (1992): *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, II. izd., Cambridge: University Press.
- Klinar, Peter (1994): »O nacionalni identiteti in etnonacionalizmi: Slovenija v prehodnem obdobju«, *Teorija in praksa*, št. 5–6.
- Knežević Hočevar, Duška (1999): *Družbena razmejevanja v dolini Zgornje Kolpe. Domačijsko zamišljanje nacije in identitete*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC-SAZU.
- Kržišnik-Bukić, Vera (ur.) (1999): *Slovensko-hrvaški obmejni prostor: življenje ob meji*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Mastnak, Tomaž (1998): *Evropa: med evolucijo in evtanazijo*, Ljubljana: Studia humanitatis.
- Mežnarič, Silva (ur.) (2002): *Etničnost i stabilnost Europe u 21. stoljeću*, Zagreb: Jesenski&Turk, Institut za migracije i narodnosti.
- Milohnič, Aldo (ur.) (2001): *Evropski vratarji. Migracijske in azilne politike v vzhodni Evropi*, Ljubljana: Mirovni inštitut.

bohota balkanska politična filozofija 'dobrososedstva'. (...) Zato, lepo prosim, gospod minister, ne ponujajte več nobenega strateškega partnerstva in nobene pomoči pri integraciji v evropske povezave, temveč postavite visoko schengensko ogrado. To reč, v vsej njeni posledičnosti, bo 'javno mnenje' hitro doumelo.«

Sugerirano je stališče, da je treba postaviti trdo schengensko mejo – z njo bi se Slovenija ubranila vsakršne povezanosti z bivšo Jugoslavijo oziroma njenimi naslednicami ali pa kar Balkanom – ki bo Slovenijo postavila v »pravi« prostor. »Skratka, z Balkanom trgovimo, toda politika naj bo srednjeevropska, takšna, da bo Slovenijo umestila v krog držav, v katerem je nekdaj že bila.« Odtrganje od Balkana ima v današnjem političnem trgovanju še zelo visoko ceno, pri tem pa gre za kratkoročne emocionalne učinke, ki jih nekatere politične usmeritve v tem času kar najbolj uporabljajo. Personifikacija negativnega v balkanskem drugem pa še deluje v prostoru na robu/stičišču Evropske unije in Balkana. Vendar bo schengenska meja ovirala tudi eno prioriternih evropskih tematik, to je regionalno sodelovanje, ki po definiciji sega tudi čez schengenske pregrade in ki ga EU odločno podpira. Schengenski zidovi so kaj hitro lahko odvečni tudi za tiste, ki si jih močno želijo postaviti, saj bodo prej ali slej ugotovili, da taka ograda ni zgolj nagrada, in schengenska meja pri tem ni izjema. Tudi je že nekoliko obrabljen pogled o političnih »jugonostalgikih« v slovenskem prostoru, ki niso pretrgali povezav z Balkanom oziroma, kot pravi, »z očitno še nepretrgano popkovi-no. Politična prihodnost Slovenije ni na Balkanu – čeprav ga je pametno »strateško opazovati« – temveč v Evropi in evroatlantskih integracijah.« Kar je ozko interpretirano kot jugonostalgija, je iz širše perspektive vsaj minimalno zagovorništvo odprtih meja, globalne mobilnosti ter spoštovanja enakosti in človekovih pravic. Sporoča še, da naj Slovenija poskrbi zase, »da misli nase in za svoj žep«, ne pa se trudi z dobrimi sosedskimi in partnerskimi odnosi. Za slovensko stran je to »potrata politične energije«, zato je še najbolje, da Hrvaška pač dobi svojo schengensko mejo. »Naj se ve in čuti, da je nastala nova politična realnost, da ni nič več tako, kot je bilo.« Kar je poimenovano za balkansko filozofijo »dobrososedstva«, je prikazano hkrati kot slovenska perspektiva vzpostavljanja trde, neprepustne, betonske meje. Miselni okviri take filozofije mejaštva in vzpostavljanja neprehodnih ovir, za katerimi je treba poskrbeti zase, pa gotovo ne morejo biti alternativa dobrih sosedskih odnosov, ki bi lahko vsebinsko odlikovali moderne države.

4. SKLEPNO RAZMIŠLJANJE: BRAMBOVSTVO MEJE

V odčitavanju diskurza nestrpnosti, ki sem ga v obravnavanem primeru družbenih in medijskih konstrukcij slovensko-hrvaške meje označila za žongliranje z »vojno«, se zdi ključno dvoje: pozicija brambovstva in dviganje napetosti.

Retorika brambovstva in hkrati ideologija mejaštva ustvarjata svojevrstne predstave o ogroženosti meje in te so podlaga za odzive na domnevno grožnjo. Predvsem pa predstava o ogroženosti, ki je vedno v interesu kakšne (politične) elite, mobilizira »patriotska čustva«, ta pa se vedno usmerijo k varovanju našega. Brambovstvo kot »boj za mejo« gradi na ideologiji izključevanja drugega, tujca na drugi strani meje, ki je prikazan z negativnimi stereotipi. Potenciranje domnevnih napetosti je v tem primeru vzporedna strategija za produciranje nestrpnega govora. Prikazala sem tipične primere »ustvarjanja vojne«, ki je medijsko in politično podprto, in v njih so ribiči postali domala flota, ki mejo označuje ali jo celo poskuša določati.

Istrski prostor ima veliko izkušenj z razmejevanjem, vendar tudi s sodelovanjem čez številne meje, ki so jih v zgodovinskih obdobjih zarisovali. V zadnjem obdobju je pomemben mejnik ustanovitev Svobodnega tržaškega ozemlja (STO), določanje meja in življenja v njihovih okvirih po drugi svetovni vojni. Videmski sporazum o maloobmejnem sodelovanju med Jugoslavijo in Italijo je v marsičem zarisal eno najbolj prehodnih meja v času blokofske razdelitve Evrope. Po razpadu Jugoslavije pa sta čezmejno sodelovanje in razmejevanje s sosednjo Hrvaško, ki v času skupne države formalnopravno nikoli ni bilo izvedeno, videti skorajda politično brezupen primer. Zlasti ker se na obeh straneh oglašata identična diskurza t. i. boja za mejo, v katerem sta najpomembnejša elementa nacionalni interes in nacionalni teritorij. V takih političnih okoliščinah pa je dogovor o meji težko doseči in ga še teže udejanjiti: če se namreč že doseže politični dogovor, ostaja dvomljiva njegova pravna potrditev. Potenciranju in ustvarjanju konfliktnih situacij pa v tej optiki tudi še ni videti konca. Zato ne bi smel presenetiti še kak odziv na takšno ali drugačno grožnjo takih ali drugačnih braniteljev.

Močnik, Rastko (1999): *3 teorije: ideologija, nacija, institucija*, Ljubljana: Založba/*cf.

Pajnik, Mojca (ur.) in Drolc, Aleš (ur.) (2001): *Obrazi naše Evrope*, Ljubljana: Mirovni inštitut.

Rizman, Rudi (ur.) (1991): *Študije o etnonacionalizmu*, Ljubljana: Krt.

Smith, Anthony D. (1995): *Nations and Nationalism in a Global Era*, Cambridge: Polity Press.

Štrukelj, Inka (ur.) (2000): *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*, Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje.

Todorova, Maria (2001): *Imaginarij Balkana*, Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.

Zavratnik Zimic, Simona (2000): »Stare in nove (mentalne) meje: stičnost ob slovensko-hrvaški meji«, v: Štrukelj, Inka (ur.): *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*, Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje.

Zavratnik Zimic, Simona (2001): »Perspektiva konstruiranja schengenske 'e-meje': Slovenija, v: Milohnić, Aldo (ur.): *Evropski vratarji. Migracijske in azilne politike v vzhodni Evropi*, Ljubljana: Mirovni inštitut.

Zavratnik Zimic, Simona (2002): *Slovensko-hrvaški obmejni prostor: sociološki vidiki institucionalizacije državne meje*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, disertacija.

MOJCA PAJNIK

Avtorica prispevka je magistra komunikologije in mlada raziskovalka na Mirovnem inštitutu in programska direktorica Centra za sodelovanje Vzhod Vzhod.

The author holds an MA in communication science and is a junior research fellow at the Peace Institute in Ljubljana, and a Program Director of the East Cooperation Center.

E: MOJCA.PAJNIK@MIROVNI-INSTITUT.SI

“WAITER, ONE UKRAINIAN, PLEASE”

Media representation of prostitution

In this article Mojca Pajnik looks into the methods used by the media to delimit the contextual framework that determines the interpretation of prostitution and related issues. Such a framework can be exploited to legitimize prejudices and discrimination against members of the

»НАТ АКАРА, УКРАЇНКО ПРОСИМ!«

MEDIJSKA REPREZENTACIJA PROSTITUCIJE

Danes smo vajeni, da vse, kar nas obkroža, osmišljamo na podlagi produkcije in reprodukcije pomenov in da t. i. družbeni sistem – tudi sistem obstoječega »patriarhalnega kapitalizma« Fiske (1989, 1) – ohranjamo na podlagi sistema pomenov. Posameznik izumlja orodja, o katerih misli, da mu bodo pomagala pri razumevanju tega sistema; tudi okoli prostitucije je nastal splet pomenov, ki prostitucijo predvsem postavljajo v režim dopustnega in nedopustnega, dovo-

ljenega in prepovedanega: prostituciji je pripisan njej lastni »red«. To misel, do katere smo lahko upravičeno kritični – v nadaljevanju bomo pokazali zakaj – razumemo kot uvod v pričujoči prispevek, v katerem bomo obravnavali medijsko ustvarjene pomene prostitucije. Mediji oziroma sodobne medijske reprezentacije delujejo v funkciji reproduciranja stanja v družbi, ki preferira ene diskurzivne prakse in zapira javni prostor za druge. Mediji podeljujejo javnim zadevam

marginalized group. To use van Dijk's words (1991, 10, 11), dominant media perpetuate stereotypes and prejudices about minority group members at various levels. Pajnik analyzed Slovenian print media that appeared in 2001 and the first several months of 2002 using the method of critical discourse analysis.

The survey of the texts chosen for this analysis has shown that among the questions typically raised by journalists when writing about prostitution is that of its origins. For example in an article entitled "Thousands of years of sex for money" that appeared in *Jana*, one can read: "with the development of farming ... family heads had to restrain the sexuality of their wives in order to ensure that property will be inherited by their own child. As a result, unmarried men, or rather those who were 'bursting' with sexual drive, found it more difficult to obtain a 'generous' woman – and the seed of prostitution had been sown." Generalization is here understood as an argumentative strategy which usually functions as a method of justifying the discriminatory discourse (Erjavec, Hrvatinić, Kebl, 2000, 25). Generalization dehumanizes woman and places her in the position of the scapegoat.

Another question frequently implied by journalists and one which elicits speculation is "what is prostitution in fact?" In answering this question journalists usually equate prostitution with crime. For example, in an article written for *Dnevnik*, where the question is asked directly, the journalists explain "... from the point of view of the police the problem is not resolved: prostitution is actually connected with a host of other criminal offences relating to drugs, weapons, illegal immigrants and so on."

The most distinct feature shared by all reports on prostitution in the Slovenian print media is a prolifera-

status (Lazarsfeld in Merton 1999, 28); funkcija podeljevanja statusa pomeni legitimacijo izbranih politik in utrjevanje vedenjskih norm. Reprezentacija prostitucije v medijih znotraj diskurza dvojnosti, v katerem ena stran predstavlja »dobro«, druga »slabo« žensko, učinkuje kot princip take legitimacije. Prostitutke, torej »slabe« ženske, so v funkciji vzpostavljanja in vzdrževanja družbenega reda in hierarhije. Kot bi rekla Judith Butler (2001, 144), tovrstna reprezentacija prispeva k regulaciji seksualnosti v okvirih reproduktivne heteroseksualnosti.

V besedilu se bomo ukvarjali z analizo medijskega poročanja; pokazali bomo, kako mediji določajo pomenski okvir, v katerem se ustvarjajo interpretacije prostitucije in vsega, kar je z njo mogoče povezati. Pokazali bomo, kako takšen okvir deluje kot sredstvo za legitimacijo predsodkov in diskriminacijo pripadnic marginalizirane skupine. Kot bi rekel Van Dijk (1991, 10, 11), mediji ohranjajo stereotype in predsodke o pripadnikih manjšinskih skupin na raznih stopnjah. Medijske tekste o prostituciji – osredotočili se bomo na analizo tistih, ki so bili objavljeni v slovenskih tiskanih medijih¹ – smo analizirali s kritično diskurzivno analizo,² ki nam med drugim omogoča, da tekst na podlagi analize uporabe jezika in načina komunikacije poskušamo razumeti v širšem kontekstu. Ne gre nam torej le za tekst, ampak tudi za kontekst, in pomene tekstov lažje razumemo, če ugotovimo, kako so ustvarjeni in kaj sporočajo.³ Ukvarjali se bomo z dekonstrukcijo pomenov in poskušali pokazati, da je ena od značilnosti dominantnih diskurzivnih formacij (Leeuwen 1993, 34) naturalizacija napisanega. To je princip delovanja, samolegitimacija, ki ne pušča prostora za vprašanja, in v tekstu bomo poskušali pokazati na denaturalizacijo in dekonstrukcijo sprejetih reprezentacij na raznih nivojih.

KAKO JE UZKLILO SEME PROSTITUCIJE?

Med prebiranjem člankov, ki smo jih uvrstili v analizo, smo ugotovili, da je prvo vprašanje, ki si ga novinarji običajno zastavijo, ko pišejo o prostituciji, vprašanje o njenem nastanku. V članku »Tisočletja spolnosti za denar« (4a), objavljenem v reviji *Jana*, novinar/ka (avtorstvo ni znano), na primer, piše: »Z razvojem poljedelstva so

1 V analizo so vključeni članki iz leta 2001 in prvih nekaj mesecev leta 2002 – glej seznam analiziranih člankov. Dokumentacijo je zbrala skupina za spremljanje nestrpnosti na Mirovnem inštitutu. Prvih osem mesecev leta 2001 so člani skupine zbirali članke, v katerih so zaznali nestrpnost do žensk na splošno. V zadnjih mesecih leta 2001 in prvih nekaj mesecih leta 2002, ko so bila vprašanja, ki se nanašajo na prostitucijo, zaradi debat o legalizaciji še posebno aktualna, je bilo zbiranje člankov bolj sistematično.

2 Glej Van Dijk (1991, 1997); Denzin in Lincoln (2000).

3 Več o tem glej S. Hall (1997).

... družinski poglavarji morali obrzdati spolnost svojih žena, da bi posest podedoval zares njihov otrok. Neporočeni moški oziroma tisti, ki jih je 'razganjalo' od spolne sle, so zato težje prišli do 'radodarne' ženske – in posejano je bilo prvo seme prostitucije.« Posploševanje najdemo tudi v odgovoru na vprašanje, kako je seme »vzklilo«: »Zalila ga je potreba samskih žensk, ki so se same težko preživljale.« Avtor/ica nadaljuje z razlago prostitucije med živalmi, ko pravi, da tudi opice poznajo neko obliko prostitucije oziroma »plačano parjenje«. »Samica se vda samcu, ki ji prinese sadje ali kak drug posledek. Takšni primeri so tudi pri žuželkah. Vzrok je preprost: opica mora skrbeti za mladiče, žuželka za gnezdo.« Potem pride primerjava: »Tudi pri ljudeh ni bilo nič drugače. V začetku so se s prostitucijo ukvarjale sužnje, neplodna dekleta, nepreskrbljene vdove, obstajale pa so tudi 'svete prostitutke,' svečenice.« Tako posploševanje oziroma razlaganje na poenostavljen način na tem mestu razumemo kot strategijo argumentiranja, ki običajno deluje kot metoda upravičevanja diskriminatornega diskurza (Erjavec, Hrvat in Kelbl 2000, 25). Posploševanje v zgornjem primeru in primerjanje prostitucije z živalskim parjenjem žensko dehumanizira in jo postavlja v vlogo dežurnega krivca.

Naslednje pogosto novinarsko vprašanje je tisto, ki ima za odgovor špekulacije o tem, kaj naj bi prostitucija bila. V odgovorih na taka vprašanja je prostitucija najpogosteje izenačena s kriminalom. V članku, objavljenem v *Dnevniku* (2f), si novinarja neposredno postavitva vprašanje »kaj prostitucija sploh je« in nanj odgovorita: »... s stališča policije pa bo še vedno problem: na prostitucijo se namreč veže še kup drugih kaznivih dejanj, povezanih z drogami, orožjem, ilegalnimi pribežniki in drugim.«

Na vprašanje, kaj prostitucija je, najpogosteje odgovarjajo kriminalisti. Iz njihovih odgovorov, ki jih povzemajo mediji, je razvidno, da prostitucijo razlagajo izključno v povezavi s kriminalom; zgornji primer nas prepriča, da jo je mogoče povezati s čimerkoli oziroma, v skrajni meri, da kriminalno dejanje, ki s prostitucijo ni povezano, pravzaprav ne obstaja. Po besedah Katjuše Kodele Kos, višje kriminalistke z uprave kriminalistične policije MNZ, je prostitucija »v glavnem dokaj transparenten pojav« (6b) ali »transparentna dejavnost« (3a). To je dejavnost, »ki je včasih povezana z drugimi kaznivimi dejanji, oziroma tistimi, ki sodijo med organizirani kriminal« (3a). Anton Dvoršek, predavatelj z Visoke policijsko-varnostne šole, podobno poudarja, da je »prostitucija zelo tesno povezana z drugimi kriminalnimi dejanji, kot so preprodaja mamil, vse vrste organiziranega kriminala ...« (3a). Po mnenju Draga Kosa iz službe za evropske zadeve in mednarodno sodelovanje na MNZ pa je prostitucija

tion of designations. Prostitutes are most often called "salesgirls offering love," but also "masters in love" and "love artists." In the articles analyzed, journalists most often used pejorative designations, for example "whores," "purchasable girls," "workers in the oldest trade," "streetwalkers." These expressions fulfill the function of reproducing the traditional image of prostitution as an immoral activity that earns dirty money and is considered mean.

By "commodifying the woman's body" (O'Neill 2001, 136) the media present prostitutes exclusively as sexual objects. For example, negativization of the woman is obvious in phrases such as "a group of young women or *beings*" (italics by M.P.), "this type of nonentities," "legitimate beings" and "this class of female population." Similarly, designations with an ironic or derisive ring serve the function of reproducing this image, for example the "queens of the night," "naked babes," "Lolitas," "ladies." A prostitute is presented as the "other" woman, one that is different from the "normal" woman; the dichotomy body-object turns her into an object of fascination and desire.

Categorization, sometimes even typization, of prostitutes as "other" women is especially obvious in journalists' delineation of various "types" and "profiles" of prostitutes, a process by which a certain group of products is made uniform. And that is precisely what journalists do in the texts analyzed here – they arrange and categorize women as products sold on the market. The most widespread "type" of prostitutes is so called "mobile prostitutes," "mobile (mobile phone, M.P.) women" – they are presented as "domestic prostitutes," "Ljubljana mobile whores," "mobile prostitutes from upper classes." The stories of Slovenian call-girls are completely different from those of other "girls" from elsewhere. "Mobile pros-

titutes do not sell their bodies at any corner, they won't take off their clothes in any godforsaken hole or have sex with any deviant who uses a plastic Coke bottle filled with hot water to reach anal satisfaction ... Slovenian women prefer ladylike manners." In making the distinction between "domestic" and "foreign" prostitutes, the journalists present "domestic" prostitutes as having consciously arrived at such a decision in an effort to earn their own money.

The second "type" of prostitutes comprises "foreign" women. The media use two kinds of designation: plural, general categories on the one hand, and individual references on the other with an additional remark on nationality. Characteristic designations of this kind are, for example, "Eastern women," "artist women from the East," "young women from East European countries, South America and the Balkans." Women are reduced to their nationalities and additionally designated, for example, "Chinese prostitutes," "three Serbian, one Moldavian and nine Romanian women ... or so-called Ceausescu women," "tall black women from Nigeria or Ghana, there are also many Albanians, Ukrainians, Russians, Bulgarians or Romanians," "graceful Ukrainian young women".

In certain extreme examples, women are even likened to food served up on plates, as in the titles "Waiter, one Ukrainian please," "A Special Offer of Chinese Prostitutes," and "Papa' used to buy women?" Woman is commodified and her body is the subject of trade, orders, purchases, and is chosen like a dish in a restaurant, e.g. "guests could "treat themselves" to a young woman." The media further report on "a transaction" and "an import"; women are presented as property, e.g. "... one among *his* women" (italics by M.P.). "Girls," "new women," "sexual slaves," are "hired," "sup-

celo »velika nevarnost za družbo, saj vodi v moralni razkroj« (1g).

Ko nekateri novinarji iščejo odgovor na vprašanje, kaj je prostitucija, povzemajo v člankih, ki smo jih analizirali, konservativna mnenja, da je prostitucija »nekaj etično slabega, in če bi jo priznali, bi to slabo priznali« (3a); njeno »zlo je v tem, da človeka (žensko), ki je tempelj svetega duha, ponižuje v trgovsko blago« (9f). Skrajnost na drugi strani pa je redukcija prostitucije na trgovsko menjavo, t. i. tržni pogled na prostitucijo, po katerem je, na primer, prostitucija »izvrševanje spolnih odnosov za plačilo ali zaradi drugih uslug« (9f). Je ena od »propulzivnih storitvenih panog našega gospodarstva« (6g), je »le ena od obrti« (6e) ali »seks-biznis« (9f) ali ena od gospodarskih dejavnosti, ki jo tako kot druge podobne dejavnosti »žene skoraj izključno želja po zaslužku« (1h). Prva interpretacija je moraliziranje, ki učinkuje kot obsojanje, druga pa predstavlja prostitucijo zgolj kot »biznis«.

Poskusi iskanja odgovorov na vprašanje, kaj je prostitucija, delujejo v funkciji potrjevanja reda in discipline: vrednote reda in avtoritete so predstavljene kot moralna pravila, ki jih je treba upoštevati, še več, varovati. Prostitucija je v bistvu tisto, kar določa *mainstream* pozicija: ta ji namreč narekuje njen »red« in jo postavlja v dihotoomno razmerje med dopustnim in nedopustnim (Van Dijk 1991, 148).

MED »KURBO« IN »KRALJICO«

Najbolj očitna značilnost medijskega poročanja o prostituciji v člankih, ki smo jih analizirali, je »poplava« najrazličnejših poimenovanj. Ženske, ki se ukvarjajo s prostitucijo, so najbolj pogosto poimenovalne kot »prodajalke ljubezni« (1e, 5a, 6e, 9f, 2e, 3a), tudi »mojstrice ljubezni« in »umetnice ljubezni« (6e). Besedna zveza se je povsem uveljavila v medijskem žargonu, saj je skoraj tako pogosta kot izraz »prostitutka«. Uporablja se za poimenovanje žensk, o moških kot o »prodajalcih ljubezni« (6e) smo med našo analizo redko brali. Novinarji so besedno zvezo uporabljali tudi v času razprav o dekriminalizaciji prostitucije, ko je bila v ospredju razprava o prostituciji kot o poklicu: seveda se je tudi v teh primerih pokazalo, da je vzročna zveza med prostitucijo in ljubeznijo konstrukt, ki nima ekvivalentne pojavnosti v praksi.

Izbira besed, torej leksični slog, ni nikoli nevtralna: izbira enega poimenovanja namesto drugega odseva mnenja, emocije in položaj tistega, ki govori, v našem primeru novinarjev. Vrednostno vse prej kot nevtralen je, na primer, izraz »kurba« (6b, 5a); slabšalnost na denotativni ravni, na ravni govorca, se v komunikaciji oziroma pri sprejemanju sporočila prenese na konotativno raven: bralec pre-

pozna izraz kot negativen, pogosto pa ne razmišlja o kontekstu, v katerem je bil napisan, in tudi ne o položaju tistega, ki ga je napisal. Beseda kurba je negativna in sama po sebi vsebuje kritiko vsega, na kar konotira: vsebuje kritiko nečesa umazanega, čemur se je treba izogibati.⁴ Slabšalni izrazi, kot so »kupljiva dekleta«, »dovčerajšnje kurbice«, »delavke v najstarejši obrti« (9f), »izložbene prostitutke« (2e), »pocestnice« (6e), implicirajo, da prostitutke zaradi svoje nesubjektivnosti ne morejo poznati morale. Ti izrazi tradicionalno reproducirajo prostitucijo kot nemoralno aktivnost, ki prinaša umazan denar in je prepoznana kot »nečedno« početje.

Poglejmo, kako tovrstne reprezentacije učinkujejo v praksi. To nam slikovito prikaže Ducrot s primerom otroka, ki želi pobožati psa. »Pusti ga, umazan je,« zasliši krik staršev. Starši psa najprej opišejo s tem, ko rečejo, da je umazan, nato otroku zapovejo, naj se ga ne dotakne. In kaj otroku pomeni beseda umazan? Nekaj, čemur se je treba izogibati. Otrok sprejme besedo umazan, ki denotira pomen »izogibaj se«. Beseda umazan postane argument za to, da se umazanemu izogneš; postane indikator za sklepe, ki jih sprejemaš v odnosu do objekta (subjekta), ki je umazan (Ducrot 1996, 34, 36). In ti sklepi pomenijo zavračanje. »Nemoralne pocestnice« moramo zavračati, umazane so v svoji nemoralnosti, zato se jih je treba izogibati, še več, lahko jih tudi zmerjamo s slabšalnimi izrazi.

»Komodifikacija ženskega telesa« (O'Neill 2001, 136) v medijih reprezentira prostitutko kot seksualni objekt. Komodifikacijski fetišizem, ki ga poznamo vsaj od Marxa naprej, pomeni, da v procesu menjave prevzamejo družbeni odnosi med ljudmi videz odnosov med stvarmi (objekti). Objekti postanejo subjekti in subjekti postanejo objekti; objekti so personificirani, subjekti objektivizirani. Ženska je kot subjekt objektivizirana, poblagovljena. Negativizacija ženske je, na primer, razvidna v zapisih: »skupina mladih deklet ali *bitij*« (1a) (poudarila mp), »tovrstne ničle« (6a), celo »legitimna bitja« in »ta sloj ženskega prebivalstva« (7a). V funkciji reprodukcije podobne so tudi poimenovanja, ki zvenijo ironično, zasmehljivo, na primer, »prijateljice noči«, »kraljice noči« (1e), »gole bejbe«, »zaokrožene lolite« (6c), »dame« (6d, 6e), »animir dame« (1b). Prostitutka je predstavljena kot »druga« ženska, tista, ki je drugačna od vsakdanje oziroma »normalne« ženske; predstavljena je v dihotomiji telo – objekt.

Poimenovanjem, ki sledijo in ki jih tudi uvrščamo v skupino navidezno pozitivnih denotacij, pa je skupno to, da so bila zapisana med narekovaji: »kresničke« (1a), »svobodne kulturne delavke« (9f), »redno zaposlene«, »bodoče podjetnice« (5a), »maserke« (2a). V pr-

plied,“ “acquired” and “imported,” “sold,” “purchased,” “bought from,” and “obtained.”

The earlier mentioned commodification is also characteristic of media answers to the question of what prostitutes do. So one can read that women “sell themselves,” “are laid down,” “offer bed pleasures in rented apartments,” or in a “wonderful land of brothels,” offer “pleasures of the flesh,” and “sexual services.” They are presented as the “labor force,” “young women who sell what they have.” “Graceful young women” are in the habit of “spreading the web,” “seducing and winning over,” “taking one to the world of the wildest dreams,” and “helping insomniacs kill the night with titillating programs.”

However, what deserves critical consideration is not solely the described media reporting on prostitution that reproduces stereotyped images and spreads intolerance. Another fact worthy of attention is the absence of alternative ways of reporting on prostitution in the period analyzed here. In other words, not one article included in the analysis dared approach prostitution from an alternative point of view that might suggest a different way of reasoning and thus open the possibility for an alternative way of reporting. Instead, all tediously recounted one and the same perspective. In our opinion this tediousness not just demonstrates how impervious the long-established channels of communication are, but also that the problem lies primarily in the fact that it is used as a “method” which additionally stigmatizes these already marginalized women.

4 Glej O. Ducrot (1996, 88).

vem primeru je novinarka besedo kresničke zapisala med narekovaji za ponazoritev izraza, ki ga, kot piše, uporabljalo v Italiji, ko govorijo o »prostitutkah in prostitutkih« (poudarila mp), pri tem pa ni zapisala, za prevod katerega izraza gre. V drugih primerih iz analize so novinarji z uporabo narekovajev bolj jasno izrazili lastni dvom o pomenu tega, kar so zapisali med narekovaji. Uporaba narekovajev pomeni tipično narativno funkcijo v poročanju in govorcu omo-goča subjektivne interpretacije, pojasnila ali mnenja. V zgornjih primerih zaznamo posmehljivi odnos novinarjev do ureditve prostitucije kot poklica. Razvidno je, da izbira besed ni nevtralna, da novinarji niso objektivni pri opisovanju tega, čemur sicer radi pravijo dejstva. Iz kritične perspektive jezik ni samo o svetu, ampak je tudi v službi njegove konstrukcije in kot tak pogosto deluje kot mehanizem za potrjevanje regulacije: diskurzivne prakse v zgornjih primerih legitimirajo vzpostavljena pravila, ki določajo, kdo lahko govori s položaja avtoritete, kdo mora poslušati in čigave družbene konstrukcije so pomembne.

TIPIZACIJA: STEREOTIP O DVEH VRSTAH PROSTITUTK

Samozavestne, profesionalne Slovenke ...

Kategorizacija, tudi tipizacija prostitutk kot »drugih« žensk je še posebno jasno izražena, ko novinarji predstavljajo razne »tipe«, »profile« (3a) prostitutk. To je proces, s katerim poenotimo skupino izdelkov; in novinarji v tekstih, ki smo jih analizirali, počnejo ravno to, namreč urejajo in razvrščajo ženske kot izdelke, ki se prodajajo na trgu. Najbolj razširjeni »tip« prostitutk so t. i. »mobi prostitutke« (1g, 6d), »mobitel dekleta« (2f) – te so predstavljene kot »domače prostitutke« (1f), »ljubljsanske mobitel kurbe« (6b), »mobi prostitutke iz višjega razreda« (1h), »prostitutke iz Slovenije, ki povečini delujejo na zelo visoki ravni (oglaševanje in mobilni telefoni), pri čemer so zelo samostojne (nimajo zvodnikov)« (9f). Zgodbe »slovenskih call girls« so povsem drugačne od zgodb »deklet«, ki niso iz Slovenije. »Mobi prostitutke se ne prodajajo na vsakem vogalu, ne slačijo se ravno v vsaki vaški luknji in ne seksajo z vsakim deviantom, ki si za analno zadovoljitev izbere s kropom napolnjeno plastenko kokakole ... Slovenske punce raje delujejo po damsko« (6d).

Novinarji razločujejo »domače« in »tuje« prostitutke tako, da delo »domačih« predstavljajo kot zavestno odločitev žensk, ki hočejo zaslužiti denar. Posploševanje in idealiziranje življenja slovenskih prostitutk zamegljuje drugačen pogled. Beremo, na primer, posploševanja: »domače takoimenovane mobiprostitutke ... delujejo kot

samostojne podjetnice ... Te se prostovoljno in zavestno odločijo za prostitucijo, večinoma zato, da bi izboljšale svoj življenjski standard« (1g). Tako pisanje napeljuje na misel, da je slovenska prostitucija urejena, da je z njo vse v najlepšem redu v nasprotju z ono drugo prostitucijo, v kateri niso udeležene Slovenke. »Mobitel dekleta so povečini Slovenke ..., ki delujejo neodvisno, brez zvodnikov« (2f). »Pogosto mlada dekleta sploh ne potrebujejo zvodnika, ki bi jim namignil, kako lahko izkoristijo naravne čare in združijo 'prijetno s koristnim'. Neredko se tega domislijo kar same. Zaradi denarja in zaradi zabave« (6d). Članek, objavljen v *Mladini*, ki se nadaljuje s podrobnim opisom izsekov iz zgodb, izzveni kot nekakšno povabilo v čudoviti svet prostitucije: novinarka piše o enaindvajsetletnih Aleksandri in Tanji, ki »v Ljubljani pridno študirata ekonomijo« in ki »sta se zavestno odločili za prostitucijo«. Delo jima uspeva in ustanovili sta »pravo malo podjetje« in zaslužita »zelo lepe vsotice«. Lahko smo prebrali, da »mobitel prostitucijo obvladujejo slovenske državljanke, ki so precej samozavestne ... in samostojne ... So prave poslovne ženske, z drugimi besedami profesionalke« (3a).

Za primer reprodukcije stereotipov o tipu prostitutk, »slovenskih mobitel prostitutkah«, navajamo citat višje kriminalistke, ki »slovenska dekleta na poziv« razvršča v »štiri ključne skupine«: »V prvo skupino bi uvrstila *mlade punce* ..., ki nimajo nobenega odnosa do ljubezni ..., in *študentke*, ki se lahkomišelnost odločijo za to dejavnost ... V drugo sodijo *ženske*, ki so se znašle v finančnih težavah ..., v tretjo *prostitutke*, ki jih je v ta posel zapeljala slaba družba ..., v četrti skupini, v najhujšem breznu, pa so *dekleta*, ki se prodajajo za drogo« (6d) (poudarila mp).⁵ Tovrstno kategoriziranje je predvsem v funkciji legitimacije: govori strokovnjakinja in njena kategorizacija, kot je predstavljena zgoraj, vzbuja vtis legitimnosti, tudi resničnosti. Poimenovanju vsake kategorije deklet doda pojasnilo, ki učinkuje kot »naravna« logika; »besede spreminjajo svojo vrednost glede na argumentativno orientiranost« (Ducrot 1996, 50). Kriminalistka, ki jo novinarji pogosto navajajo, z argumentacijo upraviči sklepe in jih naredi za sprejemljive.

... in naivne uvožene tujke

Drugi »tip prostitutk« (2f) so tiste, ki niso »domače«, ampak so »tujke«. Poimenovanje v tekstih, ki smo jih analizirali, je dvojno: novinarji jih na eni strani poimenujejo v množinskih kategorijah, ki so splošne, na drugi strani jih omenjajo kot posameznice in poleg imena navajajo nacionalnost. Za množinsko kategoriziranje so značilna

5 Podobno tipizacijo najdemo tudi v drugih člankih (3a), ko novinarji povzemajo mnenje iste kriminalistke.

poimenovanja, kot na primer, »tuje prostitutke« (1f), »vzhodnjakinje«, »artistke z vzhoda« (2f), »dekleta iz držav vzhodne Evrope, Južne Amerike in Balkana« (9a). Ženske so reducirane na nacionalno pripadnost s poimenovanji, kot so »kitajske prostitutke« (2d), »tri Srbkinje, Moldavka in devet Romunk ... oziroma tako imenovana Ceausescova dekleta« (1b), »visokorasle črnke iz Nigerije ali Gane, veliko je tudi Albank, Ukrajink, Rusinj, Bolgark ali Romunk« (1a), »uvožene iz tujine, večinoma iz vzhodne Evrope in držav nekdanje Sovjetske zveze«, »Evropejke z vzhoda« (1e), »brhke ukrajinske mladenke« (8a), »čedna dekleta z vzhoda«, »artistke iz vzhodne Evrope in držav bivše Sovjetske zveze, pretežno Ukrajine, Moldavije, Latvije, Rusije in Belorusije« (6b).

Ženske so predstavljene kolektivno in skladno z uveljavljeno besedno zvezo »trgovina z belim blagom« kot blago, ki ga tovorimo iz raznih držav, v primerih zgoraj pretežno z vzhoda. V skrajni obliki je ženska v naslovih člankov ponujena kot hrana na pladnju: »Natakar, Ukrajinko prosim!« (8a), »Posebna ponudba kitajskih prostitutk« (2d). »'Papa' kupoval ženske?« (1c). Ženska je poblagovljena in zunaj ali znotraj telesa ne obstaja. Vse, kar ona je, je njeno telo – s tem pa se trguje, se naroča, kupuje, izbira kot hrana v restavraciji: »gost si je lahko 'postregel' z dekletom« (1c). Mediji poročajo o »poslu« (2a, 1e, 2b), o »uvozu« (1e), ženske predstavljajo kot lastnino, na primer, »... ene izmed *svojih* deklet« (9b) (poudarila mp). »Dekleta«, »nove ženske«, »spolne sužnje« se »najemajo«, »dobavljajo«, »nabavljajo« in »uvažajo«, »prodajajo«, »kupujejo«, »odkupujejo« (6b), »pridobivajo« (2a).

Drugi primer novinarskega tipiziranja tujih prostitutk je navajanje njihovih imen in nacionalnosti: »Rusinja Nataša, Madžarka Erika in neka Nina« (2b), »Olga iz Odese« (6b), »Ela iz Romunije« (7a). Stereotipne in žaljive predstave so, na primer, »ruska maserka« (2a), »kljunasta Romunka« (6a). Prostitutke so ločene od drugih žensk oziroma od drugih ljudi nasploh. »Mi« smo predstavljeni na način, ki simbolizira dobro in s katerim je povezana všečnost, one nasprotno simbolizirajo slabo in nevšečno.⁶ V tovrstni ideologizaciji družbene percepcije poteka binarna delitev med *in-groups* in *out-groups*: bolj ko so negativni poimenovanja in odnos nasploh do *out-groups*, bolj so pripadniki teh skupin oddaljeni od »nas«.

KAJ POČNEJO?

V naslednjih vrsticah bomo poskušali pokazati, kakšna je bila med našo analizo medijska reprezentacija tega, kar da prostitutke

6 Podrobno argumentacijo glej v Van Dijk (1991).

počnejo. Njihovo delo je bilo na eni strani cinično predstavljeno v moralizatorskem tonu, na drugi strani je bilo bodisi polno predsodkov bodisi idealizirano v odnosu do strank. Besede delo, delovno mesto, delovati so novinarji postavljali v narekovaje in že s tem izražali podcenjujoč odnos do dela, ki je predstavljeno kot manjvredno. Sporočilo je jasno: prostitucija ni moralna. »Prodajanje telesa« so povezovali z mnenjem, da je »položaj prostitutk prava družbena sramota« (1e). Novinarji so se čudili predlogu zakona, po katerem naj ne bi bilo kaznivo »*niti* ... podpiranje spolne nemorale« (5a) (poudarila mp). Prostitucija je nemoralna, ženske, ki se z njo ukvarjajo, zato nimajo dostojanstva: »Biti prostitutka vsekakor ni ugledno, prej sočutja vredno stanje« (6e). Ženske, ki delajo v javnih hišah, so predstavljene kot »posebna struktura ljudi« (9c). Še več, predstavljene so kot grožnja »normalnim« državljanom: »... je strašna sramota za vse državljanke gledati dekleta, ki se ponujajo na cestah. Še huje je v mestnih središčih, kamor se prostitutke preselijo zvečer, se gole ali napol gole sprehajajo ob cesti in vabijo kliente. Grozno je ... razlagati otrokom, zakaj se gospe ne oblečejo tudi tedaj, ko je hladno ...« (1a).

Ženske so predstavljene kot grožnja normalnemu prebivalstvu in kot pregreha, ki s pohujšanjem ogroža nedolžno večino. Novinar *Mladine* predlaga, da bi bilo za normalno večino bolje, če bi se izognila prostorom »pregrehe«, kjer bi se soočila s »... kurbarijo, glasnim preklinjanjem v južnjaških šprahah, ... lepljivo mrežo moralne korupcije, skozi katero se bodo morali en passant prebijati šoloobvezni otroci, in nenazadnje skušnjava, ki bo vsako nedeljo zavdala vernikom, ko se na poti k bogoslužju v sto metrov oddaljeni cerkvi ne bodo mogli dovolj na široko ogniti leglu pregrehe« (6c). Tak govor deluje v funkciji potrjevanja samoreprezentacije: negativizacija prostitutk kot manjšinske skupine rabi za potrjevanje lastnega položaja. Prostitucija je, kot citira novinarka *Dela*, »velika nevarnost za družbo, ki vodi v moralni razkroj« (1g).

Medijskim odgovorom na vprašanje, kaj prostitutke počnejo, je skupno to, kar smo že omenjali zgoraj – popredmetenje ženske. Tako beremo, da se »prodajajo« (6d), »operirajo v (dejanski in metaforični) temi«, se »dajejo dol« (6d), ponujajo »kupljive posteljne užitke, kakršnih se doma (očitno) ni mogoče nadejati« (4d), ponujajo »posteljne užitke v najetem stanovanju« (1d) ali v »čudovitem svetu bordelov« (6a), ponujajo »mesene užitke« (2c) in »ljubezenske usluge« (9a). Predstavljene so kot »delovna sila« (1d), »punce, ki prodajajo, kar imajo (zato ker nimajo drugega, zato ker so jih k temu prisilili, zato ker jim je to všeč)«, ki se »včasih za velik, še večkrat pa za majhen denar dajejo dol, nekatere v razkošnih apartmajih, druge na postajnih sekretih« (4d). »Brhke mladenke« (8a, 9d) imajo tako navado da »omre-

žijo«, »zapeljejo in nagovorijo«, »popeljejo v svet najdrznejših sanj« (8a), »nespečnežem z žgečkljivim programom krajšajo noči« (6b).

Opisovanje dela žensk, ki delajo kot »kabarejske plesalke«, »artistke«, »barske umetnice« (6b) je še bolj podrobno. Brali smo, da se je »bejba vrtinčila z ritko v prosojnih tangicah«, »goli ženski zadnjici« sta »poplesavali za vrati ...« (6c), »svetlolaska je počasi slekla svoj modrc ... skupaj sta pred fantom zaplesali in se pri tem počasi znebili oblačil« (9d). »Ukrajinke in Romunke, ki so poplesavale na odrčku so se le tja do jošk razgalile, ampak drugače so imele izvrstne hardware, v njihov software pa se sploh nismo vtikali« (6a). Lahko smo prebrali, kako se je »okoli kromirane štanke elegantno ovijala dolgonoga črnolaska«, ki je bila »oblečena le v minimalne tangice ... spretno jih je potegnila s pravilno oblikovane zadnjice« (6b). Podrobni opis je opremljen s serijo fotografij (glej slike 1–4).

KOLIKO JIH JE IN KOLIKO ZASLUŽIJO?

Vprašanja zelo zanimata mnoge novinarje in posledica manipulacije s števkami se kaže v zamegljevanju dejanskega položaja in težav žensk. Primerjanje cen, ugibanje o številu slovenskih prostitutk in tistih, ki so v Slovenijo prišle iz drugih držav, bralca napeljuje, da o prostituciji razmišlja skozi številke. Posameznica ni pomembna in polje za reprodukcijo stereotipov je na stežaj odprto. *Dnevnik* navaja, da je v Sloveniji »približno 3000 prostitutk« ... »po ocenah policije bi med prostitutke lahko prišle tudi približno 300 tujk ...« (2f). Po mnenju policije, ki ga navaja *Delo*, je »pri nas 1400 domačih in 500 tujih prostitutk« (1f): tej oceni sledi posplošena trditev, da se »domače prostitutke s tem ukvarjajo prostovoljno in samostojno«, »300 žensk s tujim državljanstvom opravlja različne plesse, artistske in podobne poklice«, »200 tujk« pa je »brez urejenega statusa«. Druga novinarka v istem časniku v članku, ki je bil objavljen v isti številki, navaja, da je v Sloveniji tri tisoč »mobiprostitutk« (1g). Nadaljuje, da »natančnega števila tujih prostitutk ne poznamo, če pa sklepamo po prijavljenem številu barskih plesalk, bi jih lahko bilo od tisoč do tri tisoč letno«. Novinar v *Jani* piše o »strašljivih številkah« (4b), njegov sogovornik v intervjuju pa oceni število »naših

1–4 fotografija: Denis Sarkič

1

2

prostitutk« na 1500. Drugi sogovornik novinarka *Jane* pa pravi, da je »mobitelskih prostitutk okoli dva tisoč« (4c). V *Večeru* pišejo, da je bilo leta 1996 »evidentiranih sto prostitutk, vendar je 'temno polje' po nekaterih podatkih v Sloveniji zelo veliko (po nekaterih ocenah 1800)« (9e) (poudarila mp).

Naslednja manipulacija s številkami se nanaša na ugotavljanje, koliko denarja prostitutke zaslužijo in koliko ga prostitucija nasploh prinaša. »Vsaka stranka naj bi za uro plačala 12 tisoč tolarjev« (2a), po drugih podatkih naj bi za pol ure plačala 12 tisoč tolarjev, za eno uro 20 tisoč, za ves dan 30 tisoč tolarjev (8a), po drugih virih naj bi ženske od moških »zahtevale« za pol ure deset, za uro dvajset tisoč tolarjev (2b). Prebrali smo tudi, da je cena posamezne storitve 25.000 tolarjev in da so »vikend paketi« dražji (150.000 tolarjev) (1f). Različni zneski, kot jih navajajo novinarji, so v funkciji preusmerjanja pozornosti bralca; razpravljanje o postavkah, cenah, številkah, zaslužkih itd. spodbuja računanje, bralci o drugem ne razmišljajo več. Številke spodbujajo razmišljanje, ki se vse bolj oddaljuje od problema, in postanejo glavno in seveda zelo nezadostno vodilo razmišljanja.

INKRIMINACIJSKO O DEKRIMINALIZACIJI

Mediji so najbolj obširno poročali o dekriminalizaciji prostitucije decembra 2001, ko je skupina poslancev in poslank na državni zbor nasloвила predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o prekrških zoper javni red in mir. Novinarji so pogosto izražali posmehljiv odnos do zakonskega predloga oziroma neposredno do prostitutk: v članku z naslovom »Kupleraj, d. o. o.« (4d), objavljenem v *Jani*, so razprave v državnem zboru označili »za človeštvo majhen, za Slovence pa velik korak«. ... »Predstavniki in peščica predstavnic ljudstva na Šubičevi so se skušali dogovoriti o tem, da bi kupljiva dekleta ... prekvalificirali v seksualne delavke s pravicami in dolžnostmi, ki gredo samostojnim podjetnicam, in še s katero čez« (4d). Novinarka v uvodniku, za katerega je kot formo novinarskega sporočanja značilna redefinicija dogajanja, ki s povzemanjem, selekcioniranjem in osredotočanjem pozornosti na izbrane segmente odseva ideološko oblikovana mnenja kot del avtorjevega kognitivnega

SEZNAM ANALIZIRANIH ČLANKOV

1 Delo

- d) »'Kresničke' morajo s pločnikov«, 7. januar 2002, Tone Hočevar.
- e) »Čiščenje 'hleva' prostitucije«, 28. januar 2002, str. 6, Peter Potočnik.
- f) »Papa' kupoval ženske?«, 16. februar 2002, Olga Cvetek.
- g) »Ukrajinka za 'drobiž'«, 15. marec 2002, k.d.
- h) »Prostitucija ni več nemoralna«, 20. oktober 2001, str. 24, Barbara Kramžar.
- i) »Prostitutke kot podjetnice«, 8. december 2001, Helena Kocmur.
- j) »Da zvodnik ne bi bil lastnik žensk«, 8. december 2001, str. 3, Milena Zupančič.
- k) »Siva ekonomija belega blaga«, 12. december 2001, Helena Kocmur.

2 Dnevnik

- a) »Prostitucija, ne samo masaža«, 23. maj 2001, Mojca Furlan-Rus.
- b) »Bile so mlade in lepe«, 13. oktober 2001, Mojca Furlan-Rus.
- c) »Dobro organizirani trgovci«, 26. oktober 2001, Marjeta Smolnikar.
- d) »Študentski boni za seks«, 7. november 2001, brez avtorja.
- e) »Prostitucija gospodarska dejavnost kot vse druge«, 3. december 2001, brez avtorja.
- f) »Prostitucija legalna obrt?«, 8. december 2001, Mojca Lorenčič, Borut Mehle.

3

4

3 *Glamour*

- b) »Legalizacija prostitucije, Ne, hvala ali da, prosim?«, april 2001, str. 59–64, Damjana Bakarič.

4 *Jana*

- a) »Tisočletja spolnosti za denar«, 17. julij 2001, str. 38–39, brez avtorja.
 d) »Prostitutkam ne lezem v postelje«, 4. september 2001, str. 11, Aleš Čakš.
 e) »Prostitutke da, bordeli ne!«, 8. december 2001, str. 8, 9, Žana Kapetanović.
 f) »Kupleraj, d.o.o.«, 11. december 2001, str. 3, Maja Lupša.

5 *Mag*

- a) »Kurbe bodo podjetnice«, 12. december 2001, str. 9, Igor Kršinar.
 b) »Candra, s. p.«, 24. december 2001, str. 8, brez avtorja.
 c) »Komunalna Anka«, 24. december 2001, str. 94, Bogo Sajovic.

6 *Mladina*

- a) »Kurbarija«, 2. april 2001, str. 44–48, Blaž Ogorevc.
 b) »Čedna dekleta z vzhoda«, 3. september 2001, str. 18–22, Max Modic.
 c) »Ku, ku, gole bejbe«, 22. oktober 2001, str. 64–65, Max Modic.
 d) »Mobi prostitutke«, 29. oktober 2001, str. 48–49, Ana Jud.
 e) »Zamenjam državo za vrček piva«, 10. december 2001, str. 18, Bernard Nežmah.
 f) »Najstarejša obrt v parlamentu«, 17. december 2001, str. 24, 25, Sebastijan Ozmec.
 g) »Zdravilna legalizacija«, 14. januar 2002, str. 25, Mičo Mrkaič.

zaznavanja dogajanja (Van Dijk 1991, 135), reducira prostitucijo na predmet posmehovanja. »Profitirali bomo prav vsi. Dovčerajšnje kurbe ... bodo postale spolne obrtnice, kar se sliši mnogo lepše, ... država pa bo od svojih varovank ... pobirala tudi davke, po bržkone beneficirani delovni dobi pa jim zagotovila dostojen pensionček« (4d).

Selektivno povzemanje, ki je pomembna značilnost uvodnikov, pušča malo prostora za druge interpretacije, za drugačno razumevanje opisanega dogajanja: dominantno branje takšnih vsebin ostaja znotraj okvirov »reda« (Van Dijk 1991, 136). Posmehljivi odnos do predloga zakona se v medijih pokaže kot posmehljiv odnos do žensk in do njihovega morebitnega poklicnega statusa. Nekateri »se bodo informirale, registrirale in terpirale, se javno razkrile z imenom in priimkom, ustanovile svoj d. o. o., izdajale račune, vodile knjigovodstvo in, to še posebej, plačevale davke od doslej neobdavčenega dobička!? No ja, vsaj v arest pa jim po novem ne bo treba« (4d).

Tudi za članek z naslovom »Kurbe bodo podjetnice« (5a), objavljen v *Magu*, je značilno ustvarjanje vtisa napetosti, ki je v funkciji dramtiziranja dogodka: »Prihodnje dni bo državnem zboru še živahno, saj se bodo poslanci različnih strank pogovarjali o prostitutkah in najstarejši obrti na svetu« (5a). Predlog zakona je označen za dejanje, zaradi katerega se »bodočim podjetnicam ni treba bati za izgubo delovnih mest« (5a). Kot razlog, zakaj naj bi zakon sprejeli, pa novinar navaja domnevo, da so pri nekem nekdanjem ministru našli številko mobilnega telefona ene od »prodajalk ljubezni«. Podpis pod fotografijo razgaljene ženske (glej sliko 5) se glasi: »Dama, ki bo zadovoljila največ strank, bo morda nekega dne podjetnica leta« (5a).

Tudi glosa iz revije *Mag* »Komunalna Anka« (5c) je v funkciji tistega, kar je značilno za uvodnike: bralcu ponuja interpretativni okvir, znotraj katerega postane osmišljanje dogodka edino mogoče. »Anka je bila Črnogorka. Tega ni tajila. In tudi svojega poklica se ni sramovala. V jugoslovenščini ga je bila sposobna vreščete zagovarjali pozno v noč. In ker je bila kurpulentna, torej dinarski tip ženske tako kot Jovanka Broz, se mi danes zdi, kot da bi bili v njej idejno in fizično združeni Roman Jaklič in Aleksander Merlo (iz LDS) ter Danica Simšič (iz ZLSD), ki prav zdaj kličejo na križarsko vojno za uzakonjenje prostitucije v Sloveniji« (5c). In kaj bi »komunalna Anka«,

kot novinar poimenuje prostitutko, storila? »Utemeljeno lahko sumim, da bi kljub načelni naklonjenosti na tak zakon spustila ploho balkanskih zaklinjalnih obrazcev« (5c).

Po Močniku bi citate lahko označili za »'neposredne' prepričevalne postopke: tiste, ki z izrecnostjo, celo prostodušnostjo 'pritegnejo' pozornost«. ... »Ni treba biti posebej izurjen, da v zadevi prepoznamo propagando. A tudi popolnoma naivni ne smemo biti: ta propaganda resda ni prikrita, a tudi ni čisto neposredna (Močnik 2001, 11).«

V rubriki »Eksplzivno« (5b) se revija *Mag* posmehuje zgovornikom dekriminalizacije: stavek »... Roman Jaklič meni, da bi Slovenija lahko izkoristila gospodarski potencial svojih prostitutk« je objavljen pod naslovom »Candra, s. p.«. Način, kako novinarji reprezentirajo nekatere družbene akterje, je del širše strukture vrednot: nekaterim skupinam se pripisujejo pozitivne, drugim negativne lastnosti in vrednotne sodbe konstituirajo koherentni sistem socialne reprezentacije. Tak sistem deluje po principu hierarhično organiziranih norm in vrednot, ki definirajo skupino in njene člane.

Med članki, v katerih so novinarji poročali o poskusih dekriminalizacije prostitucije, nismo našli takšnega, v katerem bi se novinar osredotočil na temo v smislu kritične analize, kaj pomenijo poskusi spremembe zakonodaje. O teh poskusih so v medijih govorili predstavniki vladnih struktur; žensk, ki se ukvarjajo s prostitucijo in ki bi jih morebitne spremembe najbolj zadevale, za mnenje večinoma niso vprašali. Zanimivo je, da se večini novinarjev tema sama po sebi ni zdela vredna dovolj velike pozornosti, saj so v člankih, v katerih so dekriminalizacijo omenjali, praviloma pisali še vse drugo, kar je mogoče povezati s prostitucijo. Najbolj pogosto so špekulirali o številu prostitutk, jih razvrščali v skupine, kot smo jih omenili zgoraj, navedli so razne cene in seštevali, kolikšne vsote denarja prinaša prostitucija v Sloveniji, poročali so o »uspehih« policije, kar pri govoru o dekriminalizaciji prostitucije spodbuja razmišljanje ravno o nasprotnem: njeni inkriminaciji.

Število medijskih člankov se je takrat, ko je bil podan predlog omenjenega zakona, povečalo, način pisanja pa je ostal skoraj nespremenjen: vrstile so se razne špekulacije o prostituciji in množile

7 Ona

- a) »V postelji s profesionalko«, *Ona*, 18. september, str. 23, Artur Štern.

8 Slovenske novice

- a) »Natakar, Ukrajinko prosim!«, 9. maj 2001, str. 4, Boštjan Celec.

9 Večer

- a) »Dekleta silil v prostitucijo«, 10. april 2001, str. 48, sta.
 c) »Dekletom je iskal stranke«, 4. julij 2001, str. 11, č. k.
 d) »Ali bo Slovenija kdaj uzakonila poklic prostitutke«, 9. julij 2001, str. 4, brez avtorja.
 e) »Zapeljivi striptizeti odnesli še blagajno«, 4. avgust 2001, str. 32, č. k.
 f) »Znova o dekriminalizaciji prostitucije«, 7. december 2001, d. r.
 g) »Prostitutke v Sloveniji povsem brez zaščite«, 8. december 2001, d. r.

LITERATURA

- Bourdieu, P. 1999. »Language and Symbolic Power.« *The Discourse Reader*, ur. A. Jaworski in N. Coupland, 502–514. New York: Routledge.
- Butler, J. 1990. »Gender Troubles: Feminism and the Subversion of Identity.« Citirano v M. O'Neill *Prostitution & Feminism, Towards a Politics of Feeling*. (Cambridge: Polity Press, 2001), 144.
- Denzin K. N. in Y. S. Lincoln, ur. 2000. *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage Publications.
- Ducrot, O. 1996. *Slovenian Lectures; Argumentative Semantics*. Ljubljana: ISH Inštitut za humanistične študije.
- Erjavec, K., S. Bašič-Hrvatina, B. Kelbl. 2000. *Mi o Romih. Diskriminatorni diskurz v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Open Society Institute.
- Fairclough, N. 1999. »Linguistic and Intertextual Analysis within Discourse Analysis.« *The Discourse Reader*, ur. A. Jaworski in N. Coupland, 183–211. New York: Routledge.
- Fiske, J. 1997. *Understanding Popular Culture*. New York: Routledge.

stereotipne predstave o ženskah. Predlog zakona je izzvenel kot nepomembno dejstvo, ki so ga novinarji »pograbili« za izgovor, da so o prostituciji kaj napisali. In pokazalo se je, da je to »kaj« vse prej kot konstruktivno lotevanje teme.

Informacije, ki neposredno zadevajo predlog zakona in ki so jih novinarji sicer navajali, na primer, da prostitucija ne bi bila več obravnavana kot prekršek, da bi zakon zaščitil žrtve zlorab, so se zgubile v poplavi negativnih reprezentacij. Odziv medijev tudi kaže, »kako se v našem političnem prostoru urejajo pravice ljudi, pišejo zakoni ... Zagovorništvo ljudi, ki se ukvarjajo s prostitucijo, je navidezno. Z njihovimi pravimi težavami se ne ukvarjajo dosti, kaj šele, da bi jih kdo povabil k pisanju zakonodaje in jim podelil enako-praven glas« (Leskošek 2002).

SKLEP

V besedilu smo poskušali pokazati, kako mediji z reprodukcijo lastnosti in vlog, ki jih pripisujejo ženskam, ki se ukvarjajo s prostitucijo, oblikujejo in vzdržujejo obstoječe reprezentacije. Prostitucija se tudi po medijih še vedno vzpostavlja kot moralno sporna dejavnost žensk, tistih »domačih« in »tujih« »prodajalk ljubezni«, ki da jih v to vodi izključno želja po zaslužku. Mediji v vzpostavljanju »družbene konstrukcije realnosti« reproducirajo dominantne diskurzivne formacije; tisto, o čemer se izrekajo, postavljajo v vlogo resničnosti, dejanskosti, in to, kako se izrekajo, kot nedvomno in povsem legitimno. Poskušali smo torej pokazati na principe naturalizacije tistega, kar so o prostituciji sporočali slovenski tiskani mediji. Pokazalo se je, da je analiza nujna, tekste, kot pravi Fairclough, moramo razumeti kot pomemben dokazni vir za določanje struktur, odnosov in procesov. Teksti so barometri procesov, so dokaz za obstoječe družbene prakse in mehanizem, s katerim se vzpostavljata kontrola in dominacija (Fairclough 1999, 204). Ali, kot bi rekel Bourdieu (1999, 503), teksti niso samo nekaj, kar je proizvedeno za to, da bo razumljeno in sprejeto; so tudi znaki moči, ustvarjeni za to, da bodo spoštovani.

Kritičnega razmisleka pa niso vredni samo načini pisanja o prostituciji, ki smo jih prikazali in s katerimi mediji reproducirajo stereotipne predstave in širijo nestrpnost, ampak tudi dejstvo, da v času naše analize nismo videli alternativnih načinov poročanja. Med gradivom, ki smo ga zbrali, nismo našli članka na temo prostitucije, v katerem bi novinar zavzel alternativno pozicijo in se tako upal nakazati kakšno drugo pot v razmišljanju, tisto, ki bi odpirala prostor medijskega poročanja. Članki so, nasprotno, dolgočasno reproduciranje iste perspektive in problem vidimo predvsem v tem, da se ta

dolgočasnost ne kaže samo kot tisti indic, ki nas opominja na ustaljenost in zaprtost kanalov komuniciranja, ampak predvsem kot »metoda«, ki že tako marginalizirane posameznice še stigmatizira.

Za konec navajamo nekatere citate s spletnih strani *Mladine* (www.mladina.si) in *Večera* (www.vecer.si). To so odzivi bralcev na nekatere objavljene članke.

(WWW.MLADINA.SI)

Po moje bodo imele status sp-jevk ali pa se bodo združile v podjetje «Pride-mo tudi na dom, d. n. o.», kjer garantirajo z vsem svojim premoženjem. Kot take pravne osebe se bodo lahko oglašale tudi po medijih ... ha, ha, ha, v najbolj udarnem času ... *Neznanec*

Ne, ne nism brez srca, sej jst teh bab iz vzhoda ne bi samo kavsu, ampak tud mel kako razmerje z njimi. Drugače pa pot pod noge v Moldavijo in Ukrajino, kjer čakajo zelo zrihtane babe na moške z veliko denarja, ki bi imeli *long term relationship* z njimi in jih odpeljali v razvite države. *Slo-pimp*

Prosil bi, da «lastnike nočnih klubov» in «artistke» imenujete s pravimi imeni: zvodniki in kurbe ... *Neznanec*

Mene definitivno bi spolno osvobodilo, če bi bila prostitucija legalizirana. Jihad! *Master fucker master*

Eh, članek bi znal biti korekten! Je pa res, da je predstavljena le ena plat te ... kurbirske zgodbe. Če so potrebne pa pohlepne, pa naj se prodajajo, klicnac! Živimo v demokraciji (hm, Tito, vrati se!). *Pionir*

(WWW.VEČER.SI)

Nikar ne mislite, da je «kurbi» kaj žal, če jo «prodajajo» okoli! Zanje je važno le, da čim prej začne služiti denar! *Nat*

Danes ni mogoče nekoga prodati, če ta tega ne želi, še najmanj pa prostitutko. Ta namreč prihaja v stik s strankami povsem sama in če bi bila res prodana in zasžnjena, bi lahko prvemu klientu pojasnila, kaj se dogaja, in ta bi obvestil policijo. *Slovenec*

Hall, S. 1997. *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage Publications.

Lazarsfeld, P. F. in R. K. Merton. 1999. »Množično sporočanje, popularni okus in organizirano družbeno delovanje.« *Komunikološka hrestomatija 2: Razvoj empirične komunikologije v ZDA*, ur. S. Splichal, 23–41. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Leeuwen, van T. 1993. »Genre and Field in Critical Discourse Analysis.« *Discourse and Society*, 4/2:1993–225.

Leskošek, V. 2002. »Legalizacija ali dekriminalizacija prostitucije.« *Medijska preža*, 17–18. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Močnik, R. 2001. »Posredna propaganda. Prepričevalni postopki v člankih v Delu.« *Medijska preža*, št. 12:11–12. Ljubljana: Mirovni inštitut.

O'Neill, M. 2001. *Prostitution & Feminism, Towards a Politics of Feeling*. Cambridge: Polity Press.

Van Dijk, T. A. 1991. *Racism and the Press*. London: Routledge.

1997. »The Study of Discourse.« *Discourse as Structure and Process*, ur. T. A. Van Dijk, 1–35. London: Sage Publications.

VZLET IN PADEC SOKOLA

(Geneza in delovanje politične stranke Slovenska nacionalna desnica)

1. ZAKAJ TA TEKST?

MAJA OLUP

Avtorica prispevka je vesela mama, diplomirana politologinja, članica Skupine za spremljanje nestrpnosti na Mirovnem inštitutu, ureja revijo za upokoјence Vzajemna in tudi kaj napiše.

The author is a happy mum, a graduate in political science and a member of the Intolerance Monitor at the Peace Institute in Ljubljana. She is the editor of Vzajemna review for pensioners.

E: MAJA.OLUP@SIOL.NET

Politične stranke, kakršne poznamo danes, so nastale v 19. stoletju, in sicer v času oblikovanja nacionalnih držav, krize legitimitete starih režimov, prenašanja oblasti na parlamente, uveljavljanja in širjenja volilne pravice, drugih velikih družbeno-ekonomskih sprememb in industrijskih revolucij.

Družbe 19. stoletja so bile močno razcepljene in politične stranke so sprva zastopale povsem nasprotno interese med seboj močno ločenih družbenih skupin. Pozneje so se zmanjšale razlike med družbenimi skupinami kot tudi med političnimi strankami. To je bila posledica družbeno-ekonomskih in političnih sprememb, med katere sodi tudi konsolidacija demokratičnih političnih sistemov s splošno volilno pravico. Torej so imele v politični sferi pomembno vlogo pomenotanja pri oblikovanih nacionalnih državah prav politične stranke. Res pa je, da so se dolgoročno uveljavile tiste stranke, ki se niso vezale le na interese ene družbene skupine proti vsem drugim, ampak so poskušale čim bolj predstavljati volivce kot celoto, to so *catch-all-parties* oziroma sodobne politične stranke. Stranke so jedro moderne politike in z njimi se izkazuje politični pluralizem in moderna politična demokracija.¹

Stranke se same, ali pa to namesto njih počne politična javnost, uvrščajo bodisi na levi bodisi na desni pol političnega spektra in ravno ta je ključen za moje proučevanje. V *Leksikonu politike*² sodijo na desnico politične stranke, ki imajo v nekaterih parlamentih sedeže na desni strani gledano od predsednika. Desnica je tudi sinonim za politično in idejno usmerjenost s pretežno konservativno vsebino. Stranke so tradicionalistične, dajejo prednost kapitalu pred delom ... V stabilnih demokracijah sodijo na desno konservativne, nacionalistične in tradicionalistične stranke, torej tiste, ki se nazorsko skoraj vedno tesno povezujejo z verskimi ustanovami. V teh demo-

kracijah lahko govorimo o zmerni desnici, o desnem centru in o skrajni desnici. V novih demokracijah pa je stvar bolj zapletena, saj desničarjev v raznih državah ne moremo metati v isti koš.

Pričujoči tekst je rezultat dolgotrajnega podrobnega proučevanja slovenske politične stranke Slovenska nacionalna desnica (SND), od njenega nastanka leta 1993, vstopa v politično arena, njenega delovanja, ki je bilo najbolj intenzivno nadaljnja tri leta, pa vse do danes, ko se zdi, da je povsem izginila s slovenskega političnega prizorišča, čeprav še vedno obstaja. Zamenjala je ime in prvega človeka. Slovensko nacionalno desnico je nadomestila Stranka slovenskega naroda in Saša Lapa Rudi Lesjak. O stranki sicer že nekaj časa nismo slišali niti ni sodelovala na zadnjih parlamentarnih volitvah leta 2000 in je trenutno za slovenski politični prostor kot tudi za civilno družbo povsem irelevantna, vendar to ne zmanjša pomena njenega obstoja in delovanja v preteklosti. Zato je nanjo še vedno pomembno opozoriti.

Prav tako danes ni čutiti več takšnega navdušenja kakor v začetku leta 1993, ko so tudi mediji zavzeto spremljali prebujanje na slovenski desnici. Zdaj se zdi, kakor da je vse potisnjeno na stranski tir in čaka. Mnenja o tem so zelo različna. Mnogi mislijo, da čas za desnico v Sloveniji šele prihaja, veliko pa je tudi takih, ki se jim zdi nesmiselno razmišljati o tem, ker da je to le potrata časa. Vendar stvar na začetku še zdaleč ni bila tako nedolžna, kakor se morda zdi na prvi pogled. Tu mislim predvsem na rekreacijsko-športno društvo Slovenski sokol, ki ga je ustanovila stranka SND in ki je prva in edina paravojaška³ organizacija pri nas.

A SIDEBAR

This essay is a result of a long and detailed study of the political party Slovenska nacionalna desnica (SND) (Slovenian National Right). We have been monitoring its operation since 1993, the year of its emergence, its entry into the political arena and the period of the next three years characterized by its most intensive activities, until today when the party seems to have disappeared entirely from the Slovene political scene, even though it still exists.

One of SND's moves was the establishment of the recreational and sports society Slovenski sokol (Slovene Falcon) whose proclaimed

¹ Več o tem v Kropivnik, 1996.

² Glej Sruck, 1995: 63, 64.

³ Paravojaško je mišljeno v smislu posebne organizacije, ki je vojaška in je ni ustanovila država oziroma ne sodi v njeno pristojnost. Ustanovila jo je politična stranka, kar je do zdaj edinstven pojav v novejši zgodovini Slovenije. Sem bi sodil tudi poskus uvajanja Gerlančevih »trojk«. Matjaž Gerlanc je predsednik politične organizacije Nacional socialne zveze Slovenije iz Velenja. Govorimo o uniformiranih paravojaških enotah, ki so hotele opraviti z Neslovenci. Ko politične stranke začnejo ustanavljati paravojaške enote oziroma »privatne vojske« (Rizman, 1998: 256), počijo po Juanu Linzu odločilen trenutek za demokracijo (glej Rizman, ibidem).

objective was to purge Slovenia of non-Slovenes or Čefurji (a derogatory term denoting people from ex-Yugoslavia, one that was the order of the day in the discourse of SND).

An important role in the establishment of Slovenski sokol was played by the party's prominent figure Sašo Lap, whose public image deviates from the conventional criteria. Another such outstanding figure is Zmago Jelinčič, the leader of the Slovene National Party, and some other politicians for whom foreigners in Slovenia are a thorn in the flesh. To be more precise, not foreigners in general but "Čefurji".

According to Sašo Lap, Slovenski sokol was established in February 1995 by the Slovene National Right Party which registered nine such societies across Slovenia. In April 1997 these societies united to form an association which was registered under the name Zveza sokolskih društev Slovenije (The Association of Sokol Societies of Slovenia). The programs and statutes of these societies and the association itself include a description of their mission which is to awaken national consciousness and to preserve the traditions of the aged Slovene culture.

The long-promised event that was to take place in Ptuj on March 21, 1995, where the Slovene falcons were to present their "uniforms" at the first public promotion of the society under the slogan Healthy Spirit in a Healthy Body, was anticipated with much interest. At a press conference on February 2nd, 1992 Sašo Lap stated, among other things, that the Slovene falcons were going to promote a healthy way of life and avert young people from crime and drugs. On the other hand, their recreational activities were to include shooting at firing ranges. In addition, they planned to protect their members during pre-election campaigns side by side with the police.

Pomembno vlogo pri ustanovitvi Slovenskega sokola je odigral strankarski prvak SND Sašo Lap, ki s svojo pojavnostjo odstopa od ustaljenih meril konvencionalnega politika. Poleg Lapa bi tu lahko omenili najbolj izstopajoči fenomen Zmaga Jelinčiča, predsednika Slovenske nacionalne stranke. Sem bi uvrstili še Marijana Poljšaka, predsednika Nacionalne stranke dela, Adolfa Štormana na čelu Republikanske stranke, Mareka Lenardiča, ki vodi Komunistično partijo Slovenije, Blaža Svetka iz Naprej Slovenija in Matjaža Gerlanca, predsednika Nacional socialne zveze Slovenije. V povezavi z omenjenimi se še pogosto pojavljata imeni Danijela Malenška iz Liberalne stranke in Ludvika Klavska. Gre torej za kompleksno skupino ljudi, katerim je skupno to, da odstopajo od ustaljenih meril konvencionalnega politika, med seboj so si zelo različni, hkrati pa so si nekateri med njimi tako zelo podobni, še posebno, ko gre za tujce. Ne za tujce na splošno, temveč za Čefurje⁴.

In ravno ta odnos do tujcev, do drugačnih je ključen za moje proučevanje kot poskus raziskovanja desnega političnega ekstremizma v Sloveniji. Rada bi pokazala, da temelji politični ekstremizem v Sloveniji predvsem na sovraštvu do tujcev. Ne do tujcev, kakršni so Nemci, Italijani, Francozi..., temveč predvsem do tistih, ki prihajajo iz nekdanje Jugoslavije. Razvoj od leta 1997 do danes pa kaže, da se to sovraštvu širi na vse »prišleke« (begunci, pribežniki...) iz krajev, ki so južno in vzhodno od Slovenije.

Pojava stranke Slovenska nacionalna desnica ne morem iztrgati iz konteksta razmer, ki so stranki ustvarili «prosto pot», oziroma tistih dogodkov, ki so omogočili nastanek tukajšnje desnice nasploh. Pri nastanku slovenske nacionalne desnice igra pomembno vlogo Slovenska nacionalna stranka Zmaga Jelinčiča⁵, med dogodki pa izstopa osamosvojitve Slovenije, ki je razglasila svojo državno suverenost 25. 6. 1991. Desetdnevna vojna po osamosvojitvi se je končala brez večjih posledic za Slovenijo, vendar pa je kmalu zatem izbruhnila krvava vojna na ozemlju bivše Jugoslavije in se vlekla dolga leta.

Zdi se, da so bile ravno te krizne razmere plodna tla za konstituiranje raznih ekstremno desnih gibanj oziroma strank tudi v slovenskem primeru.

4 Beseda Čefur je bila vsakdanjik diskurza proučevane stranke Slovenska nacionalna desnica. Tu gre za ljudi, ki prihajajo z območja bivše Jugoslavije.

5 Stranka je bila ustanovljena marca 1991, vsi ustanovni člani SNS pa so bili prej člani SDSS in po prepričanju nacionalisti.

the sun for a long time, their irises will be jeopardized.”

Sašo Lap and Anton Vidmar, whom the members called ‘leader’, addressed around twenty members or supporters of the party, as well as journalists, who were more numerous than the sokoli. The event, like all such public manifestations, included a choir and a trumpet band, which unfortunately did not know the war song requested by the falcons. Anton Vidmar said that the dreams of the boys at the barricades were becoming realized and pointed out that people were witnessing “the new and unstoppable renaissance of the Slovene nation” since “nothing could stop us, because behind us is Slovenia, before us is Slovenia”. The participants then unfolded the blue and white flag with the society’s logo printed against white background. Anton Vidmar stressed that the falcons were going to fight against Čefurji, since according to his opinion Slovene youths were too ‘čefurized’. “They excessively indulge in night life, so we will try to return them to the nature”.

This society was the first and sole pseudo-military organization in Slovenia. However, its history was limited to the first public self-promotion that proved to be a failure and two events called “falcons’ night” of which the second one ended in a brawl and a few black eyes.

The party mobilised its followers by constructing hate targeted not towards foreigners in general, but primarily towards those who came to Slovenia from former Yugoslavia. Maja Olup is thus presenting the context, within which the party managed to establish itself, and at the same time analysing the broader context of development of radical right in Europe in the nineties.

nje poguma, če se kdo okliče za levičarja. Levici oporekajo in oporeka tudi sama sebi. Levemu valu je sledil desni val. Še pred desetimi leti so levico ocenjevali kot pozitivno in desnico kot negativno: danes je prav narobe. Vrednostni pomen izrazov se je spremenil. Vendar izraza, če odmislimo ta spremenljiva vrednotenja, še naprej opisujeta sorazmerno stabilne pare stvarnosti« (»Gli estremi nemici/Skrajni sovražniki«, v *La Repubblica*, 6.3.1994, po Bobbiu, 6/1995: 24).

Med levico in desnico je nekakšen vmesni prostor, imenovan (politična) sredina, ki postaja v današnji rabi vedno bolj popularen, kot da bi obstajal nekakšen strah pred »orto« klasifikacijo in skrajnostmi.

2.1.1. Ekstremna, radikalna, nova, ultra ..., desnica

Radikalna desnica – v bistvu radikalno desne politike je pojem »Drugiga«. Radikalna desnica razume besedo »Drugi« v povezavi z besedno zvezo »Mi« proti »Njim«, gre za boj »Nas« proti »Njim«. V tej povezavi so vsi »Drugi« in drugačni »Sovražniki«⁷ (glej Ramet, 1999: 4).

Za fašistična gibanja, ki so specifična oblika radikalno desne politike in hkrati njen vrh, je značilno tudi to, da upravičujejo nasilje. Nasilje nad »sovražnikom« se izraža s fizičnim napadom, umorom, izgonom ali genocidom in ga seveda upravičujejo. »Kot je radikalno desna politika lahko razumljena kot posebno učlovečenje organizirane netolerance, tako mora biti fašizem razumljen kot vrh radikalno desne politike, nacizem pa kot vrh fašizma« (Ramet, 1999: 6).

Radikalno desnico najboljše določajo tele politične sestavine: nestrpnost, protidemokratska stališča, sovraštvo do univerzalnega razuma in poudarjanje tradicionalnih vrednot, ki jih lahko sama skonstruira.

V prejšnjem režimu je bila radikalna desnica pojmovana kot nekaj »izven vsakdanjega političnega diskurza, zato je pri mnogih uživala status prepovedanega sadeža« (Rizman, 1998: 249), tako pri nas kot v drugih bivših komunističnih državah. Zato ni nič čudnega, da so bili po padcu komunizma nad politiko radikalne desnice mnogi navdušeni. Takrat je radikalna desnica določila nove tarče »sovražnike ljudstva«, saj razrednega sovražnika ni bilo več. In tako je napadla priseljence, manjšine, liberalno usmerjene intelektualce pa bivše komuniste...⁸

Nova desnica je nastala v sedemdesetih letih v visoko in srednje razvitih meščanskih demokracijah. Njene značilnosti so predvsem avtoritarnost, rigidna konservativnost, bolj ali manj skrajni šovini-

7 »Drugi« pri stranki Slovenska nacionalna desnica so tujci, pa ne tujci na splošno, temveč skoraj izključno »Čefurji«.

8 Glej Rizman, 1998: 249.

zem, fašistoidnost ... Sam izraz so ustvarili po zgledu termina nova levica in pomeni desničarske skupine zunaj strank, ki veljajo v parlamentih za meščanskodesničarske.

Novi desničar se od običajnega desničarja razlikuje le po tem, da ni vključen v običajno organizirano stranko in zato tudi ni podrejen formalni disciplini stranke in njenim statutarnim pravilom, temveč iracionalni avtoriteti in kultu osebnosti voditeljev novodesničarske grupacije, ki ji pripada.

Večina novih desničarjev iz sedemdesetih let je kaj kmalu našla pot v obstoječe velike in vplivne stranke, drugi pa so se včlanili v razne ekstremistične strančice.⁹

Pojem radikalne desnice se pogosto uporablja v povezavi s sinonimoma ultra oziroma ekstremne desnice. Govorimo bodisi o levem bodisi o *desnem ekstremizmu*, pri drugem ločuje Richard Stoss te sestavine: pretirani nacionalizem, ki vsebuje sovražen odnos do drugih držav ali ljudi; spodbijanje enakih človekovih pravic vsem ljudem; zavračanje parlamentarno-pluralističnih sistemov, utemeljenih na vladavini večine, in etnocentristična ideologija.¹⁰

Ljudi še posebno pritegnejo avtoritarna in vojaška gibanja v času družbeno-ekonomskih kriz, zaradi socialnega in družbenega nezadovoljstva je radikalna desnica še privlačnejša. Radikalno desna politika je v svojem bistvu populistična.

Skupne značilnosti desnega ekstremizma gre torej strniti v tele točke: populizem; podobni cilji napadov; iskanje zgodovinskih korenin in oseb; temeljitev na vrednotah, kakršne so družina, narod, religija, močna država; podobnosti v širjenju ekstremizma.

»S sintagmo desni ekstremizem ponavadi označujemo sistem stališč in vrednot, ki so nadgrajena s pripravljenostjo za dejanja, za aktivnost, ki presega meje politične dejavnosti« (Miheljak, 1993). Miheljak pravi, da zakonodaje večine evropskih držav sankcionirajo oblike političnega delovanja, ki vzpodbuja takšno ali drugačno nestrpnost, zato je nenavadno, da dobivajo v medijih proste termine politiki, ki vsekakor ustrezajo gornji oznaki. Pravna država proti ekstremni politični dejavnosti pač nima pravega orožja.

»(Desni) ekstremizem kot sociološki in socialno-psihološki fenomen postane 'politično' zanimiv, ko preseže raven individualnih in sporadičnih ekscesov. Menim, da smo v Sloveniji sedaj natančno na tej točki prehoda iz individualnega in sporadičnega v (politično) organizirani desni ekstremizem« (Miheljak, ibidem).

Desni ekstremizem je pojav, s katerim so se spopadle bivše socialistične države, ko so strmoglavile enopartijski sistem, in tudi v

9 Glej Sruk, 1995: 216.

10 Glej Ramet, 1999: 6.

Sloveniji ni bilo nič drugače.

Pri razlikovanju med radikalno in zmerno desnico je bistvena pomena razumevanje organizirane nestrpnosti. Radikalna desnica ne dopušča alternativnih idej. Zgodovinsko gledano je osrednjo vlogo na desnem krilu nestrpnosti igral antisemitizem, ki ga v sedanjosti nadomešča sovražstvo do tujcev. Organizirana nestrpnost je naravnana k nasilju proti tujcem in zaničevanju tistih, ki so prešibki, da bi se s tujci topli.

»Politika organizirane nestrpnosti je sovražnost do drugačnosti« (Ramet, 1999: 27), in sicer ne glede na to, ali se ta drugačnost kaže v rasi, religiji, spolni usmerjenosti, navadah in običajih, jeziku ... Če ni sovražnosti do drugih in drugačnih, potem ni politike radikalne desnice. V Vzhodni Evropi je organizirana nestrpnost prevzela razne alternativne oblike: ultranacionalisti, fašisti in kriptofašisti, klerikalci, ultrakonservativci, radikalni populisti.¹¹

2.2. Skupne značilnosti radikalno desnih skupin in pogoji za njihovo konstituiranje

Radikalno desne skupine oziroma politične stranke imajo skupne značilnosti in skupno ideologijo: nacionalizem, rasizem, antisemitizem, nestrpnost do nekaterih etničnih manjšin ... Tem značilnostim so poznavalci v poznih osemdesetih dodali še antikomunizem¹², antipluralizem, antiamerikanizem oziroma sovražstvo do vsega, kar je »zahodnega«, antidemokracija.

V ideologiji in delovanju sodobnih evropskih desnih ekstremističnih strank so bolj ali manj vidne značilnosti, ki jih vsebujejo tako imenovane fašistične stranke: antidemokracija, ideologija, ki je podprta z ekstremnim nacionalizmom in imperialističnimi apetiti do drugih držav, prikrito zavračanje parlamentarizma in večstrankarske vladavine, družba je zasnovana kot harmonična in enotna skupnost vladajočih in vladanih, kar naj bi zagotovilo resnično vladavino ljudstva.¹³

Res pa je, da sodobne evropske desne ekstremistične stranke zavračajo vsakršno povezavo s preteklostjo (razen italijanski MSI-DN¹⁴), in to je normalno, saj zakonodaje evropskih držav prepove-

11 Glej Ramet, 1999: 24.

12 »Antikomunizem ni nujno fašizem. Je pa fašizem nujno antikomunizem« (Močnik, 1995: 11).

13 Glej Vidovič, 1992: 551.

14 Movimento Sociale Italiano-Destra Nazionale, ki priznavajo neposredno navezanost na preteklost in dejstvo, da je stranka naslednica Mussolinijevih fašistov. Almirante, karizmatični voditelj MSI: »Fašizem je pomembno obdobje v italijanski zgodovini« (Vidovič, 1992: 551).

dujejo politične organizacije, ki imajo v svojih programih kakršnokoli nestrpnost (rasno, versko, nacionalno), kot tudi tiste, ki so naslednice fašističnih organizacij.

Politolog Juan Linz trdi, da je veliko dejavnikov, ki promovirajo, pomagajo, pospešujejo in podpirajo radikalno desno politiko. Izločil je te-le glavne faktorje za vzpostavitev razmer, v katerih nastajajo fašizem in radikalno desne politične stranke: narodno izdajstvo ali ponižanje, zlom državne avtoritete, nacionalna kulturna kriza in končno zapletena mešanica silovitih, neracionalnih okoliščin in globoko zasidranih strukturalnih procesov. Vsi ti faktorji ustvarjajo razmere za nastanek evropske radikalne desnice.

Tako Linz kot Stoss mislita, da specifična obdobja družbene, ekonomske ali politične krize ustvarjajo plodna tla za nastanek antidemokratskih elementov, recimo veliko nezadovoljstvo z razvojem demokracije, trga in splošnimi spremembami v postkomunističnih državah. Pričakovanje po padcu komunizma je bilo veliko, veliko obljub pa je po letu 1989 ostalo neizpoljenih. Veliko znižanje življenjskega standarda, prikrajšanje, revščina in brezposelnost so spodbujali razvoj radikalno desnega mišljenja in predsodke do domnevnih povzročiteljev krize – priseljencev in tujcev. Družbeno krizo je spremljala še ekonomska kriza v Rusiji, naslednicah bivše SZ in v državah Srednje in Vzhodne Evrope med letoma 1989 in 1991.¹⁵

Stanley Payne pravi v svojem delu *A History of Fascism*, da je treba razlikovati med radikalno in novo desnico ali konservativnimi skupinami. Nova konservativna avtoritarna desnica je zmernejša in v nekaterih pogledih ponavadi konservativnejša, kot na primer fašisti in radikalna desnica, ki je skoraj tako ekstremna, kot so bili fašisti (ne manjkajo nasilje, militarizem in imperializem). Paynov največji prispevek teoretičnim debatam o radikalni desnici je, da je določil spremenljivke, ki pospešujejo ustanavljanje takšnih skupin: kulturne (nacionalizem, kulturna kriza, sekularizacija), politične (nastanek nove države, približevanje liberalne demokracije, polarizacija političnega sistema, politično izraženi nacionalizem, zaznavanje notranjih in zunanjih nevarnosti), družbene (družbeni konflikti – ene skupine bolj druge manj zastopane, nezadovoljstvo s političnim sistemom, predvsem srednjega razreda, judovska manjšina), ekonomske (kriza, ki jo povzročijo nered, vojna, poraz ali tuja dominacija), mednarodni kontekst (problem državnega ponižanja, želja po višjem statusu, nerazvitost, obstoj fašističnega modela).¹⁶

15 Glej Williams, 1999: 30 – 34.

16 Glej Payne v Williams, 1999: 36.

2.3. Tranzicija in nastanek ruske ter vzhodno - in srednjeevropske radikalne desnice

Večina držav Vzhodne in Srednje Evrope in držav bivše Sovjetske zveze je relativno novih, saj so nastale po letu 1989. Po padcu komunizma so začele vzpostavljati tržno ekonomijo in takšno ali drugačno obliko liberalne demokracije ter so še vedno bolj ali manj na začetku te vrste tranzicije. Leto 1989 imenujemo tudi leto revolucij: žametna revolucija na Češkoslovaškem, novembrska revolucija v bivši Nemški demokratični republiki, revolucija v Romuniji. Phillip Schmitter razlikuje tri stopnje demokracije: »konsolidacija demokracije, padec nazaj v totalitarizme (Albanija, Slovaška, Belorusija), pojav vojaškega diktatorstva ali vrnitev enopartijskega sistema« (Williams, 1999: 41). To poznajo vse omenjene države.

Kulturni faktorji, politične spremembe, ekonomska tranzicija, socialne napetosti in globalizacija so prispevali k nastanku radikalne desnice v državah tranzicije. »Radikalna desnica nastopi z namenom, da zastopa antisistemske stranke« (Williams, 1999: 41), in sicer zlasti v Sloveniji, Hrvaški, Makedoniji, Slovaški. Mogoče je tudi, da si radikalna desnica v teh državah ne gradi baze na zavračanju strank kot takih, temveč s kritiziranjem nekaterih lastnostih političnih strank, njihove politike in vedenja. Z izkoriščanjem antipartijskih čustev množic in predstavljanjem pozitivne podobe lastne stranke si radikalna desnica pridobiva trdna tla. Radikalna desnica je izkoristila tudi etnične oziroma nacionalistične napetosti med Čehi in Slovaki, Srbi in Hrvati, Bolgari in Turki, Slovaki in Madžari.

2.3.1. Nastanek radikalne desnice

Po padcu komunizma med letoma 1989–1991 so nacionalisti, antisemiti, rasisti, ksenofobični populist, avtoritarci tekmovali za pozornost razočaranih volivcev. Glasovi, ki so jih stranke v Vzhodni in Srednji Evropi dobile na volitvah, se gibljejo med štirimi in šestnajstimi odstotki. Na primer: Hrvaška stranka desnice (Boris Kandare) 5% leta 1992, Srbska radikalna stranka (Vojislav Šešelj) 14% leta 1993, češki republikanci (Miroslav Sladek) 8% leta 1996; Konfederacija za neodvisnost Poljske 6% leta 1993, romunska Nacionalna zvezna stranka 8% leta 1992; Nacionalna neodvisna stranka v Estoniji (Lagle Parek) 4% leta 1992.¹⁷ Na parlamentarnih volitvah v Sloveniji leta 1992 pa je Slovenska nacionalna stranka na čelu z Zmagom Jelinčičem dobila 10 odstotkov glasov¹⁸, in to je bilo prvovrstno presenečenje.

17 Glej Le Nouvel Observateur v Williams, 1999: 45.

18 10,02 odstotka glasov (Uradni list RS, 18. 12. 92, št. 60, v Stranke in strankarstvo, 1994: 182).

Članstvo radikalno desnih skupin je po podatkih Rametove niz-ko na Madžarskem (od 300 do 4000 članov), v Latviji (1600), Poljski (600–2000), vendar bistveno večje na Češkem (50.000 jih podpira Republikansko stranko), v Rusiji (100.000 jih podpira Liberalnodemokratsko stranko Rusije in še 20.000 druge radikalno desne skupine).¹⁹ Po navedbah Saše Lapa²⁰ je imela preučevana stranka SND registriranih okoli dva tisoč članov. Ob ustanovitvi junija 1993 v Mariboru jih je imela 1500, privrženecv še okoli tisoč več, medtem ko jih je bilo aktivnih okrog 400.

Radikalno desne skupine so v državah vzhodnega bloka obstajale že v medvojnem obdobju in v poznem komunizmu, vendar so jim prav problemi v povezavi s tranzicijo omogočili, da so se razcvetele. Ob pravem času in v pravem okolju lahko radikalna desnica v Vzhodni in Srednji Evropi postane manj marginalizirana in bolj pomembna (Žirinovski v Rusiji).

Od začetka osemdesetih let si je desni radikalizem hitro pridobil privrženca, posebno med mladimi ljudmi. Lep primer je Nemčija. V ZRN so bili tradicionalno zaskrbljeni zaradi levega ekstremizma, ne pa zaradi desnega. Združitev Nemčiji pa je to postavila na glavo in leta 1991 je bilo prvo povojno leto, da je bilo desnih ekstremistov (40.000) bistveno več kot levih (26.500).²¹ Leta 1997 je bilo ekstremnih desničarjev 45.300, levičarjev pa 35.000.²² V Nemčiji je bilo leta 1993 kar 8.000 skinheadov, in sicer 4.000 desnih in prav toliko tudi levih.²³ Leta 1997 pa je bilo okoli petdeset radikalno desnih skupin.²⁴

2.4. Radikalna desnica v Sloveniji

2.4.1. Geneza radikalne desnice

V času komunistične vladavine na Slovenskem je bilo izražanje skrajno desničarskih stališč skoraj nemogoče, saj je bila vsakršna drugačnost tako ali drugače kaznovana. Podobno je bilo tudi v drugih komunističnih državah. Po padcu komunizma so bili ravno zato z radikalno desnico mnogi »fascinirani, ko je stopila v vsakdanjo politiko postkomunistične družbe« (Rizman, 1998: 251). Sovraštvo in politika nestrpnosti in izključevanja sta v devetdesetih letih tako našla nove tarče, osredotočila sta se na priseljence, manjšine, napredne intelektualce, bivše komuniste ..., saj prvotnega razrednega sovražnika – kapitalista – ni več bilo.

19 Glej Ramet v Williams, 1999: 45.

20 Podatek po elektronski pošti, januar 1998.

21 *Nürnberg Nachrichten* v Ramet, 1999: 68.

22 *Die Tageszeitung* v Ramet, 1999: 68.

23 Po podatkih soavtorja knjige *Skinheadi*, Klaus Farina (glej Ramet, 1999: 68).

24 Glej *Die Tageszeitung* v Ramet, 1999: 68.

Politične sestavine, kot so nestrpnost, protidemokratska stališča, sovraštvo do univerzalnega razuma in sklicevanje na tradicijo, najbolj opredeljujejo radikalno desnico, ki jo sooblikujejo desničarska inteligenca, katoliška cerkev, desno usmerjene politične stranke in interesne skupine.

Pri proučevanju radikalne desnice je treba vsekakor omeniti prvega populista Ivana Krambergerja, ki je nedvomno prispeval k postopni radikalizaciji (anti)politike in uveljavljanju radikalne desnice v družbi, in seveda demagoškega populista Janeza Janšo. Ivan Kramberger je govoril v jeziku najrevnejših in neizobraženih, pri katerih je imel tudi največ podpore, hkrati pa je načenjal tudi očitne ksenofobične teme (na primer begunci iz Hrvaške, Bosne in Hercegovine v bistvu izkoriščajo Slovence; Srbe, ki živijo pri nas, in podpirajo Miloševića, je treba izgnati ...). Krambergerju so sledili še Janša, Podobnik, Jelinčič, Lap..., ki so prav tako izkoriščali temo Neslovencev v politične namene. Državljanstvo je ena najbolj ksenofobičnih tem programa radikalne desnice. Problem je dosegel svoj vrh leta 1995, ko sta Slovenska ljudska stranka in Slovenska nacionalna stranka zahtevali referendum o odvzemu državljanstva okoli 170.000 ljudem.

Craig Nation je Janšo uvrstil med predstavnike demagoškega populizma, kakršni so bili Tuđman na Hrvaškem, Mečiar na Slovaškem, Berisha v Albaniji, in Lukašenko v Belorusiji.²⁵ Zanimivo je, da je Janši uspelo pritegniti ruralni okoliš kot tudi podporo katoliške cerkve, ki je blizu glavnim idejam radikalne desnice²⁶ in je nanj tudi vplivala.

Za slovensko radikalno desnico je zlasti značilna hiperprodukcija konfliktov, fascinacija revnih, obubožanih ljudi kot tudi novopečenih bogatašev s politiko radikalne desnice, prav gotovo pa pravi boj za to, kaj pomeni biti Slovenec.

Kljub temu pa je v osemdesetih letih slovenska javnost kazala precej liberalna stališča in etnične nestrpnosti skoraj ni bilo opaziti. Po osamosvojitvi Slovenije so se stvari obrnile, deloma tudi zaradi slabšanja ekonomskih razmer, zapletene tranzicije, vojn v bližini, po drugi strani pa so tudi desničarski politiki sami spretno širili sovraštvo do drugih. Del javnega mnenja se je tako začel identificirati s protidemokratskimi, nestrpnimi in skrajno nacionalističnimi stališči in to so potrdili parlamentarne volitve leta 1992 in nenadni vzpon skrajno nacionalistične (v začetku celo fašistoidne) stranke Zmaga

25 Glej Rizman, 1998: 259.

26 Podobnosti med radikalno in katoliško desnico so torej te-le: »Odprava razrednega boja, kritika tako kapitalizma kot socializma, vloga katoliške cerkve kot glavnega ohranjevalca nacionalne identitete in kulture in antikomunizem« (Pelikan v Rizman, 1998: 262). Cerkev namreč simpatije za svoje ideje vedno bolj išče pri desničarskih in avtoritarno političnih akterjih.

Jelinčiča Slovenske nacionalne stranke. Ta stranka je igrala predvsem na nacionalistično in ksenofobično karto, podobno kakor populistične stranke v Zahodni Evropi, na primer Le Penova stranka v Franciji, republikanci v Nemčiji, pa Haiderjevi svobodnjaki v Avstriji.

Jelinčičev cilj je bila etnično čista Slovenija, to pa so še bolj poudarjale stranke ljudi, ki so odšli iz Jelinčičeve SNS in ustanovili svoje; na primer stranka Saša Lapa, ki je še zaostрила ultranacionalistične in ksenofobične poteze prejšnje stranke.

2.4.2. Urednote Slovenske desnice

Slovensko desnico so združeno oblikovale SND oziroma Slovenska nacionalna stranka Marjana Staniča, Narodna stranka Slovenije, okoli katere so bili ljudje, ki se niso hoteli priključiti krščanskim demokratom – Marjan Vidmar, Dimitrij Kovačič, Jožef Kopše, Janko Tedeško – in Liberalna stranka, ki ji je takrat predsedoval Franc Golija. Te so se 16. 5. 1993 povezale v Nacionalno-socialno-liberalni blok²⁷. »V slovenski javnosti so uspele uveljaviti temeljne desne vrednote, kot so ustvarjalnost, odgovornost in pravičnost« (Panter, sept. 1993, str. 8).²⁸

V predvolilnem programu za parlamentarne volitve 1996 se je stranka Slovenska nacionalna desnica opredelila kot desna konservativna stranka, ki zagovarja tradicionalne vrednote evropske civilizacije, kakršne so: delo, dom, družina, narod in red. »Za razliko od leve, ki skrbi izključno za svoje ljudi, desnica dela za vse Slovence« (predvolilni program SND). Dejansko so temeljne vrednote, ki jim Slovenska nacionalna desnica daje največ poudarka, »delo, dom, družina« (podatki Saša Lapa po elektronski pošti, 9. 4. 1998), ki so seveda tipične vrednote desnice. Za časopis *Slovenec* je Sašo Lap dejal (4. 11. 1996): »Bolj desne stranke od nas v Sloveniji ni.« SND se zavzema za tiste vrednote, ki da so bile pri nas »petdeset let prepovedane« (*Slovenec*, ibidem). To pa so tiste tipične desne vrednote, za katere se zavzema tudi Jörg Haider, Lapov politični vzornik; in sicer: domovina, zasebna lastnina, družina, narod, red.²⁹ Vsepovsod lahko opazimo moč-

27 Ta blok je nastal mesec dni, preden je nastala stranka Slovenska nacionalna desnica pod vodstvom Saše Lapa, in sicer z namenom, da poveže razdrobljeno desnico in javno predstavi vrednote slovenske desnice ter skupno napove boj za prevzem oblasti.

28 Časopis *Panter*, glasilo slovenske desnice, so ustvarjali ljudje s takratne desnice. Izšli sta le dve številki, prva aprila 1993 in druga septembra istega leta. Člani in pristaši strank slovenske desnice (SND, Liberalne in Narodne stranke) so objavljali politične teme, velik poudarek je bil na ustanovitvi in delovanju Nacionalno-socialno-liberalnega bloka, lotevali so se tudi političnih afer, poudarjali nacionalistične teme in parlamentarne teme ...

29 Glej *Slovenec*, ibidem.

no poudarjano nacionalno komponento, saj stranka delo, dom, družino... objublja le Slovincem,³⁰ ki so privilegirani.

Anton Vidmar (vodja športnorekreativnega društva Slovenski sokol, ki ga je ustanovila stranka Slovenska nacionalna desnica) je v bran Sokola, prve paravojaške organizacije pri nas, dejal, da bo sokolsko gibanje »med mladimi utrjevalo zdrav duh v zdravem telesu, slovenski nacionalni ponos, samozavest in samospoštovanje« (Slovenske novice, 1. 3. 1995). Delovanje Sokola naj bi temeljilo predvsem na resnici in pravici, naperjeno pa da je proti komunističnemu režimu ter podkrepljeno z veliko željo po lustracijskem zakonu in ljubezni do lastnega naroda. Ali, kot pravi Anton Vidmar: »Nacionalizem je za nas ljubezen do svojega naroda« (Delo, 27. 3. 1995).

Eden ključnih ljudi v stranki Ivo Verzolak, predsednik sveta stranke Slovenska nacionalna desnica in vodja poslanske skupine SND v času, ko je ta še bila v parlamentu, nikakor ni mogel razumeti napadov javnosti in medijev, saj da se je stranka zavzemala zgolj za red, disciplino in pravno državo.

Kot pravi Sašo Lap, je »Slovenska nacionalna desnica edina prava desna stranka v Sloveniji, ne le po imenu, ampak tudi programu, idejah, članih in dejanjih v aktualni politiki in življenju« (podatek po elektronski pošti, 9. 4. 1998). Desno je po njegovem vse, kar je bilo za časa komunizma strogo prepovedano (narod, zasebna lastnina, osebno politično prepričanje ...).

Mnogo posameznikov je iskalo stik s političnimi strankami slovenske desnice, a te so bile previdne pri izbiri svojih partnerjev. Strinjale so se, da v Nacionalno-socialno-liberalni blok sprejmejo Domo-vinsko narodno stranko Slovenije, medtem ko je sodelovanje v bloku zavrnila Gerlančeva Nacional socialna zveza Slovenije, »kar je razumljivo glede na dejstvo, da Gerlanc skuša ponoviti projekt političnega razbijanja desnice, tako kot je preko Udbe to uspelo pokojnemu g. Krambergerju in še živečemu g. Jelinčiču. Prvi je v zahvalo dobil mrliški list, drugi pa udbovski dosje« (Panter, sept. 1993, str. 2).

Po podatkih, ki mi jih je poslal Sašo Lap januarja 1998, je imela stranka SND registriranih okoli dva tisoč članov. Ob ustanovitvi junija 1993 v Mariboru jih je imela tisoč petsto, privržencev še okoli tisoč več, od tega jih je bilo aktivnih okoli štiristo. Po Sloveniji je imela organiziranih trideset odborov in sedem izvoljenih svetnikov, upali so, da se bo na jesenskih lokalnih volitvah leta 1998 njihovo

30 To se jasno vidi iz intervjuja s Sašom Lapom »Za delo, dom, red družino in narod« Antiše Korljana in pa tudi ničkolikokrat omenjenega pojma državljanstva in zahteve po reviziji državljanstva vsem tistim, ki so ga dobili po »spornem« 40. členu zakona o državljanstvu (dodelitev državljanstva na podlagi stalnega bivališča na dan 23. 12. 90).

število povečalo. V letih 1992–1996 je imela stranka v parlamentu tri poslance, a je kljub temu bila brez denarne pomoči. Očitki so leteli na Zmaga Jelinčiča, češ da dobiva denar za vseh dvanajst članov nekdanje SNS, medtem ko je SND ostala brez sredstev, kljub temu da ima v parlamentu tri poslance, ki so od Jelinčiča prestopili k Lapu.

Spor o nasledstvu SNS (tiste, ki je nastopila na volitvah leta 1992), torej spor med Jelinčičem in Lapom, se je reševal na sodišču. Pravda zaradi denarnih sredstev, ki so jih dobivali poslanci stranke, o pravici do imena stranke, pa do uporabe simbolov ..., se je vlekla kar nekaj časa. Sodišče je dokončno razsodilo v prid Zmagu Jelinčiču. Pravnomočna razsodba ljubljanskega okrožnega sodišča se je glasila, da je SNS Zmaga Jelinčiča edini pravni naslednik tiste SNS, ki je nastopila na parlamentarnih volitvah leta 1992. In kako je stvar komentiral Sašo Lap?

Po razsojanju o zadevi na temeljnem sodišču, potem ko se je pravda nadaljevala na višjem sodišču in je bila z vrhovnega sodišča zadeva vrnjena v vnovično sojenje na temeljno sodišče, ki se je ponovno odločilo, da ima prav Jelinčič in ne mi, je vse jasno. To nas je še enkrat prepričalo, v čigavih rokah je naše sodstvo in koga očitno še vedno potrebujejo. Nič nam ni pomagalo, da sta resnica in pravica na naši strani ter da vse lahko dokažemo z listinami (*Slovenske novice*, 6. 1. 1995).

Zanimivo je omeniti, da je imela slovenska desnica leta 1993 namen sestaviti programsko koalicijo z Ljudsko stranko ter se v skladu z načeli politične demokracije bojevati za prevzem oblasti, saj je hotela prevzeti oblast z drugimi, sorodnimi desnimi strankami. Ironično pa je, da je Slovenska ljudska stranka na parlamentarnih volitvah leta 1996 prišla na oblast, ampak ne s katero koli stranko slovenske desnice, temveč z liberalno demokracijo Slovenije, ki ni ravno povsem iz tega desnega političnega testa. To seveda ni edino vidno protislovje. SND je v medijih pogostokrat opozarjala »stranke slovenske pomladi, predvsem SDSS, SKD, SLS, da naj v javnosti ne uporabljajo izrazov desnica, kajti vsaka od naštetih strank se je že nič kolikokrat javno odrekla vsakršne povezave z desnico« (*Republika*, 25. 1. 1996). Po drugi strani pa je opazno pozitivno stališče do SKD, ki ga je izrazil Sašo Lap. Ko so ga vprašali, koga bi volil, če njihova stranka ne bi kandidirala, je v intervjuju odgovoril: »Bolj desne stranke od nas v Sloveniji ni. Janša je levičar (»avtentični socialdemokrat«), tudi Združena lista naj bi bila že od nekdaj socialdemokratska ... Tako mi ostane samo še SKD; ta stranka je pod Peterletovim vodstvom v vladi res dobro delala« (*Slovenec*, 4. 11. 1996).

2.4.3. Skupne značilnosti slovenske nacionalne desnice

Slovenska nacionalna desnica je bila silno razdrobljena kljub povezavi v nacionalno-socialni-liberalni blok, ki pa ni imel »dolge življenjske dobe«. Ostala je brez «karizmatičnega» voditelja kakršen je bil na primer Zmago Jelinčič, in tako ima stranka ali gibanje manjše možnosti za uspeh.

Bistvene skupne značilnosti so:

1. Bolj ali manj »odkriti rasizem« (Gantar, 1993)³¹, v njem bi bilo mogoče iskati korenine slovenskih nacionalističnih desničarjev. Odkriti rasizem se kaže predvsem v odnosu do tujcev, Čefurjev, Neslovencev³², ki nimajo slovenskega državljanstva, pa tudi do tistih, ki imajo slovensko državljanstvo, a so neslovenskega rodu.
2. Samopoveličevanje lastnega naroda, ki je v negativni povezavi z rasizmom in ljubeznijo do svojega naroda. Ta ljubezen se izraža predvsem s sovraštvom do tujcev.
3. »Primitivni egalitarizem«³³ je mogoče razbrati iz nasprotovanja velikemu kapitalu in zavzemanju za male kapitaliste, ki ne dopušča nikakršnega izstopanja ter prisega na povprečje.
4. Želja ljudi, da v karizmatični osebnosti poiščejo oporo in smisel za svoje ravnanje. Potreba članstva je bila nemara toliko večja, ker je bilo razočarano nad svojim prejšnjim voditeljem, Zmagom Jelinčičem.
5. Programi pogosteje temeljijo na besedi proti kot na besedici za.
6. »Primitivni antikomunizem«³⁴, ki se kaže v odkriti mržnji do komunističnega režima, njegovemu blatenju in sovraštvu do vsega, kar je s komunizmom povezano kakor koli.
7. »Nacionalistične desničarje odlikuje tudi splošna intelektualna revščina, če ne že kar mentalno uboštvo« (Gantar, 1993).

31 Zelo prikladna izjava (iz istega teksta): »Težava rasistov je, da obožujejo tisto, česar sami nimajo.« To nam je jasno pokazala že zgodovina – »Hitler kot ideal arijske rase«.

32 Vsi ti izrazi v uradnih tekstih stranke. Izraz Če(i)furji se največkrat pojavlja, ko je govor o športno-rekreacijskem društvu Slovenski sokol. Po besedah Saša Lapa (podatek po elektronski pošti, 9. 4. 1998) so tujci »formalno vsi, ki nimajo našega državljanstva«, drugače pa so to vsi, ki »se ne držijo naših zakonov, naše kulture obnašanja, navad in nočejo biti nekoč del naroda« (ibidem).

33 Termin, ki ga je uporabil Pavel Gantar.

34 Glej Gantar, 1993.

3. SLOVENSKA NACIONALNA DESNICA SAŠE LAPA

3.1. Kronologija dogodkov v zvezi z nastankom stranke

1. Razcep stranke SNS in nastanek samostojne poslanske skupine - SPS Slovenske nacionalne stranke, 1. 2. 1993.
2. Izredni kongres nezadovoljnih bivših poslancev SNS, 13. 2. 1993.
3. Kongres »prave«³⁵ SNS, torej Jelinčičeve, marca 1993.
4. Konstituiranje Slovenskega nacionalno-socialnega-liberalnega bloka ³⁶, 16. 5. 1993.
5. Prvi redni kongres Slovenske nacionalne desnice, na katerem se Samostojna poslanska skupina – SPS preimenuje v stranko Slovenska nacionalna desnica, 26. 6. 1993 v Mariboru.
6. Shod za Slovenijo, Križanke, 18. 9. 1993.
7. Ustanovitev Slovenskega sokola – SS, februar 1995.
8. Spori v Slovenski nacionalni desnici.

3.1.1. Razcep SNS in nastanek samostojne poslanske skupine – SPS Slovenske nacionalne stranke

»Ko sem enega od bivših Jelinčičevih poslancev povprašal, kako so lahko prenašali Zmagov diktat v SNS, je odgovoril: 'Dokler smo se strinjali s politiko, nas komanda ni motila.' Če je samo to strinjaje dovolj za podreditev avtoritarni osebnosti na čelu gibanja ali stranke, potem se moramo povprašati ne le o liderju, ampak tudi o njegovem sledstvu. Vprašanje je potem samo, kje je tista točka, ki to članstvo prepriča, da lider ni več pravi.« (Švarc, 1993: 88).

Po parlamentarnih volitvah leta 1992 je radikalna nacionalistična stranka kontroverznega Zmaga Jelinčiča dobila presenetljivih 10 odstotkov glasov volivcev. To je pomenilo, da je SNS pripeljala v parlament dvanajst poslancev. Razen Zmaga Jelinčiča, to niso bila znana ali velika imena v slovenski politiki, marveč so bili popolni politični pa tudi drugačni anonimneži.

Zdi se, da je glavni razlog, da je SNS dobila toliko glasov (in bila prvovrstno presenečenje), ravno vloga »nestrankske« (Lukšič, 1994: 28) stranke, ki prvič nastopa na volitvah in nima strankarske preteklosti. Volivci je še ne poznajo in je v njihovih očeh nestrans-

35 Takšno interpretacijo najdemo v *Mladini*, v članku Matije Graha, ki predstavlja Slovensko nacionalno stranko, dne 8. 10. 96, na strani 25.

36 Ta blok so tvorile Slovenska nacionalna stranka Marjana Staniča, pozneje SND, Narodna stranka Slovenije (na volitvah v DPZ je nastopila kot Narodno demokratska stranka, in se nato razdelila na del, ki se je združil z SKD, in na del, ki se je preimenoval v NSS) in Liberalna stranka, kateri je takrat predsedoval Franc Golija, tega pa je nasledil Vitomir Gros.

ka, to pa ji daje nekaj prednosti pred drugimi. Nekako je še »brezmadežna« in volivci je ne krivijo za vse slabo, kar se je zgodilo, ter je ne povezujejo s preteklostjo. V bistvu je ne vrednotijo negativno, in ker je nekaj novega, je v boljšem položaju. To se je pokazalo tudi pri koaliciji Demos, ki je nastopila na volitvah leta 1990.

Kmalu po volitvah je del poslancev odšel oziroma bil izključen iz SNS in je ustanovil svojo samostojno poslansko skupino SNS (Sašo Lap, Branko Eržen, Marijan Poljšak, že prej pa so izstopili oziroma bili izključeni iz kluba poslancev SNS Irena Oman, Štefan Matuš, Marjan Stanič). Omeniti je treba še Iva Verzolaka, predsednika sveta stranke in vodja poslanske skupine SND, ko je ta še bila v parlamentu, in Andreja Lenarčiča, ki je izstopil iz stranke SNS avgusta 1993, poskušal uspeh pri Demokratski stranki, nato pa se pridružil Sašu Lapu pri ustanovitvi SND.

Samostojna poslanska skupina je bila ustanovljena 1. 2. 1993. V njej je aktivno sodelovalo pet poslancev: Irena Oman, Marijan Poljšak, Marjan Stanič, Brane Eržen in vodja poslanske skupine Sašo Lap.

Blok dvanajstih poslancev SNS je bil tako pol manjši in ni imel več takšne moči. Bivši poslanci SNS so svoj odhod »pospremili s tezama, da so med drugo svetovno vojno Slovenijo v bistvu reševali domobranca in da je bila za začetek druge svetovne vojne tako ali tako kriva židovska zarota. Jelinčič naj bi bil le komunistična volilna prevara, oni pa so bili prej preveč slepi in so to spregledali« (Sever, 1996a: 24).

Zmago Jelinčič je po odhodu nezadovoljnih poslancev iz svoje stranke izrazil obžalovanje, češ da se »globoko opravičujem slovenskemu narodu, ker sem pripeljal te kretene v parlament, in obljubljam, da se kaj takega ne more več zgoditi« (Sever, *ibidem*).

Za nastanek samostojne poslanske skupine SPS oziroma za ločitev od SNS so trije temeljni razlogi: podpora mandatarju za sestavo leve vlade (Drnovškove), nasprotovanje, da bi bil Janez Janša imenovan za obrambnega ministra, in rušenje svetovnega slovenskega kongresa. Ti trije razlogi so bili po besedah Saše Lapa »dovolj veliki razlogi, da smo enostavno ugotovili, da Jelinčiču ukazuje nekdo drug in ne, kot je sam večkrat rekel, slovenski narod« (Panter, april 1993: 5). Šlo bi naj torej za to, da je Jelinčič stranko popeljal v levo. Hkrati je bilo »nedopustno, da Jelinčič ne obvešča drugih članov poslanskega kluba SNS o dogovorih z drugimi strankami ali njihovimi predstavniki« (Delo, 28. 1. 1993). Zadnji razlog, ki so ga bivši poslanci SNS omenjali, je »koncentracija oblasti v rokah enega« (Delo, 1. 2. 1993 v Kuzmanič, 1995: 63).

Bivši Jelinčičevi poslanci so najprej ustanovili neodvisno poslansko skupino, nato pa se je začela njihova pot po slovenskem parlamentu, od stranke do stranke. Na koncu sta Sašo Lap in Marijan

Poljšak ustanovila svoji ločeni stranki, Slovensko nacionalno desnico in Nacionalno stranko dela. Lapu so se pridružili bivši poslanci SNS Marijan Stanič, Ivo Verzolak in Andrej Lenarčič. Štefan Matuš je prestopil v Slovensko ljudsko stranko, Irena Oman in Brane Eržen sta najprej prestopila k SDSS, a v njej nista bila dolgo, Omanova je bila članica poslanske skupine SLS, Brane Eržen pa je končal v Poljšakovi Nacionalni stranki dela, kamor je odšel tudi Jožef Kopše, zadnji poslanec, ki ga je SNS izgubila v tem mandatu.³⁷

3.1.2. Dva kongresa

Prvi izredni kongres, 13. 2. 1993, ki ga je sklical del nezadovoljnih bivših poslancev SNS, je bil mesec pred »Jelinčičevim« kongresom. Na desnici so menili o Jelinčiču vse najslabše in so ga imeli za vrinjenca, prevladovala pa so stališča, ki so govorila proti »vsakemu paktiranju z levico« (Kuzmanič, 1995: 64).

Marca je bil kongres »prave« SNS in na njem so sprejeli sklep o izdajanju strankarskega glasila *Prijatelj*, prve in edine strankarske revije, v nasprotju z revijo slovenske desnice *Panter*. Razcepi in razkoli v sami stranki so se nadaljevali, poslanski klub so sestavljali le še Zmago Jelinčič, Polonca Dobrajc in Rafael Kužnik.

3.1.3. Prvi redni kongres stranke Slovenska nacionalna desnica

Zelo pomemben je prvi redni kongres SND v Mariboru 26. 6. 1993, saj se je takrat Samostojna poslanska skupina SNS preimenovala v SND, za njenega predsednika je bil izvoljen takratni poslanec v DZ Sašo Lap. Kongresa se je udeležilo le pet strank od šestnajstih povabljenih, med njimi tudi predsednik SKD Lojze Peterle, ki je med drugim dejal: »...Veselim se sodelovanja z vami, ker menim, da je treba v zvezi z nacionalnim vprašanjem še mnogo postoriti« (*Delo*, 28. 6. 1993).

Sašo Lap je takoj po izvolitvi za predsednika stranke dejal: »Današnji kongres stranke z novim imenom Slovenska nacionalna desnica je dejanje, ki sem ga napovedal na izrednem kongresu SNS, ko sem med drugim dejal, da je ocena političnega trenutka taka, da je desnica na Slovenskem razdrobljena in jo bo potrebno povezati z neko novo zavezo. To smo storili že pred mesecem, ko smo oblikovali Slovenski nacional-socialno-liberalni blok (SNS LB)« (*Panter*, sept. 1993: 6). Tega so tvorile že omenjene stranke Slovenska nacionalna stranka Marjana Staniča, Narodna stranka Slovenije³⁸ in Liberalna stranka.

V slavnostnem govoru takoj po izvolitvi za predsednika stranke je Sašo Lap poudaril tole:

1. Organizacijsko bomo Slovensko nacionalno desnico preuredili

37 Glej Sever, 1996a.

38 Danes je ni več. To je potrdil tudi Sašo Lap, ki pravi, da »nikoli ni bila uradno registrirana, njen del je pristopil nazaj k Narodnim demokratom. Ko so se ti slednji združili z SDS, jih ni bilo več niti za prste ene roke« (podatek po elektronski pošti, 9. 4. 1998).

- tako, kot nacionalna stranka mora biti urejena.³⁹
2. SND temelji programsko na treh stebrih:
    - › novi zakon o državljanstvu⁴⁰;
    - › ureditev begunske problematike;
    - › socialno urejena država Slovencev;
  3. Slovenska zunanja politika se mora v mednarodnem prostoru povsem razvidno ločiti od geografskega prostora Balkana, ker nas bo le tako svet prepoznal in ločil od ponorelega Vzhoda.
  4. Kot parlamentarna stranka dosledno zagovarjamo in uresničujemo predvolilne zahteve SNS (obvezen slovenski jezik v gospodarskih družbah, uresničevanje zahtev pri lastninski zakonodaji, aktivno zaostrovanje izhodišč pri oblikovanju osnov za pogajanja s Hrvaško, odločno zavzemanje za ureditev zakonodaje s področja popravka krivic, ki jih je povzročil prejšnji režim) (*Panter*, sept. 1993: 6).

Sašo Lap je svoj govor končal takole: »Mi, slovenski nacionalisti, Maistrovi borci za južno mejo, bomo tisti, ki bomo odločno, z vsemi sredstvi, vedno povedali, kje je meja med Evropo in Neevropo, zato ponavljam naše geslo: Slovenijo Slovencem« (*Panter*, *ibidem*).

Na kongresu so večkrat poudarili geslo Slovenijo Slovencem pa tudi opredelitev »Slovenec je lahko vsak, čigar oče je Slovenec; če pa je samo mati Slovenka, je lahko otrok Slovenec le, ko prevzame slovenske kulturne navade in materin priimek« (*Delo*, 28. 6. 1993).

3.1.4. Shod za Slovenijo

Shod za Slovenijo v Križankah 18. 9. 1993 sta pripravila slovenska desnica in ljubljanski Demos in je trajal več kot dve uri. Okoli tisoč petsto udeležencem, katerim je govoril Sašo Lap, ki je bil »doslej bolj ali manj znan kot kontra - Jelinčič poslanec. Sobotni zbor je bil zanj prvi nastop na 'velikem odru', če sodimo po besedah in na novo krojeni obleki, pa misli resno, čeprav je nekoliko preveč temperamenten (da ne rečemo živčen) za tako resno stvar, kot je vodenje slovenske desnice« (*Mladina*, 21. 9. 1993). Govorniki so bili še Danijel Starman, Janez Lesar, Stanislav Klep, Danijel Malenšek, Vitomir Gros, Lojze Marinček, predsednik ljubljanskega Demosa, ki je bil uvodni govornik in je prenesel pozdrave Janeza Janše, medtem ko se je Marjan Podobnik shoda udeležil kot gost.

»Desna programska koalicija naj bi (čim prej) prevzela oblast... Boj bo trd, a zmaga slovenske desnice neizbežna... Katastrofalni po-

39 »Urejena po principih moderne evropske desnice. Jasna hierarhija, dosledna osebna odgovornost in jasen cilj. Priti brez kompromisov leta 2004 na oblast« (besede Saša Lapa, po elektronski pošti, 9.4.98).

40 O tem več v nadaljevanju.

ložaj Slovenije so zakrivile udbomafija in stranke, ki so z njo povezane...« (Dnevnik, 20. 9. 1993), so bile ključne misli in največkrat povedana gesla na shodu v Križankah, in so jih glasno podprli udeleženci. Glavni slogan je bil »Za Slovenijo, za Janšo«. Na transparentih bila zapisana ta-le gesla: »Mi z Janšo v Nato, udbomafija v balkansko blato! Janša, naš junak, povozil plavi in rdeči vlak«. Že tukaj se je torej nakazalo, da sta bila »resna« voditelja slovenske desnice kot alternativa Sašu Lapu Janez Janša in Marjan Podobnik.

Shod za Slovenijo v Križankah je rabil za podporo Janezu Janši v njegovem neenakem boju z nasprotniki slovenstva in prevzemu oblasti v Sloveniji.

Manifestacija se je končala z odobritvijo ključne programske listine Slovenske desnice *Memorandum Slovenske desnice* v trinajstih točkah, v katerih so se zavzeli za pravično pravno državo, vzpostavitev neodvisnega sodstva, takojšni sprejem predlagane deklaracije o narodni spravi in sprejem zakonov za njeno uresničitev, odvzem neupravičenih privilegijev, zaščito slovenskih razlaščenih delavcev, vrnitev protipravno pridobljenega premoženja, naj bo doma ali v tujini, odvzem nezasluzeno pridobljenih državljanstev, zaostritev pogojev tujcem za pridobitev slovenskega državljanstva in s tem povrnitev dostojanstva Slovencem, vrnitev beguncev v njihovo domovino, odločno varovanje slovenskih meja, uveljavitev slovenske meje na Mirni, varovanje in zaščito vseh državnih interesov s poudarkom na ekološko čisti Sloveniji, skrb in varovanje vseh Slovencev v tujini, gospodarsko uspešno, socialno urejeno in vojaško zavarovano Slovenijo (glej Malenšek, 1993). Te točke se delno skladajo tudi s programom stranke SND.

3.1.5. Ustanovitev Slovenskega sokola – SS

Športno-rekreacijsko društvo Slovenski sokol – SS je prva in do sedaj edina paravojaška organizacija pri nas. Njena zgodovina je kratka: ustanovili so jo in javno predstavili v Ptuju 26. 3. 1995, organizirala pa je dve sokolski noči in zadnja se je končala s pretepom in buškami.

Sašo Lap je povedal, da je Slovenski sokol ustanovila stranka Slovenska nacionalna desnica februarja 1995 in da je imel do tega datuma devet registriranih rekreacijsko-športnih društev Slovenski sokol po vsej Sloveniji. Aprila 1997 jih je združila v zvezo in ta je zavedena na registru društev kot Zveza sokolskih društev Slovenije (Zveza SDS). Društva in zveza imajo v svojih programih in statutih kot vodilo zapisano načelo sokolstva, ki se kaže v narodnobudiljski vlogi in v ohranjanju tradicij prastare slovenske kulture (podatek po elektronski pošti, 9. 4. 1998).

V medijih je nastanek Slovenskega sokola dvignil prav toliko prahu, kolikor so ga tudi tako imenovane (redarske) »trojke« Matja-

ža Gerlanca, predsednika politične organizacije Nacional socialne zveze Slovenije iz Velenja. Slovenska javnost je dvomila ali lahko policija v celoti poskrbi za varnost svojih državljanov in obvladuje varnostno situacijo. Skrbelo jo je, do kakšnih neobvladljivih razsežnosti lahko to pripelje.

Divjala je prava medijska vojna med Zoranom Poličem, sokolskim aktivistom pred drugo svetovno vojno, partizanom in aktivistom OF, in privrženca SND in Antonom Vidmarjem, vodjem novega Slovenskega sokola. V ozadju oziroma v ospredju pa se je vsekar bil boj za sokolsko dediščino na Slovenskem⁴¹.

Zoran Polič⁴² je izrazil globoko prizadetost zaradi zlorabljenosti sokolske tradicije v izjavi Saša Lapa, ki pravi: »Osnovna dejavnost našega društva bo tradicija Sokola. Mladina rada strelja ... Slovenski sokoli bodo zbirali tudi obveščevalne podatke, pomembne za stranako...« (*Republika*, 14. 2. 1995). Zoran Polič pa pravi, da »sokolska tradicija, v vrhuncu svoje prisotnosti med Slovenci v tridesetih letih tega stoletja, je pomenila »oblikovati s pomočjo telesne vzgoje sposobnega, plemenitega, svobodnega in odgovornega človeka, ki sta mu delo in odgovornost veselje in ponos...« (citata iz resolucije sokolske župe Ljubljana, 1935). To nalogo je slovenska sokolska organizacija uspešno opravila kljub vsem težavam, ki so jo spremljale vse od ustanovitve leta 1864 in kljub poskusom političnih strank, da se postalijo organizacije. Zato je tudi upravičeno prevzela odgovoren delež v organiziranju odpora proti okupatorju leta 1941, saj je predstavljala številčno najmočnejšo temeljno skupino OF, ki je bila z obrambnimi zbori tik pred vojno in drugimi oblikami dejavnosti dobro pripravljena na strahotne napore in žrtve, ki jih je moral v času najtežje preizkušnje druge svetovne vojne prispevati slovenski narod. Vsi pripadniki sokolske organizacije so bili in ostajajo ponosni na delo, opravljeno v vrstah OF.« (*Republika*, 17. 2. 1995).

Avtor poudarja, da je slovenska sokolska organizacija vse svoje sile posvetila osvobodilnemu boju. Zato po vojni ni bila razpuščena, temveč je zaradi splošnih pojavov dela na tem področju v bivši Jugoslaviji z vso svojo imovino in kadri leta 1945 stopila v novo organizacijo telesne kulture. Ta se je leto potem razdelila na Športno zvezo in zvezo Partizan, kar ji odpira vse možnosti, da v razmerah

41 Temeljno načelo, ki ga je zapisal že ustanovitelj Čeh Miroslav Tyrš, je, da sokolska organizacija ne sme in ne more biti strankarska organizacija. Nesprejemljivo je tudi dejstvo, da bi se organizacija ukvarjala z zaščito in obveščevalno dejavnostjo. Po Lapovem mnenju sodi v obveščevalno dejavnost »izključno odkrivanje vrinjencev v SND« (*Republika*, 16. 2. 1995).

42 V članku »Desničarjem policija ni dovolj, II.« objavljenem v *Republiki*, 17. 2. 1995, ki je odgovor na članek »Desničarjem policija ni dovolj«, objavljenem v tem istem časopisu, 14. 2. 1995, v katerem je govor o trojkah Matjaža Gerlanca in o Lapovih sokolih.

polne osamosvojitve Republike Slovenije nadaljuje svoje narodno koristno delo, če bodo to želje in potrebe slovenske mladine. Zoran Polič je svoj prispevek končal takole:

»Zato, gospodje politiki, roke vstran od 'svetlih tradicij pravega sokolstva'. Herojstvo tisočev pripadnikov sokolske organizacije, ki so nesebično opravljali svoje naloge kot partizani ali aktivisti OF, ne more biti pokritje za vaše namere v reševanju današnjih strankarskih interesov. Te tradicije se lahko nadaljujejo le s strankarsko neopredeljeno mladino, ki ji bo pri srcu interes naroda in polna svoboda človeka« (*Republika*, ibidem).

Sašo Lap je izjavil za zagrebški *Globus*, da je logično, da so pravni nasledniki predvojnih Sokolov prav njegovi SS. Na pristojne organe pa so zato tudi že naslovili nekaj vlog za vrnitev po vojni nacionaliziranih nepremičnin.

3.1.5.1. Prva javna predstavitev Slovenskega sokola

Dolgo napovedovani dogodek v Ptujju 21. 3. 1995, kjer naj bi Slovenski sokol predstavil svoje »obleke« in imel prvo javno predstavitev društva z geslom »Zdrav duh v zdravem telesu«, je Slovenija z zanimanjem pričakovala..

Sašo Lap je na novinarski konferenci 15. 2. 1995 dejal, da naj bi se do pomembnega dogodka ustanovila društva v vseh mestnih občinah, ter poudaril, da je SS športno-rekreacijsko društvo, njegov namen pa je nadaljevati tradicijo sokolstva pred drugo svetovno vojno in utrjevati nacionalno identiteto. Kot nasledniki telovadnega društva Sokol bodo poskušali pridobiti nazaj vse njegove objekte, ki so bili po vojni nacionalizirani in v katerih je delovalo Telovadno društvo Partizan. Slovenski sokoli bodo propagirali zdrav način življenja in odvrčali mlade od kriminala in mamil. Po drugi strani bodo v okviru rekreacije tudi streljali na organiziranih streliščih. Na predvolilnih zborovanjih bodo poleg policije tudi sami varovali člane stranke⁴³.

Uniforme, ki naj bi jih nosili SS, so bile zelo problematične (šlo je menda celo za »dobavo iz Amerike«, *Slovenske novice*, 25. 2. 1995), še posebno zaradi zloglasne kratice imena SS. Sašo Lap uniform ni hotel pokazati pred uradno predstavitvijo. V medijih je začel krožiti znak Slovenskih sokolov, ki ga je menda poslal neki disident iz Lapove stranke. Po Lapovem mnenju bi lahko bila to spet ena izmed »Jelinčičevih ukan« (*Dnevnik*, 1. 3. 1995). Znak je močno spominjal na znak tretjega rajha, zato je SND protestirala, ker so diskreditirali njihovo telovadno društvo Slovenski sokol, saj so ga v časopisih pri-

43 Glej *Republika*, 16. 2. 1995.

kazovali z nacističnimi simboli, in še enkrat je padel sum na Zmaga Jelinčiča⁴⁴. Zato je SND predložila pravi grb Slovenskega sokola - SS, ki je bil tudi uradno registriran.

»Stvari so se kopicile, razburjale javnost in ta je čakala na dolgo napovedovani dogodek 21. marca, ko naj bi 'slovenski mladci' med drugim svečano obljubili svojo poslušnost edino vodji. Sašo Lap je na novinarski konferenci javnost pomiril, da 'dokler bom jaz predsednik stranke, bodo SS pod nadzorom in je odveč vsakršen strah pred njimi'« (*Dnevnik*, 1. 3. 1995).

Dolgo pričakovani dogodek, ki naj bi bil 21. 3. 1995 na ptujskem gradu, je bil prestavljen. Odpadla je tudi formalna predstavitev športno-rekreacijskega društva Slovenski sokol. Pokrajinski muzej Ptuj, kamor sodi ptujski grad, je v zadnjem trenutku odpovedal gostoljubje, češ da je grajsko dvorišče namenjeno samo za kulturne prireditve. Sašo Lap je poudaril, »da gre za sila prozoren izgovor, še posebno, ker je znano, da je imel prav na tem dvorišču svoj predvolilni politični govor dr. Janez Drnovšek« (*Delo*, 21. 3. 1995).

Dne 26. 3. 1995 se je spektakel vendarle zgodil. Prvotna lokacija se je s ptujskega gradu prestavila kar na roketno igrišče ptujskega stadiona. Prireditev je bila zelo slabo obiskana. Navzočih je bilo trinajst uniformiranih sokolov (napovedovali so jih trideset), ki po podatkih očividcev sploh niso imeli uniform enake barve, »češ da so jih prali z različnimi pralnimi praški, je odvrnil eden od njih v civilu« (*Republika*, 27. 3. 1995). Obute so imeli okorne pohodniške škornje, neustrezne za telovadbo, ki jo je zbrana množica pričakovala. Na glavi so imeli baskovske čepice, okrašene s sokolskim znakom. Največ pozornosti so vsekakor sprožila sončna očala. Glede teh je Sašo Lap dejal: »Ozonska luknja je nevarna. Če fantje dalj časa stojijo na soncu, so ogrožene roženice« (*Dnevnik*, 27. 3. 1995).

Sašo Lap in Anton Vidmar, ki so ga sokoli klicali kar vodja, sta slavnostno nagovorila kakšnih dvajset članov ali privržencev stranke, pa tudi novinarjev, ki jih je bilo več kot sokolov. Prireditev ne bi bila prireditev, če ne bi bilo pevskega zbora in godbe na pihala, ki pa žal ni znala zaigrati, pesmi *Naprej, zastave slave, na boj junaška kri*, kakor so si želeli sokoli. Potem ko je Anton Vidmar sporočil, da se

44 »Tako rekoč vsa javna občila nas skušajo obtoževati, da po nacističnem zgledu ustanovljamo bojne enote, in nam podtikajo celo nacistične simbole, kar je navadno in umazano izzivanje, strah, da iz komunističnega pepela raste nekaj novega. V resnici želimo obuditi Sokola, vseslovansko in slovensko gibanje, ki ne bo gojil vrhunškega športa, ampak med mladimi utrjeval zdrav duh v zdravem telesu, slovenski nacionalni ponos, samozavest in samospoštovanje, ki nas bodo rešili duhovne invalidnosti, ki nam jo je vcepljal internacionalni komunizem. Drži, gre za nacionalno in protikomunistično gibanje, ki pa nima nič skupnega z umazanimi izzivanji, češ da posnemamo naciste in fašiste« (*Slovenske novice*, 1. 3. 1995), je dejal Anton Vidmar v bran sokolov.

uresničujejo tiste sanje mladeničev, ki so jih sanjali na barikadah, in ko je zbrane opozoril, da so priče »novega neustavljivega preporoda slovenskega naroda«, ker »nič nas ne more ustaviti, kajti za nami je Slovenija, pred nami je Slovenija« (*Dnevnik*, 27. 3. 1995), so razvili modro-belo sokolsko zastavo, z znakom sokola na belem polju. Ko so uniformiranci odhajali z igrišča na tribune, kjer naj bi bili po pravih pripravljeni odgovarjati na vprašanja, jim je sledil predsednik in med vrati v pozdrav «dvignil svojo pest» (*Dnevnik*, ibidem).

Niso pokazali športnih veščin, novinarji so ostali brez odgovorov, sokoli so jim povedali le, »da naj ne sprašujejo ničesar, ker vse diši po provokaciji« (*Republika*, 27. 3. 1995) in da se zelo veselijo *paintballa*, igre, pri kateri se dve strani obstreljujeta s kroglicami, napolnjenimi z barvo.

Anton Vidmar je poudaril, da če se je »nekdanji sokol boril proti nemčurjem, se bo naš proti čifurjem« (*Mladina*, 28. 3. 1995), saj se je slovenska mladina po njegovem preveč počifurila. »Preveč se posveča nočnemu življenju in trudili se bomo, da jo vrnemo k naravi« (*Mladina*, ibidem).

Na prireditvi so sodelovali tudi drugi možje slovenske desnice, čeprav v okrnjeni sestavi (Malenšek, Gros, Klep). Vodja SS Anton Vidmar je med drugim dejal: »Danes odhajamo v boj brez orožja. Naše orožje je resnica, naš cilj pa pravica« (*Delo*, 27. 3. 1995). S tem naj bi Sokol zbudil v Slovencih samozavest, pogum in vero. S Slovenijo za seboj, s Slovenijo v srcu in s Slovenijo pred seboj letijo sokoli, da ta dežela »ne bi postala severna Sicilija ali rezervna Bosna« (*Delo*, ibidem). Na glas je izjavil: »Nacionalizem je za nas ljubezen do svojega naroda« (*Delo*, ibidem).

Na tej kulturno-politično-športni prireditvi je Sašo Lap med drugim dejal, »da bodo nadaljevali tradicijo sokolstva iz 19. stoletja, in okrcal komuniste, ki jim na vsakem koraku pod noge mečejo pole-na« (*Republika*, 27. 3. 1995). Vodja sokolov Vidmar pa ga je dopolnil in bi vse tiste, »ki jim takšna Slovenija ne ustreza, poslal na Balkan, in sicer brez povratne vozovnice« (*Republika*, ibidem).

Omeniti je treba še dve sokolski noči, a na njih sokoli spet niso nič telovadili. Prireditvi sta se prevesili v veselico, pozneje celo v pretep, udeleženci pa so pozivali Neslovence, naj se odselijo iz Slovenije.

3.1.6. Spori v stranki

V začetku leta 1995 so SND pestila precejšnja notranja trenja in to se je pokazalo na prvi seji sveta po novi registraciji stranke 12. 2. 1995, ko je Marijan Poljšak predlagal čimprejšnji sklic izrednega kongresa stranke, da bi na njem razrešili sedanje vodstvo in izvolili novo. Poljšak je svojo zahtevo utemeljil s slabim uspehom stranke na lo-

kalnih volitvah decembra 1994 in morebitnimi nepravilnostmi pri finančnem poslovanju.

Svet stranke se je postavil v bran Sašu Lapu. Spore je zanetil tudi vodja Slovenskih sokolov Anton Vidmar, ki da je sodeloval z Janezom Janšo (po besedah ožjega vodstva SND), in hotel narediti »puč« v SND (konec aprila, začetek maja 1996). Hotel je odstraniti Saša Lapa, Marjana Staniča in Iva Verzolaka, preostanek stranke pa »odpeljati k Janši kot predvolilno darilo«⁴⁵ (*Slovenske novice*, 4. 5. 1996). Po besedah Vidmarjevih zagovornikov pa je poskušal popraviti napake teh ljudi. Predsednik SND je potrdil, da so Vidmarja že suspendirali, saj da je grobo kršil določila statuta stranke, in Sašo Lap je v zvezi s tem dejal:

»Med drugim je meni, čeprav to sploh ni res, Vidmar skušal celo podtakniti, da pogosto slabšalno govorim o Janši in SDS. Edino, kar sem res rekel, je to, da bi sprejetje Janševega večinskega volilnega zakona povzročilo tužmanizacijo Slovenije. To pa konec koncev povsem drži. Kako pa Vidmar lahko pojasni, zakaj se je brez vednosti in vsakršnega pooblastila SND na skrivaj srečeval s predstavniki Janševega SDS ter se z njimi dogovarjal o povezovanju?« (*Slovenske novice*, ibidem)

Torej so bili v vodstvu SND prepričani, da je bil Vidmar vseskozi zgolj Janšev človek s posebno nalogo. Vidmar da je v preteklosti nekaj časa zaposlen kot voznik slovenskega veleposlanika na Hrvaškem, kar da mu je omogočil prejšnji predsednik SDS Jože Pučnik.

Še preden pa so nastali spori v sami stranki SND, so se razhajale stranke slovenske desnice oziroma stranke, ki so se povezale v Nacionalno-socialno-liberalni blok. V začetku leta 1994 so začele krožiti govornice, da bo Narodna stranka zapustila slovensko desnico in se pridružila SDSS, a se je pokazalo, da so netočne. Slovensko desnico je zapustila Lapova SND, pa čeprav sta bila proti temu sam predsednik stranke in Marjan Stanič, vendar nista mogla preglasiti članov sveta stranke, ki so sodili, da »se SND utaplja v meščanski združ-

45 V bistvu smo nekako navajeni prestopanja ljudi iz ene v drugo stranko. To smo lahko opazili, ko je osem nezadovoljnih poslancev odšlo od Jelinčiča. Novi podatki, kdo je izstopil iz SND, mi niso dostopni, Sašo Lap jih ni hotel dati, da ne bi nastala kakšna zamera, ker se s tistimi strankami, kamor je odšlo največ ljudi, njegova stranka, dobro razume (telefonski podatek, 5. 5. 1998). Sta pa leta 1997 zapustila stranko glavni tajnik Kosec, ki je šel v SLS, Jože Koperc, podpredsednik stranke, ki se je priključil SDS (isti vir). Ti dve imeni sta menda bili nekako najbolj odmevni in dejavni. Po besedah Saša Lapa (elektronska pošta, 21. 4. 98), izgubljenih kadrih »v politiki je tudi veliko računarjev, so nekateri odšli, ne da bi vedeli kam. Najbolj se danes toži tistim, ki so odšli k Janši, saj do konca niso dojeli, da desnica in Janša nimata nič skupnega... Nekaj posameznikov je večkrat pred volitvami begalo od Grosa do SLS, a so se vedno skesano vračali v našo cerkev molit, ha, ha...« (ibidem).

bi desnice in bi z nadaljnjim sodelovanjem ogrozila svojo prihodnost« pa tudi »posamezni nastopi Danijela Malenška«⁴⁶ jim niso bili po godu (*Slovenske novice*, 22. 3. 1994). Sašo Lap je na tiskovni konferenci pojasnil izstop s tezo, da je stranka v slovenski desnici »izgubljala položaj in lastno identiteto«. Poudaril je, da bi bilo za »SND koristneje ponovno združevanje vseh slovenskih nacionalistov, kot pa vztrajanje v SD, kjer stranka izginja« (*Delo*, 24. 3. 1994).

3.2. Program SND in bistveni programski cilji

Program stranke SND temelji na programu, sprejetem na prvem rednem kongresu 26. 6. 1993 v Mariboru. V njem gre predvsem za uresničevanje nekaterih načel in doseganje bistvenih programskih ciljev. Operativni program SND je bil sprejet v času, ko je stranka nastala. Njegova ironija je, ugotavlja Lap, »da ni uresničena niti ena točka« (Sašo Lap, elektronska pošta, 9. 4. 1998).⁴⁷

Med izstopajoče zanimivosti operativnega programa sodi ideja, kako bi SND dvignila rodnost v Sloveniji, namreč po nemškem vzorcu: 2000 nemških mark za rojstvo otroka in univerzalni otroški dodatek. V tem programu je opazna ponovno močna nacionalistična komponenta, vse le za Slovence, za druge nam ni mar; na primer ustanovili naj bi se sekcija za brezposelne Slovence, ki naj bi zagotavljala pomoč in skrbela za obveščanje, in sekcija za ustanavljanje skladov za slovenske družine.

3.2.1. Programski cilji

SND se v okviru statuta in programa zavzema za uresničevanje temeljnega cilja, ki je dobrobit slovenskega naroda.

V povezavi s temeljnim ciljem se statut in program zavzemata za⁴⁸:

- Republiko Slovenijo, ki mora postati država slovenskega naroda;
- popolnoma samostojno in neodvisno Republiko Slovenijo;
- ekonomsko močno in ekološko čisto Republiko Slovenijo;
- vojaško močno in varno Republiko Slovenijo;
- restavracijo in ohranitev narave in kulturne dediščine slovenskega naroda.

46 Lap pa tudi Malenšek sta torej premalo desno.

47 Po njegovih besedah, je program »še kako aktualen« ravno zaradi tega cilja. To pa po drugi strani veliko pove o sami organiziranosti stranke in posledično tudi o vzrokih katastrofe na parlamentarnih volitvah leta '96, štiri leta pozneje pa se volitev sploh niso udeležili.

48 To so poudarki iz statuta in programa SND. Citiram celotno besedilo, po alineah, ker je tako napisano v originalu in sestavljeno po prednostnem načelu, saj so to besedilo sestavili sami člani stranke.

Stranka želi uresničiti naslednja načela:

- › naredimo to deželo spet slovensko;
- › Slovenec bo na svoji zemlji svoj gospodar;
- › Slovenijo Slovencem;
- › slovenska družba mora biti socialno urejena;
- › varna Slovenija.

V programu in statutu pa se osredotočajo na te-le principe:

- › združeni v loži organizirani komunistični udbomafiji odvzeti vse nakradeno premoženje in privilegije, dokončno deboljševizirati Slovenijo in vzpostaviti socialno državo Slovenijo (evropski model);
- › restriktiven nov zakon o državljanstvu RS⁴⁹
- › restriktivna zaposlovalna politika za tujce in izgon vseh ilegalcev;
- › tujci (Neslovenci) ne smejo imeti pravice nakupa nepremičnin in v podjetjih ne morejo biti večinski lastniki (zakon o stvarnih pravicah tujcev na nepremičninah);
- › begunska problematika (namestitev begunskih centrov na mejo s Hrvaško in strog nadzor nad njimi) (*Panter*, sept. 93: str. 7).

Na podlagi navedenega in sprejetega programa gre predvsem za pet načel, ki jih zagovarja Slovenska nacionalna desnica, v kateri je močna nacionalistična komponenta:

Naredimo to deželo spet slovensko.

Zakoni naj bi pomagali zavarovati slovenski narod tako, da bi strogo nadzirali, kdo bi imel volilno pravico. Tujci naj bi imeli bis-

49 Na tem mestu bi omenila problem državljanstva, ki je dobil tudi precejšen odziv v medijih. Poslanca Marijan Poljšak in Sašo Lap sta 1. 9. 1994 v parlamentarno proceduro vložila predlog zakona o odvzemu državljanstva. »Odvzame se državljanstvo RS osebam, ki so ga pridobile po 40. členu Zakona o državljanstvu RS« je zapisano v prvem členu predloga (*Delo*, 6. 9. 94, str. 2). Slovenija naj bi po tem členu zakona (dodelitev državljanstva na podlagi stalnega bivališča na dan 23. 12. 90) dobila približno 170.000 novih državljanov. Izguba državljanstva pa po tem zakonu ne bi vplivala na lastninsko pravico in druge premoženjske pravice, kar bi zadostilo 155. členu ustave, ki prepoveduje poseganje v pridobljene pravice oziroma koristi. O tem so tekle mnoge debate, sprožena je bila akcija zbiranja podpisov za razpis referendum (potrebni 40.000 podpisov) ... Stvar pa je taka, da bi bil odvzem državljanstva vsem, ki so ga dobili po tem spornem 40. členu, v nasprotju z mednarodnim pravom, bil bi neustaven, njegova največja napaka pa bi bila diskriminacija, saj bi tako slovenske državljanke razdelil na dve skupini. Ene, ki so slovenski državljani »po rodu«, in na tiste, ki so državljanstvo dobili po zakonu. Če hočemo govoriti o enakopravnosti, ne moremo namreč gledati na barvo kože ljudi ali na to, kje so rojeni, saj je takšno gledanje vedno diskriminacija. Stranka SND predlaga »pet evropskih pogojev« za pridobitev državljanstva RS (restriktiven nov zakon o državljanstvu) – tisti, ki živijo tukaj deset let, aktivno obvladajo slovenski jezik, drugi trije pa so mi neznani (glej *Operativni program SND*).

tveno manj pravic kot državljani, predvsem pri zaposlovanju. V državni upravi ne bi smeli biti zaposleni, urediti bi se moral status begunca in pri tem bi bila najboljša rešitev postavitve taborišč ob meji s Hrvaško in strog nadzor nad njimi.

Slovenec bo na svoji zemlji svoj gospod.

Šlo naj bi za sodelovanje pri zakonih o lastninjenju in reviziji divjega lastninjenja, za subvencioniranje predvsem družinskih kmetij. S podporo države naj bi se razvijalo drobno gospodarstvo. Posebno pomembna je predkupna pravica Slovencev pri nakupu gozdov in obdelovalne zemlje.

Slovenijo Slovincem.

Tujci (Neslovenci) nikakor ne smejo imeti pravice do nakupa nepremičnin, zato v podjetjih tudi ne morejo biti večinski lastniki. Pravice Slovencev iz zamejstva in emigracije naj se glede vlaganja in nakupov izenačijo s pravicami slovenskih državljanov.

Slovenska družba mora biti socialno urejena.

Tu gre za socialno podporo, ki mora biti dovolj visoka za preživetje, za minimalne plače, minimalne pokojnine, temeljno zdravstveno varstvo, ki ga zagotavlja država, in za prehrano šoloobveznih otrok.

Varna Slovenija.

Slovenija bi postala varna, če bi bile izgnane vse «jugomafije», vsi «oboroženi jugopetokolonaši» in ilegalci in če bi zaprli meji s Hrvaško in Madžarsko za vse ilegalce in begunce. SND se v svojem programu zavzema tudi za pošteno in konkurenčno bančništvo in za skrb za okolje (glej *Program SND, Operativni program SND in Predvolilni program SND 1996*).

3.2.2. Predvolilni program SND⁵⁰

V predvolilnem programu so navedeni obljube in načrti SND, ki se v glavnem skladajo s samim programom stranke, v nadaljevanju so navedeni najbolj relevantni:

1. Ko se bo spreminjala ustava, bo treba najprej opredeliti Slovenijo kot državo slovenskega naroda in kot moderno nacionalno evropsko državo.

50 Poudarim naj, da je ta program 17. 9. 1996 pripravila poslanska skupina SND, torej tista, ki se je odcepila od SNS in se je, ker so poslanci opravljali svojo poslansko funkcijo, imela za parlamentarno stranko in je bila potemtakem prikrajšana za predvolilno predstavitev na *TV Slovenija*, ki jih je obravnavala kot neparlamentarno stranko in za parlamentarno stranko Zmaga Jelinčiča ter jim ni dala na razpolago toliko časa kot parlamentarnim strankam.

SEZNAM LITERATURE

- Bobbio, Norberto (1995): *Desnica in levica*. Mala edicija zps 6/95, Ljubljana.
- Časopis *Panter* (1993): št. 1 in št. 2, april in september. Glasilo Slovenske nacionalne stranke, Ljubljana.
- Fatalist, Jakob (1997): »Kdo je ekstremist. Kaj je ekstremist.« *Mladina*, 14. 1.
- Gantar, Pavel (1993): »Premiki na slovenski desnici.« *Delo*, 21. 8.
- Grah, Matija (1996): »Socialdemokratska stranka Slovenije.« *Mladina*, 22.10., str. 19.
- Korljan, Antiša (1996): »Za delo, dom, red, družino in narod (intervju s Sašom Lapom)«. *Republika*, 18. 10.
- Kropivnik, Samo (1996): *Volilna geografija ter družbeni in ideološki profili sodobnih slovenskih političnih strank*. FDV, Ljubljana.
- Kuzmanič, Tonči (1995): »Politični ekstremizem pod Slovenci: SNS od tigrov do papirja.« Čkz, Ljubljana, 176, str. 47–69.
- Kuzmanič, Tonči A. (1999): *Bitja s polstrešice* (Slovenski razizem, šovinizem in seksizem). Open Society Institute - Slovenia, Ljubljana.
- Lukšič, Igor (1994): *»(Ne) Strankarstvo na Slovenskem«. Stranke in strankarstvo*. Slovensko politološko društvo, Ljubljana, str. 23–32.
- Malenšek, Danijel (1993): »Slovenska desnica ve, kaj hoče.« *Dnevnik*, 5.10.
- Mastnak, Tomaž (1992): *Vzhodno od raja* (Civilna družba pod komunizmom in po njem). Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Miheljak, Vlado (1993): »Slovenija na poti k desnemu ekstremizmu.« *Republika*, 30. 9. 1993.
- Močnik, Rastko (1995): *Extravagantia II: Koliko fašizma?*. Studia humanitatis. Minora, Ljubljana.

2. SND se v predvolilnem programu označuje kot desna konservativna stranka, ki zagovarja tradicionalne vrednote evropske civilizacije, kakršne so: delo, dom, družina, narod in red. V nasprotju z levico, ki skrbi izključno za svoje ljudi, Desnica dela za vse Slovence.
3. Sprejetje akta v parlamentu, ki bo obsodil komunistični režim.
4. SND je evropsko usmerjena stranka, ki se zavzema za vstop Slovenije v EU in NATO.
5. Boljša prihodnost slovenske mladine, zdravi način življenja (Slovenski sokol), krepitev patriotske zavesti.
6. Zaščita Slovencev po svetu in vzpodbujanje, naj se vrnejo v domovino.
7. Z zakonom zavarovati slovenski jezik in uvesti 25 črk abecede.
8. Vrnitev protipravno pridobljenega premoženja, odvzem neupravičenih privilegijev, revizija privatizacij, končana denacionalizacija.
9. Uvedba nove slovenske zastave, ker je sedanja ruska.

Če bi bil uresničen takšen predvolilni program, bi državljani in državljanke Republike Slovenije živeli v etnično čisti državi Sloveniji, ki bi bila povsem varna. Naša družba bi bila socialno urejena, pomagalo bi se mladim družinam, slovenski delavci bi živeli človeka dostojno življenje, vsi Slovenci bi imeli dostop do študija na univerzi, kar bi zagotovila država, sploh pa bi živeli v pravični Sloveniji.

Kaj je potemtako vzrok, da je SND na parlamentarnih volitvah leta 1996 zbrala pičlih 0,31% glasov⁵¹, to pomeni, da ji je svoj glas namenilo le 3327 volivcev⁵², medtem ko je Liberalna stranka zbrala malo več kot dvakrat toliko, in sicer 0,75% glasov vseh volivcev (7972 naklonjenih volivcev)⁵³. Za ilustracijo podatek, da je LDS kot najuspešnejša stranka na volitvah 1996 zbrala 27,05% (*Mladina*, 3. 12. 1996). Slovenska nacionalna stranka kot zadnja stranka, ki ji je še uspelo priti v parlament, pa 3,22% glasov vseh volivcev (*Mladina*, ibidem). Tudi Poljšakova Nacionalna stranka dela je dobila več glasov od Lapove SND, in sicer 0,54% glasov, prav tako Komunistična partija Slovenije Mareka Lenardiča, ki je dobila 0,47% glasov. Toliko jih je dobila tudi Republikanska zveza Slovenije Adolfa Štormana, Krščansko-socialna unija pa 0,45% glasov.

Sašo Lap rezultata volitev sploh ni komentiral. Po njegovem je

51 To so podatki, ki sem jih dobila na Zavodu za statistiko (za SND in Liberalno stranko) in se ujemajo z rezultati, ki so mi jih dali na sedežu Liberalne stranke.

52 Gre za podatke dobljene pri Liberalni stranki, ki pa se ujemajo s podatki, objavljenimi v *Mladini*.

53 Podatki dobljeni na LS.

bila to katastrofa, vendar ne katastrofa le njegove stranke, temveč »katastrofa vseh desetih manjših strank, ki so vse po vrsti dobile pod 1 odstotek glasov volivcev« (elektronska pošta, 9. 4. 1998).

Cilj Slovenske nacionalne desnice je leta 2004 priti na oblast, in to »brez kompromisov« (Sašo Lap, elektronska pošta, 9. 4. 1998). Sašo Lap pa se je pozneje že opovedal položaju predsednika.

4. IN ČISTO ZA KONEC

S fenomenom stranke SND sem se ukvarjala precej časa, že takrat, ko je še vsaj malo »dihala«. Z objavo tega teksta je moj namen dosežen. Hotela sem namreč opozoriti na pojav stranke SND, jo korektno in podrobno predstaviti.

Stranka SND oziroma Stranka slovenskega naroda je danes povsem nepomembna v političnem prostoru Slovenije, nima nikakršnega vpliva na življenje Slovencev, v devedesetih letih pa je bilo drugače. In ravno zato ta tekst, da bo morda uporabljen še kdaj, za kakšno drugo analizo ...

Sašo Lap, nekoč predsednik SND, se je umaknil iz strankarskega življenja, zdaj ga zanima samo stroka.⁵⁴ Zaposlen je kot svetovalec vlade pri ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

Danijel Malenšek, član Liberalne stranke in tajnik Nacionalno-socialno-liberalnega bloka, ko je ta deloval, pravi, da so bili liberalci vedno »napredni narodnjaki, nikoli ksenofobi, ne ultranacionalistični desničarji, nikoli preganjalci ljudi drugih narodov ... Seveda pa smo energično branili pravico Slovencev do svoje države, do svoje narodnosti« (Olup, 2001). In zaradi te komponente, ljubezni do svojega naroda, so se povezali z »narodnjaki« – Narodno stranko in »Lapovci«⁵⁵, vendar se niso nikoli solidarizirali z ekstremnimi stališči, ki so začela potem prevladovati pri SND, zato niso nikoli odobraval ostrine, ki jo je SND začela kazati do Čefurjev.⁵⁶

Leta 2000 pa se je Liberalna stranka (po novem Socialna liberalna stranka) povezala v koalicijo Za boljšo Slovenijo skupaj s Stranko slovenskega naroda in še dvema izvenparlamentarnima strančicama.

Danijel Malenšek je v najinem intervjuju na začetku leta 2001 med drugim dejal: »Danes neka Lapova SND nima upanja, ker se lahko omejuje le na ksenofobijo, tujce, azilante, Neevropo, tega pa očitno ni toliko, morda pa bo jutri.«

Olup, Maja (2001): Intervju s Sašom Lapom.

Olup, Maja (2001): Intervju z Danijelom Malenškom.

Operativni program stranke SND.

Predvolilni program SND (17. 9. 1996).

Program SND (26. 6.1993).

Ramet, Sabrina P. (1999): *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989*. The Pennsylvania State University Press.

Rizman, Rudi (1998): »Radikalna desnica na Slovenskem«. *Teorija in praksa*, 35, 2, str. 249–270.

Sever, Jani (1996a): »Levi nacionalisti«. *Mladina*, 8. 10.

Sever, Jani (1996b): »Desni socialdemokratki«. *Mladina*, 22.10.

Sruk, Vlado (1995): *Leksikon politike*. Založba obzorja Maribor.

Stranke in strankarstvo. Slovensko politološko društvo, Ljubljana, 1994.

Štrajn, Darko (1995): »Silno smešni sokoli«. *Dnevnik*, 3. 4.

Švarc, Mladen A. (1993): »Levica in desnica v slovenski politiki«. *Društvo 2000*, Časnik za mišljenje, umetnost, kulturna in religiozna vprašanja, 67/68, str. 88–112.

Vidovič, Stanislav (1992): »Desni ekstremizem na pohodu«. *Teorija in praksa*, 29, 5–6, str. 551–559.

Williams, Christopher (1999): »Problems of Transition and the Rise of the Radical Right«. *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989*. The Pennsylvania State University Press, str. 29–47.

drugi članki, objavljeni v dnevnem časopisu in tedniku *Mladina*

54 Glej Olup, 2001.

55 Malenškov izraz.

56 Glej Olup, 2001.

VLADAVINA PRAVA ALI

PRAVA VLADAVINA:

Zmanjševanje pravic osumljencev v kazenskih postopkih po 11. septembru 2001

I.

Šest tednov po napadih na World Trade Center v New Yorku in Pentagon v Washingtonu je kongres Združenih držav Amerike z 356 glasovi za in 66 proti izglasoval zakon, imenovan *Združitev in okrepitev Amerike z uvajanjem posebnih sredstev za boj proti terorističnim dejanjem*, bolj znan pod angleško kratico *USA Patriot Act*. Zakon je dolg 342 strani, vendar niti v kongresu niti v senatu ni bilo obsežnejše debate, ki bi spremljala njegovo sprejetje. *USA Patriot Act* je 26. oktobra 2001 v triumfalnem slogu podpisal še ameriški predsednik Bush in tako naznanil novo poglavje v zgodovini razvoja kazenskega prava. Kazensko pravo je na ta dan izgubilo svoj namen in smisel: varovati pred neupravičenimi posegi države tiste, ki se sami ne morejo. Lenin je bil mnenja, da pravo po uveljavitvi komunistične družbene ureditve ne bo več potrebno. Toda dogodki kažejo, da se je veliki ideolog komunizma motil – resnično smrt prava je povzročila družba, zasnovana na načelih tržnega kapitalizma in večstrankarske demokracije.

THE RULE OF LAW OR THE LAW OF THE STRONGEST:

Diminishing Defendants' Rights in the Criminal Procedures after September 11, 2001

Only six weeks after the September 11th attacks on the World Trade Center in New York and the Pentagon building in Washington, the US Congress approved and almost without debate passed an act known as the USA Patriot Act. The passing of

BLAŽ KOVAČIČ

Avtor prispevka je univ. dipl. pravnik, asistent na katedri za kazenskoppravne znanosti Pravne fakultete v Ljubljani.

The author holds a degree in science of law. He is a research assistant at the Department of Criminal Law at the Faculty of Law in Ljubljana.

E: BLAZ.KOVACIC@PF.UNI-LJ.SI

this act signaled the beginning of a new era in the history of criminal law: criminal law has lost one of its primary functions, namely to protect the individual against unwarranted intrusions into privacy and integrity by agents of the State.

Historically speaking, criminal law developed only after civil law was firmly established as a means of settling disputes between private parties (individuals and small groups, such as tribes). But the rules and institutions of civil law were adequate only until the appearance of the privileged classes which sought to protect their privileged status by the means of criminal law; thus the present well-known division between private (civil) and public (criminal) law emerged. As such, criminal law was primarily a tool in the hands of the State (or other similar social organization), a means by which individuals were punished for breaking its norms and thus kept under submission.

Only after the American and the French revolutions at the end of the 18th century (and especially after the passing of the French Code of Criminal Procedure of 1791) did criminal law become an institution which could control the unlimited power of the State and its agents. This would constitute the second and today the most important function of the criminal law – its function as a guarantor of basic human rights, such as the right to privacy, the right to personal integrity and the right to freedom. The Latin maxims *nulla poena sine lege praevia* and *nulla poena sine lege certa* became some of the most important components of the rule of law (or its German counterpart *die Rechtsstaat*), which in turn became a basic feature of every state that calls itself democratic.

The present rules of criminal procedure which guarantee the basic right of the defendant originate mostly from the 1960's US Supreme Court rulings such as *Miranda v. Ari-*

II.

Kazensko pravo je v zgodovini razvoja človeške družbe in civilizacije vedno igralo specifično vlogo. Razvilo se je pozneje kot civilno pravo, ki je imelo kot predmet svojega urejanja pred očmi vedno (večinoma ekonomska) razmerja med relativno enakovrednimi posamezniki. Zato civilno pravo ni bilo nikoli tako zelo obremenjeno z moralnimi in etičnimi vprašanji, ki pa so pri uporabi pravil in institutov kazenskega prava bistvenega in temeljnega pomena. Pravna teorija in pravna zgodovina tako uči, da so se razmerja med posamezniki in skupinami, ki bi danes zahtevala uporabo kazenskopravnih institutov (npr. kazni ali druge kazenskega sankcije), sprva obravnavala kot preprost odškodninski spor med prizadetima stranema. Če je bil na primer umorjen član družine, je ta od družine povzročitelja smrti zahtevala krvni davek (torej usmritev storilca) ali pa primerno odškodnino v stvareh, ki so bile v tedanji družbi splošno sprejete kot menjalno sredstvo. V takšnem pojmovanju urejanja sporov med enakopravnimi posamezniki ali skupinami seveda ni bilo prostora za interese, ki bi bili neodvisni od interesov vpletenih strani. Družbena organizacija (npr. pleme, plemenska zveza) je bila na relativno nizki razvojni stopnji in njena moč še ni bila tolikšna, da bi monopolizirala uporabo fizičnega nasilja. Delitve prava na javno (kazensko) in zasebno (civilno) še ni bilo, saj sta obe sferi obstajali vzporedno in prepleteno, pravo se je razvijalo organsko, torej po sistemu podobnih odločitev in odločanja po analogiji (podobno kot danes sistem precedenčne moči sodnih odločb v državah s pravno tradicijo *common law*), bilo je ustno in relativno »laično« (pravnih profesionalcev, kot jih poznamo danes, torej še ni bilo).

Zaradi vse večje zapletenosti družbenih odnosov in ustvarjanja vse večjih presežkov pa v nastajajoči sužnjelastniški družbi takšna oblika pravnega sistema kmalu ni več ustrezala nosilcem oblasti. Svoj družbeni položaj so hoteli zavarovati tudi s pravnimi pravili. Pravo, ki je priznavalo samo interese vpletenih sprtih strani, se je moralo umakniti drugačnemu razumevanju vloge posameznika v družbi in porajajoči se državni organizaciji. Ravno razvoj državne organizacije in njenih institucij je pripeljal do delitve prej enotnih pravnih pravil in institutov. Poleg že obstoječih pravil, ki so urejala odnose med posamezniki (zasebno pravo), so nastale pravne norme, ki so urejale odnose med posamezniki in državno organizacijo (javno pravo). To je bilo rojstvo kazenskega prava kot sistema pravnih pravil, ki kakšno ravnanje označuje za kaznivo in zanj predpisuje kazenske sankcije (telesne kazni, zaporna kazen, denarna kazen, itd.). Gre za ravnanja, »ki imajo v konkretnih družbenih razmerah negativen predznak« (Bavcon) in ki se družbi oziroma njeni vladajoči eliti zdijo tako

nevarna, da mora nanje odgovoriti s celotnim instrumentarijem fizične prisile, tudi z odstranitvijo posameznika iz družbe (npr. smrt na kazen). Kaznivo ravnanje torej ni deviantno *per se*, ampak takšno postane šele v konkretnem družbenem okolju: »Odklonsko dejanje je pravzaprav individualni upor, ki na videz pomeni spopad med posameznikom in družbo, v resnici pa je dostikrat le posledica nasprotja med dvema skupinama in njunima normativnima redoma, od katerih si ena uspešno lasti status legitimnosti« (Jambrek).

Kazensko pravo je po takšnem gledanju predvsem instrument za izvajanje oblasti vsakokratne vladajoče elite nad pripadniki drugih (nižjih) slojev družbene skupnosti. Toda zgodovinski razvoj kazenskega prava kaže, da se je tej primarni funkciji v zadnjih dvesto letih pridružila tudi funkcija varovanja temeljnih pravic posameznika v odnosu do države. Ravno t. i. garantna funkcija kazenskega prava je po drugi svetovni vojni postala eno izmed najbolj pomembnih meril demokratičnosti in pravnosti države. Začetke takšnega pogleda na vlogo kazenskega prava najdemo pri avtorjih, ki so s svojimi deli prispevali filozofsko podlago za projekte meščanskih revolucij v Franciji in ZDA. Rousseau je tako v posebnem poglavju *Družbene pogodbe* poskušal določiti meje kazenske represije države in pri tem zapisal, da je državna pravica do represije pravzaprav zgolj vsota pravic posameznikov do (samo)obrambe, ki pa so jo z družbeno pogodbo prenesli na državo. Beccaria je šel v svojem razmišljanju še dlje in je v delu *O zločinih in kaznih* izrecno zahteval, da mora biti državna represija omejena s človekovimi naravnimi pravicami in da morajo biti izrečene kazni sorazmerne družbeni škodi, ki je povzročena s kaznivim ravnanjem, in da lahko kazniva dejanja in kazni zanje določi samo zakon in ne prosta presoja sodišča.

Leta 1791 je francoska skupščina tako sprejela prvi kazenski zakonik, zasnovan na modernih načelih kazenskega prava, ki so prinesla omejitev državne represije pri uporabi instrumentov kazenskega prava. Ena izmed pridobitev francoske revolucije je bila tudi uvedba načela zakonitosti kot vrhovnega načela kazenskega prava. Načelo, da je dejanje kaznivo, le če ga je zakon že pred tem označil za kaznivo in tudi predpisal kazen zanj (*nullum crimen, nulla poena sine lege praevia*), je prineslo »kopernikanski obrat« v gledanju na vlogo kazenskega prava v družbi in državi. Kazensko pravo nenadoma ni bilo le instrument za izvrševanje oblasti vladajočih elit, ampak je postalo pomembna zaščita posameznika v postopkih, ki jih je zoper njega vodila država. Omejitev, da mora država vnaprej določiti, kaj je kaznivo in pod katerimi pogoji, je povzročila, da posameznik ni bil več prepuščen samovolji in arbitrarnosti državnih uradnikov (sodnikov) v kazenskih postopkih, temveč se je lahko zanesel na kazen-

zona, Mapp v. Ohio, Wong Sun v. US and Katz v. US and judgements of the European Court of Human Rights (which influenced mostly European criminal procedures). These guarantees in criminal procedures represent more than 200 years of development and struggle, but all this was placed at risk in the wake of the September 11th attacks because of the "war on terror," which seems to be the excuse and apology for every human rights violation since then.

The detention of "battlefield detainees" at the naval base in Guantanamo Bay by the United States authorities represents a clear violation of numerous articles of the 1949 Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War, which was signed and ratified by the United States and constitutes one of the basic instruments of the international law on human rights. The privilege against self-incrimination, the right to silence and the presumption of innocence seem only a distant ideal in conditions where detainees are transported while bound, cuffed and blindfolded, where they are put under pressure to confess their guilt in inquisitorial-type hearings and where they are denied the basic right to privacy in their cage-style jails. Furthermore, the president of the United States, George W. Bush, has signed a "White House Military Order On Detention, Treatment and Trial Of Certain Non-Citizens In The War Against Terrorism" which calls for the establishment of military tribunals, denies the defendant's right to legal assistance and the right to an appeal, provisions which constitute gross violation of several international human rights instruments (the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and the American Convention on Human Rights).

The before-mentioned USA Patriot Act also introduces a number of important changes to the functioning

of the United States authorities dealing with immigrants. These changes include unlimited detention of aliens in the absence of any court supervision, where the detained individuals are not even informed why they have been detained and where they lack the right to the assistance of counsel. The USA Patriot Act authorizes the FBI and the CIA to cooperate even in the field of domestic criminal investigations, a situation which was previously unheard of. These changes are hardly in line with the Constitution of the United States and its Amendments, but it is highly unlikely that the US Supreme Court will have the courage to annul these acts in the present political situation. The United States is currently involved in a global "war on terrorism," and in times of war (whether real or fabricated) the US Supreme Court has repeatedly put "national security" before the most basic constitutional rights (for instance when it failed to prevent the detention of individuals of Japanese descent during the second World War).

The trend towards a diminution in defendant's rights has, since the passing of the before-mentioned acts, spread across the Atlantic, and Italy, Germany, the United Kingdom and Canada have already passed their own anti-terrorist legislation which restricts certain basic human rights concerning criminal procedure. The same can be said for the European Union, which has passed the legislation known as the Anti-Terrorist Action Plan. This Action Plan calls for the adoption of the European Arrest Warrant, the establishment of Eurojust (an agency for judicial cooperation), numerous changes in the immigration laws of the member states, the founding of interstate police teams for combating terrorism and an increased surveillance of electronic means of communication (as a preemptive measure). The most sig-

skopravne norme v kazenskih zakonikih, ki so bili sprejeti po predpisanem zakonodajnem postopku. Kazensko pravo je s tem napravilo svojo »zamenjavo paradigme« in iz sistema za nadzor posameznikov postalo sistem za nadzor države.

Načelo zakonitosti je tudi eno izmed tistih pravnih načel, ki vzpostavljajo pravno državo (v pravnih sistemih, ki temeljijo na tradiciji *common law* uporabljajo tudi pojem »vladavina prava«, ki pa ima podobno vsebino kot pravna država v kontinentalnih pravnih sistemih). Ena izmed temeljnih značilnosti pravne države je namreč zagotovitev predvidljivosti oziroma pravne varnosti, ki državljanje varuje pred nenadnimi in nepredvidljivimi spremembami njihovih pravic in dolžnosti. S tem ko je v kazenskem zakoniku natančno določeno, katera dejanja država šteje za kazniva in pod kakšnimi pogoji, je meja med kaznivim in nekaznivim za posameznika jasna in določna (*nullum crimen sine lege certa*). Hkrati s tem je v skladu z načelom zakonitosti v kazenskem pravu prepovedana tudi uporaba pravne in zakonske analogije, kar onemogoča kaznovanje dejanj, ki so po svoji vsebini le podobna kaznivim dejanjem, inkriminiranim v kazenskem zakoniku, ali pa so le družbi nevarna (v nacistični Nemčiji tako niso bila kazniva le dejanja, opisana v kazenskem zakoniku, ampak tudi tista, ki so bila kakor koli »sovražna ali nevarna nacionalsocialistični družbi«). Bistvo pravne države torej najdemo ravno v omejevanju samovolje državnih organov in izvrševalcev državne oblasti (s tem pa tudi represije), kazensko pravo in načelo zakonitosti v kazenskem pravu pa pri tem igrata osrednjo vlogo, saj je ravno kazenska sankcija tisto orodje države, s katerim ta najbolj neposredno in intenzivno posega v zasebno sfero posameznika in njegove pravice (do lastnine, osebne svobode in navsezadnje do življenja). Načelo zakonitosti in s tem vladavine prava je danes splošno sprejeto v kazenskoopravne sisteme večine držav po svetu, izrecno pa je zapisano tudi v *Splošni deklaraciji OZN o človekovih pravicah* iz leta 1948, v *Mednarodnem paktu OZN o državljanskih in političnih pravicah* in v *Evropski konvenciji o človekovih pravicah* (sprejeti v okviru Sveta Evrope).

III.

Kazensko pravo je torej v zadnjih dvesto letih na področju varovanja in zagotavljanja temeljnih človekovih pravic prehodilo dolgo pot in pri tem izoblikovalo standarde, ki jih mora dandanes upoštevati vsaka država, če hoče veljati za demokratično. Omenjena varovala kazenskega prava so pravzaprav že splošne civilizacijske pridobitve, ki so del skupne kulturne dediščine človeštva. Tako je pravica osumljenca, da ga v kazenskih postopkih zagovarja pravni strokovnjak (najpogosteje odvetnik), ki ga mora po potrebi plačati država,

ena izmed temeljnih predpostavk poštenosti vsakega sojenja (*fair trial*) podobno kot pravica do javnega sojenja (zaradi demokratičnega nadzora javnosti), pravica do pritožbe pred drugostopenjskim sodiščem in pravica do nepristranskega sodišča oziroma sodnika. Skoraj vse navedene pravice izhajajo iz prakse akuzatornih postopkov, kakor so se razvili v državah s pravno tradicijo *common law* (na primer Anglija in ZDA). Vrhovno sodišče ZDA je tako v vrsti primerov v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja radikalno zvišalo stopnjo varstva osumljenca v kazenskih postopkih, zlasti kar se tiče pravice do molka, pravice do zagovornika že pri prvem stiku s policijo, pravice do mirnega uživanja zasebnosti in pravice do sodnega nadzora nad delom organov pregona (gre predvsem za primere, kot so *Miranda v. Arizona*, *Mapp v. Ohio*, *Katz v. US* in *Wong Sun v. US*). Podobno vlogo je v zadnjih petdesetih letih v Evropi igralo Evropsko sodišče za človekove pravice, ki je na podlagi določil *Evropske konvencije o človekovih pravicah* postavilo minimalne standarde varstva osumljenca v kazenskih postopkih, ki jih morajo spoštovati vse države članice Sveta Evrope. Rezultate teh prizadevanj vidimo danes v kazenskoopravnih zakonodajah skoraj vseh držav »zahodnega sveta«, saj osumljenci v njih uživajo raven varstva, ki bi bila še pred nekaj desetletji skoraj nepredstavljava.

Toda teroristični napadi na New York in Washington 11. septembra 2001 so pokazali izredno šibkost izgrajenega sistema pravic osumljencev v kazenskih postopkih. Standardi, ki so se zdeli trdni in nespremenljivi, so se znašli v nevarnosti, da postanejo zgolj nadležna ovira v »vojni zoper terorizem«, ki ga je treba čim prej odpraviti ali vsaj čim bolj onemogočiti. Dolgoletno intenzivno prizadevanje sodišč in pravnih teoretikov za vzpostavitev pravic v kazenskih postopkih je postalo predmet napadov organov izvršilne veje oblasti, njihovi zagovorniki (najpogosteje pravniki raznih nevladnih organizacij) pa v najboljšem primeru nadležni nergači, ki ne razumejo nujnosti po čim bolj »učinkovitem« odkrivanju in kaznovanju storilcev omenjenih dejanj. Slike zvezanih in vklejenih domnevnih pripadnikov talibanov in Bin Lادنove organizacije Al Kaida, ki so jih ameriški vojaki zajeli med operacijami v Afganistanu in pripeljali v mornariško oporišče v zalivu Guantanamo na Kubi ter nastanili v odprtih kletkah, obdanih z bodečo žico, so spominjale na čase najbolj mračnih inkvizitornih postopkov v srednjeveški Evropi. Sekretar za obrambo ZDA Donald H. Rumsfeld je takšno obravnavanje pripornikov označil za »pravilno, humano, primerno in popolnoma v skladu z mednarodnimi konvencijami«¹.

nificant result of Action Plan is that extradition as a traditional method of international cooperation in criminal matters has been replaced by a unified European Arrest Warrant and that the judicial supervision in these matters has been greatly reduced.

Slovenia has not yet adopted any new anti-terrorist legislation, but some non-legislative effects of the "war on terrorism" can already be seen (for instance the case of Miheljak, aggressive police protection of the US embassy in Ljubljana). If however, Slovenia becomes a full member of the European Union, it will have to implement all legislative and non-legislative measures called for in the Action Plan. But how these measures will correspond with the Slovenian legal system (especially the Constitution, the Criminal Code and the Code of Criminal Procedure) is open to debate. The only certain fact is that, because of international trends in criminal law, the defendant's rights in criminal procedure in Slovenia face an unknown future.

1 Glej washingtonpost.com: *America at War: Detainee Treatment*, objavljeno 24. januarja 2002.

Vendar pa je očitno, da so se ZDA ravno pri ravnanju s temi osumljenci odpovedale univerzalno veljavnim pravilom mednarodnega humanitarnega prava, kakor jih predpisuje *Ženevska konvencija o ravnanju z vojnimi ujetniki* iz leta 1949 (v nadaljevanju *Konvencija*), saj pripornikom niso priznale statusa vojnih ujetnikov, ampak le »vojnih pripornikov« (*battlefield detainees*). S tem so grobo kršile 5. člen *Konvencije*, ki določa, da mora o statusu pripornikov odločiti pristojno sodišče, ne pa organi izvršne oblasti ali celo sami vojaški organi. S takšnim ravnanjem so se ZDA očitno poskušale izogniti svojim mednarodnim obveznostim, ki jih imajo v skladu z določili *Konvencije*, saj ta izrecno nalaga državam, da se morajo izogniti nehumanemu in ponižujočemu ravnanju z vojnimi ujetniki, mučenju in diskriminaciji na temelju rase, spola ali verskega prepričanja. Poleg tega *Konvencija* v svojem 13. členu izrecno določa, da morajo države vojne ujetnike zavarovati pred javnim poniževanjem in radovednostjo javnosti, to pa v primeru pripornikov v zalivu Guantanamo gotovo ni bilo zagotovljeno (odprte kletke za pripornike, ki onemogočajo vsakršno zasebnost). Poleg tega so ZDA kršile tista določila *Konvencije*, ki govorijo o prevozu vojnih ujetnikov. Ta namreč nalagajo dolžnost humanega prevoza v razmerah, ki za prizadete niso ponižujoče, tega pa ne bi mogli trditi o prevozu pripornikov, ki so imeli med transportom z vojaškim letalom vklejane rok in noge, čez oči in obraz poveznjene maske, čez ušesa pa slušalke².

Enako velja za določila *Konvencije*, ki prepovedujejo zasliševanje vojnih ujetnikov (razen o njihovem imenu, priimku, rojstnem datumu in položaju, ki ga zasedajo v svoji vojaški enoti – 17. člen *Konvencije*) – ameriški častniki, ki so vodili zasliševanja pripornikov, so jih pred zaslišanjem opozorili, da morajo »govoriti resnico in samo resnico, samo tako bomo lahko odločili, kdo gre domov in kdo ostane«³. Privilegij zoper samoobtožbo in pravica do molka kakor tudi domneva nedolžnosti so v teh razmerah očitno oddaljeni ideali, in jim kljub večstoletni zasidranosti v pravni tradiciji demokratičnih držav (kamor se prištevajo tudi ZDA) ne uspeva zagotoviti niti minimuma pravic, ki jih uživajo osumljenci v kazenskih postopkih. Pri tem ameriške vojaške in civilne oblasti niso upoštevale niti ustave ZDA, ki v petem in šestem amandmaju izrecno določa, da ima vsak obtoženec v kazenskem postopku pravico, da se z njim postopa v skladu z načelom *due process of law*, kar v praksi pomeni, da mu ni treba pričati zoper samega sebe, da je obveščen o vsebini obtožnice proti sebi, da ima pravico do zagovornika, do javnega in poštenega sojenja pred nepristranskim sodiščem in podobno. ZDA so se tem obveznostim

2 Glej BBC News Online: *Inside Camp X-Ray*

3 Glej BBC News Online: *Isolation in Camp X-Ray*, objavljeno 15. marca 2002

izognile tako, da so pripornike pripeljale na ozemlje mornariške baze Guantanamo, ki formalno ni del ozemlja ZDA (je namreč na ozemlju, ki so ga ZDA kupile od Kube), zato tamkajšnji kazenski postopki ne zapadejo pod določila ustave ZDA in njenih amandmajev. Zoper nobenega izmed 254 pripornikov, ki so pridržani v zalivu Guantanamo, še ni bila vložena obtožnica za kaznivo dejanje⁴ in očitno je, da njihovo pridržanje tudi ni omejeno z nikakršnimi časovnimi roki. Zgodba o kršitvi temeljnih pravic osumljencev v kazenskih postopkih pa se ne konča v vojaški bazi na največjem karibskem otoku. Predsednik ZDA George W. Bush je namreč 13. novembra 2001 podpisal predsedniški ukaz o »pridržanju, obravnavanju in sojenju nekaterim nedržavljanom v okviru vojne zoper terorizem« (*White House Military Order On Detention, Treatment and Trial Of Certain Non-Citizens In The War Against Terrorism*, v nadaljevanju *Ukaz*). V preambuli *Ukaza* predsednik ZDA najprej ugotavlja, da je zaradi terorističnih napadov na New York in Washington prisiljen uporabiti oborožene sile ZDA z namenom preprečiti podobne napade v prihodnje. V skladu s to ugotovitvijo so oborožene sile ZDA pooblašene, da najdejo in uničijo teroriste in tiste, ki jih podpirajo. Zaradi nevarnosti, ki jih teroristični napadi pomenijo za ZDA, in zaradi narave mednarodnega terorizma se za sojenja osumljenim terorističnih napadov na ZDA ne uporabljajo pravila kazenskega postopka, kakršna veljajo v običajnih kazenskih postopkih. Ena izmed najbolj spornih in diskriminatornih določb *Ukaza* pa je gotovo določilo, da njegova pravila veljajo le za osumljence, ki niso državljani ZDA. *Ukaz* v nadaljevanju med drugim določa, da se vsi postopki zoper omenjene osumljence vodijo v okviru ministrstva za obrambo ZDA in da se osumljencem sodi pred vojaškimi sodišči, ki lahko kot kazensko sankcijo izrečejo tudi smrtno kazen. Postopki pred vojaškimi sodišči so za javnost zaprti (tajni), pravica do pritožbe na redna ali mednarodna sodišča je izrecno izključena, prav tako pravica do porotnega sojenja (ki je v kazenskih postopkih v ZDA pravilo in ustavna pravica vsakega osumljenca).

Takšna ureditev kazenskega postopka zoper osumljence, ki niso državljani ZDA, je v očitnem nasprotju tako s prej omenjenimi določili ustave ZDA, kakor tudi z mednarodnimi obveznostmi, ki so jih ZDA prevzele v okviru *Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah* (sprejet v okviru Organizacije združenih narodov, v nadaljevanju *Pakt*). Ta namreč v svojem 14. členu določa, da ima vsakdo pravico, da se o kazenski zadevi zoper njega odloča javno in pred neodvisnim in nepristranskim sodiščem. Poleg tega peti člen *Pakta*

4 Podatek o številu pripornikov in vloženi obtožnicah, veljaven 18. marca 2002.

določa, da ima vsak osumljenec v kazenskem postopku pravico do pritožbe na višjestopenjsko sodišče, ki mora preizkusiti odločbo o krivdi in obsodbo. Obe pravici sta z določili *Ukaza* torej grobo kršeni, s tem pa ZDA stopajo iz kroga držav, ki svoje kazenske postopke gradijo na demokratičnih standardih in načelih. Poleg tega tudi ni jasno, kakšna bo narava vojaških sodišč, ki bodo v skladu z določili *Ukaza* sodila osumljenecem. *Pakt* namreč jasno določa, da lahko v kazenskih zadevah odloča samo sodišče kot predstavnik tretje veje oblasti, ne pa organ izvršne oblasti (v tem primeru ministrstvo za obrambo ZDA).

Tudi že v uvodu omenjeni *USA Patriot Act* prinaša v delovanje ameriškega pravosodja velike spremembe. Organi pregona so namreč v skladu z določili *USA Patriot Act* dobili široka pooblastila za elektronsko in fizično nadzorovanje posameznikov, osumljenih storitve kaznivih dejanj terorizma, povečale so se kazni za ta dejanja, razširile pristojnosti ameriškega urada za emigracijo in naturalizacijo (ki ima po novem pravico do pridržanja tujih državljanov za nedoločen rok), hkrati pa zakon zelo zmanjšuje sodni in parlamentarni nadzor nad prej naštetimi invazivnimi posegi, saj o njihovi uporabi poslej večinoma odloča kar državno tožilstvo. Vodja ameriškega pravosodja John Ashcroft je *USA Patriotic Act* pospremil z besedami: »Svarim vse teroriste med vami: če boste svoje vizume prekoračili samo za en dan, vas bomo aretirali«⁵. S tem je jasno nakazal, kakšno smer bodo ubrali organi ameriškega kazenskega pravosodja po uveljavitvi tega zakona. Njegov pomočnik in namestnik Daniel J. Bryant je široka pooblastila, ki jih zakon daje organom pregona, zagovarjal s tezo, da gre v tem primeru za pravico do samoobrambe države, saj če »gre državi pravica do samoobrambe z uporabo sile (kot odgovor na teroristične napade, op. a.), potem ji gre tudi pravica, da preiskuje brez naloga«⁶.

Najpomembnejša »novost«, ki jo prinaša *USA Patriot Act*, se gotovo nanaša na to, da lahko urad za emigracijo in naturalizacijo neomejeno pridržuje tuje državljane. Pravosodni minister ZDA lahko v primerih, ko »utemeljeno verjame, da je tuj državljan vpleten v teroristične dejavnosti«, odredi njegovo pridržanje, ki ni pod nikakršno sodno kontrolo (ali t. i. *habeas corpus*). Poleg tega osumljenca med njegovim pridržanjem ni treba obvestiti, česa je osumljen, zato niti nima možnosti izpodbijati dokaze, ki so bili zbrani zoper njega. Ti postopki tečejo pod okriljem urada za emigracijo in naturalizacijo,

5 Glej Chang N.: *The USA PATRIOT Act: What's So Patriotic About Trampling on the Bill of Rights*, objavljeno na spletni strani Center for Constitutional Rights, <http://www.ccr-ny.org/whatsnew/usa_patriot_act.asp>, str. 1

6 Glej op. 5, str. 2.

zato gre formalno za upravni postopek, v katerem država ni dolžna zagotoviti brezplačnega zagovornika (kakor velja v kazenskih postopkih), zato so osumljenci prepuščeni sami sebi, če si ne morejo plačati zagovornika. Hkrati s povečanimi pooblastili upravnih organov in organov pregona je *USA Patriot Act* omogočil tudi tesnejše sodelovanje med FBI in CIA, ta pa pridobiva tudi pooblastila za izvajanje kazenskih preiskav zoper lastne državljanke, kar je bilo doslej prepovedano (CIA se namreč po ameriški zakonodaji ukvarja le z dejavnostmi tujih držav in njihovih obveščevalnih služb).

Vse te spremembe so s stališča kazenskega ustavnega prava ZDA vsaj zelo sporne, če ne že celo protiustavne⁷. Skrb za ustavnost konkretnih in abstraktnih pravnih aktov je v ZDA v rokah vrhovnega sodišča, ki je v svoji zgodovini že pokazalo, da zna zavarovati ustavne pravice državljanov. Toda ravno v trenutkih, ko je bilo varstvo teh pravic postavljeno pred največjo preizkušnjo, je tudi vrhovno sodišče pozabilo na svojo garantno vlogo in popustilo različnim političnim pritiskom in demagogiji o ogroženosti naroda in države. Tako je med prvo svetovno vojno potrdilo obsodbo Eugena Debsa zaradi njegovega javnega nasprotovanja sodelovanju ameriških čet v vojni v Evropi in njegovega mirnega protivojnega govora ni zavarovalo s pravico do svobode izražanja, ki jo ustava ZDA varuje v prvem amandmaju. Še več, po začetku druge svetovne vojne na Pacifiku (po japonskem napadu na Pearl Harbor) je vrhovno sodišče potrdilo predsednikov ukaz o internaciji okoli 100.000 oseb japonskega rodu samo na osnovi njihove pripadnosti etnični skupini, to pa je bila groba kršitev določb ustave ZDA o enakosti pred zakonom (15. amandma). Zaradi takšnih odločitev je tudi usoda *USA Patriot Act* nejasna. Nekatere njegove določbe so v očitnem nasprotju z določili že omenjenega četrtega amandmaja ustave ZDA (ki ureja pravico do zasebnosti), vendar je vprašanje, ali bo vrhovnemu sodišču v tem političnem ozračju uspelo zbrati toliko poguma, da bo obvarovalo temeljne pravice posameznika nasproti državi in razglasilo dele *USA Patriot Act* in predsedniškega ukaza o ustanovitvi vojaških sodišč za neustavne.

Če mu bo to uspelo, bo to gotovo pomemben korak za kazensko pravo in primat (vladavino) prava nad trenutnimi političnimi pobudami in razmerji moči. Vendar pa je takšna možnost manj verjetna, saj zdaj vse veje oblasti v ZDA podpirajo sprejem strožje zakonodaje

7 Na to opozarjajo tudi mnoge nevladne organizacije, na primer Amnesty International, ki poudarja, da je bilo na temelju določil *USA Patriot Act* aretiranih okoli 1200 oseb, od tega jih je 300 še vedno v priporih po ZDA (podatek na dan 24. septembra 2002). Glej poročilo Amnesty International na spletni strani <<http://web.amnesty.org/ai.nsf/recent/AMR510532002>>.

za osumljene terorističnih dejanj in tudi ameriški državljani se v zameno za domnevno večjo varnost strinjajo z velikimi posegi v svoje pravice na vseh področjih življenja. V takšnem ozračju ohranjanja in tudi umetnega ustvarjanja strahu pred »zunanjim in notranjim sovražnikom« je funkcija kazenskega prava spet zvedena na njegovo represivno-nadzorstveno sestavino. Ravno v okoliščinah, v katerih bi bilo treba najbolj poudarjati potrebo po ohranitvi že dosežene ravni varstva posameznika v kazenskih postopkih, se postavlja v ospredje potreba po čim bolj učinkovitem preganjanju in kaznovanju kršiteljev družbenih norm. Takšen trend pa ni omejen samo na ZDA. To dokazujejo zakoni o boju proti terorizmu, ki so jih po dogodkih 11. septembra 2001 sprejele na primer Velika Britanija, Nemčija, Italija, Francija in Kanada. Ta zakonodaja večinoma uveljavlja spremembe, ki se tičejo kazenskega postopka pri sumu storitve terorističnih kaznivih dejanj, vse pa gredo v smeri večje učinkovitosti postopka in posledičnega zmanjševanja procesnih garancij v prid osumljencem (npr. možnost dolgotrajnega policijskega pridržanja brez pravice do zagovornika in brez možnosti seznanitve s predmetom obtožb, posebni postopki v primeru suma storitve terorističnih kaznivih dejanj, slabši položaj tujcev v teh postopkih, itd.).

V Sloveniji do podobnih sprememb zakonodaje še ni prišlo, a je bilo v mesecih po terorističnih napadih v ZDA opaziti nekatere premike v smeri omejevanja pravic posameznikov. Takšen trend se je doslej kazal le na področju operativnega dela policije in organov pregona (primer Miheljak, agresivno zavarovanje zgradbe veleposlaništva ZDA v Ljubljani med demonstracijami zoper vstop v zvezo NATO, policijski *show of force* med protiglobalističnimi protesti in akcijami). Vendar pa je Slovenija kandidatka za članstvo v Evropski uniji (v nadaljevanju EU) in bo po morebitnem sprejetju morala prevzeti tudi obveznosti v zvezi z »bojem zoper terorizem«. Komisija EU je namreč konec leta 2001 predlagala protiteroristični akcijski načrt (*action plan*)⁸, ki predvideva razne zakonodajne in operativne ukrepe na področju kazenskega pravosodja. Med najpomembnejšimi zakonodajnimi ukrepi, ki jih bodo morale sprejeti vse članice EU, so začetek delovanja *Eurojust* (projekt, v okviru katerega se predvidevata tesnejše sodelovanje in neposredna izmenjava podatkov v pravosodju), uvedba evropskega naloga za aretacijo (*European Arrest Warrant*), ki je že nadomestil izročitev kot klasično obliko mednarodno-pravne pomoči, enotna evropska definicija terorizma (ki naj bi inkriminirala tudi ulične proteste med mednarodnimi srečanji in t. i. »urban nasilje«), ukrepi za zamrznitev premoženja v kateri koli članici

EU (ukrep začasne narave, ki bi prišel v poštev, če bi obstajal sum, da je posameznik vpleten v kaznivo dejanje terorizma), spremembe zakonodaje o iskalcih azila in emigrantih (nadaljnje zaostrovanje kriterijev za azil in še strožji nadzor nad priseljenci), ustanovitev skupnih (meddržavnih) policijskih enot (timov) za preiskovanje kaznivih dejanj terorizma (in s tem povezana večja vloga skupne evropske policije – EUROPOL) in intenzivnejši nadzor nad elektronskimi komunikacijami in internetom (za zgodnje odkrivanje potencialnih storilcev kaznivih dejanj terorizma).

Poleg tega je ameriški predsednik George W. Bush 16. oktobra 2001 poslal komisiji EU pismo, v katerem od EU zahteva več kot 40 ukrepov za tesnejše sodelovanje med ZDA in EU v boju zoper terorizem⁹. V tem pismu predlaga, naj v članicah EU poslej uporabljajo zbrane osebne podatke ne samo za namen, za katerega so bili zbrani, ampak tudi za namene preiskav kaznivih dejanj. Organi pregona v članicah EU naj s pristojnimi amerišskimi organi v skladu z amerišskimi zahtevami sodelujejo neposredno (in ne več po običajni diplomatski poti) in z manj formalnostmi (zadostujejo naj že ustni dogovori), to pa bi precej onemogočilo učinkovito sodno nadzorstvo nad delovanjem policije in državnih tožilstev. Ameriški predsednik od EU prav tako zahteva, naj se v primerih, ko bi bili postopki za izročitev povezani z prevelikimi zapleti, uporabita izgon ali deportacija. V obeh primerih gre seveda le za izročitev pod drugačnim imenom, vendar brez upoštevanja strogih zahtev izročitvenega postopka, to pa v nasprotju s pravili, ki jih za postopke izročitve predpisuje *Evropska konvencija o človekovih pravicah* (1. odstavek 5. člena konvencije). Evropska komisija je pismo pospremila s komentarjem, da je večino navedenih zahtev mogoče »izpolniti brez večjih težav«. S takšno ugotovitvijo pa se lahko strinjamo, samo če kršitev *Evropske konvencije o človekovih pravicah* in drugih konvencij, sprejetih v okviru EU in OZN (npr. *Konvencija EU o EUROPOL*, *Schengenska konvencija*, *Konvencija proti OZN mučenju*, itd.) ne označimo za »večjo težavo«. Za Slovenijo je navedeno pismo še posebno pomembno zato, ker ameriški predsednik evropski komisiji predlaga, naj EU izvajanje vseh omenjenih ukrepov zahteva tudi od držav kandidatk, in to še pred vstopom v EU, in da naj jim v skladu s tem tudi daje vso tehnično in drugo potrebno pomoč. Lahko se torej zgodi, da bo EU že v bližnji prihodnosti od Slovenije zahtevala, naj njeni organi neposredno sodelujejo z ameriškim tožilstvi in policijo (predvsem FBI) in, kar je še posebno pomembno, naj Slovenija privoli v izročitev lastnih državljanov,

9 Glej <<http://www.statewatch.org/news/2002/feb/useu.pdf>>, *Statewatch Analysis No.2: A Bush Letter to EU*, 16. 10. 01

LITERATURA IN VIRI

- America at War: Detainee Treatment*, objavljeno 24. januarja 2002, washingtonpost.com
- Bavcon L., Šelih A.: *Kazensko pravo, Splošni del*, Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana, 1996
- Bavcon L.: »Standardi demokratične države in kazensko pravo«, *Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete*, 1990, str. 45–64
- BBC News Online: *Inside Camp X-Ray*, <news.bbc.co.uk/1/hi/english/static/in_depth/americas/2002/inside_camp_xray/default.stm>
- BBC News Online: *Isolation in Camp X-Ray*, objavljeno 15. marca 2002
- Chang N.: *The USA PATRIOT Act: What's So Patriotic About Trampling on the Bill of Rights*, objavljeno na spletni strani Center for Constitutional Rights, <http://www.ccr-ny.org/whatsnew/usa_patriot_act.asp>
- Dokument Evropske komisije COM(2001) 743 final
- Jambrek P.: *Zgradba in razvoj družbe*, Pravna fakulteta, Ljubljana, 1976
- Kazenski zakonik*, Uradni list RS, št. 63-2167/94, dopolnitve in spremembe v številkah 70/94 in 23-1035/99
- Makarovič B., Klemenčič G., Klobučar T., Bogataj M., Pahor D.: *Internet in pravo*, Založba Pasadena, Ljubljana, 2001

če so ti v ZDA osumljeni kaznivih dejanj terorizma.

Iz povedanega je očitno, da bo tudi Slovenija v kratkem najbrž primorana sprejeti nekatere zakonodajne in operativne ukrepe na področju kazenskega prava v okviru »boja zoper terorizem«, saj bo to obveznost, ki jo bo morala izpolniti kot kandidatka za članstvo v EU, še bolj pa to velja za njeno članstvo v NATO. NATO je sicer primarno vojaška in ne politična mednarodna organizacija, vendar pa njene aktivnosti vse bolj posegajo tudi v pravno-politične družbene sfere in v zvezi s tem je pričakovati močne pritiske na slovensko politično vodstvo, naj bolj aktivno poseže v »vojno zoper terorizem«, to pa bi pomenilo tudi intenzivnejši boj na »domači fronti« v obliki sprejemanja nove protiteroristične zakonodaje. Posebno vprašanje pa je, ali bodo takšni ukrepi v skladu z določbami ustave Republike Slovenije (npr. prepoved izročitve lastnih državljanov), zakona o kazenskem postopku (npr. določbe o mednarodni pravni pomoči v kazenskih zadevah, še posebno o sodelovanju s tujimi organi) in kazenskega zakonika (npr. 154. člen KZ, ki določa, da je kaznivo dejanje, če se v nasprotju z zakonom uporabijo osebni podatki, še posebno če to stori uradna oseba).

IU.

Tako bomo pri morebitnih zahtevah EU spet pred problemom, ali zmoremo in hočemo zavarovati pravice, ki jih posameznikom v kazenskih postopkih zagotavljajo ustava in zakoni. H. L. A. Hart, pokojni profesor pravne filozofije na univerzi v Oxfordu, je to dilemo morda najbolje opisal z naslovom enega svojih najpomembnejših del – *Taking Rights Seriously*. In ravno zato gre – pravo in svoje pravice je treba jemati resno. Resno pa v tem kontekstu pomeni predvsem upoštevanje dosežene stopnje pravne kulture in pravne varnosti ravno v trenutkih, ko sta obe najbolj ogroženi in ko je pritisk za hitro zniževanje že doseženih pravnih standardov najmočnejši. Kajti prav v takšnih trenutkih se pokaže zrelost družbe in države in navsezadnje tudi njuna resnična privrženost prvinam demokratične družbe.

Vendar pa za varovanje in ohranitev pravic ne bodo skrbele predvsem državne institucije, saj nimajo neposrednega interesa za ohranjanje dosežene stopnje demokratičnosti družbe. Ta naloga bo predvsem v rokah civilne družbe in še posebno nevladnih organizacij, ki so njene najvidnejše predstavnice. Ravno one morajo poskrbeti za večjo zavest o vlogi pravic in prava v moderni demokratični družbi in posamezniku približati misel, da je ravno on/ona tisti dejavnik, ki lahko najbolj vpliva na delovanje raznih državnih institucij in jih s svojo dejavnostjo tudi prisili, da spoštujejo že sprejete standarde delovanja. Samo družba zavednih/zavestnih posameznikov bo drža-

vo in njene predstavnike prisilila v to, da bodo svoje dolžnosti (=prave posameznikov) začeli jemati resno in ne le kot razkošje, ki je v običajnih razmerah upravičeno, v razmerah dejanske ali namišljene krize pa se na sprejete obveznosti hitro pozabi, pač v imenu vsemo-gočne »nacionalne varnosti«.

Prav spoštovanje pravic osumljencev v kazenskem postopku je tisti »lakmusov test« (B. M. Zupančič), pri katerem se pokaže, ali v državi res lahko govorimo o vladavini prava (oziroma pravni državi) in določeni stopnji pravne kulture ali pa so to le programske norme. Pravo je namreč rigiden sistem in njegovi kritiki mu velikokrat očitajo neprilagodljivost in konservativnost. Toda ravno v teh »pomanjkljivostih« sta tudi njegova največja prednost in razlog njegovega obstoja: pravni sistem namreč kot svojo temeljno vrednoto sprejema načelo pravne varnosti, ki naslovljencem pravnih norm zagotavlja predvidljivost v urejanju njihovih razmerij. Prav predvidljivost in stanovitnost pa sta najbolj pomembni na področjih družbenega življenja, ki jih ureja kazensko pravo. Kazensko pravo je zato še toliko bolj rigidno in relativno nespremenljivo, posledično pa tudi najbolj zanesljivo in predvidljivo; to pa sta lastnosti, ki sta v časih krize in negotovosti za posameznike najpomembnejši. Če kazenskemu pravu odvzamemo njegovo predvidljivo in stanovito naravo (z uvajanjem nenadnih in globokih sprememb), mu deloma odvzamemo tudi razlog za njegov obstoj, saj izgubi funkcijo garanta pravic posameznika nasproti samovolji države. Ravno to pa je največja nevarnost zadnjih pobud za spremembe kazenskega prava v smeri bolj učinkovitega »boja proti terorizmu«. Pridobljenim pravicam se je namreč lahko odpovedati, veliko težje pa jih je nato ponovno vzpostaviti, saj gre pri tem tudi za vzpostavljanje mentalitete o enakopravni vlogi posameznika nasproti državi, to pa zahteva več časa kot podpis dekreta o uvedbi izrednih razmer. Lekcijo o škodljivih posledicah hitrih posegov v vzpostavljene pravne standarde lahko jasno razberemo iz zgodovine razvoja kazenskega prava. Vprašanje pa je, ali smo se te lekcije že naučili ali pa se zgodovina zares ponavlja.

Memorandum to the us Government on the rights of people in us custody in Afghanistan and Guantánamo Bay, Amnesty International, <<http://web.amnesty.org/ai.nsf/recent/AMR510532002>>

Peers S.: *EU Justice and Home Affairs Law*, Pearson Education Limited, Harlow, 2000

Statewatch analysis No. 10: Critique of the European Commission's paper on asylum, protection and internal security, <<http://www.statewatch.org/news/2002/feb/12Ainternal.htm>>

Statewatch Analysis No. 2: A Bush Letter to EU, 16. 10. 01, <<http://www.statewatch.org/news/2002/feb/useu.pdf>>

Šugman K. G.: »Usklajenost slovenske kazenskoprocesne zakonodaje z nastajajočim kazenskim pravom Evropske unije (Corpus Iuris)«, *Zbornik znanstvenih razprav*, 2002, str. 265–287.

The Terrorism Act 2000, <<http://www.homeoffice.gov.uk/terrorism/act2000.htm>>

Ustava Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 33-1409/91-I, dopolnitve in spremembe v številkah 42–2341/97 in 66–3052/00

Zakon o kazenskem postopku, Uradni list RS, št. 63-2168/94, dopolnitve in spremembe v številkah 70/94 in 72–3622/98

Zupančič B. M. et al.: *Ustavno kazensko procesno pravo*, Založba Pasadena, Ljubljana, 2000

Zupančič B. M.: *Prvine (pravne) kulture*, Založba FdV, Ljubljana, 1995

ETNIČNOST Sedanji termin izhaja iz grškega *ethnikos*, pridevnika od *ethnos*. Ta se nanaša na ljudstvo ali narod. V svoji sodobni obliki etnično še vedno ohranja ta temeljni pomen v smislu, da opisuje skupino, ki ima določeno stopnjo koherence in solidarnosti, ki jo tvorijo ljudje, ki se vsaj latentno zavedajo skupnih izvorov in interesov. Tako etnična skupina ni goli agregat ljudi ali sektor populacije, temveč samozavedajoča se zbirka ljudi, združena ali tesno povezana s skupnimi izkušnjami.

Te izkušnje so običajno, ne pa vedno, izkušnje deprivacije; na primer označevanje imigrantov in njihovih potomcev. Izvorni migranti so morebiti odšli iz svoje domovine, da bi našli boljše življenje drugje, ali so iz svoje dežele odšli prisilno kakor afriški sužnji. Nasprotno so lahko bila deprivirana ljudstva naravni prebivalci dežel, ki so jih napadli in jim jih odvzeli. Severnoameriški Indijanci in avstralski domačini so primeri tega. Ne glede na okoliščine imajo ljudje, ki pridejo pod popolno ali delno nadvlado ali sovražne prvotne populacije ali pa osvajaalne skupine vsiljivcev, izkušnjo deprivacije. Lahko so materialno deprivirani, kulturno oropani, politično nevtralizirani, precej pogosto pa vse to skupaj.

Potem ko se zavedo svojega skupnega neugodnega položaja, so lahko v odgovor na to vir stabilnosti, podpore in tolažbe za druge s podobnimi izkušnjami. S poudarjanjem značilnosti življenja, preteklega in sedanjega, definirajo meje, znotraj katerih lahko razvijajo svoje specifične navade, prepričanja in institucije – skratka, lastno kulturo. Etnična skupina je potemtakem kulturni fenomen, čeprav izvorno temelji na skupni percepciji in izkušnji neugodnih materialnih okoliščin.

Nekateri so razpravljali o zame-

njavi besede »rasa« z besedama »etnična skupina«, vendar kaže, da tovrstna argumentacija izhaja iz načelne zmede. Etnične skupine so v neugodnih razmerah uspešne in pogosto obstaja zveza med skupino, ki jo dominantna populacija dojema kot drugo »raso«, in skupino, ki samo sebe dojema kot s skupno izkušnjo združene ljudi. Toda medtem ko se »rasa« uporablja za označevanje ene skupine, se etnična skupina uporablja za kreativni odziv ljudi, ki se počutijo nekako marginalne glede na prevladujočo družbo. Ni nujno, da obstaja zveza med obema konceptoma, toda v resničnosti pogosto prihaja do prekrivanja v smislu, da je skupina, ki je označena kot »rasa«, pogosto izrinjena iz osrednjih sfer družbe in prisiljena prenašati deprivacije; to pa so natanko tiste razmere, ki imajo za posledico rast etnične skupine. To so tisti ljudje, ki se bodo verjetno povezali, da bi poudarili svojo enotnost ali skupno identiteto kot način preživetja. Michael Banton je rezimiral bistveno razliko med etnično skupino in »raso«: »Prva odseva pozitivno prozadevanje za poistovetenje in vključevanje, druga pa odseva negativno nagnjenje k cepitvi in izključevanju.«

Etničnost nadalje definira glavna posebnost skupine, ki se dojema v nekem smislu (običajno v več smislih) kot različna. Ko se enkrat ustvari zavest o pripadnosti etnični skupini, prevzame samoohranjujočo se kvaliteto in se prenaša z generacije na generacijo. Jezik, religiozno verovanje in politične institucije postanejo del etničnega tovara in otroci so vzgojeni tako, da ga sprejmejo.

Etničnost seveda lahko oslabi, če poznejše generacije podvomijo o veljavnosti etnične skupine. Primer tega so lahko odzivi mnogih otrok

južnoazijskih migrantov v Veliki Britaniji; »drugi generaciji« so se kulturne zahteve (od dogovorjenih porok do pravil oblačenja itd.) zdale pretirane in v ostrem nasprotju s kulturo, s katero so bili v stiku, ko niso bili s svojo družino. Medtem ko je za izvorne migrante ohranjanje lastne kulture nujno, se njihovim sinovom in hčeram to zdi nepomembno. Toda etnične povezanosti ni mogoče opustiti, kot da bi bila kulturalna opcija; pogosto se v letih socializacije znotraj etnične skupine globoko zakorenini. Onkraj etničnih meja je težko zbežati.

Po drugi strani je mogoče etnično zavest aktivno promovirati za trenutne namene. Razvoj gibanja Chicano lahko to potrdi. Razne skupine Mehičanov in ljudi mehiškega rodu so o njihovem skupnem neugodnem položaju razsvetljevali predvsem ljudje, kakršen je César Chávez (1927–), ki je navdušil kmetijske delavce za močan, etnično utemeljen sindikat. V tem primeru je bila etničnost dokaj odkrito uporabljena kot sredstvo za promocijo občutenja »nas« in »njih« (beli lastniki podjetij, ki so jih izkoriščali), za doseganje otipljivih kratkoročnih in dolgoročnih ciljev. Ta generacija »nas« je spodbujala spopade v obliki stavk na delovnem mestu, bojkotov in demonstracij. Etničnost Chicano ni bila golo spontano dvigovanje nove zavesti, temveč namerna manipulacija človeške percepcije lastne situacije. V tem smislu je etničnost lahko uporabljena kot sredstvo za doseganje jasno definiranih ciljev. Italijansko-ameriški kongresnik Vito Marcantonio (1902–54) je uspešno pritegnil močno etnično podporo, zaradi katere je v obdobju 1934–40 ostal na oblasti, njegovo prizadevanje za reforme pa je vključevalo etnično na-

predne programe.

V drugih situacijah je etničnost lahko, kakor pravi Sandra Wallman, »popolna nepomembnost ali obveza, ki pohablja«. Poudarjanje ali pretiravanje s kulturnimi razlikami lahko ne le loči skupino od druge populacije, temveč tudi prenese srd na širšo družbo. Poglejmo na primer izkušnje Yosifa Beguna (1932–), enega od nešteti Rusov, ki so bili obsojeni na izgnanstvo v Sibirijo, ker so zagrešili »zločin« ohranjanja judovske etničnosti s poučevanjem judovskega jezika, zgodovine in kulture. Zahodni antisemitizem se je obdržal, verjetno zaradi mnenja, da »se Židi držijo zase ... radi mislijo o sebi kot o superiornih«. Kljub socialni mobilnosti Židov njihovo napredovanje deloma še vedno ovirajo tovrstna stališča.

Takšne situacije pomenijo, da etnično skupino priznavajo druge netnične skupine. Skupina ima pomen, ki je dokaj ločen od članov skupine. To v objektivnem smislu skupine ne naredi nič bolj ali manj »resnične«. Bistvo etničnosti je, da je

resnična le toliko, kolikor ljudje hočejo, da je. Skupina lahko nima nobenega pomena zunaj percepcij samih njenih članov; vendar je zanje resnična in njihovo subjektivno razumevanje jih motivira, da okoli nje organizirajo svoje življenje.

Na primer, marsikatero prepričanje, na katerem temelji rastafarijansko gibanje, bi bilo možno označiti za neutemeljeno. Sami rastafarijanci se čutijo združeni na podlagi skupnih izvorov kakor tudi na podlagi sedanjih materialnih okoliščin. Vezi, ki »bratstvo« povezujejo, izvirajo iz pojmovanja starodavne Afrike, združene in veličastne v »zlato dobi«. Dejstvo, da so lahko mnoge rastafarijanske ideje zmotne, ne vpliva na slabljenje etničnih vezi, kajti rastafarijancem se zdijo pomembne in okrog njih strukturirajo svoje vsakdanje življenje. Moč etničnosti izvira iz njenega subjektivnega pomena za člane skupine.

Med rastafarijanskim etničnim odzivom in odzivom črnih Američanov v 60-ih letih je jasna vzporednica. Prejšnje generacije črncev so

poskušale posnemati življenjski slog belcev srednjega razreda, poskušale so se – morebiti oholo – fizično in intelektualno odmakniti od življenja v getu in vseh asociacij s preteklostjo. Bleda koža in ravni lasje so simbolizirali poskus odstranitve »tena« črnosti in hrepenenje po belih standardih. Mladi črnici v 60-ih so to postavili na glavo. Pri iskanju svojih korenin so se potopili v preteklost in, da bi to pokazali, so si urejali svoje lase v »afro« slogu, spreminjali svoja imena v afriške ekvivalente in obenem oznanjali: »Črno je lepo.« Zanje je to pomenilo »odkrivanje« lastne preteklosti in potemtakem samih sebe. Za druge pa so na novo ustvarjali etničnost. Res, to etničnost so utemeljevali na koncepciji skupnih izvorov, toda način, kako so jih preoblikovali, je bil produkt njihove domišljije. Tako je bila etničnost subjektivni fenomen, ki si je verodostojnost izposodila od tisočeri članov, ki jih je pritegnila.

Etnična rast potemtakem lahko izvira iz mnogih virov. Lahko je defenziven mehanizem kakor pri, na

»Ethnicity and the boundary in context« by S. Wallman v *Theories of Race and Ethnic Relations*, uredila J. Rex and D. Mason (Cambridge University Press, 1986), ki proučuje razne prijeme pri študiju etničnosti, osredotoča se na socialne kontekste, v katerih je izražena etničnost.

Minorities in the Open Society, G. Dench (Routledge & Kegan Paul, 1987), ki proučuje protislovje, s katerim se spopadajo etnične manjšine: na eni strani se jim ponujajo enake možnosti, medtem ko se jim po drugi onemogoča dostop do njih.

Immigration and Ethnic Conflict, A. Richmond (Macmillan, 1987), ki je pregled nastanka etnično različnih »postindustrijskih« družb po vojni s posebnim poudarkom na Kanadi in Avstraliji.

primer, Italijanih, ki so prišli v Ameriko, se spopadli z nasprotovanjem in stisko ter se obrnili navznoter, da bi ponovno ustvarili lastno italijansko kulturo v novem kontekstu. Temeljne značilnosti kulture so bile prenesene in osvežene z novimi pomeni. Po drugi strani pa je bila afroetničnost mladih črncev nova konstrukcija.

Osnova teh in drugih odzivov kaže, da je etničnost v bistvu reaktivna: ustvarijo in izoblikujejo jo ovire in meje možnosti, vsiljene ljudem, ki hočejo biti etnični. Ti ljudje čutijo, da so nečemu dorašli, in se organizirajo (preživeti) ali se združujejo (doseči). Toda etnična skupina je vedno reakcija na okoliščine, ne pa spontano zburjanje ljudi, ki nenadoma začutijo potrebo po izražanju sebe skozi medij skupine. Kakor je bilo poudarjeno prej, je etničnost kulturni fenomen, vendar je odziv na materialne okoliščine.

»Etnični preporod«, kakor ga včasih imenujejo, je spodbudil nekatere pisce, kot sta Nathan Glazer in Daniel Moynihan, k razvijanju teorije, da je etničnost že pregnala družbeni razred kot glavno obliko cepljenja sodobne družbe. Trdita, da je etničnost »bolj temeljni vir razslojevanja«. Medtem ko se zdi nevzdržno izločiti razred kot kritični faktor iz vseh oblik socialnega konflikta, pa je vsekakor dovolj materiala za napoved, da bosta v prihodnosti etničnost in etnični konflikt vsaj toliko pomembna kot razredni konflikt. Če trdimo to, potem bi bilo ločevanje teh dveh oblik nes pametno, razen v analitične namene, saj je pogosta zelo intimna povezava med razrednim položajem in etnično dovtetnostjo.

Etnične skupine so pogosto frakcije delavskega razreda, podrazred, ki je še posebno občutljiv za tiste vrste izkoriščanja, na katerih temelji kapitalizem. S tem se ne namiguje,

da etnične skupine morajo ostati zasidrane v tem položaju. Dejansko bistvo etničnega organiziranja je pogosto koristno za podpiranje interesov pripadnikov in nekaterih skupin, kakršni so irski katoliki in Židje v ZDA, za premagovanje materialnih deprivacij in približevanje elitam. Dokaj pogosto se etnični impulz prelije v politične sfere in razvijajo se močne politične organizacije, ki utelešajo interese etničnih skupin. Toda skupina skoraj vedno zaživi iz marginalnega položaja spodnjega razreda.

Če povzamemo: (1) etničnost je termin, ki se uporablja za zaobjemanje raznih tipov odzivanja raznih skupin; (2) etnična skupina temelji na skupnosti subjektivnega razumevanja izvorov, interesov ali prihodnosti (ali njihove kombinacije); (3) materialna deprivacija je najbolj plodna okoliščina za rast etničnosti; (4) etnična skupina ni nujno »rasa« v smislu, da jo drugi dojemajo kot manj vredno, čeprav je prekrivanje zelo močno in drugi na mnoge skupine, ki se organizirajo etnično, pogosto gledajo kot na »rase«; (5) etničnost se lahko uporablja v vrsto namenov, včasih kot očitno politično sredstvo, včasih pa kot preprosta obrambna strategija pred neprijetnostmi; (6) etničnost lahko postane pomembna linija razkola v družbi, čeravno ni nikoli povsem nepovezana z razrednimi dejavniki.

HUMOR IN ETNIČNOST Etnični humor, kakor ga je definiral M. L. Apte (v *American Behavioral Scientist*, zv. 30, št. 3, 1987), je »tip humorja, v katerem se norčuje iz zaznanega vedenja, običajev, osebnosti ali drugih značilnosti skupine ali njenih pripadnikov na temelju njihove socio-kulturne identitete«. K temu lahko dodamo, da so te skupine bile zgodovinsko nemočne in ponavadi nezmožne nasprotovati stereotipom humorja.

Šale še posebno odsevajo družbeno stališča. Na primer, Židje so najbolj univerzalna tarča etničnega humorja in njihovo postopanje ilustrira, kar Zijderveld (v *Social Research*, zv. 35, 1968) imenuje »šaljenje navzdol« in »šaljenje navzgor«, t. j. šaliti se iz (in s) skupin(ami), ki so ali nad ali pod nekom v smislu statusa ali razrednega položaja kot načina krepitev odnosov moči. To je oblika nadzora in je proizvedlo neštete agresivne antisemitske šale, ki druga za drugo krepijo občutek večvrednosti šaljivcev. Koncept Večnega Juda v zahodni diaspori je privedel do uporabnega stereotipa, v katerem so bili židovski dosežki preinterpretirani kot negativne značilnosti (npr. bogati Židi niso bogati zato, ker so uspešni, temveč zato, ker so skopi in hudobni). Z dehumaniziranjem Židov na raven stereotipov šale ne le izražajo razizem pripovedovalca, temveč dejansko spodbujajo k rasizmu.

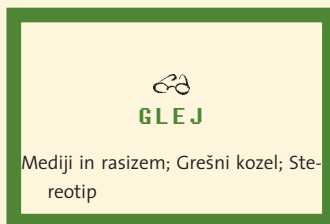
Šaljenje navzgor, za primerjavo, je ustvarilo značilen židovski humor in duhovitost, ki izvira iz samogranaja – norčevanje iz lastne marginalnosti. V tem smislu je humor upor. Hudo mušno in komično maščevanje funkcionira podobno kot simbolična zmaga manjšine nad večinsko skupino. Humor je vir kohezije v manjšinski skupini. Toda, ko je samoponiževalni humor enkrat uveljavljen, si ga pogosto prisvoji in odobrava večina. Humor deluje tako, da večino opozarja

*Chicanos; Sorodstvo; Politika in 'rasa';
Rastafarijansko gibanje*

na to, kar *ni* (v tem primeru ni skopa in hudobna).

Tudi črnici so tarče etničnega humorja. Burma (v *American Sociological Review*, zv. 2, 1946) je v svoji zgodnji študiji razločeval med »antičrnskim« humorjem, kot ga izražajo belci, da bi reflektirali svojo domnevno prevlado in nadzor, in antibelskim humorjem, ki bele južnjake opisuje kot žrtve prekanjenih črncev. Prvi se ukvarja s stereotipom Jima Crowa iz 19. stoletja in je bil pozneje pretvorjen v čudaka Sambo, omejenca, ki je vedno neuspešno poskušal posnemati belo kulturo s humornimi posledicami. V drugem so črnici uporabljali popačenosti Sambe: v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju je bil osrednji karakter črnkega humorja mestni goljuf in slepar, ki je kljuboval posebnostim, ki so mu bile pripisovane s poudarjanjem predsodkov belcev. Tako sta Jess Simple in Slim Greer z zamenjavo vlog postala simbola posmeha belskih vrednot in življenjskega sloga, parodija bele družbe. Ta tradicija, ki se poigrava z realnostmi uličnega življenja in samo-

zasmehovanja, se je nadaljevala s sodobnimi komedijanti, kot so Godfrey Cambridge, Dick Gregory, Red Foxx in Richard Pryor. (Opomba: vzpon Eddija Murphyja ni bil toliko podaljšek te tradicije, kolikor preoblikovanje »antičrnkega« humorja, le da so mesto črncev zavzeli homoseksualci, ženske in druge manjšinske skupine.)

Davies (v knjigi Powella in Patona) trdi, da so oralno komunicirane šale o etničnih skupinah, kot so Irci ali »Pakiji« (južni Azijci), na zahodu najbolj popularna vrsta šal. Pripisovanje ignorance in omejenosti rabi idealom učinkovitosti in racionalnosti s klevetanjem njihovih nasprotij in razbijanjem bojazni tistih, ki živijo v »brezradostni ekonomiji« sodobnih časov. S šaljenjem iz neus-

pešnega prilagajanja stereotipiziranih skupin modernemu svetu deluje etnični humor kot benigni družbeni nadzor, ki vbija v glavo tako šaljivca kot njegove etnične tarče občutek za to, »kaj je prav«: nepopolne manjšine bi morale biti bolj podobne skladnim in racionalnim večinam.

Naraščajoče področje interesa je način, kako so množični mediji prilagodili ali preoblikovali etnične stereotipe v izražanju humorja. Izstopajoči primeri so *Love Thy Neighbour*, *Till Death Us Do Part* in *All in the Family*, ki naj bi domnevno zasmehovali predsodke, vendar so jih bolj verjetno uveljavili še na televiziji. Najbolj nezaslišani prikaz rasizma v televizijskem šovu je bil uprizorjen v britanski produkciji *Mind Your Language*, o poliglonem razredu, katerega vsak član je bil groteskna karikatura. Na eni strani humorni opisi krepijo medijsko funkcijo uveljavljanja norm ali odsevajo ambivalentni odnos družbe do etničnih manjšin, na drugi pa lahko oskrbijo družbenega analitika z barometrom spreminjajoče se situacije in statusa skupine glede na širšo družbo.

»Ethnic humor«, J. Boskin in J. Dorinson (v *American Quarterly*, zv. 37, št. 1, 1985), tehtni in ažurni kritični pregled irskega, židovskega in črnkega humorja v ZDA, ki trdi, da je etnični humor nastal kot funkcija občutkov superiornosti in belega rasizma družbenega razreda.

»Ethnic humor versus 'sense of humor'«, M. L. Apte (v *American Behavioral Scientist*, zv. 30, št. 1, 1987), ki analizira porajajoče se trende sprejemanja in širjenja šal, žalitev in klevet, ki temeljijo na etničnih stereotipih.

Humour in Society, ur. C. Powell in G. E. C. Paton (Macmillan, 1987), ki je pionirska zbirka člankov, z nekaj članki o vidikih etničnega humorja, z osrednjim argumentom, da humor uporabljajo skupine za upravljanje nape-
tosti v konfliktnih odnosih, posebno tistih, ki zadevajo etnične skupine.

JEZIK, RASA IN ETNIČNOST Študija načinov, na katere rasa in etničnost vplivata na jezik, načena tema, povezane z nacionalizmom, večjezičnostjo, kolonializmom, načrtovanjem jezika in pojavom posebnih variacij črnske angleščine v ZDA in v Britaniji.

Ko so v 19. stoletju razvili klasifikacijo ras, so v podporo takšnim teorijam iskali dokaze s študijami jezika. Učenci so poskušali rekonstruirati jezikovne »družine« na podlagi lingvističnih dokazov. Evropski in indijski jeziki so bili klasificirani v indoevropsko skupino jezikov. Hkrati je bil ustvarjen mit o dolgo izgubljeni indoevropski ali »arijski« rasi, ki je govorila prvotni jezik, iz katerega so izšli indoevropski jeziki, in je bila prednica Slovanov, Romanov, Germanov in drugih evropskih ras. Trditev, da so rasa, kultura in jezik enakovredni, je očitno zmotna, vendar je bila pogosto zelo privlačna za politike in populacije mnogih narodov. Primer tega je Hitlerjev *Ein Volk, ein Reich, eine Sprache*.

Način, kako je »rasa« kot analitični konstrukt podvržena negotovosti in nezadostnosti podrobne preiskave, pa vendar spremljajo problemi, ki jih srečujemo, ko poskušamo podobno preiskovati »jezik«. Termin »jezik« lahko vidimo, kot da ima številne povezane pomen: lahko se nanaša na posameznikov »materni jezik«; lingvistične opise jezikovnega vedenja, kot so razvrščeni v slovarjih in slovničnih opisih; ali jezik skupnosti in njene literature, še posebno »standardni« jezik naroda. Končno se lahko nanaša tudi na jezik, ki ga ljudje dejansko govorijo ali pišejo; še posebno zanimivo je to, da se termin le v tem zadnjem primeru uporablja v neidealiziranem (in potemtakem nestereotipnem) smislu. Termin »jezik«, podobno kot »rasa«, črpa mno-

ge od svojih širših pomenov iz simbole, ki se pripenja na mentalni koncept, ne glede na to, kako nejasna je lahko ta podoba.

Sociolingvistiki je nedvomno, da termina »jezik« ni mogoče ustrezno pojasniti samo s sklicevanjem na lingvistične kriterije. V svetu je veliko primerov, npr. Skandinavija, kjer so politične ali družbene sile trajne dialekte skoraj poljubno segmentirale in je to vodilo v ustvarjanje ločenih »jezikov«. Velika večina družb na svetu je mnogojezična in ne enojezična. Sodiijo, da govorijo v sto štiridesetih nacionalnih državah sveta okoli štiri ali pet tisoč jezikov. Celo v Veliki Britaniji, ki tradicionalno velja za enojezično družbo, so ugotovili, da so leta 1978 samo otroci v Londonu govorili več kakor sto jezikov.

Danes je eden večjih razlogov za mnogojezičnost po vsem svetu imperializem (drugi razlogi vključujejo migracijo in federacijo). Vseprisod po Karibih, Južni Ameriki, Afriki in Aziji so se evropski jeziki (angleški, francoski, španski in portugalski) uveljavili s kolonialnimi vladajočimi razredi v osemnajstem in devetnajstem stoletju. Ko se je po letu 1945 britanski imperij umaknil, se je razširjenost angleščine ohranila zaradi večanja ekonomske in tehnološke moči Združenih držav Amerike. Morda je tradicionalni kolonialni imperializem sedaj v upadu, toda *lingvistični imperializem* slabe vrste se še vedno nadaljuje. Angleščino trenutno govori 300 milijonov prirojnih govorcev angleščine v ZDA in Veliki Britaniji, vendar ima občo veljavo med še približno eno milijardo govorcev angleščine kot drugega jezika od zahodne Afrike do Indije, Sigapurja, Hongkonga in Filipinov. Angleščina je sedaj mednarodni jezik znanosti in tehnologije, trgovanja in denarja, svetovnih komunikacij in mednarodnih akademskih študij.

Eden osrednjih problemov pri jezikovnem planiranju, razširjen po vsem svetu, je tako bila izbira uradnih ali nacionalnih jezikov za nove neodvisne države v svetu v razvoju. Ta izbira je bila iz raznih razlogov pogosto kompromis med mednarodnim jezikom, kot je angleščina, in prvotnimi jeziki, kar je opaziti pri mnogih bivših kolonialnih narodih v Afriki, Indiji, Singapurju in Maleziji. Kot rezultat kolonializma in z njim povezanih faktorjev je sedaj veliko ljudi afriškega in azijskega izvora, ki govorijo evropske jezike. Toda v primeru angleščine so mnoge takšne drugojezične zvrsti postale vsaj delno nativizirane, tako da je mogoče govoriti o nigerijski angleščini, indijski angleščini, singapurski angleščini itd.

Medtem ko je zavajajoče misliti, da so govorci istega jezika nujno pripadniki iste »rase« ali da so govorci navidezno sorodnih jezikov nujno rasno povezani drug z drugim, pa ima lahko jezik odločilno vlogo v simboliziranju ali naznanjanju pripadnosti etnični skupini. V odnosu med jezikom in etničnostjo je osrednjega pomena razumevanje tega, da je jezikovno vedenje posameznika tesno povezano z njegovo percepcijo samega sebe in lastne identitete. To razumevanje je bilo najbolj koherentno in močno izraženo v delu britanskega sociolingvisti Roberta Le Pagea, ki je uveljavil teorijo o rabi jezika kot »dejanjih identitet«. Glede na to teorijo ustvari posameznik/posameznica lastno jezikovno vedenje, tako da je tako zelo podobno jezikovnemu vedenju skupine ali skupin, s katerimi se želi identificirati, da lahko identificira skupine, opazuje in analizira takšne skupine, je motiviran/a, da priredi svoje vedenje, in je še vedno zmožen/na prilagoditi svoje vedenje. Tako je posameznik zmožen locirati samega sebe v »mnogodi-

menzionalnem« prostoru, ki ga takšne skupine definirajo s faktorji, kot so spol, starost, družbeni razred, poklic, in drugimi parametri pripadnosti družbenim skupinam z etničnostjo vred.

Jezikovne razprave, povezane z etničnostjo, je mogoče videti v konfliktih, ki jih doživljajo manjšinske jezikovne skupine v mnogojezičnih družbah, denimo Francozi v Kanadi. Pomembnost etničnosti je vseeno mogoče videti tudi v načinu, kako je posebna identiteta etničnih skupin izražena ne le z drugačnimi jeziki, temveč tudi z drugačnimi zvrstmi istega jezika.

Primer »črnske angleščine« tako v Združenih državah kot v Veliki Britaniji je dobri primer tega dejstva. Študijam narečja črnske angleščine (ali »NČA«) je utiral pot ameriški sociolog William Labov. Njegove

in druge študije so poudarjale posebne vzorce NČA tako glede izgovorjave kot glede slovnice.

Izvori NČA so sprožili precej polemik med lingvisti, ki trdijo, da NČA izhaja iz kreolske različice angleščine, in lingvisti, ki so poudarjali podobnost NČA z drugimi nestandardnimi različicami ameriške angleščine. Ne glede na argumente, pa se je leta 1979 v Ann Harbourju v Michiganu zgodil zgodovinski sodni proces, tako imenovani »sodni proces črnske angleščine«, v katerem je sodnik ugotovil, da je neprižnavanje šolskih avtoritet, da je črnska angleščina poseben jezik, oviralo izobraževalni proces črnih otrok na tem območju.

V Veliki Britaniji so se nedavno lotili opisovanja »britanske črnske angleščine«. Ta termin se običajno uporablja za sklicevanje na tip

preoblikovane jamajške kreolsčine, ki jo govori druga generacija Britancev karibskega rodu. Ali je na kreolsčini utemeljena črnska angleščina povsem razvita jezikovna različica, je stvar interpretacije (večina britanskih govorcev črnske angleščine obvlada tudi druge različice jezika). Kljub temu pa je jasno eno: usvojitve kreolskih govornih oblik med mladimi karibskega rodu v Britaniji je tesno povezana z izkazovanjem etnične identitete, ta pa je tesno povezana s črnskimi interesi in dejavnostmi (kakršni sta rastafarianstvo in reggae glasba). Poleg tega je raba kreolsčine ali *patois* povezana tudi z vrednotami solidarnosti in etničnega ponosa, ki izraža vsaj simbolični upor temu, kar mnogi mladi črnici dojemajo kot zatiralsko in rasistično družbo.

Acts of Identity, Robert Le Page in Andrée Tabouret-Keller (Cambridge University Press, 1985), je mojstrski opis karibskih kreolskih jezikov, a tudi veliko več od tega, vključno s teorijo o rabi jezika v večjezičnih družbah in izčrpnimi poglavji o jeziku in rasi, jeziku in etničnosti in londonski jamajški kreolsčini.

Language and Ethnic Relations, uredila Howard Giles in Bernard Saint-Jacques (Pergamon Press, 1980), je zbirka člankov, ki se ukvarjajo z jezikom in etničnostjo na ravni teorije in študije primerov.

British Black English, David Sutcliffe (Blackwell, 1982), je študija oblik jamajške kreolsčine, ki jo govori črnska mladina v Britaniji, s pisanimi in govorjenimi besedili vred.

Dictionary of Racism and Ethnic Relations by Ernest Cashmore, Michael Banton, James Jennings, Barry Troyna, Ellis Cashmore. 4th edition, Routledge, 1997.

V rubriki »dokumenti« objavljamo v kontekstu vsebine poročila ponatise izvirnih tekstov v izobraževalne in raziskovalne namene.

JOŽE KOPOREC (SND)

NACIONALIZEM V SLOVENSKEM PROSTORU

Privlačnost področja nacionalne emancipacije se pri ljudeh mojega kova ni pojavila iz lepote nacionalne sfere, ampak iz povsem intuitivnega odpora do anacionalne in internacionalne usmeritve, posebej trdovratno zasidrane v Sloveniji, kjer jo zastopajo najbolj kompromitirane in depasirane politične sile. Žal se hitro pozablja vloga teh sil pri zatiranju narodove emancipacije in oviranju osamosvojitve, kar so v veliki meri izvajali s pomočjo narodne razklanosti in s podpiranjem vdora tujih priseljencev. Njihova zatrjevanja, da so z medvojno revolucijo prav oni začeli proces osamosvajanja, so poskus restavracije enoumja s prikrojenimi zgodovinskimi polresnicami. Resnica je ravno nasprotna in sicer - izkoristili so narodno zavest preprostih ljudi za revolucionarni prevzem oblasti.

Neokomunistična propaganda ne more zabrisati dejstva, da je bila tista oborožena sila, ki naj bi začela »osamosvajati« Slovenijo, prostovoljno vključena v načrte tujih generalov in likvidatorjev. Postala je topilni lonec za izničenje slovenskih prv in za nasilen uvoz tuje kulture; skratka okupacijska armada, katere zastavo so nosili mnogi današnji »kalimerovsko kisli obrazi«.

Da se v ljudeh zbudi odpor proti omenjenim političnim spletkam, ni potrebna nikakršna zarota, niti nacionalistična propaganda. Največji del nacionalno usmerjenih volilcev so »pridobili« tisti priseljenci, ki so s svojim tipičnim kolonialističnim nastopaštvom in s pridobivanjem izrednih privilegijev poniževali avtohtono prebivalstvo. Ksenofobnih elementov je v Sloveniji izredno malo, ker smo bili vedno na prepihu različnih tujih vplivov, ki smo jih z lahkoto sprejemali. Slovenci se ne bojimo tujcev, sploh pa jih ne sovražimo. Tujci z vseh vetrov so željen pojav za večino Slovencev, res pa je, da se vsak normalen človek brani poplave tradicionalno nenaklonjenih tujcev.

Poglavitni ključ za razumevanje narodno obrambne države Slovencev leži v precej enobarvni sestavi tujcev, zaradi česar se pojavljajo kulturni in civilizacijski premiki v nezaželjeno (že videno) in neprijetno smer. Znano je, da večina tujcev prihaja s področja nemirnega Balkana, ki v svoji tradiciji še vedno neguje kult ozemeljskih osvajanj, krvavih obračunov in zvitega prevarantstva. Vse našete tradicionalne vrednote potrebujejo vedno nekoga za žrtev. Latentno stanje, ki ga oživljajo novi prilivi teh istih

priseljencev, se lahko hitro sprevrže v pravo moro za miru vajene. Slovence. To nakazujejo številne izkušnje tako na individualnem kot na narodnem nivoju. Črne kronike so samo eden od vsakdanjih primerov.

Problem rešilnega čolna

Država je utelešenje interesa neke populacije, pri tem upravlja s svojimi resursi in omejuje oz. pravno definira odnos do interesa neke druge populacije, ponavadi drugega naroda. Ponekod je identičnost naroda in države bolj izražena kot drugje; odvisno od povezovalne paradigme, ki ljudi usmerja k istim ciljem. V primeru istega interesa vseh ljudi in zaupanja med ljudmi, meje ne bi bile potrebne.

Država se gradi po podobi prebivalcev, njeni resursi so razviti glede na velikost in potrebe populacije. Za usklajevanje in optimalen razvoj je potreben dolg proces medsebojne večnivojske koordinacije. Nenaden priliv in s tem povečanje števila prebivalcev preobremeni infrastrukturo, povzroči proračunske nestabilnosti v škodo razvojnih postavk in povečuje specialne izdatke. V naslednjih poglavjih bomo spregovorili o socioloških in kulturnih spremembah, ki močno vplivajo na poslovno moralo in investicijska gibanja.

V okviru neke države se razpolaga z omejenimi proračunskimi in infrastrukturnimi postavkami, zato govorimo o »logiki rešilnega čolna«, ki prenese samo določeno število prebivalstva. Ob presežku števila prebivalstva obstaja velika verjetnost, da se bodo potopili vsi. Meja potapljanja v državi se postavlja na podoben način. Država se potaplja takrat, ko se akumulacija porablja za socialo namesto za razvoj in s tem nazaduje ter izgublja ekonomsko bitko. Mejo sociale je potrebno postaviti na pozitivni ničli proračuna. Ko pomoč tujcem in beguncem presega karitativni in humani smisel, postaja država kontraproduktivna, ker se povečuje skupna revščina, s tem pa se zmanjšuje bodoča zmožnost pomoči in raste število njenih uporabnikov.

Problem pomanjkanja koheziivnega elementa

V obdobju stalnega gospodarskega razvoja in rasti splošnega standarda se je v zahodnem svetu uveljavila individualna potrošniška miselnost, ki vidi osvoboditev človeka le v popolni neodvisnosti od družbe. To je v nasprotju s spoznanji, da je človek večdimenzionalno in transcendirajoče bitje, ki povezuje svetove individualnega in splošnega, materialnega in duhovnega ter se kot človek spoznava šele v takih odnosih. Civilizacijski dosežki se ohranjajo na neki nadosebni instanci, ki potrebuje svoj

biološki temelj – to je skupina ali narod. Po mnenju nekaterih hitropletih mislecev, se lahko narodi raztopijo v nekakšni globalni skupnosti. To lahko velja za redke sposobnejše ljudi, za večino povprečnega prebivalstva pa je direktno povezovanje individualnega in splošnega pretežno. Zato je prepotrebna vmesna instanca skupine ali naroda, ki posameznika vpleta v inicializacijske obrede in preizkušene družbene strukture ter jim s tem daje občutek koristnosti in pripadnosti, posebej pa se varnosti. Posledice moderne kvazi - individualnosti so več kot očitne, zato je prehitevanje socialne evolucije velikokrat katastrofalno. Dogajajo se osebne in skupinske tragedije, tudi narodi izginjajo v stranpoteh individualističnega samozadovoljevanja. Instanca narodne pripadnosti je marsikomu tudi edina vzpodbuda za pozitiven odnos do sočloveka.

Menadejano vračanje nacionalnega v zavest ljudi

Občutek osebne dezorientacije, ki jo je povzročilo preveliko zajemanje neobvladljive svobode, marsikoga poriva v naročje različnih -izmov in skupinskih gibanj. Od vseh takih regresij je še najbolj varno in normalno postopno vračanje na znano izhodišče, kjer smo nekoč že bili. Pri mnogih Slovencih je to domač zapeček, pri določenih balkanskih narodih (Srbih) je to, žal, nož na sosedovem vratu. Različne oblike nacionalizma so najbolj množična oblika nacionalne regresije. V psihiatriji je regresija potrebna za normaliziranje duševnega stanja. Tudi zaton socializma zahteva regresijo v neko znano obliko kapitalizma, drugače nastane popolna zmešnjava (Slovenija danes). Objektivno gledano je porast narodnjaštva pri Slovencih le predah po ponesrečenih iskanjih in utrujen pogled vase. Tega pojava ne moremo enačiti z nacionalističnimi odkloni kot je nemška nestrpnost, sploh pa ne s srbsko norostjo.

V duševnosti človeka preveliko število neznank povzroča nemir, zato se človek nagiba k enostavnejšim situacijam, kar konkretno pomeni znani ljudje, znane navade in socialna varnost. Spremembe zadnjih petdesetih let so v Slovenijo vnesle prevelik nemir, da bi lahko nadaljevali po isti poti. Smo pred izbiro: ali nadaljevati v negotovost ali normalizirati situacijo. Narodni okvir, ki je v zgodovini Slovencev imel pozitivno vlogo, ne bi smel biti tabu tema kot to vsiljujejo neokomunistični ideologi.

Pogoji, ki so potrebni za obstoj malih narodov

Slovinci lahko po vseh kriterijih sprožimo alarm pred izginotjem našega naroda. Stopnja rodnosti strmo pada, obenem pa se zelo povečuje število priseljencev. Samomori, prometne nesreče, kriminal in emigracija slovenskih strokovnjakov pospešujejo te trende. V petdesetih letih

bomo Slovenci v lastni državi postali manjšina, v naslednjih dvesto letih pa bomo nerazpoznavni, brez lastnega jezika in kulture. Bližina Balkana in muslimanska »poplava« narekujejo še posebno previdnost, zato strah za lastno življenje ni odveč. Majhni narodi se hitro znajdejo v politični igri velikih in vplivnih sil, zato morajo biti pred nekontroliranim pritokom priseljencev še posebej previdni.

Veliki narodi imajo zaradi svoje moči lažje delo s podzavestnim nacionalnim ponosom svojih prebivalcev. Slovenci dobro vemo, da določeni avtoritarni posamezniki in infantilni karakterji še vedno žalujejo za Jugoslavijo in nikakor ne priznajo Slovenije za svojo državo. Zato je pomembno, da se v majhnih državah - kjer je izobraženost in razgledanost nujnost – ljudje karakterno bogatejše razvijajo, so funkcionalno univerzalni in široko razgledani, saj s tem ne zapadejo otroškim fantazijam in kompleksom majhnosti.

Migracije in politične posledice

Ekonomske migracije v Evropi – od šestdesetih let naprej – so sprva države odobravale v dobri veri v napredek in v možnosti za vse. Ko so ekonomski migranti postali večina v svojem okolju in so po demokratični tradiciji dobili politično moč, se je marsikatera država znašla pred dejstvom, ki spreminja politično podobo države. Mednacionalne napetosti so se pojavile v predmestjih evropskih metropol, ki so še pred kratkim bile zibelka civiliziranosti in strpnosti. Po neprijetnem obdobju streznitve se evropske države zapirajo z visokim obzidjem, saj je po logiki »rešilnega čolna« to njihov življenjski interes.

V nezavidljivem položaju je danes tudi Slovenija, saj jo Evropa – kot dolžnico za priznanje samostojnosti – uporablja za predpražnik glede begunske problematike. Posledice naivne dobrohotnosti pri podeljevanju državljanstva pa bodo zanesljivo negativno vplivale na državo Slovenijo.

Nove smeri razvoja državnosti in narodnih vprašanj

Čas je, da tudi v Sloveniji sprejmemo nove poglede pri dojemanju vloge države in njenih meja. Državne meje so po povojni evforiji odprtosti zopet začele dobivati funkcijo zgodnjega prosvetljskega obdobja, ko se niso preseljevale skupine ekonomskih emigrantov, ampak le prosvetljenci, trgovci in ambasadorji civilizacije.

V današnjem času države ponovno prevzemajo vlogo moderatorja narodnega interesa, kar je rezultat spoznanja, da je svet generično bolj kompleksno strukturiran (kot so to domnevali revolucionarni utopisti) ter da je človeška družba globlje povezana z antropološkim bistvom človeka, saj peljejo družbo bližnjice do idealov nevarno blizu prepadov.

Edini zgodovinsko preizkušen model uvajanja novih vsebin je napor posameznikov, ki lahko družbo prepričajo v koristnost novega. Apokalipsa se prične, kadar se nove vsebine vsilijo brez evolutivne pripravljenosti najširšega sloja prebivalstva. Elementa, ki pomenita državljanu največje zadovoljstvo, sta življenjsko okolje in ljudje, s katerimi živi. Zato mu je potrebno prepustiti odločitve v zvezi z omenjenima elementoma. Dokler bo narod predstavljal okvir varnosti in skupinsko identiteto posameznika, bo izguba omenjene varnosti in identitete povzročala nepredvidljive posledice.

Objavljeno v: Panter, št. 2, 1993, str. 12–13.

ISSN 1580-7371

02

9 771580 737006